

PROCEEDINGS BOOK

AVRASYA 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

Issued: 25. 07. 2022

ISBN : 978-605-71767-3-8

EUROASIA JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES

AVRASYA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JULY 9 – 11, 2022
TBILISI - GEORGIA

Edited By
DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY
DR. AMANEH MANAFIDIZAJI

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Organizing Board: Dr. Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Organizing Committee Member: Doç. F.ü.f.d., İradə Kərimova
Organizing Committee Member: Aynur Əliyeva
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazikə Abdullazadə
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Sevinc Sadıqova
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Könül Səmədova
Organizing Committee Member: Dr. Zemfira Abbasova
Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu
Organizing Committee Member: Editor of the EuroAsia Journal
Organizing Committee Member: Editor of UBAK Publishing house.

*All rights of this book belong to UBAK Publishing house.
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
UBAK Publications – 2022 ©*

Issued: 25.07.2022
ISBN: 978-605-71767-3-8

CONGRESS ID

AVRASYA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE

JULY 9 - 11 2022

TBILISI - GEORGIA

ORGANIZATION

UBAK International Sciences Academy

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

**Turkey –India- Azerbaijan- China- Kazakhstan - Pakistan – German – Indonesia-
Lebanon- RA - Ghana – Italy- U.K- Nigeria- Iran – Algeria- Egypt- Poland –
Bangladesh- Philippines –**

PERCENTAGE OF PRESENTATION

45% form Turkey and 55 % from other Countries

PRESENTATION

Oral presentation

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Maha Hamdan ALANAZI
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya BALKAYA
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof.Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Gültekin GÜRÇAY

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün KOCA
Girne Amerikan Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTIŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Dr. Leman KUZU
İstanbul Kültür Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDİBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Dr. Aysulu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özkan TİMURKAN
Atatürk Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. C. VIJAI
St. Peter's Institute

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

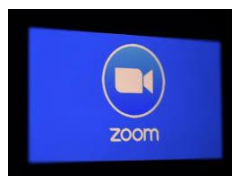
Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

*AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9 - 10, 2022
TBILISI*

CONFERENCE PROGRAM
Online and Face to Face Presentation

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

Face to Face Congress Program – 10.07.2022

10. 07. 2022		10: 00 – 11:00	
Congress Venu: Holiday Inn Hotel Tbilisi			
HALL: 1 SESSION: 1		MODERATOR: PROF. DR. NURAY GÜZELER	
MUSTAFA UMUT KARAOĞLAN HAŞİM FIRAT KARASU	KARDAN MAFSALLI TAŞIT HAREKET İLETİM TEST DÜZENEĞİ TASARIMI VE DENEYSEL OLARAK İNCELENMESİ		
HAŞİM FIRAT KARASU MINE DEMIRSOY	YÜK TAŞIMA HALATLARININ GERİLMELİ KOROZYON ÇATLAMASI TESTLERİ İLE İNCELENMESİ		
NURAY GÜZELER FIRUZA KOBOYEVA DILEK SAY	KAŞAR PEYNİRİ ÇEŞİTLERİ VE ÖZELLİKLERİ		

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

Online Congress Program – 10.07.2022

10.07. 2022		11: 00 – 13:00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 1	SESSION: 1	MODERATOR:	DOÇ. DR. MERAL EKİM
PROF. DR. HASAN EKİM DR. ÖĞR. ÜYESİ SAMEH ALAGHA DOÇ. DR. MERAL EKİM PROF. DR. FERİT ÇİÇEKÇİOĞLU	DEVELOPMENT OF PNEUMOTHORAX AFTER CARDIAC SURGERY: A LATE COMPLICATION OF COVID-19		
DOÇ. DR. MERAL EKİM DR. ÖĞR. ÜYESİ SAMEH ALAGHA PROF. DR. HASAN EKİM DR. ÖĞR. ÜYESİ ZAFER CENGİZ ER PROF. DR. FERİT ÇİÇEKÇİOĞLU PROF. DR. M. FEVZİ POLAT	VARİKÖZ VENLERİN TEDAVİSİNDE FİTOTERAPİNİN YERİ		
PROMISE GOODNESS ADELEYE	RECENTS ADVANCES ON THE APPLICATIONS OF BIOTECHNOLOGICAL TECHNIQUES FOR THE IMPROVEMENT OF ANIMAL NUTRITION AND FEEDS		
FATMA ÖZNUR ULUSOY RAMAZAN SEREZLİ	İLERİ ANALİZ YÖNTEMLERİ KULLANILARAK FARKLI BÖLGELERDEN ÖRNEKLENEN ÇAMUR KARİDESİNİN (UPOGEBİA PUSİLLA) KARAKTERİZASYONU		
FATİH HANCI	TRANSPOSON ANALYZES in PLANTS UNDER ABIOTIC STRESS CONDITIONS		

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10.07. 2022		11: 00 – 13: 00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 2 SESSION: 1		MODERATOR: EZGİ GÜRGENÇ	
DEMET DARCAN ALİ RIZA DİNÇER	ORGANİK PEROKSİT İÇEREN ATIK SULARIN ELEKTRO KİMYASAL OKSİDASYON VE ADSORBSİYON YÖNTEMİ KULLANILARAK ARITIMI		
DEMET DARCAN ALİ RIZA DİNÇER	ATIK SULARIN FARKLI PERSÜLFAT VE FARKLI AKIM KOŞULLARINDA ELEKTRO KİMYASAL OKSİDASYON YÖNTEMİ KULLANILARAK ARITIMI		
İSA MUSTAFAYEV PROF. DR. ÖZŞEN ÇORUMLU3OĞLU	KARABAĞ (AZERBAYCAN) İŞGALİ NEDENİYLE YÖRE ARAZİ ÖRTÜSÜ VE KULLANIMINDAKİ DEĞİŞİMLERİN UZAKTAN ALGILAMA YÖNTEMLERİ İLE TESPİT VE ANALİZİ		
EZGİ GÜRGENÇ	DİNAMİK SOL-JEL SPİN KAPLAMA YÖNTEMİ İLE ÜRETİLEN H- BN KATKILI CDO İNCE FİMLERİN KARAKTERİZASYONU		
EZGİ GÜRGENÇ CEVHER KÜRŞAT MACİT	FARKLI SICAKLIKLARDA TAVLANAN GRAFİT KATKILI KALAY OKSİT NANOPARÇACIKLARIN YAPISAL VE MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ		

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10. 07. 2022		11: 00 – 13: 00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 3 SESSION: 1		MODERATOR: DOÇ. DR. AKIN ÖZÇİFT	
DOÇ. DR. AKIN ÖZÇİFT	EVALUATION OF SUPERVISED MACHINE LEARNING ALGORITHMS IN PREDICTION OF LUMPY SKIN DISEASE		
DOÇ. DR. AKIN ÖZÇİFT	HEART DISEASE IDENTIFICATION COMPARISON WITH ENSEMBLE AND BASE MACHINE LEARNING ALGORITHMS		
NİHAT PAMUK	INVESTIGATION OF WELDING TRANSFORMER MAGNETIZING CIRCUIT PARAMETERS USING PSPICE SIMULATION MODEL		
RAMAZAN KARTAL SEMA KOÇ KAYHAN	RETINAL BLOOD VESSEL SEGMENTATION USING TRANSFER LEARNING ON UNET		
SERPİL SAVCI GÜLLÜ KIRAT	KURŞUN VE ÇİNKO AĞIR METALLERİNİN ÇEVRE ÜZERİNE OLAN ETKİLERİ		
GÜLLÜ KIRAT SERPİL SAVCI	BAKIR MİNERALİNİN ÇEVRESEL RİSKLERİ ve İNSAN SAĞLIĞI ÜZERİNE OLAN ETKİLERİ		
PROF. DR. TUĞRUL OKTAY ÖĞR. GÖR. ENES ÖZEN	THE EFFECTS OF ARM RISE AND HUB ANGLE CHANGE OF A MORPHING QUADROTOR ON LATERAL FLIGHT		

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10. 07. 2022		11: 00 – 13: 00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 4 SESSION: 1		MODERATOR: PROF. HAJAR HUSEYNOVA	
DOÇ. DR. ÖMER ÇALIŞKAN	OKUL MÜDÜRLERİNİN SOSYAL ADALET LİDERLİĞİ SERGİLEME DURUMLARININ İNCELENMESİ		
BAHADIR KAYGUSUZ DOÇ. DR. ABDULKADİR KIRBAŞ	TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİ		
DOÇ. DR. ABDULKADİR KIRBAŞ BAHADIR KAYGUSUZ	TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI		
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ GİZEM KÖŞKER	ÇOCUKLARA YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE DOKÜMAN SEÇİMİ: CHARLES PERRAULT’UN ÇİZMELİ KEDİ MASALI ÜZERİNDEN HEDEF KÜLTÜR AKTARIMI VE EVRENSEL DEĞERLER GELİŞİMİ TEMALI BİR İNCELEME		
DOÇ. DR. NAZİLƏ ABDULLAZADƏ	FİRUDİN BƏY KÖÇƏRLİ VƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ		
PROF. HAJAR HUSEYNOVA	AZƏRBAYCAN DİALEKTLƏRİNDƏ ARXAİK TÜRK DİLİ ELEMENTLƏRİ		
UĞUR GÜLLÜ	SOSYO EKONOMİK GÖÇ TABANLI 21. YÜZYIL ANADOLU HALK MÜZİĞİ EVRİLMİŞ MOTİF KÜLTÜRÜ		
ZEYNALOV SƏRDAR	XX ƏSRİN TÜRK DİLİ VƏ AZƏRBAYCAN DİLİ KİTABLARINDA SİFƏTİN QURULUŞCA NÖVLƏRİ		

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10. 07. 2022		11: 00 – 13: 00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 5 SESSION: 1		MODERATOR: Dr. LEMAN KUZU	
KARUPPAIYA MARUTHAI VIRUTHAGIRI THANGAVELU MANIKANDAN KANAGASABAI	STATISTICAL SCREENING OF MEDIUM COMPONENTS ON ETHANOL PRODUCTION FROM CASHEW APPLE JUICE USING SACCHAROMYCES DIASTICUS		
EMMA K. SALES NILDA G. BUTARDO	MOLECULAR ANALYSIS OF SOMACLONAL VARIATION IN TISSUE CULTURE DERIVED BANANAS USING MSAP AND SSR MARKERS		
NILIMA D. GAJBHIYE	TOXIC EFFECT OF SODIUM NITRATE ON GERMINATING SEEDS OF VIGNA RADIATA		
E. BINAEIAN SH. SOROUSHNIA	INVESTIGATION ON TOXICITY OF MANUFACTURED NANOPARTICLES TO BIOLUMINESCENCE BACTERIA VIBRIO FISCHERI		
ADNAN Y. ROJEAB	MAGNETIC PROPERTIES GOVERN THE PROCESSES OF DNA REPLICATION AND THE SHORTENING OF THE TELOMERE		
SOMAYYEH AZIZI SAEED KABOLI ATSUSHI YAGI	EVOLUTIONARY DISTANCE IN THE YEAST GENOME		
ARPITA SONI SAPNA MITTAL	SMART MOTION		
NADIA EL ALAMI EL HASSANI, SOUKAINA MOTIA BENACHIR BOUCHIKHI NEZHA EL BARI	SYNTHESIS OF HIGHLY SENSITIVE MOLECULAR IMPRINTED SENSOR FOR SELECTIVE DETERMINATION OF DOXYCYCLINE IN HONEY SAMPLES		

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10. 07. 2022		11: 00 – 13: 00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 6 SESSION: 1		MODERATOR: SAMIA AIT ALI YAHIA	
ABU SALIM MUSTAFA	MICROBIAL CONTAMINANTS IN DRINKING WATER COLLECTED FROM DIFFERENT REGIONS OF KUWAIT		
MANISHA CHAUDHARY JOYDIP DHAR GOVIND PRASAD SAHU	MATHEMATICAL MODEL OF DEPLETION OF FORESTRY RESOURCE: EFFECT OF SYNTHETIC BASED INDUSTRIES		
NOOR MOHAMMAD	THE AGRICULTURAL GOVERNANCE IN BANGLADESH: A CASE STUDY		
OQBA BASAL ANDRÁS SZABÓ	THE EFFECTS OF DROUGHT AND NITROGEN ON SOYBEAN (GLYCINE MAX (L.) MERRILL) PHYSIOLOGY AND YIELD		
GERALD AMATRE JULIUS BUNNY LEJJU MORGAN ANDAMA	JIGGER FLEA (TUNGA PENETRANS) INFESTATIONS AND USE OF SOIL-COW DUNG-ASH MIXTURE AS A FLEA CONTROL METHOD IN EASTERN UGANDA		
MOHAMMAD ABDOLLAHI	APPLICATION OF METARHIZIUM ANISOPLIAE AGAINST MELOIDOGYNE JAVANICA IN SOIL AMENDED WITH OAK DEBRIS		
MUHAMMAD IMRAN IQRA BASİT MOBUSHİR RİAZ KHAN SAJİD RASHEED AHMAD	ANALYZING THE IMPACT OF SPATIO-TEMPORAL CLIMATE VARIATIONS ON THE RICE CROP CALENDAR IN PAKISTAN		
KUNWAR D. YADAV DAYANAND SHARMA	VERMICOMPOSTING OF TEXTILE INDUSTRIES' DYEING SLUDGE BY USING EISENIA FOETIDA		

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10. 07. 2022		11: 00 – 13: 00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 7 SESSION: 1		MODERATOR:	ANTONIOS MANIATIS
MUHAMMAD NAVEED YANG CAIXIA	NEED OF NATIONAL SPACE LEGISLATION FOR SPACE FARING NATIONS		
ANTONIOS MANIATIS	HUMAN RIGHTS IN ARMED CONFLICTS AND CONSTITUTIONAL LAW		
SAULE MUSSABEKOVA	FORENSIC MEDICAL CAPACITIES OF RESEARCH OF SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING		
FAHAD ALANAZI ANDREW JONES	A METHOD TO ENHANCE THE ACCURACY OF DIGITAL FORENSIC IN THE ABSENCE OF SUFFICIENT EVIDENCE IN SAUDI ARABIA		
KHADIJA ALI	SEXUAL AND GENDER BASED CRIMES IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW: MOVING FORWARDS OR BACKWARDS?		
UMAR UBANDAWAKI	CONTROLLING YOUTHS PARTICIPATION IN POLITICS IN SOKOTO STATE: A CONSTRUCTIVE INCLUSIVENESS FOR GOOD GOVERNANCE IN NIGERIA		
ABDUL SALIM AMIN	JUDICIAL INSTITUTIONS IN A POST-CONFLICT SOCIETY: GAINING LEGITIMACY THROUGH A HOLISTIC REFORM		
DINI DEWI HENIARTI	MILITARY COURT’S JURISDICTION OVER MILITARY MEMBERS WHO COMMIT GENERAL CRIMES UNDER INDONESIAN MILITARY JUDICIARY SYSTEM IN COMPARISON WITH OTHER COUNTRIES		
KHODR FAKIH	THE OMBUDSMAN: DIFFERENT TERMINOLOGIES SAME MISSIONS		
ARMEN YEZEKYAN	THE LEGAL PROCEDURE OF ATTESTATION OF PUBLIC SERVANTS		

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10. 07. 2022		14: 00 – 16: 00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 1 SESSION: 2		MODERATOR: MURAT KARA	
MEHMET AKİF BÜYÜKBAŞ NALAN GÜLTEN AKIN	SÜREÇ ANALİZİ VE SÜREÇ İYİLEŞTİRME: BİR İMALAT FİRMASINDA UYGULAMA		
KAAN YİĞENOĞLU	COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE BLOKZİNCİR TEKNOLOJİSİNİN GIDA TEDARİK ZİNCİRİNDE UYGULANMASI		
KAAN YİĞENOĞLU	CONSUMERS' SATISFACTION IN VIRTUAL COMMERCE		
MURAT KARA	TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE UYGULANABİLECEK SOSYAL SORUMLULUK KAMPANYASI STRATEJİLERİNİN EKONOMİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ		
MURAT KARA	ENFLASYONLA MÜCADELE KAPSAMINDA TÜRKİYE'DE ZİNCİR MARKETLERDE UYGULANABİLECEK PAZARLAMA KARMASI STRATEJİLERİ		
ADEM GÜLER MAHMUT AKIN	İŞLETMELERDE PERSONELİN, PSİKOLOJİK SERMAYE, ÖRGÜTSEL MUHALEFET VE YARATICI KATKILARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER		
TURHAN MOÇ	İŞ YAŞAMINDA YALNIZLAŞMA İLE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİ. AKADEMİSYENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.		
MEHMET ŞİMŞEK	GİRESUN'DA API TURİZM OLANAKLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME		
ARAŞ. GÖR. TUĞÇE ORAL	SEKTÖR BAZINDA SGK VERİLERİNE GÖRE İSG UYGULAMALARININ ETKİNLİĞİ: KONAKLAMA İŞLETMECİLİĞİ		

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10. 07. 2022		14: 00 – 16: 00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 2 SESSION: 2		MODERATOR: KÜBRA KULAKLIKAYA	
MS. SNIGDHA KURIYAL, PRATEEK KUMAR DINKAR, PAYAL		MUSLIM WOMEN: EMERGING FRAMEWORK OF RIGHTS	
DOÇ. DR. OSMAN ZAHİD ÇİFÇİ YUSUF ŞAHİN		A VICIOUS CIRCLE IN PHILOSOPHY ARRIVED DESTINATION: NEO-SOPHISM	
HATİCE CANSU GÖKDEMİR		2002 – 2015 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI’NIN SAHRAALTI AFRİKA DENEYİMİ	
RES. ASSIST. ZEHRA ÇUBUKCU PROF. DR. ÖNDER KUTLU		NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AND PARTICIPATION IN LOCAL PUBLIC POLICIES	
FETTAH KAYRA		PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP: AN ASSESSMENT IN TERMS OF THE CONCEPTS OF INSTITUTIONAL LOGIC AND LEGITIMACY	
LOBNA JABER		İSLAM HUKUKUNA GÖRE VAKIFLAR YOLUYLA İŞSİZLİK SORUNUNU ÇÖZME YOLLARI ÜZERİNE BAZI GÖRÜŞLER	
KÜBRA KULAKLIKAYA		SOSYOLOJİK YÖNÜYLE DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA: MUŞ İLİ ÖRNEĞİ	
KÜBRA KULAKLIKAYA		COVID 19 KAMU SPOTLARINDA KULLANILAN İKNA YÖNTEMLERİ	

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10. 07. 2022		14: 00 – 16: 00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 3 SESSION: 2		MODERATOR: SEVİNC SADIQOVA	
EARL JONES G. MUICO	STRATEGIC INVENTORY FOR LANGUAGE LEARNING AMONG SECOND LANGAUGE LEARNERS		
ÜNSAL SEVİNDİK BEYZA MERVE AKGÜL TEBESSÜM DURHAN AYYILDIZ SUAT KARAKÜÇÜK	ELİT SPORCULARDA BOŞ ZAMAN EĞİTİMİ VE REKREASYON FAYDA DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ		
NURKAN YILMAZ	MERKEZİ SÜTUN BÖLGE ANTRENMANLARININ SEÇİLMİŞ BAZI BİYOMOTOR YETİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ		
NURKAN YILMAZ	ANTRENE EDİLMİŞ CORE BÖLGESİNİN KUVVETTE DAYANIKLILIK PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ		
EYÜP ACAR	ORTAÖĞRETİM BRANŞ ÖĞRETMENLERİNİN İŞ STRESİ İŞ VE YAŞAM DOYUM DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI		
MURAT YILMAZ ESRA BAYRAK AYAŞ	SPORCU ÖĞRENCİLERİN SPORDA SÖYLENTİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ		
SEVİNC SADIQOVA	QƏRBİ AZƏRBAYCAN ŞİVƏLƏRİNDƏ İSMİN HALLARININ ƏVƏZLƏNMƏSİ		
SƏMİNƏ SABİR QIZI ABDULLAYEVA	AZƏRBAYCAN ŞİFAHİ DİLİNİN NORMALARI		

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10. 07. 2022		14: 00 – 16: 00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 4 SESSION: 2		MODERATOR: ASSOC. PROF. MAMEDOVA ASMETKHANUM	
MEHMET ALPDOĞAN ERCİŞ		GIUSEPPE ARCİMBOLDO VE SALVADOR DALÍ ARASINDAKİ RESİMSSEL ÜSLUP BENZERLİĞİ	
MEHMET ALPDOĞAN ERCİŞ		TÜRKİYEDEKİ ÇAĞDAŞ DIŞAVURMCU İFADE DE: BAHRİ GENÇ ÖRNEĞİ	
SEDA BALKAN ÇINLA ŞEKER		MİTOLOJİK AMBALAJ TASARIMLARINDA BİÇİM VE İÇERİK: NİKE	
İSHAK KÜÇÜKYILDIZ		ESKİ ÇAĞ'DA KAFKASYA MADENCİLİĞİNİN GELİŞİMİ VE ARTVIN	
MİNARA GULİYEVA		ŞAMAN VE ALEVİ TÖREN KIYAFETLERİNDEKİ MİTOLOJİK MOTİFLER VE POSTMODERN GİYİM MODASINDA KULLANIMI	
DR. GULANA ALİYEVA		ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS OF KHOJAVEND REGION OF AZERBAIJAN	
ASSOC. PROF. MAMEDOVA ASMETKHANUM		FIGURATIVE KHİTAB (APPEALING) IN "KHAMSA" BY NIZAMI GANJAVI	
HƏSƏNOVA KÖNÜL		LAÇIN LAYLA VƏ OXŞAMALARINDA ETNOQRAFİZMLƏR	
SEVDA ABBASOVA, PƏRİ PAŞAYEVA		YUXARI SİNİF ŞAGİRDlərİNDƏ NITQ MƏDƏNİYYƏTİNİN FORMALAŞDIRILMASI	
NƏSİROVA FİDAN YAQUB QIZI		“MUNİSNAMƏ” - UŞAQ ƏDƏBİYYATININ ZƏNGİNLƏŞMƏSİNƏ XİDMƏT EDƏN ƏDƏBİ ABİDƏ	

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10. 07. 2022		14: 00 – 16: 00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 5 SESSION: 2		MODERATOR: MARINE MINDORASHVILI	
ASMA MEHAN		PUBLIC SQUARES AND THEIR POTENTIAL FOR SOCIAL INTERACTIONS: A CASE STUDY OF HISTORICAL PUBLIC SQUARES IN TEHRAN	
M. AMINU SANDA K. EWONTUMAH		ORGANIZATIONAL INVOLVEMENT AND EMPLOYEES' CONSUMPTION OF NEW WORK PRACTICES IN STATE-OWNED ENTERPRISES: THE GHANAIAN CASE	
YESUSELVI MANICKAM TAN SOON CHIN		ASSESSMENT ON COMMUNICATION STUDENTS' INTERNSHIP PERFORMANCES FROM THE EMPLOYERS' PERSPECTIVE	
MAJEED MOHAMMED MIDHIN CLARE FINBURGH		TOM STOPPARD: THE AMORALITY OF THE ARTIST	
AHMED USMAN EGYE HAMZA MUHAMMAD		ANALYSIS OF POVERTY REDUCTION STRATEGIES AS MECHANISM FOR DEVELOPMENT IN NIGERIA FROM 1999-2019	
NINO ABESADZE MARINE MINDORASHVILI NINO PARESASHVILI		INVESTIGATION OF THE MAIN TRENDS OF TOURIST EXPENSES IN GEORGIA	
SAMIA AIT ALI YAHIA		ANALYSIS OF STELES WITH LIBYAN INSCRIPTIONS OF GRANDE KABYLIA, ALGERIA	
SAYANTAN KHANRA ROJERS P. JOSEPH		ADOPTION AND DIFFUSION OF E-GOVERNMENT SERVICES IN INDIA: THE IMPACT OF USER DEMOGRAPHICS AND SERVICE QUALITY	
NAEEM AHMED		SOCIAL WORK PRACTICE TO LABOUR WELFARE: A PROPOSED MODEL OF FIELD WORK PRACTICUM AND ROLE OF SOCIAL WORKER IN INDIA	
MONA SALAH EL-DIN HASSANEIN		FROM VICTIM TO ETHICAL AGENT: OSCAR WILDE'S THE BALLAD OF READING GAOL AS POST-TRAUMATIC WRITING	

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10. 07. 2022		14: 00 – 16: 00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 6 SESSION: 2		MODERATOR: VESILE EVRIM	
A. GAGAT-MATUŁA	FAMILY RELATIONSHIPS AND COPING WITH THE STRESS OF YOUNG PEOPLE FROM MIGRANT FAMILIES WITH CEREBRAL PALSY		
ABDULKAREEM HUSSEIN BIBIRE	JOB SATISFACTION AND MOTIVATION AS PREDICTORS OF LECTURERS' EFFECTIVENESS IN NIGERIA POLICE ACADEMY		
MOHAMED M. ELSHERBINY	THE EFFECTIVENESS OF COGNITIVE BEHAVIOURAL INTERVENTION IN ALLEVIATING SOCIAL AVOIDANCE FOR BLIND STUDENTS		
ASIF ALI, DAUD SALIM FARUQUE	A QUASI-SYSTEMATIC REVIEW ON EFFECTIVENESS OF SOCIAL AND CULTURAL SUSTAINABILITY PRACTICES IN BUILT ENVIRONMENT		
MARZIEH TALEBZADEH SHOUSHARI	THE EFFECTIVENESS OF METAPHOR THERAPY ON DEPRESSION AMONG FEMALE STUDENTS		
VESILE EVRIM ALIYU AWWAL	EFFECT OF PERSONALITY TRAITS ON CLASSIFICATION OF POLITICAL ORIENTATION		
AKM REZAUL KARIM TANIA SHARAFAT ABU YUSUF MAHMUD	COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN IS ATTRIBUTABLE TO PARENTING STYLE, NOT TO FAMILY TYPE AND CHILD'S GENDER		
ASMITA SHUKLA SOMA PARIJA	IMPACT OF PERSONALITY AND LONELINESS ON LIFE: ROLE OF ONLINE FLOW EXPERIENCES		
SHEILA MARIE G. HOCSON	CAREER COUNSELING PROGRAM FOR THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF FRESHMEN UNIVERSITY STUDENTS		

AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JULY 9-10, 2022
TBILISI

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10. 07. 2022		14: 00 – 16: 00	
Meeting ID: 857 2023 7461		Passcode: 910722	
HALL: 7 SESSION: 2		MODERATOR: DR. NADİRE KANTARCIOĞLU	
ANUPAM KUMAR ABDUL HAMID BHAT PRAMOD AGARWAL		REDUCED RULE BASED FUZZY LOGIC CONTROLLED ISOLATED BIDIRECTIONAL CONVERTER OPERATING IN EXTENDED PHASE SHIFT CONTROL FOR BIDIRECTIONAL ENERGY TRANSFER	
G. KHAMOOSHIAN		DESIGNING A ROBUST CONTROLLER FOR A 6 LINKAGE ROBOT	
AHMAD ZAHRAH AHMED HERZALLAH AHMAD AHMAD MAHRAN QURAAN		MODULAR HARMONIC CANCELLATION IN A MULTIPLIER HIGH VOLTAGE DIRECT CURRENT GENERATOR	
RAJESH KUMAR PUNEET AGGARWAL		INTEGRATION OF VIRTUAL LEARNING OF INDUCTION MACHINES FOR UNDERGRADUATES	
MOHD TARIQ		FIVE-PHASE INDUCTION MOTOR DRIVE SYSTEM DRIVEN BY FIVE- PHASE PACKED U CELL INVERTER: ITS MODELING AND PERFORMANCE EVALUATION	
RAJAMANI DORAISWAMI LAHOUEARI CHEDED		ADAPTIVE KAMAN FILTER FOR FAULT DIAGNOSIS OF LINEAR PARAMETER-VARYING SYSTEMS	
ZAKIR HUSAIN NEEM SAGAR NEERAJ GUPTA		STEADY STATE ANALYSIS OF DISTRIBUTION SYSTEM WITH WIND GENERATION UNCERTAINTY	
MAMIDI RAMAKRISHNA RAO		OPTIMIZATION OF DOUBLY FED INDUCTION GENERATOR EQUIVALENT CIRCUIT PARAMETERS BY DIRECT SEARCH METHOD	
ALPANA AGARWAL AKHIL SHARMA		INVERTER BASED GAIN-BOOSTING FULLY DIFFERENTIAL CMOS AMPLIFIER	

4th International Group Exhibition
"ADVENTURE OF ART FROM TRADITIONAL TO CONTEMPORARY"
July 9 - 10, 2022
Tbilisi

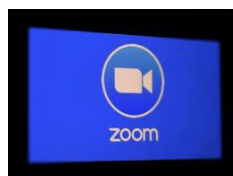
Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

AVRASYA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE

4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
"ADVENTURE OF ART FROM TRADITIONAL TO CONTEMPORARY"
JULY 9-10, 2022 – TBILISI

MEETING ID: 857 2023 7461
PASSCODE: 910722

4th International Group Exhibition
"ADVENTURE OF ART FROM TRADITIONAL TO CONTEMPORARY"
July 9 - 10, 2022
Tbilisi

Meeting ID: 857 2023 7461
Passcode: 910722

10. 07. 2022 Meeting ID: 857 2023 7461		14: 00 – 16: 00 Passcode: 910722	
HALL: Exhibition Hall		MODERATOR DOÇ. DR. YÜCEL YAZGIN	
FATMA NUR BAŞARAN		Bala-sar	
FATMA NUR BAŞARAN		KESİŞİM (Intersection)	
FAZİLET CEYHANLI		Kadın Olmak	
FERRAH NUR DÜNDAR		Sessizlik	
FİLİZ YILDIZ		Ölümsüz - Immortal	
HAMİDE SOYSAL DEMİRCİ		Su izi-3	
MEHMET ALPDOĞAN ERCİŞ		Umut/Hope	
MEHMET ALPDOĞAN ERCİŞ		Gerilim/ Potential	
MİNARA GULİYEVA		İlkbahar rüyası/ Spring dream	
MİNARA GULİYEVA		Yaz rüyası / Summer dream	
NURSEL KARACA		Taç / Crown	
NURSEL KARACA		Esintiler / Breezes	
NURGÜL AVCI		Baharın Müjdecileri	
VALİDE PAŞAYEVA		“Anadolu – 2. Hayat”. Dokuma tasarımı	
YASEMİN DEDEOĞLU		Leke	
YÜCEL YAZGIN		Cyprus Dwarf Hippopotamus	
YÜCEL YAZGIN		Elephas (Palaeoloxodon) Cypriotes	

CONTENT

CONGRESS ID	
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	
PROGRAM	
CONTENT	
FULL TEXT OF ORAL AND POSTER PRESENTED PAPERS IN THE CONGRESS	
Nazilə Abdullazadə	1
FİRUDİN BƏY KÖÇƏRLİ VƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ Uğur Güllü	10
SOSYO EKONOMİK GÖÇ TABANLI 21. YÜZYIL ANADOLU HALK MÜZİĞİ EVRLİLMİŞ MOTİF KÜLTÜRÜ Kaan YİĞENOĞLU	17
COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE BLOKZİNCİR TEKNOLOJİSİNİN GIDA TEDARİK ZİNCİRİNDE UYGULANMASI Kaan YİĞENOĞLU	35
SANAL TİCARETTE TÜKETİCİ MEMNUNİYETİ Murat Kara	45
TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE UYGULANABİLECEK SOSYAL SORUMLULUK KAMPANYASI STRATEJİLERİNİN EKONOMİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ Murat Kara	50
ENFLASYONLA MÜCADELE KAPSAMINDA TÜRKİYE'DE ZİNCİR MARKETLERDE UYGULANABİLECEK PAZARLAMA KARMASI STRATEJİLERİ Turhan MOÇ	56
İŞ YAŞAMINDA YALNIZLAŞMA İLE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİ. AKADEMİSYENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA. Mehmet Şimşek	74
GİRESUN'DA API TURİZM OLANAKLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME Osman Zahid ÇİFÇİ & Yusuf Şahin	85
A VICIOUS CIRCLE IN PHILOSOPHY ARRIVED DESTINATION: NEO-SOPHISM Zehra Çubukcu & Önder Kutlu	101
NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AND PARTICIPATION IN LOCAL PUBLIC POLICIES Nurkan YILMAZ	115
MERKEZİ SÜTUN BÖLGE ANTRENMANLARININ SEÇİLMİŞ BAZI BİYOMOTOR YETİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ NURKAN YILMAZ	121
ANTRENE EDİLMİŞ CORE BÖLGESİNİN KUVVETTE DAYANIKLILIK PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	

Eyüp ACAR	127
ORTAÖĞRETİM BRANŞ ÖĞRETMENLERİNİN İŞ STRESİ İŞ VE YAŞAM DOYUM DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	
Murat YILMAZ & Esra BAYRAK AYAŞ	139
SPORCU ÖĞRENCİLERİN SPORDA SÖYLENTİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ	
Sevinc SADIQOVA	145
QƏRBİ AZƏRBAYCAN ŞİVƏLƏRİNDƏ İSMİN HALLARININ ƏVƏZLƏNMƏSİ	
Səminə Sabir qızı Abdullayeva	155
AZƏRBAYCAN ŞİFAHİ DİLİNİN NORMALARI	
Seda Balkan & Çınla Şeker	163
MİTOLOJİK AMBALAJ TASARIMLARINDA BİÇİM VE İÇERİK: NIKE	
Gulana Aliyeva	174
ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS OF KHOJAVEND REGION OF AZERBAIJAN	
HƏSƏNOVA KÖNÜL	178
LAÇIN LAYLA VƏ OXŞAMALARINDA ETNOQRAFİZMLƏR	
Sevda Abbasova & Pəri Paşayeva	182
YUXARI SINIF ŞAĞIRDLƏRİNDƏ NITQ MƏDƏNİYYƏTİNİN FORMALAŞDIRILMASI	
SƏRDAR ZEYNAL	190
XX ƏSRİN TÜRK DİLİ VƏ AZƏRBAYCAN DİLİ KİTABLARINDA SİFƏTİN QURULUŞCA NÖVLƏRİ	
SNIGDHA KURIYAL & PRATEEK KUMAR DINKAR & PAYAL	195
MUSLIM WOMEN: EMERGING FRAMEWORK OF RIGHTS	
FETTAH KAYRA	200
PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP: AN ASSESSMENT IN TERMS OF THE CONCEPTS OF INSTITUTIONAL LOGIC AND LEGITIMACY	

FİRUDİN BƏY KÖÇƏRLİ VƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Nazilə Abdullazadə

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-1829-7178>

“Əgər bir xalqı məhv etmək, onu adam toplusuna çevirmək istəyirsənsə, müəllimini savadsız, həkimini isə kəmsavad eləyin. Biri onun başını, o biri isə canını zay eləsin”. **F.Köçərli**

ÖZƏT. Görkəmli ədəbiyyatşünas-alim, tanınmış maarifpərvər, publisist-yazıçı, pedaqog Firudin bəy Köçərlinin ədəbiyyat tarixində müstəsna xidmətləri və yeri vardır.

F.Köçərli ömrünün 40 ilə yaxın bir zamanını xalqın maariflənməsinə və tərəqqisinə həsr etmişdir. Ədəbiyyatşünas alimin elmi-pedaqoji fəaliyyəti Azərbaycan tarixində millətin, milli şüurun təşəkkül etdiyi dövrə təsadüf edir.

Ədib hər şeydən əvvəl, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə dair ilk əsərin müəllifidir. “Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı”, 2 cild 4 hissədən ibarət “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları” əsərləri ədəbiyyat tariximizin ən qiymətli mənbələridir. F.Köçərli ilk dəfə olaraq ədəbiyyatşünaslığı təzkirə, cümg və müntəxəbatlardan xilas etdi. Təzkirələr uzun müddət farsca yazıldığından ora farsca yazan şairlər daxil edilmiş, ana dilində yazanlar kənarda qalmışdı. Firudin bəy Köçərli özünəqədərki təzkirə və məcmuələri, əlyazmaları, divanları çətinliklə də olsa toplamış və bu əsəri ərəsəyə gətirə bilmişdi.

“Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” əsərində F.Köçərli dövrləşməni coğrafi prinsip, ərəzi üzrə aparmış olsa da, ilk dövrləşdirmə kimi əhəmiyyətli dir. Əsərdə müəyyən sənətkarlar yaşadığı dövrə görə deyil, alimin əldə olan öz məlumatlarına əsasən daxil edilmişdir.

Ədəbiyyatın tədrisində dilin saflığını, təmizliyini ədəbiyyatşünas-alim əsas götürürdü. Ehtiyac olmadığı halda, ərəb-fars kəlmələrini dilə qatıb-qarışdırmağı o, səhv sayır, “dil nə qədər açıq, sadə və güşadə olsa, bir o qədər gözəl, göyçək və məqbul olar” deyirdi.

Firudin bəy Köçərlinin ən böyük xidməti təkcə müasirləri deyil, XIX əsr ədəbiyyatı nümayəndələri barəsində də əsaslı məlumatlar verməsidir. Ədəbiyyatı ən qüdrətli bir tərbiyə vasitəsi sayan alim hər bir şairin başlıca arzusunu oxucunun qəlbinə girməkdə, ona təsir göstərməkdə görürdü.

Firudin bəy Köçərli hər bir şair haqqında ıftixar, qürur hissi ilə danışır. Ayrı-ayrı sənətkarların həyat yolu və yaradıcılıq səhifələrini çevirdikcə Köçərli milli ədəbiyyatın yaradıcılarını xüsusi qayğı ilə xatırlayır.

F.Köçərli yaradıcılığı boyu ayrı-ayrı sənətkarların əsərləri ilə maraqlanmış, ilkin araşdırmalar aparmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsi tarixində F.Köçərlinin xidməti əvəzsizdir və bu gün də əhəmiyyətini qoruyub saxlayır. O, folklorun, klassik irsin təcrübəsini öyrənmiş, istər şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin, istərsə də yazılı ədəbiyyatın dolğun təhlilini verməyə cəhd etmişdir.

Açar sözlər: ədəbiyyat tarixi, tədris, Firudin bəy Köçərli, folklor, klassik irs.

FIRUDIN BAY KOCHARLI AND TEACHING ISSUES OF AZERBAIJANI LITERATURE

SUMMARY. Prominent literary scholar, famous educator, publicist-writer, pedagogue Firudin bey Kocharli has exceptional services and place in the history of literature.

F.Kocharli devoted about 40 years of his life to the education and progress of the people. The scientific and pedagogical activity of the literary scholar coincides with the period in the history of Azerbaijan when the nation and national consciousness were formed.

First of all, Firudin bey Kocharli is the author of the first work on the history of Azerbaijani literature. "Literature of Azerbaijani Tatars", "Historical materials of Azerbaijan literature" consisting of 2 volumes and 4 parts are the most valuable sources of our literary history.

F.Kocharli saved literary criticism from tazkir, jung, and muntahabat for the first time. Because the remarks were initially conceived in Persian, poets who wrote in Persian were shown, whereas those who authored in their own tongue were excluded. Kocharli had a tough time gathering his prior comments, collections, manuscripts, and divans, even though he was capable of completing this duty. F.Kocharli developed the chronology on the geographical basis in his book "History of Azerbaijani Literature," which is significant as the first chronology. The artists mentioned in the work are included not on the basis of the period in which they lived, but on the basis of their own knowledge of the scientist. The literary scholar was founded on the purity of language in the teaching of literature. He taken into consideration it incorrect to combine Arabic and Persian phrases into the language while there has been not want for it.

The greatest service of Firudin bey Kocharli is not only his contemporaries. It provides basic information about the representatives of the literature of the XIX century. Considering literature as the most powerful means of education, the scholar puts the main desire of every poet into the heart of the reader, he saw it influencing him. Firudin bey Kocharli is proud of every poet, speaks with pride. As he turns the pages of the lives and works of individual skilful, Kocharli remembers the creators of national literature with special care.

Throughout his career, F.Kocharli was interested in the works of individual skilful, conducted preliminary research. F.Kocharli's service is invaluable in the history of studying Azerbaijani literature and still retains its significance today. He studied the experience of folklore, classical heritage, whether examples of oral folk literature, he also tried to give a detailed analysis of the written literature.

Keywords: history of literature, teaching, Firudin bey Kocharli, folklore, classical heritage.

GİRİŞ. 1863-cü ildə Azərbaycanın dilbər guşələrindən olan Şuşada dünyaya göz açan F.Köçərli'nin həyatının sonrakı illəri – təhsili, elmi-pedaqoji fəaliyyəti Qori şəhərində keçmişdir.

Firidun bəy Köçərli hər şeydən əvvəl, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə dair ilk əsərin müəllifidir. "Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı", 2 cild 4 hissədən ibarət "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" əsərləri ədəbiyyat tariximizin ən qiymətli mənbələridir. A.Zamanov onun haqqında yazırdı: "Böyük müəllimlər nəslini tərbiyələndirib yetişdirən,

“ürəyi atəşli” bir müəllim, müasiri olan yazıçıların inkişafına ciddi təsir göstərən ədəbiyyat tənqidçisi, zamanın mühüm ictimai-siyasi hadisələrinə səs verən görkəmli bir mühərrir, nəhayət, Azərbaycan xalqının ədəbi irsini coşqun ilhamla tədqiq edən yorulmaz bir ədəbiyyat tarixçisi idi” [Seyidov, 1987:125].

80-ci illərin sonu 90-cı illərin əvvəli ədəbiyyat yeni ideya məzmunu ilə zənginləşdirilir; elmi-publisistik fəaliyyət, teatr və mədəni-maarif müəssisələrinin yaranması, xalq yaradıcılığında yeni əlamətlərin meydana gəlməsi Azərbaycan xalqının oyanmaqda olan milli şüurunu səciyyələndirən əlamətlər idi. 70-ci illərdən fəaliyyətə başlayan “üsuli-cədid” məktəblərinin ardınca rus-tatar məktəbləri fəaliyyətə başladı. Bu məktəblər üçün müəllimlər hazırlayan Qori Müəllimlər Seminariyası, xüsusən də onun Qazaxda açılmış Azərbaycan şöbəsi maarif və mədəniyyətin görkəmli nümayəndələrini yetişdirirdi. F.Köçərli belə nümayəndələrdən biridir. Onun ən böyük xidməti Azərbaycan ədəbi nümunələrini toplayıb sistemləşdirmək olmuşdur. “Bu əsəri yazmaqla Köçərli müasir Azərbaycan ədəbiyyatı tarixçiliyi elminin əsasını qoymuşdur” [Qənbərqızı, 2005:4].

KÖÇƏRLİ və “AZƏRBAYCAN TATARLARININ ƏDƏBİYYATI” ƏSƏRİ. Daha çox orijinal qaynaqlara söykənən alim “tarixi-coğrafi oçerklər üçün materialları əsasən “Gülüstani-İrəm”, “Asarül-Cəmal”, “Qarabağ tarixi”, “Avari-Dağıstan”, “Dərbəndnamə” kimi əsərlərdən götürmüşdür [Qənbərqızı, 2005:8]. O həmçinin tanıdığı ədəbi simalara, onların qohum-əqrəbalarına müraciət edib ədəbiyyat və xalq yaradıcılığına dair bildiklərini toplayıb ona göndərmələrini xahiş edir və nəticədə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini elmi şəkildə ortaya qoyur.

Azərbaycan ədəbiyyatının qədim dövr farsdilli şairləri – Nizami, Xaqani, Ə.Gəncəvi barədə F.Köçərli yazmaqda qələmin acizliyindən şikayət edir: “Nizaminin əslən iraqı olmağını inkar etməyib “İqbalnamə”sində buyurduğu iddiasını da yabançı ədəbiyyatşünas-alimin fars dilinə yabançılığı ilə bağlamaq məqsəduyğundur.

Ədəbiyyat tarixinin nümayəndələri xronoloji ardıcılıq – dövrləşmə ilə verilməsə də, Məhəmməd Badkubeyi, M.Gəncəvi, F.Şirvani, İ.Şirvani, M.Beyləqani, Z.Şirvani, Əbusəid Badkubeyi, Seyid Yəhya Badkubeyi, Əbdürrəşid-zani-Badkubeyi, Kəmaləddin Məsum Şirvani, Molla Məhəmməd Badkubeyi, Məstəli Şirvani kimi şairlər haqqında F.Köçərli F.Köçərli müfəssəl də olsa, məlumat verir.

Əsərə yazdığı “Bir neçə söz”də F.Köçərli 1903-cü ildə “Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı ünvanında rusca bir kitab yazıb çapa verdiyini, Füzulinin “Leyli və Məcnun” poemasını yazmaq fikrini xatırladır. Füzuli Rum zəriflərinin xahişi ilə bu məhəbbət əfsanəsini yazmağa qərar verir. Lakin Köçərli bunu şairin milli ədəbiyyata dair ana dilində bir kitab yazmağı kimi qiymətləndirir.

Ədəbiyyatı iki qismə – ağız ədəbiyyatına və üdəbə və şüəranın, üləma və hikəmanın ədəbiyyatına bölən alim hər ikisinin bünövrəsinin söz olduğu fikrini təqdir edir. Sözsüz o, insanla heyvan arasında bir fərq görmür, sözsüz tərəqqinin də mümkün olmadığı qənaətinə gəlir.

Bu yerdə F.Köçərli Füzulini “ustadi-şüəra” adlandırır və onun söz qəzəlini misal gətirir:

*Xəlpə ağzın sirrini hərdəm qılır izhar söz,
Bu nə sirdir kim olur hər ləhzə yoxdan var söz.
Artıran söz qədrini sidq ilə qədrin artırır,*

Kim nə miqdar olsa, əhliən eylər olmiqdar söz...

Ədəbiyyatın tədrisində dilin saflığını, təmizliyini ədəbiyyatşünas-alim əsas götürürdü. Ehtiyac olmadığı halda, ərəb-fars kəlmələrini dilə qatıb-qarışdırmağı o, səhv sayır, “dil nə qədər açıq, sadə və güşadə olsa, bir o qədər gözəl, göyçək və məqbul olar” deyirdi [Köçərli, 1978:3].

Köçərlinin Füzuliyə münasibətinə gəlincə, onun Füzulini ümumtürk şairi hesab etməsinə T.Salamoğlunun münasibəti məntiqi və inandırıcıdır: “Fikrimizcə, Köçərli Füzuliyə “Azərbaycan ədəbiyyatı” kitabında nə Azərbaycan ədəbiyyatının, nə də türk ədəbiyyatının nümayəndəsi kimi yanaşır. Bu məqamda onun Füzulini Yusif Nəbi və Ə.Nəvai ilə bir bölmədə və bir kontekstdə araşdırmasının səbəbi də aydınlaşır” [Salamoğlu, 2014:32]. Uzun müddət ədəbiyyatşünaslıqla Firidun bəy Köçərli Füzuliyə görə ittiham edənlərə T.Salamoğlu əminliklə deyir: “Birincisi, Köçərli heç bir yazısında, o cümlədən “Azərbaycan ədəbiyyatı”nda “Füzuli türk şairidir” (yəni “osmanlı türklərinin şairidir” mənasında) demir. “Türk şairlərinin babası hesab olunur” deyir və bu “türk şairləri” ifadəsinin məzmununda, canında osmanlı türkləri ilə bərabər Azərbaycan türkləri də eyni dərəcədə yer alır. İkincisi, Köçərli Füzulini ümumtürk ədəbiyyatı kontekstində təqdim etsə də, bu təqdimatda böyük sənətkarın Azərbaycan dilli olması və Azərbaycan ədəbiyyatına məxsusluğuna ciddi işarələr vurur... Madam ki, Köçərli Füzulini ana dilini inkişaf etdirən və zənginləşdirən bir sənətkar kimi təqdim edir və bununla da Azərbaycan türklərinin (məhz Azərbaycan türklərinin, osmanlı türklərinin yox) boynuna böyük bir minnət qoyduğunu iddia edir, onda Köçərlinin Füzulini anadilli Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndəsi hesab etməsinə şübhə yeri qalmır [Salamoğlu, 2014:33].

F.KÖÇƏRLİNİN MOLLA PƏNAH VAQİFƏ MÜNASİBƏTİ. Firudin bəy Köçərlinin haqqında qürurla və geniş bəhs etdiyi şairlərdən biri də “Azərbaycan türklərinin məşhur və müqtədir şairi” Molla Pənah Vaqifdir. F.Köçərli Vaqifi “ədəbiyyatımızın banisi və müəssisi” adlandırır. Vaqifin dilinin sadəliyi, “ana dili şivəsində yazmağını ədib yüksək qiymətləndirir. Vaqifin həyat yolu, Qarabağ xanlığına düşməsi, Qacarla baş verən tarixi olay və s. haqqında tarixi hadisələrlə yanaşı, müxtəlif rəvayətləri qələmə alan alim, müəyyən şeirlərinin yazılma səbəbin oxucularına çatdırır. Vaqifdən sonra gələn şairlərin onun açdığı cığırda getdiklərindən Firidun bəy Vaqifi Qafqaziyada vücuda gələn şairlərin babası və ustası adlandırmaqda haqlı sayır. Vaqiflə bağlı yazırdı: “Vaqif adını eşitməyən və şənində söylənən “Hər oxuyan Molla pənah olmaz” məsəlini bilməyən qafqazlı oğlu yoxdur. Vaqifi belə şöhrətləndirən, əlbəttə, onun rəvan təbi, mövzun kəlamı və gözəl qafiyələri olubdur, şairin əsərləri indi də dillər əzbəridir. Şair hər nə vücuda gətiribse, öz ana dilimizin tərzü şivəsində gətiribdir. Onun əşarında istemal olunan türk və ya türkləşmiş fars və ərəb sözləri elə bir məharətlə nəzmə çəkilibdir ki, oxuyanları valeh və heyran edir”.

F.Köçərlinin M.P.Vaqifi “bizim ədəbiyyatımızın banisi və müəssisi” kimi göstərməyini ədəbiyyatşünas alim Z.Bayramlı coğrafi prinsiplə, özəlliklə, Vaqifi ilk dəfə təmiz Azərbaycan dilində, xalq şeiri vəznü və üslubunda yazıb-yaratması ilə bağlayır [Bayramlı, 2014:176]. Köçərli yazırdı: “Azərbaycan türklərinin məşhur və müqtədir şairi Molla Pənah hesab olunur ki, bizim ədəbiyyatımızın banisi və müəssisi adlanmağa onun haqqı vardır... Milli şairlərimizdən onun kimi sadə və açıq lisanda və ana dilimizin şivəsində şeir və qəzəl yazan az olubdur. Müasirləri ona nəzirə yazmağa səy və təlaş ediblərsə də, onun kimi mühəssənətlə,

gözəl və açıq kəlam söyləməkdə aciz qalıblar... Vaqif ziyadə zövqü səfa əhli olduğu üçün gözəl mədhində xeyli mərgub və nazik şeirlər yazmışdır ki, onların cümləsi qəlbədən nəşət edən hissiyyatdır ki, oxuyanlara dəxi sirayət edib, onları şövqü həvəsə gətirir” [Köçərli, 1978:159].

Firudin bəy Köçərlinin ən böyük xidməti təkcə müasirləri deyil, XIX əsr ədəbiyyatı nümayəndələri barəsində əsaslı məlumatlar verməsidir. Ədəbiyyatı ən qüdrətli bir tərbiyə vasitəsi sayan alim hər bir şairin başlıca arzusunu oxucunun qəlbinə girməkdə, ona təsir göstərməkdə görürdü.

F.KÖÇƏRLİ M.F.AXUNDOV HAQQINDA. Prof. H.Əhmədova görə, F.Köçərlinin fəaliyyətində XIX əsr Azərbaycanın klassik şair və yazıçıların yaradıcılığına həsr etdiyi məqalələr ayrıca əhəmiyyət kəsb edir və bu gün də ən mötəbər mənbə kimi çox qiymətli [Əhmədov, 2013:108]. Xüsusilə M.F.Axundzadəni o, müasirləri arasında hörmətlə yad edir, yaradıcılığına yüksək qiymət verirdi. 1911-ci ildə Tiflisdə “Kultura” mətbəəsində “M.F.Axundzadə həzrətlərinin təvəllüdündən yüz il nüfuz etmək münasibət ilə yazılmış risaleyi-yadigarəndir” əsəri böyük dramaturqun xatirəsinə ehtiram olaraq dəyərləndirilməlidir. “Möhtərəm ədib”, “milli ədiblərin atası”, “ədəbiyyatın fəxri”, “dram əsərləri yazanların kamil ustası”, “müqtədir mütəfəkkir” hesab etdiyi M.F.Axundzadə barədə o yazırdı: “Mirzə Fətəli təbində elə bir zəriflik, yaratmaqlıq qüdrəti, yoxdan vücuda gətirməklilik qüvvəsi var imiş ki, bunun misli az mühərrirlərdə müşahidə olunur. Bu bir Allah vergisidir ki, hər qələm əhlinə nəsisib olmaz, ədiblik iddiasına düşən məsud qalmaz” [Köçərli, 2005:243]. M.F.Axundzadəyə sağlığında və hətta ölümündən sonra da qiymət verilmədiyinə görə marifçi pedaqoq utanc hissi keçirir, bu anacan qəflətdə olub onun qədrini bilmədiyinə görə özünün əfv olunmasını xahiş edir. Bundan sonrakı fəaliyyətində onun əsərlərini çap etdirib yaymağı, onları oxuyub millətin nicat və səadət yoluna gəlməsində özünü borclu sayır” [Köçərli, 2005:275].

M.F.Axundzadənin müəllimi – “onun fikir və xəyalatını başqa bir sənətə çevirən” M.Ş.Vazehi ədəbiyyatşünas-alim Rusiyada və Qərbi Avropada böyük şöhrət qazanan, Azərbaycanda ilk maarifçilik ənənələrinin formalaşmasında xüsusi rolu olan filosof adlandırır və onun M.F.Axundovu ruhani olmaq fikrindən daşındırdığını xüsusi qeyd edir [Köçərli, 2005:427].

F.Köçərli öz xalqının və onun ədəbiyyatının vurğunu idi. Bir neçə variantda işlədiyi əsəri bitirdikdən sonra nəşrinə də çətinliklə nail olur. Bunu S.Mümtaz, Ə.Qəmküsar, A.Səhhət, Y.V.Çəmənşəminli əsərin nəşrinin yubanmasından narahatlıq doğuran qeydlərində də görürük [bax: Qənbərqızı, 2005:15].

F.KÖÇƏRLİ S.Ə.ŞİRVANİ HAQQINDA. Firudin bəy Köçərli hər bir şair haqqında iftixar, qürur hissi ilə danışır. Ayrı-ayrı sənətkarların həyat yolu və yaradıcılıq səhifələrini çevirdikcə Köçərli milli ədəbiyyatın yaradıcılarını xüsusi qayğı ilə xatırlayır. Bunlardan biri də Seyid Əzim Şirvanidir ki, F.Köçərli onu nəinki yalnız Şirvan vilayətinin deyil, bəlkə tamam Azərbaycan türklərinin böyük şairlərindən biri olduğunu yazır. Onun şən-şöhrəti və rütbəsi hazırda vətən övladları arasında kifayət qədər məşhur olmadığını qeyd edən alim gələcəkdə bu mərtəbənin olacağına şübhə etmir. XIX əsr şairi S.Ə.Şirvani yaradıcılığını ilk dəfə F.Köçərli araşdırmış, onun doğum tarixi, uşaqlıq və gənclik illəri, səyahətləri barədə məlumat vermişdir. S.Əzimin Şamaxıda məktəb açması, məktəbdarlıqla məşğul olduğunu, onun hekayələr yazaraq uşaqlara oxumasını qeyd etməklə bərabər, onun istedadlı olduğunu, türk şairləri arasında misli-bərabəri olmadığını qeyd etmişdir: “Bu barədə Hacı Seyid Əzim

rusların Puşkininə, ingilislərin Bayronuna və polyakların Miskeviçinə bərabər imiş” [Köçərli, 1978:37].

F.Köçərli narahət edən Şirvaninin əsərlərinin vaxtında nəşr olunmaması, nəşr olunanların isə “həddən ziyadə səhv və qələtlər olması idi. Ədib haqlı olaraq onu digər xalqların öz sənətkarlarına verdiyi qiymətlə müqayisə edərək yazır: “1907-ci sənədə sentyabrın 30-da gürcülərin şairi və ədibi İlya Çavçavadzenin təşyi'i-cənəzəsində olub, gürcülərin öz ədəblərinə göstərdikləri ehtiramı gördük. Bu qisim ehtiramı, bir qisim təziyədarlığı, belə ittihadı ittifaqı bir kəsin haqqında görməmişdik. Cəmi Gürcüstan demək olardı ki, bir nəfsi-vahid kimi böyük bir hüznü qəmə, böyük bir yasa düçar olub öz şairlərinin cəsədi ilə belə ruhani zindəganlıqlarının mayasını hazırlayırdılar qara torpaq altında dəfn etsinlər. Gürcüstanın hər yerindən – uzaq dağlarından, qalın meşələrindən və dərin dərələrindən deputatlar Tiflisə cəm olub hər biri bir növ ilə izhari-təəssüf edib zarü təzərrö edirdilər.

Əkinçidən tutmuş ərbabi-qələmə kimi, rəiyyətdən knyazlaracan, fəqir-füqəralardan sərvət, dövlət əhlinədək hər qisim sənətkar və əsnaflardan, şagirdlərdən, müəllimlərdən, ruhanilərdən və qara camaatdan, müəllimə və mütəəllimələrdən, hər bir firqə və partiyalardan, sahib mənəblərdən və mütəəddid dəftərxana çinovniklərindən iki yüzdən ziyadə venoklar (gül çələngi, əklil – N.A.) mühəyya olunub, hər firqə öz venokunu məhzun və qəmgin bir halda təşyi'i-cənəzədə aparmaqda idilər.

Gürcü qəzetə və jurnalları sərəpa hüznəvər və ənduhsirist məqalələrlə dolmuşdu. Hər yazıçı bir dil ilə, hər şair bir növhə yetmiş sinnində məqtul olunmuş ədəblərini oxşayırdı.

Amma bizim şairlərə gəldikdə, onların ən mötəbərlərindən bir əsər və bir nişanə qalmayıbdır” [Əsgərli, 2013:32].

F.Köçərli Seyid Əzimin bədii yaradıcılığını geniş təhlil edir, şeirlərinin lirik və satirik ideya məzmununu açmaqla şairin tənqidi fikirlərinə münasibətini gizlətmir. S.Əzimin “Müctəhidin təhsildən vətənə qayıtması” satirasında şairin sözlərində zərrəcə iftira və yalan yoxdur. Şair-müəllim Seyid Əzimin cigərini dağladan səbəbi F.Köçərli bir pedaqoq kimi başa düşür və qiymətləndirirdi. Yeyib-içib vaxtını boş keçirən, vətənə üzükqara, əliboş qayıdan üləmadan millətə nə maddi, nə mənəvi mənfəət yoxdur. Zahirə üləma libasına bürünənlər də, batində mərifət və kamaldan məhrum olduqlarını bilirlər. Xaricdə təhsil alıb vətənə döndən müctəhidlərin xidmətini, faydasının lüzumsuzluğunu F.Köçərli belə ifadə edir: “Doğrudan da fəna halda qalmışıq; ağıldan aqlımız, əxlaqdan əxlaqımız yox, əsl dindarlıq nə olduğunu bilmirik, nə kamaldan kamalımız, nə hörmətdən hörmətimiz və nə dövlətdən dövlətimiz var... Hər tərəfə baxsaq, fəxr edəsi, könül şad qılası və ürək açası heç bir şeyimiz yoxdur. Vətən nədir bilməzik, millət və milliyyət nə olduğu hissini dərk etmədik, ittihadü-ittifaq bizim üçün boş və mənasız sözlərdir. Dildə onları tələffüz etsək də, o minval danışmaq moda olubdur. Onların həqiqi məzmununu düşünmürük, düşünmədikdə əməl də etmirik. Əllameyi-giram və füzəlayi-zülehtiram bizim içimizə ancaq təfriqə və partiya salıblar. Buna da səbəb öz şəxsi mənfəətlərini və nəfsi xeyirlərini görmək olubdur. Haqqa, doğruluğa, ədalət və mürüvvətə xalqı irşad qılmayıblar. Himmət və qeyrət, birlik və qardaşlıq, dostluq və mehribanlıq bilmərrə unudulubdur; ülm və fünuna, sənaye və ticarətə, tərəqqi və təməddünə xalqı tərəqib və təşfiq etməyi üləma sinfi öz vəzifələrindən bəid bir əmr bilib, bu qisim məsələlərə əsla etina etməyiblər” [Əsgərli, 2013:41-42].

F.Köçərli Seyid Əzimin əsərlərinin ideyasının təhlili baxımından maarifçi şeirlərinə daha çox üstünlük verir. Şairin elm öyrənmək, təhsil almaq, dil öyrənməklə bağlı fikirlərini pedaqoq

alim Seyidin baş arzusu – insaniyyət dərəcəsinə və bəşəriyyət mərtəbəsinə vasil olmaq kimi dəyərləndirir. Məktəblərdə rus dilinə ehtiyacı, bu dilin təlim olunmasını israr edən şairin fanatik ruhanilərin xarici dil bilməyin günah qazanmaq fikrinə qarşı çıxdığını təqdir edir və onun fikrinə şərik çıxır. Dil öyrənmək hər bir şəxsə vacibdir, amma müsəlmanlara 3 dilin öyrənilməsi tədrisdə vacibdir: türk (Azərbaycan dili), ərəb və rus dili. F.Köçərliyə görə, ümumi müsəlman şairləri içərisində Seyid Əzim qədər milləti təhsilə, elmə, tərəqqiyə səsləyən ikinci bir şair yoxdur. Ərəb dili – Quranı anlamaq, başa düşmək üçün, ana dili – vətəndə söylənən dil, rus dili isə ticarət və “qanuni-divan”ı (məhkəmə qanunlarını) bilmək üçün gərkdir. Şair rus dili vasitəsilə məktəblərə təzə dərs üsullarını, təzə təlim gətirməyi vacib bilirdi:

*Bizimçün laməhalə, üç dilin təlimi lazımdır,
Biri elmi-ərəbdir kim, bilək mənəyi-Qurani.*

*Biri vacib bizə bilmək vətəndə söylənən dildir,
Gərkdir mətləbə biz eyləyək türkiylə ünvani.*

*Biri həm rusidir ki, bilməyi bizlərə lazımdır,
Ticarətçün bilək, həm dərk edək qanuni-divani.*

*Zəbani-rusi bilmək ya danışmaq qeyri dillərdə
Şəriətdə bizə nəhy olmayıbdır, yoxdu bürhani.*

*Nə dildə olsa, olsun, elm olsun xəlq aləmdə,
Deyildir bir dilə məxsus, var hər dildə imkani.*

*Gərək təzə gül üzrə açılısın cümlə məktəblər,
Gətirmək təzə üslubə gərkdir köhnə bünyani* [Köçərli, 1978: 52].

Şairin müsəlmanların günü-gündən tənəzzül etməsinə, zəlif olmasına, fəlakətə düşməsinə ayaqlar altında payımal olmasına dözməyib millət rəislərindən – böyükklərdən tədbir, əlac istəməsini F.Köçərli xüsusi vurğulayır:

*Dadü-fəryad, ey gürühi-izam,
Oldu zəyə bu milləti-islam.
Günü-gündən zəluli xar oluruq,
Möhnətü qüssəyə düçar oluruq.*

Bunlarla yanaşı, Firudin bəy Köçərli ilk dəfə olaraq S.Ə.Şirvaninin “Pərişannamə” adlı kitabının adını çəkir ki, sonralar H.Arashlı və Ə.Mirəhmədov da bundan bəhs etmiş, lakin həmin əsər hələlik əldə edilməmişdir.

NƏTİCƏ. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin öyrənilməsi baxımından F.Köçərlinin “Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı” əsəri ədəbiyyatşünas alimlərin göstərdiyi kimi [Azərb.tarixi, 1960:511; Elçin, 2005:295] nöqsanları və zəif cəhətləri ilə bərabər yenə də ilk

mənbə kimi dəyərli tədqiqatlardan sayılır. Ədəbiyyatşünas alim Z.Əsgərli məlumatın dolğunluğu, təhlillərin elmiliyi, ədəbi nümunələri tənqidi qiymətləndirmə baxımından Köçərli əsərini örnek olaraq götürdüyü Lütfuli bəy Azərin “Atəşgədə” əsərindən yüksək qiymətləndirir. O yazırdı: “M.V.Vidadi, S.Ə.Nəbati, Abdulla bəy Asi, İsmayıl bəy Nakam, Məhəmməd Bağır Xalxali, xüsusilə M.F.Axundzadə, Qasım bəy Zakir, Seyid Əzim Şirvani haqqında oçerklər geniş və əhatəlidir. Bu oçerklərdə haqqında bəhs olunan sənətkarların dövrü, həyatı, ictimai mənşəyi, təhsili, yaşayış tərz, məşğuliyyəti, müasirləri ilə münasibətləri haqqında ətraflı məlumat verilir, yaradıcılıqlarının əsas istiqaməti müəyyənləşdirilir, məşhur əsərləri “bəqədri-qüvvə” təhlil olunur, yaxud bu əsərlər haqqında məlumat verilir, çoxlu nümunələr göstərilir. Xaqani, Nizami, Aciz, Salik, Bakıxanovdan bəhs edən hissələr də dolğundur. Həmin hissələr bir tərəfdən fakt zənginliyi və dəqiqliyi, digər tərəfdən məlumatların elmiliyi, qiymətlərin obyektivliyi, sənətkarın yaradıcılığını, onların ədəbi tərəqqidə rolunu Azərbaycan ədəbiyyatının ümumi inkişafı kontekstində, bəzən, hətta ümumşərq və ümumdünya bədii fikri kontekstində qiymətləndirməsi baxımından diqqəti çəkir” [Əsgərli, 2013:22].

Z.Əsgərli daha sonra yazır: “Amma F.Köçərli 130-a qədər şair və yazıçı haqqında (onlardan 111-nin adı oçerkin, yaxud məlumatın sərlöhvəsinə çıxarılmışdı) söhbət açmaqla Azərbaycan ədəbiyyatının varlığını, onun tarixi qədimliyini və bədii-estetik qüdrətini dananlara tutarlı cavab verir, səhv düşüncələri alt-üst edirdi. Ədib təkzibolunmaz faktlarla sübuta yetirirdi ki, dünyanın ən qədim, mədəni xalqlarından oplan Azərbaycan türklərinin özü kimi, onların yaratdığı söz sənəti də yaşı minillərlə ölçülən qocadan-qoca, son dərəcə humanist-bəşəri məzmunlu, bədii forma baxımından heyranəmiz dərəcədə rəngarəng bir sənətdir” [Əsgərli, 2013:24].

F.Köçərliyə qeyd olunan əsərində şifahi və yazılı ədəbiyyatın fərqli xüsusiyyətlərinin verilməsi maraq doğurur. Ədib “lisani ədəb” adlandırdığı şifahi xalq ədəbiyyatını “qələmi-ədəbiyyat”dan – yazılı ədəbiyyatdan qat-qat qoca olduğu, bu ədəbiyyatın ilk nümunələri əsasında yaradılmasını, zaman-zaman ağızdan-ağıza, nəsil-dən-nəsilə, eldən-elə keçib cılandığını mənəvi sərvətə çevrildiyini göstərir.

F.Köçərliyə görə, ədəbiyyat hər bir millətin əzəmətinə, tərəqqi və səadətinə bais olan səbəblərdən biridir. “Ədəbiyyat millətin ayineyi-həqiqətnümasıdır ki, onun maddi və mənəvi tərəqqisini və istiqbalı üçün nicat və səadət yollarını eynilə göstərir” [Köçərli, 1978:45].

F.Köçərli yaradıcılığı boyu ayrı-ayrı sənətkarların əsərləri ilə maraqlanmış, ilkin araşdırmalar aparmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsi tarixində F.Köçərliyə xidməti əvəzsizdir və bu gün də əhəmiyyətini qoruyub saxlayır. O, folklorun, klassik irsin təcrübəsini öyrənmiş, istər şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin, istərsə də yazılı ədəbiyyatının dolğun təhlilini verməyə cəhd etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

- [1] *Azərbaycan tarixi*. 3 cildə, II c. (XIX əsr). Bakı: "Elm", 1960, 540 s.
- [2] Bayramlı Z. *"Hiç kim... laf etməsin"*. F.Köçərlinin Füzuli poeziyasına münasibəti haqqında. // "Azərbaycan", 2014, № 2, s.176-180.
- [3] Elçin, Salmanov Ş. *İlk Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi*. Elçin. Seçilmiş əsərləri, 10 cildə, VII c. Bakı: "Çinar-Çap", 2005, 570 s.
- [4] Əhmədov C. *Ədəbiyyatın tədrisi metodkası*. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1992, 455 s.
- [5] Əhmədov H. *Məşhur maarifçi, böyük ziyalı, "ürəyi ataşlı" müəllim*. // "Azərbaycan məktəbi", 2013-cü il, № 5, s.106-112.
- [6] Əliyeva S. *Firudin bəy Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabında heyvanlar haqqında nağıllar və təmsillər*. // "Dədə Qorqud", 2013, № 2 (47), s.113-123.
- [7] Əsgərli Z. *Azərbaycan ədəbiyyatı tarixçiliyinin babası*. // "Xəbərlər", AMEA, Xüsusi buraxılış, 2013, № 1.
- [8] Köçərli F. *Azərbaycan ədəbiyyatı*. 2 cildə, I c. Bakı: "Elm", 1978, 460 s.
- [9] Köçərli F. *Azərbaycan ədəbiyyatı*. 2 cildə, I c. Bakı: "Avrasiya Press", 2005, 560 s.
- [10] Köçərli F. *Azərbaycan ədəbiyyatı*. 2 cildə, II c. Bakı: "Avrasiya Press", 2005, 464 s.
- [11] İbrahimov S., Saraclı (Həsənova) M. *Azərbaycanda ədəbiyyatın tədrisi tarixi*. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, "MBM" nəşriyyatı, 2016, 294 s.
- [12] Qarabağlı Ə. *Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi metodikası*. Bakı, 1968, 343 s.
- [13] Qənbərqızı R. *Firudin bəy Köçərli və onun "Azərbaycan ədəbiyyatı" əsəri*. F.Köçərli. Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: "Avrasiya Press", 2005, 560 s.
- [14] Salamoğlu T. *Ədəbi tənqid tarixinə dair portret-oçerklər*. Bakı: "Vətənoğlu" NPŞ MMC, 2014, 332 s.
- [15] Seyidov F.Ə. *Azərbaycan pedaqoji fikir tarixindən səhifələr*. III kitab. Bakı: "Çaşıoğlu", 1987, 324 s.
- [16] Şaiq A. *Əsərləri*. V c. Bakı: "Azərnəşr", 1978, 502 s.
- [17] Talıbov Y., Sadiqov F., Quliyev S. *Azərbaycanda məktəb və pedaqoji fikir tarixi*. Bakı: "Ünsiyyət", 2000, 513 s.
- [18] Zamanov A. *Əməl dostları*. Bakı: "Yazıçı", 1979, 371 s.

SOSYO EKONOMİK GÖÇ TABANLI 21. YÜZYIL ANADOLU HALK MÜZİĞİ EVRİLMİŞ MOTİF KÜLTÜRÜ

Uğur Güllü

Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Devlet Konservatuvarı
Geleneksel Türk Müziği Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
ugurgullu137@hotmail.com

Özet

Bu çalışma müzik ve kültür sanat ikileminde çalışma, eğitim, ekonomi, yaşam şartlarında yeni arayışlar kısaca daha iyi bir gelecek bağlamında Anadolu müzik kültürünün kaynağı olan köylerini, tarlalarını, sevinçlerini, hüznlerini, yaşam tarzlarını geride bırakarak müzikal belleklerini ve yaşanmışlıklarını yanında büyükşehirlere taşıyan göç olgusuyla tanışmış toplum yapısını anlatmaktadır. Yurt içinde ya da yurt dışında gurbetçi kimlikleriyle göç ve göçmen imgesi üzerinden bir hayat kurmuş; bu kimlikle katıldıkları toplumun sadece ekonomik sınıfına değil müzikal motiflerine, ritimlerine, ezgi yapılarına, çalgısal yapılarına da katılarak zihinlerindeki Anadolu müziği motifleriyle “melez” bir Anadolu müziği evrilmesine yol açmışlardır. Dünya üzerinde yüzyıllar boyu örneklerine rastladığımız toplulukların yer değiştirmesi ve birbirlerinden etkilenmeleri doğal olarak yeni sanat dallarının ortaya çıkmasına öncü olmuştur. Bununla birlikte sanat dalları içerisinde en çok bilinen tür olan müzik sanatında vokal teknik, enstrüman çeşitliliği, enstrüman çalım tekniği, öğretim ve gelecek nesillere aktarma teknikleri gibi birçok disiplinde toplumsal yakınsamalar etkili olmuştur. Özellikle büyükşehirlere göç olayından sonra büyükşehirlerde kurulan konservatuarlar Anadolu’dan gelen ve kendi kültürünü taşıyan bu genç yapıyı muhafaza ederek yeni müzik kültürleriyle tanıştırmış ve akademik olarak Anadolu müziğindeki evrilmelerin önünü açmıştır. Birinci bölüme baktığımızda sosyal bilimlerde en çok kullanılan veri analizi ile literatür taraması yapılmış, konuyla ilgili yapılmış olan çalışmalar incelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölüme geldiğimizde Anadolu kültürünü müziğinin kendi alanında nasıl evrildiği ne tür değişiklere maruz kaldığı anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise gelinen son noktada ortaya çıkan müziğin halk müziğimizde bilinen tabulardan farklı olarak getirileri, kullanım alanları, kullanılan çalgıları, yeni karakteristik yapıları açıklanmıştır. Sonuç kısmında makalenin içerisindeki kavram ve konular açıklanmış ortaya koyulan bilgiler ışığında işlenmiştir. Son olarak kaynakça kısmı oluşturularak sıralanmış ve çalışma içerisinde yer alan kaynaklar alfabetik sırayla belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Göç, Evrilme, Müzik

Socio-Economic Migration-Based 21st Century Anatolian Folk Music

Evolved Motif Culture

Abstract

In this study, a society acquainted with the phenomenon of migration, which carries their musical memories and experiences, as well as their musical memories and experiences, leaving behind their villages, fields, joys, sorrows and lifestyles, which are the source of Anatolian music culture, in the context of work, education, economy, new quests in living conditions in the context of music and art dilemma. describes its structure. He built a life with his expatriate identities at home or abroad, based on the image of immigration and immigrants; With this identity, they joined not only the economic class but also the musical motifs, rhythms, melodic structures and instrumental structures of the society they joined, leading to a “hybrid” Anatolian music convergence with the Anatolian music motifs in their minds. The displacement of communities and their influence on each other, examples of which we have encountered throughout the world for centuries, naturally led to the emergence of new branches of art. However, social convergence has been effective in many disciplines such as vocal technique, instrument diversity, instrument playing technique, teaching and transferring techniques to future generations in the art of music, which is the most well-known genre among the branches of art. Especially after the migration to the metropolitan cities, the conservatories established in the metropolitan cities preserved this young structure that came from Anatolia and carried its own culture, introducing them to new musical cultures and paving the way for convergence in Anatolian music academically. When we look at the first part, the most used data analysis in social sciences and literature review were made and the studies on the subject were tried to be examined. When we come to the second part, it has been explained how the music of Anatolian culture has evolved in its own field and what kind of changes it has been exposed to. In the third chapter, the music that emerged at the last point, different from the taboos known in our folk music, its uses, the instruments used, and the new characteristic structures are explained. In the conclusion part, the concepts and topics in the article are explained and processed in the light of the information revealed. Finally, the bibliography section was created and listed, and the sources included in the study were indicated in alphabetical order.

Key words: Anatolia, Migration, Evolution, Music

Giriş

Kültür; medeniyet tarihini oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Kültür sadece kalıplaşmış yaşam tarzı değil farklı medeniyetlerin kalıplaşmış yaşam tarzından da etkilenmesidir. İnsanlığın tarih boyunca kültür etkeni içerisinde kendini ifade ettiği eşsiz unsurlardan biri de müzik sanatı olmuştur. Eğlence, hüznün, ayrılık, savaş, kavuşma, ayrılma vb. medeniyet formlarından müzik ilk sırada olmuş, öylesine önemli bir hale gelmiştir ki çoğu medeniyette dini ritüellerin sürükleyici disiplini olarak kullanılmıştır. Çeşitli enstrümanlar, ses kullanım(vokal) özellikleri geliştirilmiş ve insanoğlunun medeniyet yolculuğunda yerini almıştır.

İnsanoğlu tüm bu sanatsal çalışmaların ardından elbette farklı yaşam disiplinlerinde de kazanımlar elde etmiş; coğrafi, ilmi ve askeri olarak elde edilen bu kazanımların neticesine farklı coğrafyalarda yaşama arzusu ortaya çıkmıştır. Çeşitli yönlerle ortaya çıkmış olan bu coğrafi yer değiştirme olayına göç adı verilmektedir.

Dar anlamıyla insan hareketliliğini ifade eden göç olgusu doğal olarak insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Tarih öncesi çağlardan beri insanlar daha iyi yaşam koşullarına erişmek için bireysel ya da kitlesel olarak bu hareketliliğe dâhil olmuşlardır. İnsanlık tarihinde önemli olarak kabul edilen tüm olayların öncesinde ya da sonrasında göç olgusu ile bir ilişki kurabilmek mümkündür. Çağ açıp kapayan olaylardan olan Kavimler Göçü, coğrafi keşifler ve Sanayi Devrimi dönemin koşullarına göre niceliksel olarak önemli sayıda göçleri beraberinde getirmiştir. Yakın tarihte ise Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş'ın ardından yaşanan göçler dikkat çekmektedir. Görüldüğü gibi göç, insanlık tarihinde kimi zaman önemli olayların nedeni olurken kimi zaman da yaşanan gelişmelerin önemli sonucu olmuştur. Bu gelişmelerin herhangi bir bölge ile sınırlı kalmaması ise göçün evrensellik boyutunu göstermiştir. (Battır, 2021, s. 11).

Elbette göçmen değişik sebeplerle göçü gerçekleştirirken köklerinde ve genetiğinde bulunan müzik kültürünü de yanında götürmektedir. Yöresel hafıza ve medeniyet renklerini yanına alan göçmen gittiği coğrafyada kendine yakın, kendinden farklı müzik kültürlerini tanıyıp yeni evrilmiş melez bir müzik kültürünün de mimarı haline gelmektedir. Özellikle ülkemizde köylerden kentlere ve vatanından yurt dışına giderek göç etme profili 1950'li yılların başından itibaren rastlanan bir durum haline gelmiştir.

Şekil 1Türk Müzik Çalgıları

Şekil 2 Türk Müzik Kültürü Temsili Resim

Ülkemizde Göç ve Kültür

Sanayi toplumu olma yolundaki ilerlemesi hızlı bir biçimde gerçekleşemeyen Türkiye’de, köylerden kentlere göçlerin hızlanmasıyla, kentler kırsal nüfusun hayatını devam ettirmesine yetebilecek imkânlar sunmak konusunda yetersiz kalmıştır. Zira kırsal alanlardan akan işgücünü istihdam edecek sanayi gelişmemişken, gelen nüfusun konut ihtiyacını karşılamak da zorlaşmıştır. Sonuç olarak ortaya çıkan tablo, gecekondularda yaşayan ve ikincil ekonomik sektörlerde geçimini sağlamaya çalışan bir göçmen kitlesidir (Sirkeci, İçduygu 1999, s. 252).

Nüfus artışına bağlı toprak bölünmesi, daha iyi şartlarda yaşama isteği, maddi kaygılar, eğitim ve tahsil alanında yaklaşımlar insanları köylerden kentlere hareket etmeye yönlendirmiş ve bu hareketin sonucunda yaşanan göçlerle birlikte insanlar farklı kültür ve sanat akımlarıyla karşılaşmıştır.

Kentsel Yaşamda Müzik Kültürü

Farklı bölgelerden gelen müzik kültürünü harmanlamış ve tek bir potada eritmiş olan kentsel müzik kültüründe bir gökkuşağı olmuş her türden motifi bir arada görmek mümkün olmuştur. Akademik anlamda da bir araya gelen bu disiplinler örneğin Muzaffer Sarısözen tarafından oluşturulan yurttan sesler topluluğu her bölgeden yöresel kimlikli sanatçıyı bir araya getirmiş ve kentsel müzik kültürüne ev sahipliği yapmıştır.

Bunun yanı sıra sanayileşmenin getirdiği kolaylıklar ile elektronik müzik ve teknolojinin müziğe yansımada da yöresel kalıtım etkili olmuştur. Sınırların belirsiz hale geldiği hızla tüketilen adına ilk başlarda popüler denilen bir müzik kültürü oluşmaya başlamıştı aslında. Özüne bakıldığında kimi zaman bir isyan kimi zaman eğlenceli bir arayış kente ya da kırsala ait olmayan arafta kalmış kendine yurt arayan bir müzik kültürü ortaya çıkmıştır. Otantik müzik kültüründe var olmayan ritmik ve melodik yapıları ile kendilerine özgü bir dönem oluşturmuşlardır.

Göçmen gençlerin müzik ve kimlik deneyimlerine ilişkin araştırmaların, toplumsal cinsiyet konusunu geri plana attıkları görülmektedir. Klasik Türk müziğiyle ilgili anlatılar da bu perspektiften yoksundur, ancak bu, klasik Türk müziğinde kadınların yeri olmadığı

anlamına gelmez. Bu nedenle Aksoy, Osmanlı müzik geleneklerinde kadınlara belli bir yer verildiğini ve klasik Türk müziğinin “eril müzik” olmadığını belirtir (Aksoy, 1999, s. 799)

Göç İle Ortaya Çıkan Müzik Kültürleri

Zamanla yöresel çalgıların dahi sınırlarını zorlamış çalgıları farklı seviyelerde evrilmiş sınırları günümüzde dahi belirlenmeyen bu müzik kültürü; ismine pop, hafif batı eşlikli Türk müziği folk müzik, popüler klasik Türk müziği, Arabesk gibi isimleri almıştır. Dijital tabanlı paylaşım uygulamalarının da artmasıyla geniş kitlelere ulaşmış çok fazla üretilip çok hızlı tüketilen bir hale gelmiştir. Bu durumun gelişmeye ve kültüre faydası olduğu kadar bir takım müzik yozlaşmasına da sebebi olmuştur.

Sayın Sadık Yöndem’e göre bu yozlaşma şu şekildedir.

- Melodik Yapı: Melodilerdeki derinlik kaybolmakta, eser içinde bölüm sayılarında azalma olmakta, melodik çeşitlilikten yerine, daha az fikrin sürekli tekrarları yapılmaktadır. Melodiler daha az nota ile oldukça basite indirgenmektedir. Ezgi tekrarları ile kolayca herkesin mırıldanabileceği yapılar oluşturulmaktadır.
- Armonik Yapı: Şarkılarda armonik yapı artık bestecinin derin arayışları değil kalıp armoniler üzerine kurgulanmaktadır. Armoninin etkili görünmesini sağlamak için bas sesler ritimle kaynaştırılarak şarkı boyunca ısrarlı bir şekilde ön plana çıkarılmaktadır.
- Ritmik Yapı: Ritmik yapı elektronik aletlerin tek düze ritim tekrarlarına dayanmaktadır. Efektler aracılığıyla çok renkli ve karmaşık bir yapısı varmış gibi sergilenmesine rağmen sürekli tekrarlanan düz ritimler melodiye baskın bir özellik taşımaktadır.
- Söz Yapısı: Sözün bir sanat olduğu artık rafa kaldırılmaktadır. Şiir ile doruğa çıkan söz sanatı, müzik ile birleştiğinde sanatlar arası etkileşimin ve birleşimin yansıması iken, artık günlük konuşma dili veya bir kıtalık söz dizisinin sürekli tekrarı ile şarkıyı tamamlamak, müzikteki söz yozlaşmasının bariz görünümüdür (Yöndem, 2013, s. 1049).

Etnomüzikoloji çatısı altında daha sağlıklı işlenebileceğini düşündüğümüz konumuzla ilgili sayın İlhan Ersoy şu şekilde düşünmektedir.

Müziksel çeşitliliğin normatif ve sistematik bir model üzerinden ele almak özellikle günümüz ikliminde hiç de kolay bir iş değildir. Günümüzde, teknolojik destekli müzik endüstrisinin gelişmesi ile müziklerin sınırlarının belirsizleşmesi ile “saf”/“arî” bir müzik türüne rastlamak hemen hemen olanaksızlaşmıştır. Postmodern dönemin normlarından bakıldığında müzikler oldukça girift ve melez (hibrit/syncretic) bir yapıdadır. Bu dönemde çatışmanın ve aynı zamanda dayanışmanın olmadığı bir toplum bulmak ne kadar zor ise, toplumsal bir fenomen olan müzikte de durum bir o kadar zordur. Dolayısıyla müzik, içinde birçok bileşen barındıran bir fenomen olarak tanımlanması kadar, sınıflandırılması da zordur. Ancak elbette müzik, bir biçimde kategorilere bölünebilir, bu mümkündür. Oluşturulan bu kategorilerin temel dinamiklerinin ne olduğu, yapılan sınıflandırmadaki ölçütlerin neler olduğu, yani sınıflandırmanın belirli bir sistematığının olup-olmadığı ilgili sınıflandırmanın niteliğini ortaya koyar. (Ersoy, 2017, s. 6)

Bu çalışmalardan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz Kırsaldan kentlere göç sonucunda birçok müzik türü ortaya çıkmış, bu türler kendi arasında evrilme devam ederek farklı türlere gidiyor ve hızla tüketiliyor. Ülkemizde ortaya çıkan ve kullanılan bu müzik türlerinden bazıları şunlardır.

Eski zamanlardan günümüze kadar adını duyduğumuz veya duymadığımız, bildiğimiz veya bilmediğimiz birçok müzik türü vardır. Bazı müzik türleri hakkında ortaya çıkmış olsa da bazı türler sırf müzik sektörü ve ekonomi arasındaki yoğun ve tüketiciyi yönlendirici bağ sayesinde doğmuştur. Dünyada ve Türkiye’de belli bir kategori altında toparlanmayacak kadar fazla müzik türü bulunmaktadır. Bazı müzik türleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Arabesk/Fantezi müziği,
- Blues,
- Caz,
- Country,
- Elektronik müzik,
- Etnik Müzik
- Flamenko,
- Grunge,
- Hiphop,
- Kelt Müziği (İskoçya, İrlanda, Galler vb.),
- Klasik Müzik,
- Latin Müzik,
- New Age,
- New Wave,
- Rock Müzik,
- R&B,
- Rap Müzik,
- Pop Müzik,
- Punk,
- Türk Halk Müziği,
- Türk Sanat Müziği, Tasavvuf müziği

Araştırmanın Amacı

Yüzyıllardır insanoğlunun yer değiştirme hareketlerinde sebepler sonuçlar ortaya konularak sistematik bulgular ortaya konulmuştur. Bu çalışmada da göç olayının sebepleri ve müzik odaklı sonucu ele alınarak açıklanmak istenmiş bu bağlamda konu ve müfredatı katkı sağlanmak amaçlanmıştır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

Bu çalışmanın kapsamı göç ve sonucunda çıkan müzik türlerini sınırlılıkları ise Anadolu coğrafyası içinde kırsaldan kente olan göç müzik denklemi olarak ele alınmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, var olan mevcut durum ortaya konulmaya çalışıldığından betimsel yöntem uygulanmıştır. Çalışmanın yöntemi kapsamında; yazılı kaynaklar ve internet kanalıyla ulaşılan bilgiler taranmıştır Taranan kaynaklar sonucunda göç ve müzik kültürü üzerindeki etkileri ortaya konularak bazı öneriler sunulmuştur.

Araştırmanın Sonuç Ve Bulguları

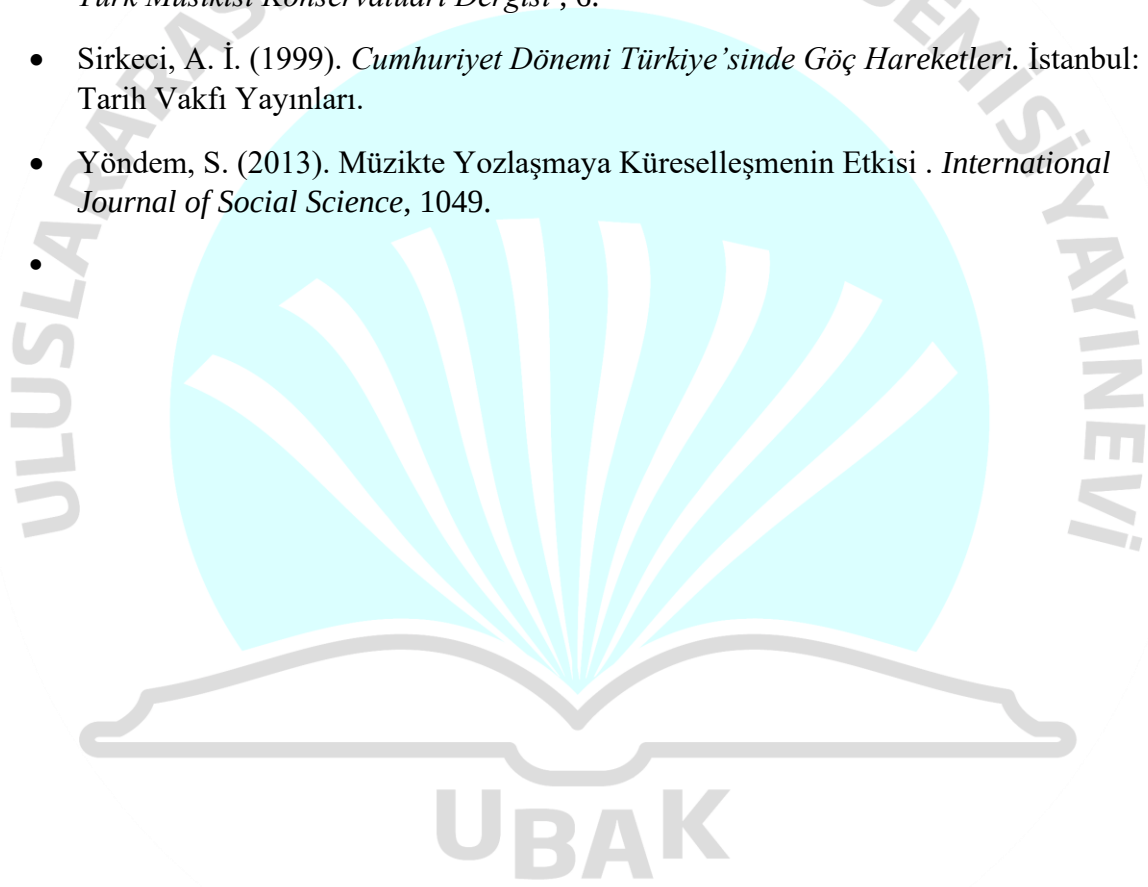
Bu Çalışmada elde ettiğimiz veriler ışığında şunları söyleyebiliriz:

- Göç ve sonrasında müzik kültürleri değişmektedir.
- Farklı çalgılar ortaya çıkmakta var olan çalgılar döneme uydurulmaktadır.
- Göç sadece bir toplumun coğrafi durumunu değil kültürel pozisyonunu da etkilemektedir.
- Ortaya çıkan yeni türler çabuk üretilip hızlı bir şekilde tüketilmektedir.
- Türler içerisinde farklılıklar olduğu gibi birbirine yakın türler de ortaya çıkabilmektedir.

- Esas olan yöresel hafızanın ve verilerin muhafaza edilerek yeni türlere bu şekilde evrilmenin sağlanmasıdır.

Kaynakça

- Aksoy, B. (1999). Osmanlı musiki geleneğinde kadın. *Osmanlı: Kültür ve sanat*, 799.
- Battır, O. (2021). *Dünden Bugüne Uluslararası Göç Kuram Algı Ve Siyasa*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Ersoy, İ. (2017). MÜZİKTE TÜR KAVRAMI: MÜZİK TÜRLERİ SINIFLANDIRMASINDA YENİ BİR MODEL ÖNERİSİ . *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi* , 6.
- Sirkeci, A. İ. (1999). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Yöndem, S. (2013). Müzikte Yozlaşmaya Küreselleşmenin Etkisi . *International Journal of Social Science*, 1049.

COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE BLOKZİNCİR TEKNOLOJİSİNİN GIDA TEDARİK ZİNCİRİNDE UYGULANMASI

Kaan YİĞENOĞLU¹

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi, 0000-0002-1961-6601

ÖZET

Kasım 2018'in başlarında, Covid-19 salgını ortaya çıktı. Koronavirüsün neden olduğu pandemi oldukça bulaşıcıydı. Sadece birkaç hafta içinde pandemi Avrupa ve Orta Doğu'daki 25 ülkeye yayıldı. Bu büyük salgın, gıda üretimi ve dağıtım zincirinde önemli bozulmalara neden oldu. Salgın nedeniyle dünyanın birçok yerinde gıda üretimi kesintiye uğradı. Bunun nedeni, nüfusun büyük bir yüzdesinin virüsle enfekte olması ve çalışamamasıdır. Sonuç olarak, gıda üretimi nispeten erişilemez hale geldi. Ayrıca, ulaşım da kesintiye uğradı ve gıdaların ihtiyacı olanlara dağıtımını engelledi. Salgının gıda fiyatlarına etkisi de önemliydi. Virüs, tarımsal ürünlere önemli zararlar vererek, dünya çapında gıda fiyatlarında keskin bir artışa neden oldu. Tüketiciler et veya süt ürünleri gibi temel ürünleri satın alamadığından, bu durum ekonominin diğer sektörlerini de etkiledi. Aslında, pandemi sonrasında gıda fiyatları yaklaşık %25 arttı. Bu, dünyanın bazı bölgelerinde yaygın yoksulluğa yol açtı. Ek olarak, dünya genelinde gıda mevcudiyetinde bir azalmaya neden oldu. Sonuç olarak, pandemi sonrasında daha fazla insanın hayatını kaybettiği bildirildi. COVID-19 salgını, alternatif çözümler gerektiren gıda tedarik zinciri kesintilerine neden oldu. Blockchain tabanlı teknolojiler bu süreçte önemli bir rol oynamış ve gıda tedarik zincirindeki sorunların üstesinden gelmek için kullanılmıştır. Bu çalışmada, pandemi döneminde gıda tedarik zincirinde blokzincir teknolojisinin kullanımını araştırmak için içerik analizine dayalı bir literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, blokzincirin gıda tedarik zincirinde şeffaflığı, verimliliği/yönetimi ve sürdürülebilirliği/dayanıklılığı artırdığı sonucuna varılmıştır. Ancak blokzincirin bazı teknik, sosyal ve çevresel zorlukları beraberinde getirdiği tespit edilmiştir. Bu zorluklar arasında hesaplamaların zorlaşması ve maliyetlerin artması, statükonun devam etmesinden yana olanlar, gizlilik ve veri paylaşımı gibi unsurlar bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Blokzincir, Gıda Tedarik Zinciri, Covid-19, Pandemi

APPLICATION OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN FOOD SUPPLY CHAIN DURING THE COVID-19 PANDEMIC PERIOD

ABSTRACT

In early November 2018, the Covid-19 pandemic emerged. The pandemic is caused by the coronavirus and was highly contagious. In just a few weeks, the pandemic had spread to 25 countries in Europe and the Middle East. This massive outbreak has caused considerable disruption to the food production and distribution chain. Food production has been disrupted in many parts of the world due to the pandemic. This is due to the fact that a large percentage of the population are infected with the virus and are unable to work. As a result, food production has been rendered relatively inaccessible. Furthermore, transportation has also been disrupted, hampering the distribution of food to those who need it. The Covid-19 pandemic resulted in the widespread disruption of food production, distribution and consumption. The virus caused significant damage to agricultural crops, leading to a sharp increase in food prices around the world. This had a knock on effect on other sectors of the economy, as consumers were unable to purchase essential goods such as meat or dairy products. The effect of the pandemic on food prices is also significant. In fact, the price of food grains rose by around 25% in the aftermath of the pandemic. This has led to widespread poverty in some parts of the world. Additionally, this has caused a reduction in the availability of food to the general population. As a result, more people have been reported to have lost their lives in the aftermath of the pandemic. The COVID-19 pandemic has resulted in food supply chain (FSC) disruptions, necessitating alternative solutions. Blockchain-based technologies have played an important role in this process and have been used to overcome the problems in the FSC. In this study, a literature review based on content analysis was conducted to investigate the use of blockchain technology (BT) in the FSC during the pandemic period. According to the results of the study, it was concluded that blockchain increases transparency, efficiency/management and sustainability/durability in the FSC. However, it has been determined that BT brings some technical, social, and environmental challenges. These challenges include computational difficulties and increased costs, those who favor the continuation of the status quo, privacy and data sharing.

Keywords: Blockchain, Food Supply Chain, COVID-19, Pandemic

1. INTRODUCTION

In recent years, increasing problems have started to emerge regarding the nutritional needs of the world population. While some of these problems are caused by natural causes such as climate change and related floods, droughts and desertification (Binns et al., 2021; Godde et al., 2021; Nakweya, 2021), the other part is due to wars and consequent food inflation and disruption of FSC (Welsh, 2022). In order to overcome these problems, the blessings of information-communication technologies, which have been increasingly used in recent years, have begun to be utilized (Sylvester, 2019).

It is seen that BT has started to be used in research on agriculture and food (Leema et al., 2021; Mavilia&Pisani, 2021; Mirabelli&Solina, 2020). This technology is a ledger of immutable, sequential blocks in which transactions are recorded and held within the distributed network (Mirabelli&Solina, 2020). Although the foundations of the Blockchain were laid in a study conducted in 1991 (Haber&Stornetta, 1991), the design of the first Blockchain database was made in 2008 (Nakamoto, 2008). Each block in the blockchain contains four fields: the size of the block; the data or transactions stored; each previous block's hash value; and the current block's hash value (Demestichas et al., 2020).

In addition to providing solutions that are dependable, cost-effective, and decentralized, blockchain also contributes to the efficient operation of other technologies such as the Internet of Things, 5G, and artificial intelligence by ensuring that all stakeholders of the same business network share the same transaction data and business rules on their nodes and guaranteeing the reliability of transaction records to these stakeholders (Niknejad et al., 2021). Blockchain, which emerged in the field of finance by enabling reliable digital currency exchange, is now widely used in other fields such as health, energy, smart cities, and contracts (Mirabelli&Solina, 2020).

The use of BT in the agricultural industry and FSC is becoming increasingly common (Alobid et al., 2022; Kamble et al., 2020; Kramer et al., 2021). The purpose of this study was to learn more about blockchain network technology and how it may be used in the FSC. This study seeks answers to the following questions:

- 1) What research has been conducted on the use of blockchain in the FSC?
- 2) What are the contributions of blockchain to related FSC research?

3) What challenges has current research highlighted for implementing blockchain in the FSC?

4) How has the COVID-19 pandemic affected the application of blockchain in the FSC?

The rest of the paper is as follows: the second part examines the use of Blockchain in the FSC. The data collection and methodology are presented in Section 3. The fourth part includes findings and discussion. Section 5 concludes by presenting conclusions, limitations, and recommendations for future research.

2. THE USE OF BLOCKCHAIN IN FSC

BT has some beneficial properties for the agriculture and FSC. These features can be listed as decentralization, immutability, security, and smart contracts (Duan et al., 2020). Decentralization can make it easier for small agribusinesses, which face market entry difficulties due to large agribusinesses, to reach customers directly and obtain financing (Alobid et al., 2022). In addition, thanks to the decentralized database, consumers can easily obtain information about agricultural products, while producers have the opportunity to reduce their supply concerns. Thus, the information asymmetry between the producer and the consumer is eliminated and trust is established between the parties (Duan et al., 2020; Kamble et al., 2020). By minimizing physical interference with records and ensuring that all recorded data is immutable, blockchain allows agribusinesses to trace back the problems they face in the food supply (Duan et al., 2020). The immutability of data is the basis of reliability (Alobid et al., 2022). It also provides a secure environment with a strong key encryption feature and a blockchain authentication system (Xiong et al., 2020). Smart contracts, which refer to computer protocols or programs that allow the automatic execution of a contract and enable the definition of functions and conditions beyond the exchange of cryptocurrencies (Reyna et al., 2018). This makes food delivery and payment easier, and producers and consumers can be assured that all obligations are met (Alobid et al., 2022).

Several studies on the use of blockchain in agriculture have been conducted. It has been stated that blockchain can be used to store all transaction information in the supply chain and efficiency will increase in agricultural markets through smart contracts (Antonucci et al., 2019). BT adds significant value and optimization by providing enhanced traceability in the FSC (Guo and Yao, 2022) and it can help with food traceability, and power rebalancing in the food chain (Firsova and Ahrhám, 2021).

Producers and importers in the first link of the supply chain, which is realized without blockchain, send their products to the exporter, wholesaler, and processor, and retailer. Because the supply chain is centralized, the consumer lacks a system to verify the source of the food, and there is no way to ensure the reliability of the data. In the supply chain with the blockchain, there is no centralized system as all transactions are stored in the blockchain, and the security of the data is high. In this way, producers and consumers can obtain information about the product (Casado-Vara et al., 2018).

3. DATA COLLECTION AND METHODOLOGY

A content-analysis-based literature review method was used to answer the research questions in the introduction. The literature review provides support for the development of existing knowledge by identifying, evaluating, interpreting, and mapping existing studies in a particular field (Transfield et al., 2003). In this study, only a content analysis of the use of BT in agriculture and the FSC among digital technologies has been conducted. Content analysis is a research technique used to make systematic and objectively valid inferences about the subjects in the studies given the context in which they are used (Bengtsson, 2016).

For this purpose, "blockchain", "COVID-19/Pandemic" and "food supply chain" were used as keywords to identify the studies to be examined. The Scopus and Google Scholar databases were used. As for the period range, the year 2020, when the impact of the pandemic was felt around the world, was accepted as the beginning and the end of 2022. Articles whose writing language is "English" were selected. A search was conducted for the years 2020, 2021, and 2022, and it was determined that there were a total of 44 studies. 23 of these studies were obtained from the Scopus database and the remaining 21 from the Google Scholar database. After reading the summary and full text, 21 studies that were not found to be sufficiently related to the FSC, blockchain, and/or the pandemic were eliminated. As a result, 23 studies were considered suitable for review. The selection process of the studies is given in Figure 1.

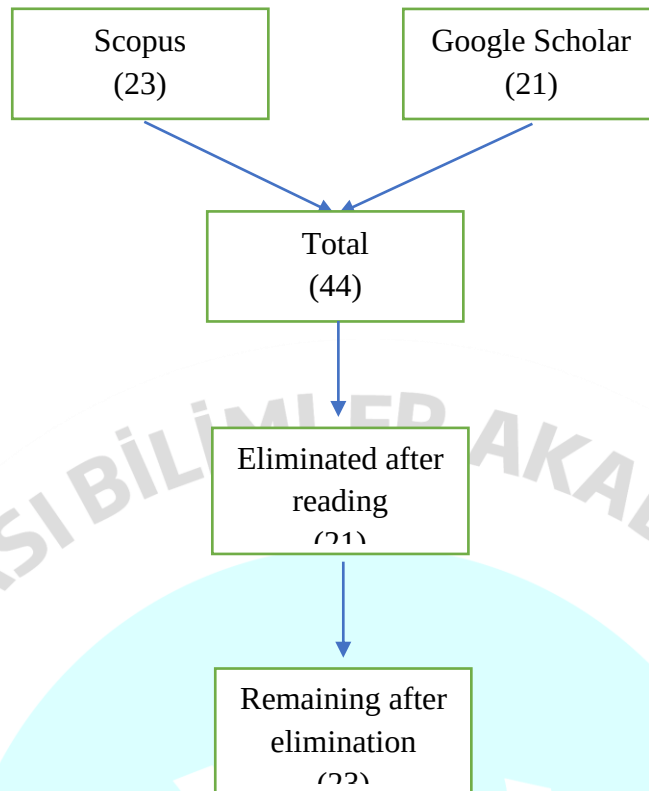

Figure 1. The Process for Selection Papers

Content analysis was carried out for the studies deemed suitable for review, and the effects of BT on the food supply process were tried to be determined. During the content analysis, the issues highlighted in the studies were divided into two categories: advantages and benefits, and disadvantages and challenges. The "Advantages&Benefits" group is divided into three sections: transparency, efficiency/management, and sustainability/resilience. The ones that were emphasized as advantage&benefit in the studies and were thought to have an effect on the three headings mentioned above as a result are not included in Table 1. The "Disadvantages&Challenges" group was gathered under a section called "Technical, social, and environmental challenges," and the factors that were outside of these but affecting them were not included separately. These challenges include scalability, network latency, data standardization, privacy, and high energy consumption. Table 1 shows the mentioned groups, topics, and authors.

Table 1. Content Analysis of Papers

Groups	Topics	Authors
Advantages/Benefits	Transparency	Amentae&Gebresenbet, 2021; Barbosa, 2021; Etemadi et al., 2021; Galanakis et al., 2021; Iftekhar&Cui, 2021; Jaiyen et al., 2020; Kayikci et al. 2021; Khan et al., 2021; Kumar, 2021; Lin et al., 2020; Lin et al., 2021; Luo et al., 2022; Mudili et al., 2022; Nandi et al., 2021a; Nandi et al., 2021b; Pandey et al., 2022; Park&Li, 2021; Rajput et al., 2021; Rejeb et al., 2022; Sengupta et al., 2021; Sharma et al., 2021; Vistro et al., 2021; Xiong et al., 2021; Yadav et al., 2021; Yang et al., 2021
	Efficiency/Management	Amentae&Gebresenbet, 2021; Barbosa, 2021; Etemadi et al., 2021; Iftekhar&Cui, 2021; Jaiyen et al., 2020; Kayikci et al. 2021; Khan et al., 2021; Kumar, 2021; Lin et al., 2020; Lin et al., 2021; Luo et al., 2022; Mudili et al., 2022; Nandi et al., 2021a; Nandi et al., 2021b; Pandey et al., 2022; Park&Li, 2021; Rajput et al., 2021; Rejeb et al., 2022; Sengupta et al., 2021; Sharma et al., 2021; Xiong et al., 2021; Vistro et al., 2021; Yadav et al., 2021; Yang et al., 2021
	Sustainability/Resilience	Amentae&Gebresenbet, 2021; Barbosa, 2021; Etemadi et al., 2021; Galanakis et al., 2021; Kayikci et al. 2021; Khan et al., 2021; Kumar, 2021; Mudili et al., 2022; Nandi et al., 2021a; Nandi et al., 2021b; Pandey et al., 2022; Park&Li, 2021; Rajput et al., 2021; Rejeb et al., 2022; Sengupta et al., 2021; Sharma et al., 2021; Xiong et al., 2021; Yadav et al., 2021
Disadvantages/Challenges	Technical, social and environmental challenges	Amentae&Gebresenbet, 2021; Barbosa, 2021; Etemadi et al., 2021; Kumar, 2021; Lin et al., 2020; Mudili et al., 2022; Pandey et al., 2022; Rejeb et al., 2022; Vistro et al., 2021; Xiong et al., 2021; Yang et al., 2021

4. FINDINGS AND DISCUSSION

The advantages/benefits obtained from the studies that show that blockchain can be a solution to the technical, social, and environmental challenges identified in the FSC can be listed as follows:

4.1. Blockchain Enhances Transparency in the FSC

Transparency is one of the most significant issues affecting the FSC (Pandey et al., 2022). It is critical that the data that all stakeholders need is transparent for all types of food (Popović et al., 2022). Transparency poses a significant problem in particularly centralized systems (Subashini&Hemavathi, 2022). Integrating data into the value chain and sharing it with all stakeholders are the main objectives of transparency. Since there is no data

integration in centralized systems, transparency is limited and open to manipulation (Popović et al., 2022). In addition, another factor limiting transparency is that the information resources of institutions operating in isolation are not consolidated (Bhat et al., 2022; Rambhia et al., 2022). Therefore, transparency of stakeholders is among the challenges of traditional supply chain systems (Ehsan et al., 2022). Given the increased focus on globalization and sustainability in recent years, the importance of transparency in sustainability can be understood (Cocco et al., 2021; Singh & Sharma, 2022).

BT has the potential to improve transparency in the FSC (Kayikci et al., 2022). Decentralization and transparency are key features of BT (Popović et al., 2022). Blockchain-based systems overcome the problems of transparency in transfers (Balamurugan et al., 2022; Rambhia et al., 2022). Moreover, blockchain has the potential to overcome these challenges with low transaction costs (Kayikci et al., 2022; Singh&Sharma, 2022). The blockchain provides transparency through its decentralized and cryptographic features (Bhat et al., 2022; Pandey et al., 2022). Smart contracts and the internet of things associated with the blockchain are important tools in ensuring transparency. (Bhat et al., 2022; Kumar et al., 2022a; Pandey et al., 2022).

One of the most important determinants of consumers' non-priced purchasing motivation is transparency (Singh&Sharma, 2022). Transparency improves FSC (Ehsan et al., 2022). One of the most important results of transparency is ensuring the trust of stakeholders (Pandey et al., 2022; Singh&Sharma, 2022). The improvement of the production process and value transfer are also counted among its other benefits (Bhat et al., 2022; Ehsan et al., 2022; Kayikci et al., 2022). Quality-related factors also play a role in increasing transparency (Singh&Sharma, 2022). Tracing of food products is one of the most important steps in ensuring transparency (Bhat et al., 2022; Pandey et al., 2022; Subashini&Hemavathi, 2022). The answers to questions such as the source of the seeds, whether they are organic or inorganic, and how the harvest is made are hidden in transparency (Singh&Sharma, 2022).

4.2. Blockchain Improves FSC Efficiency/Management

The sustainability of supply chains, which have become more complex due to the increase in demand for products in recent years, has faced various risks (Asif&Gill, 2022). In some cases, supply chain management (SCM), which is indispensable for a company, requires too many intermediaries, and in some cases it can lead to a loss of efficiency (David et al., 2022; Subashini&Hemavathi, 2022). Particularly in the procurement process, the uncertainties

of stakeholders about decision-making play an important role in reducing their effectiveness (Oguntegbe et al., 2022). SCM is among the main determinants of sustainable growth (David et al., 2022). Therefore, technological solutions are needed to ensure effectiveness (David et al., 2022).

Transaction efficiency is one of the key features of the blockchain (Popović et al., 2022). BT helps to ensure efficiency in FSC management (David et al., 2022; Luo et al., 2022; Varavallo et al., 2022). So much so that, according to some studies, BT definitely provides efficiency (Subashini&Hemavathi, 2022). Its decentralized structure makes it advantageous to use blockchain in SCM (Wang et al., 2022). In blockchain-based systems, there is no need for a central database to obtain the necessary information (Wang et al., 2022). It also improves dispute management and quality management (Burgess et al., 2022), and is best suited for logistics management, warehouse management, and inventory management (Asif&Gill, 2022; David et al., 2022).

Smart contracts can facilitate SCM by ensuring that parties comply with agreements and fulfill their responsibilities (Asif&Gill, 2022). One of the factors that increase data management is blockchain (Pandey et al., 2022; Popović et al., 2022; Wang et al., 2022). It is one of the factors that increases operational efficiency (Pandey et al., 2022). It has the feature of reducing management costs for small and medium-sized companies (Pandey et al., 2022). Blockchain contributes positively to the event by increasing communication between stakeholders (Varavallo et al., 2022). Traceability is an essential part of the FSC's effectiveness (Luo et al. 2022). As such, blockchain is the best option in the FSC as opposed to traditional traceability systems that have problems such as centralized management and imprecise information (Subashini&Hemavathi, 2022).

4.3. Blockchain Improves FSC Sustainability/Resilience

The term "supply chain sustainability" refers to the integration of economic, environmental, and social factors into the process of transforming raw materials into products (Bai et al., 2022). Promoting sustainability is very important for FSC (Agnesdei&Coluccia, 2022). Considering the consumption and food problems that the world is facing today, the importance of sustainability is better understood (Friedman& Ormiston, 2022). It is also among the determining features in terms of product selection (Treiblmaier&Garaus, 2022). Food traceability is one of the most significant challenges to FSC sustainability (Friedman& Ormiston, 2022). Transparency is another important challenge (Friedman& Ormiston, 2022).

Therefore, transparency has important potential for improving sustainability (Bai et al., 2022). In addition, trust and visibility are important factors for FSC (Khan et al., 2022).

BT is being used as an innovation to address sustainability challenges in FSC (Friedman& Ormiston, 2022). This innovation has dimensions such as preventing fraud, ensuring fairness, increasing traceability, and improving environmental sustainability (Friedman& Ormiston, 2022). Its positive contributions to security, accountability, and efficiency have made BT critical for supply chains (Friedman& Ormiston, 2022). Making supply chain activities transparent and traceable encourages the use of BT for sustainability purposes (Bai et al., 2022; Friedman& Ormiston, 2022; Khan et al., 2022). The resilience of FSC was better understood during the COVID-19 pandemic (Khan et al., 2022). BT has the potential to increase supply chain resilience (Treiblmaier&Garaus, 2022).

4.4. Technical, Social, and Environmental Challenges

Although BT has many of the advantages/benefits mentioned above in terms of FSC, this technology, which is in its infancy, also has some disadvantages/challenges. These challenges are listed below under the technical, social, and environmental headings. The increase in transaction volume due to the growth of block sizes causes computations to be difficult and costs to increase (Pandey et al., 2022).

The status quo is among the most important challenges in the face of BT (Friedman & Ormiston, 2022). Those who benefit from the status quo are those who are confident that they will lose economic value due to the transparent and accountable features of the blockchain (Friedman & Ormiston, 2022). Concerns about privacy and data sharing are also determinants of the status quo (Friedman & Ormiston, 2022). The fact that the data is shared transparently but not verifiable is also considered among the important difficulties (Pandey et al., 2022). Therefore, transparency, which is the most important feature of blockchain, is also an obstacle to the use of BT.

Another challenge to the implementation of blockchain for sustainability purposes is cooperation barriers (Friedman&Ormiston, 2022). Bringing the different interests of stakeholders together in a common pot is a big problem and an obstacle to cooperation (Friedman&Ormiston, 2022). Uncertainty about which form of BT is compatible with autonomous systems limits the cooperation of stakeholders (Friedman&Ormiston, 2022). Computing, storage, communication latency, and energy mismatch are the challenges of these systems (Amentae&Gebresenbet, 2021; Powell et al., 2022). Another aspect of cooperation

challenges is that different blockchain networks cannot communicate, thus leading to information asymmetry (Pandey et al., 2022). Therefore, bringing together participants with different features and systems under BT is a challenge.

Another difficulty with BT is that the expected benefit is not enough and opinions that there may be alternative solutions are starting to increase. In other words, the benefit expected from BT at the first moment is not sustainable enough and the excitement is gradually disappearing (Friedman&Ormiston, 2022). Lack of knowledge about the working principles of BT is a factor that creates the source of the difficulties by increasing the complexity of use (Amentae&Gebresenbet, 2021; Pandey et al., 2022).

Privacy plays an important role in establishing trust and determining the usefulness of blockchain-based systems (Kumar et al., 2022b). Concerns about privacy as well as usage constrain the adoption of blockchain (Amentae&Gebresenbet, 2021; Friedman&Ormiston, 2022). At its current level of development, BT is an easy target for cyber-attacks, compromising the security of data (Pandey et al., 2022).

4.5. The Pandemic's Effects on the Blockchain Used in FSC

The COVID-19 pandemic has brought together challenges and opportunities in the food industry (Yang et al., 2022). The outbreak of the pandemic has made the traceability and transparency of supply chains more important (Yang et al., 2022). In addition, the durability of supply chains, monitoring of data, and ensuring transparency have become important topics (Khan et al., 2022). The pandemic has demonstrated the importance of real-time precision, accurate information, productive coordination, and efficient time management in FSC (Khan et al., 2022). Some companies have started blockchain applications based on traceability systems (Yang et al., 2022).

In the studies on the utilization of blockchain within the FSC during the pandemic, the contributions of digital solutions during and after COVID-19 (Galanakis, 2020), which blockchain is critical within the fight against COVID-19 (Kalla et al., 2020), are mentioned. Blockchain has been proposed as an answer to the global supply chain problems experienced during the pandemic (Khan et al., 2022). Because of the blockchain, the tracking and traceability of data have increased during the pandemic (Khan et al., 2022). Making payments with blockchain without the need for a bank is a very important advantage (Khan et al., 2022). Thanks to the blockchain, transparency was ensured by monitoring agricultural products from the production stage to the sales stage (Khan et al., 2022).

5. CONCLUSIONS AND LIMITATIONS

According to the results of the literature research, it has been concluded that blockchain technology increases transparency, efficiency, and sustainability in the food supply chain. In other words, it can be said that the transparency, efficiency and sustainability dimensions of Blockchain technology work well in the driver of the Kovid-19 Pandemic. On the other hand, this technology also has some difficulties. In the context of this study, it can be said that the difficulties mentioned are limited to those in the food supply chain. Chief among these challenges are the status quo, concerns about privacy and data sharing, barriers to cooperation, and insufficient expected benefits. Even with all the paper's contributions, I would want to draw attention to some of the study's limitations. First and foremost, in this study, since the year 2020, when the pandemic was effective worldwide, chosen as the beginning, sufficient studies could not be reached and only 23 studies were examined. Other reasons for the low number are that BT is quite new and studies examining the pandemic-blockchain relationship are scarce. Although there is no restriction on the type of agricultural products, studies in other sectoral supply chains have not been examined since the study is specifically on the FSC. In addition, Scopus and Google Scholar databases were used in this study, and only "English" studies were preferred. Comprehensive studies can be carried out by adding other databases and languages to future studies. Another limitation of the study is that no distinction was made between agricultural products. Researchers who want to do specific studies can differentiate their studies by examining a particular agricultural product. Finally, in this study, the period range of 2020-2022 was chosen. Different researchers can conduct comparative studies by choosing any period between this period and before 2020.

REFERENCES

- Agnusdei, G. P., & Coluccia, B. (2022). Sustainable agrifood supply chains: Bibliometric, network and content analyses. *Science of The Total Environment*, 824, 153704, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.153704>
- Alobid, M., Abujudeh, S., & Szűcs, I. (2022). The Role of Blockchain in Revolutionizing the Agricultural Sector. *Sustainability*, 14(7), 4313, <https://doi.org/10.3390/su14074313>
- Amentae, T. K., & Gebresenbet, G. (2021). Digitalization and future agro-food supply chain management: a literature-based implications. *Sustainability*, 13(21), 12181, <https://doi.org/10.3390/su132112181>
- Antonucci, F., Figorilli, S., Costa, C., Pallottino, F., Raso, L., & Menesatti, P. (2019). A Review on blockchain applications in the agri-food sector. *Journal of the science of food and agriculture*, 99, 6129–6138, <https://doi.org/10.1002/jsfa.9912>

- Asif, M. S., & Gill, H. (2022). Blockchain Technology and Green Supply Chain Management (GSCM)–Improving Environmental and Energy Performance in Multi-echelon Supply Chains. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 952, No. 1, p. 012006). IOP Publishing, <https://doi.org/10.1088/1755-1315/952/1/012006>
- Bai, C., Quayson, M., & Sarkis, J. (2022). Analysis of Blockchain's enablers for improving sustainable supply chain transparency in Africa cocoa industry. *Journal of Cleaner Production*, 131896, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.131896>
- Balamurugan, S., Ayyasamy, A., & Joseph, K. S. (2022). IoT-Blockchain driven traceability techniques for improved safety measures in food supply chain. *International Journal of Information Technology*, 14(2), 1087-1098, <https://doi.org/10.1007/s41870-020-00581-y>
- Barbosa, M. W. (2021). Uncovering research streams on agri-food supply chain management: A bibliometric study. *Global Food Security*, 28, 100517, <https://doi.org/10.1016/J.GFS.2021.100517>
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus open*, 2, 8-14, <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>
- Bhat, S. A., Huang, N. F., Sofi, I. B., & Sultan, M. (2022). Agriculture-Food Supply Chain Management Based on Blockchain and IoT: A Narrative on Enterprise Blockchain Interoperability. *Agriculture*, 12(1), 40, <https://doi.org/10.3390/agriculture12010040>
- Binns, C.W., Lee, M., Maycock, B.R., Torheim, L.E., Nanishi, K., & Duong, D.T. (2021). “Climate Change, Food Supply, and Dietary Guidelines,” *Annual review of public health*. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-012420-105044>.
- Burgess, P., Sunmola, F., & Wertheim-Heck, S. (2022). Blockchain Enabled Quality Management in Short Food Supply Chains. *Procedia Computer Science*, 200, 904-913, <https://doi.org/10.1016/j.procs.2022.01.288>
- Casado-Vara, R., Prieto, J., De la Prieta, F., & Corchado, J. M. (2018). How blockchain improves the supply chain: Case study alimentary supply chain. *Procedia computer science*, 134, 393-398, <https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.07.193>
- Cocco, L., Tonelli, R., & Marchesi, M. (2021). Blockchain and Self Sovereign Identity to Support Quality in the Food Supply Chain. *Future Internet*, 13(12), 301, <https://doi.org/10.3390/fi13120301>
- David, A., Kumar, C. G., & Paul, P. V. (2022). Blockchain technology in the food supply chain: empirical analysis. *International Journal of Information Systems and Supply Chain Management (IJISSCM)*, 15(3), 1-12, <https://doi.org/10.4018/IJISSCM.290014>
- Demestichas, K., N. Peppes, T. Alexakis, & E. Adamopoulou. (2020). “Blockchain in Agriculture Traceability Systems: A Review,” *Applied Sciences*, 10(12): 4113, <https://doi.org/10.3390/app10124113>

- Duan, J., Zhang, C., Gong, Y., Brown, S., & Li, Z. (2020). A Content-Analysis Based Literature Review in Blockchain Adoption within Food Supply Chain. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 1784. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051784>
- Ehsan, I., Irfan Khalid, M., Ricci, L., Iqbal, J., Alabrah, A., Sajid Ullah, S., & Alfakih, T. M. (2022). A Conceptual Model for Blockchain-Based Agriculture Food Supply Chain System. *Scientific Programming*, 2022, <https://doi.org/10.1155/2022%2F7358354>
- Etemadi, N., Borbon-Galvez, Y., Strozzi, F., & Etemadi, T. (2021). Supply chain disruption risk management with blockchain: a dynamic literature review. *Information*, 12(2), 70 <https://doi.org/10.3390/info12020070>
- Firsova, N., Abrhám, J. (2021). Economic perspectives of the Blockchain technology: Application of a SWOT analysis. *Terra Economicus* 19(1), 78–90, <https://doi.org/10.18522/2073-6606-2021-19-1-78-90>
- Friedman, N., & Ormiston, J. (2022). Blockchain as a sustainability-oriented innovation?: Opportunities for and resistance to Blockchain technology as a driver of sustainability in global food supply chains. *Technological Forecasting and Social Change*, 175, 121403, <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121403>
- Galanakis, C. M. (2020). The food systems in the era of the coronavirus (COVID-19) pandemic crisis. *Foods*, 9(4), 523, <https://doi.org/10.3390/foods9040523>
- Galanakis, C. M., Rizou, M., Aldawoud, T. M., Ucak, I., & Rowan, N. J. (2021). Innovations and technology disruptions in the food sector within the COVID-19 pandemic and post-lockdown era. *Trends in Food Science & Technology*, 110, 193-200, <https://doi.org/10.1016/J.TIFS.2021.02.002>
- Godde, C.M., Mason-D'Croz, D., Mayberry, D., Thornton, P.K., & Herrero, M. (2021). “Impacts of climate change on the livestock food supply chain; a review of the evidence,” *Global Food Security*, 28, <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100488>.
- Guo, W., & Yao, K. (2022). Supply Chain Governance of Agricultural Products under Big Data Platform Based on Blockchain Technology. *Scientific Programming*, 4456150, 1-16. <https://doi.org/10.1155/2022/4456150>
- Haber, S., & Stornetta, W.S. (1991). “How to Time-Stamp a Digital Document,” *Journal of Cryptology*, 99-111, https://doi.org/10.1007/3-540-38424-3_32.
- Kalla, A., Hewa, T., Mishra, R. A., Ylianttila, M., & Liyanage, M. (2020). The role of blockchain to fight against COVID-19. *IEEE Engineering Management Review*, 48(3), 85-96, <https://doi.org/10.1109/EMR.2020.3014052>
- Kamble, S.S., Gunasekaran, A., & Sharma, R. (2020). Modeling the blockchain enabled traceability in agriculture supply chain, *International Journal of Information Management*, 52, 101967, <https://doi.org/10.1016/J.IJINFOMGT.2019.05.023>

- Kayikci, Y., Usar, D. D., & Aylak, B. L. (2021). Using blockchain technology to drive operational excellence in perishable food supply chains during outbreaks. *The International Journal of Logistics Management*, <https://doi.org/10.1108/ijlm-01-2021-0027>
- Kayikci, Y., Subramanian, N., Dora, M., & Bhatia, M. S. (2022). Food supply chain in the era of Industry 4.0: Blockchain technology implementation opportunities and impediments from the perspective of people, process, performance, and technology. *Production Planning & Control*, 33(2-3), 301-321, <https://doi.org/10.1080/09537287.2020.1810757>
- Khan, H. H., Malik, M. N., Konečná, Z., Chofreh, A. G., Goni, F. A., & Klemeš, J. J. (2022). Blockchain technology for agricultural supply chains during the COVID-19 pandemic: Benefits and cleaner solutions. *Journal of Cleaner Production*, 347, 131268, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.131268>
- Kiruba, K., Hemalatha, P., Manikandan, J., Madhin, M., & Mohan, R. (2021). "Revolutionizing Secure Commercialization In Agriculture Using Blockchain Technology," *2021 International Conference on System, Computation, Automation and Networking (ICSCAN)*, 1-6, <https://doi.org/10.1109/ICSCAN53069.2021.9526452>.
- Kramer, M., Bitsch, L., & Hanf, J.H. (2021). Blockchain and Its Impacts on Agri-Food Supply Chain Network Management. *Sustainability*, 13, 2168, <https://doi.org/10.3390/SU13042168>
- Kumar, A. (2021). Improvement of public distribution system efficiency applying blockchain technology during pandemic outbreak (COVID-19). *Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management*, 11(1), <https://doi.org/10.1108/jhlscm-06-2020-0050>
- Kumar, A., Srivastava, S. K., & Singh, S. (2022a). How blockchain technology can be a sustainable infrastructure for the agrifood supply chain in developing countries. *Journal of Global Operations and Strategic Sourcing*, 2398-5364, <https://doi.org/10.1108/jgoss-08-2021-0058>
- Kumar, N., Upreti, K., & Mohan, D. (2022b). Blockchain Adoption for Provenance and Traceability in the Retail Food Supply Chain: A Consumer Perspective. *International Journal of E-Business Research (IJEER)*, 18(2), 1-17, <https://doi.org/10.4018/ijebr.294110>
- Lin, W., Huang, X., Fang, H., Wang, V., Hua, Y., Wang, J., Yin, H., Yi, D. & Yau, L. (2020). Blockchain technology in current agricultural systems: from techniques to applications. *IEEE Access*, 8, 143920-143937, <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3014522>
- Lin, X., Chang, S. C., Chou, T. H., Chen, S. C., & Ruangkanjanases, A. (2021). Consumers' intention to adopt blockchain food traceability technology towards organic food products. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(3), 912, <https://doi.org/10.3390/ijerph18030912>
- Luo, J., Leng, S., & Bai, Y. (2022). Food Supply Chain Safety Research Trends From 1997 to 2020: A Bibliometric Analysis. *Frontiers in public health*, 9, <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.742980>

- Majdalawieh, M., Nizamuddin, N., Alaraj, M., Khan, S., & Bani-Hani, A. (2021). Blockchain-based solution for Secure and Transparent Food Supply Chain Network. *Peer-to-Peer Networking and Applications*, 14(6), 3831-3850, <https://doi.org/10.1007/S12083-021-01196-1>
- Mavilia, R. & Pisani, R. (2021). "Blockchain for agricultural sector: The case of South Africa," *African Journal of Science, Technology, Innovation and Development*, <https://doi.org/10.1080/20421338.2021.1908660>.
- Mirabelli, G., & Solina, V. (2020). "Blockchain and agricultural supply chains traceability: research trends and future challenges," *Procedia Manufacturing*, 42, 414-421. <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2020.02.054>.
- Muduli, K., Raut, R., Narkhede, B. E., & Shee, H. (2022). Blockchain Technology for Enhancing Supply Chain Performance and Reducing the Threats Arising from the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 14(6), 3290, <https://doi.org/10.3390/su14063290>
- Nakamoto, S. (2008). "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System," <https://cryptome.org/2021/06/Bitcoin-with-References.pdf>
- Nakweya, G. (2021). "Climate change puts food supply at greater risk," *Nature Africa*. <https://doi.org/10.1038/d44148-021-00082-5>
- Nandi, S., Sarkis, J., Hervani, A., & Helms, M. (2021a). Do blockchain and circular economy practices improve post COVID-19 supply chains? A resource-based and resource dependence perspective. *Industrial Management & Data Systems*, 121(2), 333-363, <https://doi.org/10.1108/imds-09-2020-0560>
- Nandi, S., Sarkis, J., Hervani, A. A., & Helms, M. M. (2021b). Redesigning supply chains using blockchain-enabled circular economy and COVID-19 experiences. *Sustainable Production and Consumption*, 27, 10-22, <https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.10.019>
- Niknejad, N., Ismail, W., Bahari, M., Hendradi, R., & Salleh, A.Z. (2021). "Mapping the research trends on blockchain technology in food and agriculture industry: A bibliometric analysis," *Environmental Technology and Innovation*, 21, 101272, <https://doi.org/10.1016/j.eti.2020.101272>
- Oguntegbe, K. F., Di Paola, N., & Vona, R. (2022). Behavioural antecedents to blockchain implementation in agrifood supply chain management: A thematic analysis. *Technology in Society*, 68, 101927, <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.101927>
- Pandey, V., Pant, M., & Snasel, V. (2022). Blockchain technology in food supply chains: Review and bibliometric analysis. *Technology in Society*, 69, 101954, <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.101954>
- Park, A., & Li, H. (2021). The effect of blockchain technology on supply chain sustainability performances. *Sustainability*, 13(4), 1726, <https://doi.org/10.3390/su13041726>
- Popović, T., Krčo, S., Mišić, N., Martinović, A., & Jovović, I. (2022, February). Blockchain-Based Transparency and Data Provenance in the Wine Value Chain. In *2022 26th International*

- Conference on Information Technology (IT) (pp. 1-5). IEEE, <https://doi.org/10.1109/IT54280.2022.9743541>
- Powell, W., Foth, M., Cao, S., & Natanelov, V. (2022). Garbage in garbage out: The precarious link between IoT and blockchain in food supply chains. *Journal of Industrial Information Integration*, 25, 100261, <https://doi.org/10.1016/j.jii.2021.100261>
- Rajput, R. K., Pandey, A., Kumar, D., & Wairiya, M. (2021). Permissioned Blockchain Model to Strengthen Food Supply Chain during pandemic (Covid-19). Available at SSRN 3882509, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3882509>
- Rambhia, V., Mehta, R., Shah, R., Mehta, V., & Patel, D. (2022). Agrichain: A Blockchain-Based Food Supply Chain Management System. In *International Conference on Blockchain* (pp. 3-15). Springer, Cham, https://doi.org/10.1007/978-3-030-96527-3_1
- Rejeb, A., Rejeb, K., Abdollahi, A., Zailani, S., Iranmanesh, M., & Ghobakhloo, M. (2021). Digitalization in food supply chains: A bibliometric review and key-route main path analysis. *Sustainability*, 14(1), 83, <https://doi.org/10.3390/su14010083>
- Reyna, A., Martín, C., Chen, J., Soler, E., & Díaz, M. (2018). On blockchain and its integration with IoT. Challenges and opportunities. *Future Generation Computer Systems*, 88, 173-190. <https://doi.org/10.1016/j.future.2018.05.046>
- Sengupta, T., Narayanamurthy, G., Moser, R., Pereira, V., & Bhattacharjee, D. (2021). Disruptive technologies for achieving supply chain resilience in COVID-19 era: An implementation case study of satellite imagery and blockchain technologies in fish supply chain. *Information Systems Frontiers*, 1-17, <https://doi.org/10.1007/s10796-021-10228-3>
- Sharma, M., Joshi, S., Luthra, S., & Kumar, A. (2021). Managing disruptions and risks amidst COVID-19 outbreaks: role of blockchain technology in developing resilient food supply chains. *Operations Management Research*, 1-14, <https://doi.org/10.1007/s12063-021-00198-9>
- Singh, V., & Sharma, S. K. (2022). Application of blockchain technology in shaping the future of food industry based on transparency and consumer trust. *Journal of Food Science and Technology*, 1-18, <https://doi.org/10.1007/s13197-022-05360-0>
- Subashini, B., & Hemavathi, D. (2022, January). Detecting the Traceability Issues in Supply chain Industries using Blockchain Technology. In *2022 International Conference on Advances in Computing, Communication and Applied Informatics (ACCAI)* (pp. 1-8). IEEE, <https://doi.org/10.1109/ACCAI53970.2022.9752478>
- Tranfield, D., Denyer, D., & Smart, P. (2003). Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review. *British journal of management*, 14(3), 207-222, <https://doi.org/10.1111/1467-8551.00375>
- Treiblmaier, H., & Garaus, M. (2022). Using blockchain to signal quality in the food supply chain: The impact on consumer purchase intentions and the moderating effect of brand

- familiarity. *International Journal of Information Management*, 102514, <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2022.102514>
- Vistro, D. M., Farooq, M. S., Rehman, A. U., & Sultan, H. (2021, September). Applications and Challenges of Blockchain with IoT in Food Supply Chain Management System: A Review. In *3rd International Conference on Integrated Intelligent Computing Communication & Security (ICIIC 2021)* (pp. 596-605). Atlantis Press, <https://doi.org/10.2991/ahis.k.210913.076>
- Sylvester, G. (Ed.), (2019). *E-Agriculture in Action: Blockchain for Agriculture: Opportunities and Challenges*. The Food and Agriculture Organization of the United Nations and the International Telecommunication Union, Bangkok.
- Wang, L., He, Y., & Wu, Z. (2022). Design of a Blockchain-Enabled Traceability System Framework for Food Supply Chains. *Foods*, 11(5), 744, <https://doi.org/10.3390/foods11050744>
- Welsh, C. (2022). The Russia-Ukraine War and Global Food Security: A Seven-Week Assessment, and the Way Forward for Policymakers, <https://www.csis.org/analysis/russia-ukraine-war-and-global-food-security-seven-week-assessment-and-way-forward#:~:text=Food%20price%20increases%20due%20to,percent%20of%20their%20wheat%20imports>.
- Xiong, Y., Lam, H. K., Kumar, A., Ngai, E. W., Xiu, C., & Wang, X. (2021). The mitigating role of blockchain-enabled supply chains during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Operations & Production Management*, <https://doi.org/10.1108/ijopm-12-2020-0901>
- Varavallo, G., Caragnano, G., Bertone, F., Verneti-Prot, L., & Terzo, O. (2022). Traceability Platform Based on Green Blockchain: An Application Case Study in Dairy Supply Chain. *Sustainability*, 14(6), 3321, <https://doi.org/10.3390/su14063321>
- Yadav, S., Luthra, S., & Garg, D. (2021). Modelling Internet of things (IoT)-driven global sustainability in multi-tier agri-food supply chain under natural epidemic outbreaks. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(13), 16633-16654, <https://doi.org/10.1007/s11356-020-11676-1>
- Yang, L., Zhang, J., & Shi, X. (2021). Can blockchain help food supply chains with platform operations during the COVID-19 outbreak?. *Electronic Commerce Research and Applications*, 49, 101093, <https://doi.org/10.1016/j.elerap.2021.101093>

SANAL TİCARETTE TÜKETİCİ MEMNUNİYETİ

Kaan YİĞENOĞLU¹¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi, 0000-0002-1961-6601

ÖZET

Sanal ticaret, müşterilerin internet üzerinden mal veya hizmet satın almalarını sağlamak için teknolojiyi kullanan bir iş modelidir. Sanal ticaret ve tüketici memnuniyeti arasındaki ilişki yıllardır tartışılan bir konu olmuştur. Bazıları sanal ticaretin daha yüksek müşteri memnuniyeti seviyelerine yol açtığını iddia ederken, diğerleri müşteri memnuniyeti üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını iddia etmektedir. Sanal ticaret ve sürükleyici teknoloji birbirleriyle ilgili kavramlardır. Sürükleyici teknoloji, bir kişiyi sanal veya fiziksel bir ortama sokan herhangi bir teknolojiyi ifade eder. Eğlence amaçlı, eğitim, öğretim ve hatta iş toplantıları için kullanılabilir. Teknoloji, kullanıcıların günlük yaşamda mümkün olmayan bir şeyi deneyimlemelerini sağlar. Örneğin, bir kişi sanal bir dünyaya girebilir ve gerçek dünyada mümkün olmayan bir şekilde çevresiyle etkileşime girebilir. Bu çalışmada sanal ticarete tüketici memnuniyeti literatür taramasına dayalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın amacı, sürükleyici teknolojilerde tüketici memnuniyeti üzerine yapılan çalışmaların gelişimini ortaya koymaktır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, tüketici memnuniyeti satın alma niyetini etkilemektedir. Tüketici memnuniyeti, katılımdan doğrudan etkilenirken, katılım, zevk yoluyla tüketici memnuniyetini de etkiler. Hedonik değer, simüle edilmiş deneyim ve faydacı değer, katılımı etkiler. Simüle edilmiş deneyim, kontrol, renk canlılığı, grafik canlılığı ve 3D özgünlüğünden etkilenir. Diğer bir deyişle, kontrol, renk canlılığı, grafik canlılığı ve üç boyutlu özgünlük, simüle edilmiş deneyim yoluyla tüketici memnuniyetinde etkilidir. Tüketici memnuniyetini etkileyen bir diğer faktör de kalite güvencesidir. İşletme yönetimi için önemli olan bu iki kavram arasında pozitif bir ilişki vardır. İşletme faaliyetlerinde etkili olan sinerji stratejisinin tüketici memnuniyeti üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici memnuniyeti, Sanal ticaret, Sanal gerçeklik

CONSUMERS' SATISFACTION IN VIRTUAL COMMERCE

ABSTRACT

Virtual commerce is a business model that uses technology to allow customers to purchase goods or services over the internet. The relationship between virtual commerce and consumer satisfaction has been a topic of debate for years. While some argue that virtual commerce leads to higher levels of customer satisfaction, others claim that it does not have any impact on customer satisfaction whatsoever. Virtual commerce and immersive technology are related concepts. Immersive technology refers to any technology which immerses a person into a virtual or physical environment. It can be used for entertainment purposes, education, training, and even business meetings. The technology allows users to experience something in a way that is not possible with everyday life. For example, a person can enter a virtual world and interact with the environment in a way that is not possible in the real world. In this study, consumer satisfaction in virtual commerce is investigated based on literature review. The aim of the study is to reveal the development of studies on consumer satisfaction in immersive technologies. According to the findings obtained from the study, consumer satisfaction affects purchase intention. While consumer satisfaction is directly affected by engagement, engagement also affects consumer satisfaction through enjoyment. Hedonic value, simulated experience and utilitarian value influence engagement. Simulated experience is affected by control, color vividness, graphics vividness and 3D authenticity. In other words, control, color vividness, graphics vividness and 3D authenticity are effective in consumer satisfaction through simulated experience. Another factor affecting consumer satisfaction is quality assurance. There is a positive relationship between these two concepts, which are important for business management. It has been determined that the synergy strategy, which is effective in business activities, has a positive effect on consumer satisfaction.

Keywords: Consumer satisfaction, Virtual commerce, Virtual reality

1. INTRODUCTION

Consumer satisfaction is a key factor affecting the success of virtual commerce. Satisfaction with an online purchase or service can lead to increased loyalty, word of mouth, and even referral sales. Consumers who are satisfied with their virtual transaction experience are more likely to evangelize about the product or service and recommend it to others. In other words, happy customers become ambassadors for your business through social media channels like blog posts, tweets, website reviews, etc., which could lead to higher profits in the long run.

Virtual commerce has become an integral part of how people shop and conduct business. Consumers expect virtual transactions to be seamless and easy to understand. That's why

businesses need to make sure every aspect of the transaction, from the e-commerce platform to customer support, is up to scratch. Businesses can meet consumer expectations by making their websites user-friendly, providing accurate product information, and providing timely customer support. Communications with clients must be clear and concise, and responses must be timely.

To ensure customer satisfaction, companies must focus on providing a unique and engaging experience. They can do this by providing interactive features, such as chat and video chat, and by offering attractive and easy-to-use products. Companies that focus on providing a great customer experience will be rewarded with satisfied customers and increased sales. By following these simple steps, businesses can ensure that their customers have a pleasant and positive experience when shopping online.

In this study, it is aimed to obtain information about the development of the literature by analyzing the studies on consumer satisfaction in virtual commerce.

2. RESEARCH BACKGROUND

Immersive technology, augmented reality, and virtual reality are three different types of technologies that offer a unique experience for users. Immersive technology involves using computer-generated images to create an environment that appears real to the user. Augmented reality combines physical objects with digital information so that the two work together to enhance how a person sees the world around them. Virtual Reality immerses users in a simulated environment where they can interact with objects and people as if they were really there.

Immersive technology refers to technologies that are designed to bring you closer to the experience you are having. It is a way to create an environment in which you become totally absorbed in what is happening. The technology has been used in different industries for different purposes. Some of the industries that have incorporated immersive technology into their work are gaming, advertising, and cinema. Immersive technology is often used to give the user a more realistic experience. Augmented Reality technology uses digital technology to overlay elements on real-world objects. This allows the user to see the object in a different way. For example, you can see the text on a sign translated into your language. Virtual Reality technology immerses the user in a completely virtual world. This is done by using 3D glasses and a computer. The user can interact with the virtual world in a variety of ways. For example, they can move around it, fly through it, or look inside it.

Augmented Reality technology works by superimposing virtual elements on the real world. The virtual elements can be objects, images, or videos. The user can interact with the virtual elements in a number of ways. They can for example, see the virtual objects positioned next

to the real-world object. This allows the user to see the object in a different way. They can also use the virtual elements to control the real-world object. For example, they can move the object around. Virtual Reality technology is often used in the advertising industry. The manufacturers of the virtual reality headsets use it to create a more realistic experience for the users. They can for example, see the product in a different way. They can see how it would look on different body types, or how it would look in different contexts.

Virtual Reality technology is often used in the gaming industry. The users can for example, control the character that they are playing as in the game. They can for example, move the character around in the virtual world. Augmented Reality technology is a way to create a more realistic experience. It works by superimposing virtual elements on the real world. Virtual Reality technology is often used in the gaming industry. It allows the users to control the character that they are playing as in the game.

Virtual commerce is a business model that involves the sale of products and services over computer networks. Virtual commerce has become an important part of contemporary society because it allows businesses to sell their products and services to customers all over the world without having to set up physical stores. Virtual commerce also eliminates some of the risks associated with traditional retail transactions, such as theft and fraud.

Virtual commerce is a business model in which one company carries out business operations through the medium of the Internet. Benefits of virtual commerce include low cost of entry, low shipping and handling cost, and anonymity for buyers and sellers. The impact of virtual commerce on consumer satisfaction has been widely studied, with mixed results. However, proponents of virtual commerce argue that it leads to increased consumer choice, access to products and services not available in traditional markets, and increased consumer engagement with the marketplace.

Virtual commerce has the potential to revolutionize the way companies do business, by providing easier access to products and services for consumers and the ability to conduct business operations without the costs and risks associated with traditional business models. While there is evidence that virtual commerce is associated with increased consumer satisfaction, the long-term impact of this trend remains to be seen.

3. FINDINGS AND DISCUSSION

3.1. Engagement and Satisfaction

Papagiannidis et al. (2017) to determine the effects of users' experience in a virtual store on engagement, it was concluded that consumer satisfaction affects purchase intention. In other words, immersive technologies have been shown to increase sales figures and

consumer satisfaction. The relationship between engagement and consumer satisfaction and purchase intention is shown in Figure 1.

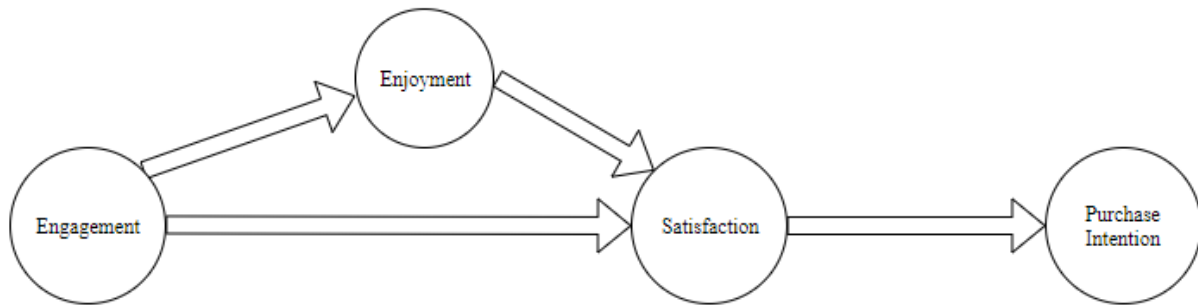

Figure 1. The Relationship Between Engagement And Consumer Satisfaction

Source: Papagiannidis et al. (2017)

According to the model shown in Figure 1, participation affects consumer satisfaction directly and indirectly through enjoyment. As a result, the purchasing intentions of the consumers with increasing satisfaction increase. But the whole process is not limited to this. There are also factors that affect engagement. These factors are listed as hedonic value, simulated experience and utilitarian value. Simulated experience, on the other hand, is affected by 4 factors: control, colour vividness, graphics vividness and 3D authenticity. Figure 2 shows the factors affecting participation.

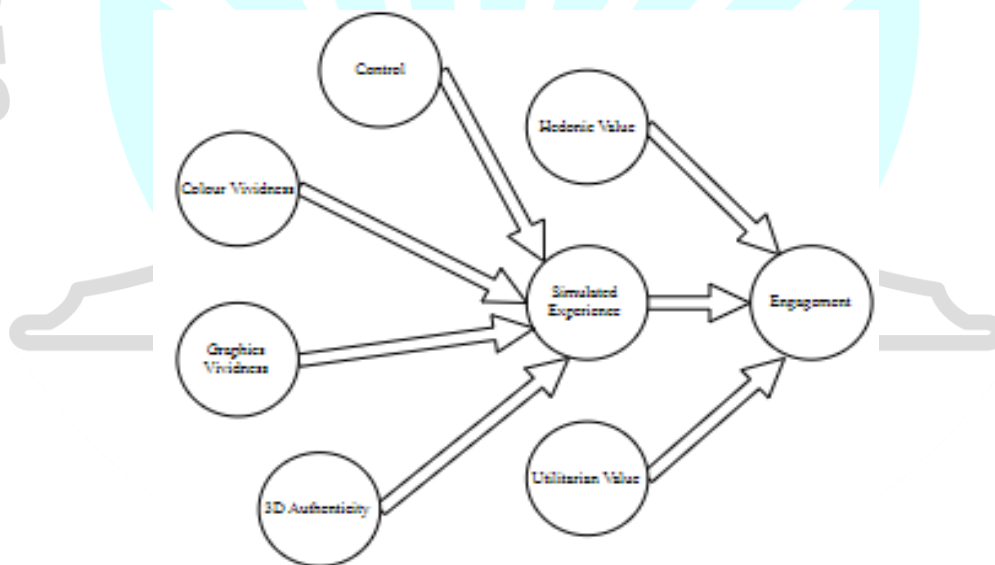

Figure 2. Factors Affecting Engagement

Source: Papagiannidis et al. (2017)

Hedonic value is a measure of subjective enjoyment and disenjoyment experienced in an event or experience. It has been widely used to explain consumer behavior, as well as employees' engagement with their work. Hedonic values are believed to be the main drivers of customer satisfaction and employee retention efforts. In most cases, customers tend to seek

out experiences that have high hedonic values; this is why businesses strive for creating positive experiences for their customers by offering them products or services with high hedonic value. However, businesses also need to ensure that these same products or services do not result in negative hedonic valuations for their employees if they want them engaged on a long-term basis.

Simulated experience is an important aspect of engagement. It can be defined as the created or simulated environment that helps people to enter into a particular state of mind, interact with other people, and complete tasks. Engagement refers to how much someone is involved in their work or task. There are various relationships between simulated experience and engagement. For example, simulation can help employees feel engaged when they are learning new things about their job or completing assigned tasks (Goldingay et al., 2018). The benefits of using simulated experience in business or education are immense. First and foremost, it allows people to learn and experience a situation or product in a way that is more engaging and frequent. This often leads to a deeper understanding and greater retention of information. Additionally, it can be a far more realistic experience than learning or experiencing the same thing in a classroom or office. This can make learning or engaging with a product or situation much more enjoyable. Finally, simulated experience can be used to create engaging training materials or simulations for use in businesses or education (Angolia&Reed, 2019). This can save businesses or educators a huge amount of time and money. Simulated experience is a technology that has a huge impact on how we engage with the world around us.

Utilitarian value is the principle that states that action should be taken to produce the best consequences. The relationship between utilitarian value and engagement can be divided into three categories: indirect, immediate, and conditional. Indirect relationship means that while engaging in an activity with a utilitarian purpose, one may also have other purposes such as personal satisfaction or enjoyment; this type of relation is known as instrumentalism. Immediate relationship refers to when people engage in an activity for its own sake without regard for any possible future benefits or harms; this type of relation is known as hedonism (Fan et al., 2022). Utilitarian value has come to be widely used in various fields including marketing, business, and design. In these fields, it is used to justify the consideration of certain decisions and actions on the basis of their consequences. For example, a company might decide to invest in a new product or product line because it has high utilitarian value. The relationship between utilitarian value and engagement is complex. On one hand, high utilitarian values often lead to more engaged users. For example, products that are useful and

fun often have stronger engagement rates. On the other hand, engagement is not always positive. For example, if a product has a low utilitarian value, users might be engaged only to the point of delving into it deeply. The reason why people engage with things that have high or low utilitarian values is largely subjective. Some people might find high utilitarian values motivating and encouraging, while others might find them unfulfilling. Ultimately, the goal of engagement is to increase the rate of utilitarian value creation.

3.2. Quality Assurance and Satisfaction

Lee&Chung (2008) states that customer satisfaction in virtual reality shopping centers is higher than that in ordinary shopping centers, and they also concluded that enjoyment and quality assurance increase consumer satisfaction. Since the relationship between enjoyment and consumer satisfaction has been mentioned before, it will not be mentioned again. There is a positive significant relationship between quality assurance and consumer satisfaction. Consumer satisfaction and quality assurance are two important aspects of business management (Permana et al., 2021). Quality assurance is the process or program that ensures that products and services meet customer requirements. It includes activities such as product testing, inspection, analysis, verification, guarding against defects in production processes and ensuring compliance with standards. In order to ensure good quality products for customers, it is necessary to have a sound understanding of both consumer satisfaction and quality assurance. Consumer satisfaction refers to how satisfied the customer is with a particular product or service after using it (Sharma&Srivastava, 2018). Quality assurance measures the degree to which all elements of a product or service meet specific expectations when they are used by consumers. Quality assurance is a process that helps to ensure that products meet the expectations of the consumers. It helps to ensure that the products are of good quality, and that any manufacturing defects are eliminated. It is important to have a good relationship between quality assured and consumer satisfied, as this will ensure that the consumer is happy with the product, and that they will return to purchase the same product again in the future.

3.3. Synergy Strategy and Satisfaction

According to Goel&Prokopec (2009), the synergy strategy leads to higher purchase willingness and consumer satisfaction. Synergy strategy is a management tool that helps organizations to achieve increased customer satisfaction (Zhang et al., 2021). Synergy strategy can be used in two ways- as part of the planning process or during actual operations. As part of the planning process, synergy strategy can help identify areas where customers and suppliers are working together to meet customer needs more effectively than either could do on their own. This type of synergy creates value for both customers and suppliers, leading to

improved customer satisfaction. When implemented during actual operations, synergy strategies can improve coordination between employees and suppliers, resulting in better quality products at lower costs (Kaur et al., 2019). In addition, synergistic relationships often result in innovation by combining the best features of each party involved. Synergy strategy refers to the use of multiple strategies to achieve a desired outcome within a given context. When a business implements a synergy strategy, they are able to tap into the power of different marketing channels to create a more effective marketing mix (Shankar et al., 2021). The benefits of using a synergy strategy include: enhanced effectiveness of marketing campaigns, greater brand visibility, raised consumer awareness, more multiplier effects, greater customer loyalty, and improved customer satisfaction. There are a number of reasons why a synergy strategy is important when marketing products or services to consumers. First and foremost, a synergy strategy allows businesses to combine the strengths of different marketing channels to create a more effective and impactful marketing mix (Mostaghel et al., 2022). By doing this, businesses are able to elevate consumer awareness of their products or services, improve customer loyalty, and generate more customer satisfaction. These benefits are especially powerful when it comes to reaching niche markets or target consumer segments. In other words, a synergy strategy allows businesses to capitalize on the unique strengths of each marketing channel to create a powerful combination that can be very effective in driving results (Brenner, 2018).

4. CONCLUSIONS

In this study, it is aimed to obtain information about the development of the literature by analyzing the studies on consumer satisfaction in virtual commerce. In this study, the relationship between virtual commerce, virtual reality and consumer satisfaction has been examined and for this purpose, it has been tried to determine the factors affecting consumer satisfaction based on the literature review. In this context, first of all, immersive technology was emphasized to form the background of the research and it was determined in which context the said technology was used. Afterwards, the infrastructure of the research was completed by giving information about the concepts of Augmented Reality and Virtual Reality. According to the results obtained from the literature review, engagement and enjoyment are among the factors that increase consumer satisfaction in virtual commerce. While the effect of participation to increase consumer satisfaction is direct, it has also been determined that it has an indirect effect through enjoyment. In the last stage, it has been shown that the purchasing intentions of consumers with high satisfaction levels increase. Starting from this point, it has also been determined that there are factors affecting

participation and these factors are hedonic value, simulated experience and utilitarian value. The aforementioned factors have an impact on purchase intentions through consumer satisfaction. While there are no other factors affecting the hedonic value, and utilitarian value factors, it is explained that 4 factors are effective on the simulated experience. The mentioned 4 factors are listed as control, color vividness, graphics vividness and 3D authenticity. In the literature review, it was also determined that there is a relationship between Quality Assurance and consumer satisfaction. Accordingly, Quality Assurance significantly increases consumer satisfaction in a positive way. Similarly, it was observed that consumer satisfaction increased when the synergy strategy was applied. These results are expected to guide future social trading studies.

REFERENCES

- Angolia, M., & Reed, A. H. (2019). A case for early semester utilization of business simulations. *Journal of Applied Research in Higher Education*. 11(1), 90-101. <https://doi.org/10.1108/JARHE-07-2017-0082>
- Brenner, B. (2018). Transformative sustainable business models in the light of the digital imperative—A global business economics perspective. *Sustainability*, 10(12), 4428. <https://doi.org/10.20944/PREPRINTS201810.0341.V1>
- Fan, X., Jiang, X., & Deng, N. (2022). Immersive technology: A meta-analysis of augmented/virtual reality applications and their impact on tourism experience. *Tourism Management*, 91, 104534. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2022.104534>
- Goel, L., & Prokopec, S. (2009). If you build it will they come?—An empirical investigation of consumer perceptions and strategy in virtual worlds. *Electronic Commerce Research*, 9(1), 115-134. <https://doi.org/10.1007/s10660-009-9031-7>
- Goldingay, S., Epstein, S., & Taylor, D. (2018). Simulating social work practice online with digital storytelling: challenges and opportunities. *Social work education*, 37(6), 790-803. <https://doi.org/10.1080/02615479.2018.1481203>
- Kaur, M., Singh, K., & Singh, D. (2019). Synergetic success factors of total quality management (TQM) and supply chain management (SCM): A literature review. *International Journal of Quality & Reliability Management*. 36(6), 842-863. <https://doi.org/10.1108/IJQRM-11-2017-0228>
- Krasonikolakis, I., Vrechopoulos, A., Pouloudi, A., & Dimitriadis, S. (2018). Store layout effects on consumer behavior in 3D online stores. *European Journal of Marketing*. 52(5/6), 1223-1256. <https://doi.org/10.1108/EJM-03-2015-0183>

- Lee, K. C., & Chung, N. (2008). Empirical analysis of consumer reaction to the virtual reality shopping mall. *Computers in Human Behavior*, 24(1), 88-104.
<https://doi.org/10.1016/j.chb.2007.01.018>
- Mostaghel, R., Oghazi, P., Parida, V., & Sohrabpour, V. (2022). Digitalization driven retail business model innovation: Evaluation of past and avenues for future research trends. *Journal of Business Research*, 146, 134-145.
<https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.03.072>
- Oh, H., Yoon, S. Y., & Shyu, C. R. (2008). How can virtual reality reshape furniture retailing?. *Clothing and Textiles Research Journal*, 26(2), 143-163.
<https://doi.org/10.1177/0887302X08314789>
- Pantano, E., & Servidio, R. (2012). Modeling innovative points of sales through virtual and immersive technologies. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 19(3), 279-286.
<https://doi.org/10.1016/J.JRETCONSER.2012.02.002>
- Papagiannidis, S., Pantano, E., See-To, E. W., Dennis, C., & Bourlakis, M. (2017). To immerse or not? Experimenting with two virtual retail environments. *Information Technology & People*, 30(1), 163-188. <https://doi.org/10.1108/ITP-03-2015-0069>
- Permana, A., Purba, H. H., & Rizkiyah, N. D. (2021). A systematic literature review of Total Quality Management (TQM) implementation in the organization. *International Journal of Production Management and Engineering*, 9(1), 25-36.
<https://doi.org/10.4995/IJPME.2021.13765>
- Shankar, V., Grewal, D., Sunder, S., Fossen, B., Peters, K., & Agarwal, A. (2021). Digital marketing communication in global marketplaces: A review of extant research, future directions, and potential approaches. *International Journal of research in Marketing*, 39(2), 541-565. <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2021.09.005>
- Sharma, S., & Srivastava, S. (2018). Relationship between service quality and customer satisfaction in hotel industry. *TRJ Tourism Research Journal*, 2(1), 42-49.
<https://doi.org/10.30647/TRJ.V2I1.20>
- Zhang, P., Xia, B., & Shi, V. (2021). The Dual-Channel Retailer's Channel Synergy Strategy Decision. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 16(7), 3184-3201. <https://doi.org/10.3390/jtaer16070173>

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE UYGULANABİLECEK SOSYAL SORUMLULUK KAMPANYASI STRATEJİLERİNİN EKONOMİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Murat KARA

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000-0002-4693-2028

ÖZET

21. yüzyılda dünya genelinde tüketiciler eskiye oranla şirketlerden çok daha fazla bir biçimde toplumsal konulara odaklanmasını ve toplum için değerli konularda aktif rol oynamasını beklemektedirler. Tüketiciler küçük veya büyük ayrımı olmaksızın tüm şirketlerden, şirket çalışanlarından, hissedarlarından, kamudan toplumsal konulara odaklanmalarını beklemektedirler. Günümüz dünyasında tüketicilerin bir markanın müşterisi olması aşamasına geçmesinde şirketlerin toplumsal fayda yaratması en önemli etkenlerden biri haline gelmiştir. Günümüz dünyasında bir şirketin tüketicisi konumundan müşterisi konumuna geçmek büyük ölçüde şirketlerin toplumsal konulara bakış açısıyla paralellik arz etmektedir. Şirketlerin toplumsal konulara bakış açısını uygulamış oldukları sosyal sorumluluk kampanyaları ortaya çıkarmaktadır. Kimi şirketler canla başla sahibi bir şekilde sosyal sorumluluk kampanyalarını uygularken kimi şirketler ise mecburiyetten göstermelik olarak sosyal sorumluluk kampanyalarına yönelmekte veya hiçbir şekilde sosyal sorumluluk kampanyası uygulamalarına yönelmemektedirler. Günümüz tüketicilerinin çok büyük bir bölümü, neredeyse tamamına yakını şirketlerin sahibi veya sahibi olmayan sosyal sorumluluk kampanyalarını anında ayırt edebilmekte ve tepkilerini anında ortaya koyabilmektedirler. Türk bankacılık sektöründe de genel anlamda yıllardır sosyal sorumluluk kampanyaları uygulanmakta, zaman zaman toplumsal konularda yardımlar yapılmakta ancak uygulanan bu sosyal sorumluluk kampanyaları ve yardımlar tüketicilerin zihinlerine yeterince işleyecek boyuta ulaşmamaktadır. Bir diğer nokta da sosyal sorumluluk kampanyaları ile bağışların birbiriyle karıştırılmaması gerekmektedir. Bağışlar anlık iken sosyal sorumluluk kampanyaları çok uzun yıllar sürmekte ve sosyal sorumluluk kampanyasında ele alınan konular toplumun hafızasına uzun yıllar yerleşebilmektedir. Bu çalışmada günümüz modern pazarlama anlayışının geldiği evrede Türk bankacılık sektörünün uygulayabileceği sosyal sorumluluk kampanyası stratejileri ele alınarak Türk bankacılık sektöründe uygulanabilecek sosyal sorumluluk kampanyası stratejilerinin bankalara sağlayacağı müşteri kazanımı, marka değerinin artması, piyasa değerinin artması, kârlılık vb. ekonomik etkiler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sorumluluk Kampanyası, Türk Bankacılık Sektörü, Ekonomi.

1.GİRİŞ

Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre Türkiye’de 31 Aralık 2021 tarihi itibarıyla 49 banka, 9792 şube ve 185 bin 248 çalışanı ile hizmet vermektedir. Türkiye’de faaliyet gösteren 49 bankanın 34’ü mevduat bankası 15 ise kalkınma ve yatırım bankasıdır. Mevduat bankalarının 3’ü kamu sermayeli 8’i özel sermayeli 21’i yabancı sermayeli 2’si tasarruf ve sigorta fonuna devrolunan bankalardan oluşmaktadır. Bankalarda çalışan 185 bin 248 personelin 91 bin 920’si erkek çalışan 93 bin 828’i ise kadın çalışandan oluşmaktadır. Bankalarda çalışan personelin 866’sı ilköğretim mezunu 22 bin 686’sı lise mezunu 144 bin 587’si yükseköğretim mezunu 17 bin 109’u ise yüksek lisans ve doktora mezunundan oluşmaktadır. [1] Türk bankacılık sektöründeki çalışanların neredeyse %90’ı üniversite ve üzeri eğitim almış personeldir. Türk Bankacılık sektöründe üniversite ve üzeri seviyede eğitim alan personelin çok büyük kısmı da üniversite eğitimleri sırasında işletme ilgili dersler almış ve sosyal sorumluluk kampanyalarına vakıf personeldir. Sakıp Sabancı Başarı Şimdi Aslanın Ağzında adlı kitabında başarıya ekip çalışmasıyla ulaşılabileceğini belirtmektedir. [2] Jeffrey Pfeffer’da Rekabette Üstünlüğün Sırrı İnsan adlı kitabında çalışanlara verilen eğitimin veya çalışanların aldığı eğitimin işe yarayabilmesi için çalışanlara aldıkları eğitimi kullanabilmelerine fırsat verilmesi gerektiğini belirtmektedir. [3] Sam Atkinson İşletme Kitabı adlı kitabında Blackberry’nin eski CEO’su Thortsten Heins’in rakiplerinizle aynı yöne giderseniz ölürsünüz dediğinden bahsetmektedir. [4] Türk bankacılık sektöründe diğer çoğu sektöre oranla sosyal sorumluluk kampanyaları uygulamaları daha yoğun biçimde uygulanmaktadır. Ancak uygulanan bu sosyal sorumluluk kampanyası stratejileri toplumun zihnine yeterince işleyememekte ve saman alevi gibi kısa sürede sönmektedirler. Günümüzde Türk Bankacılık sektörünün sosyal sorumluluk kampanyalarına çok daha fazla eğilmeleri gerekmektedir. Bankalarımızın çalışanlarının neredeyse tamamına yakını üniversite eğitimleri sırasında sosyal sorumluluk kampanyaları ile ilgili eğitim almışlardır. Bankalarımızın personelin sosyal sorumluluk kampanyalarına katılımını aktif olarak desteklemeleri gerekmektedir. Aynı zamanda bankalarımızın rakiplerinden farklı alanlarda sosyal sorumluluk kampanyası stratejileri oluşturmaları önem arz etmektedir.

2. GÜNÜMÜZDE SOSYAL SORUMLULUK KAMPANYALARININ GELDİĞİ EVRE

Ceyda Aydede Teorik ve Uygulamalı Halkla İlişkiler Kampanyaları adlı kitabında modern pazarlama anlayışında markaların toplumsal sorumluluklarının anlam kazandığını belirterek markaları saygın bir yurttaş olarak konumlandırmak gerektiğini vurgulamaktadır. [5] Yavuz Odabaşı ve Gülfıdan Barış Tüketici Davranışı adlı kitaplarında tüketici ile müşteri kavramı arasındaki farka değinerek müşterinin tüketicinin aksine belli bir markadan sürekli alışveriş yapan kişi olarak tanımlanabileceğini belirtmektedirler. [6] Jim Blythe Pazarlama İlkeleri adlı kitabında günümüzde pazarlama yaklaşımlarının üretim, ürün, satış, tüketici, sosyal pazarlama ve ilişkisel pazarlama yaklaşımları çerçevesinde bir evrim geçirdiğini belirtmektedir. [7] Philip Kotler, Hermawan Kartajaya ve İwan Setiawan Pazarlama 3.0 adlı kitaplarında günümüzde pazarlamanın tüketici güvenini kazanmada en etkili silah konumunda olduğunu vurgulamaktadırlar.[8] David Aaker Markalama adlı kitabında markaların kişilikleriyle farkındalık yarattığını belirtmektedir. [9] Jack Trout Büyük Markalar Büyük Hatalar adlı kitabında pazarlamanın ürünlerin değil algıların savaşı olduğunu belirterek

markaların en iyi ürünü yaratarak başarılı olabileceklerini sandıklarını ancak bunda yanlış olduklarını belirtmektedir. [10] Hamish Pringle ve Marjorie Thompson Marka Ruhu adlı kitaplarında doğru yaratılan sosyal sorumluluk kampanyalarının markalara rakiplerine oranla avantaj kazandırdığını belirtmektedirler.[11] Amerikan Pazarlama Birliği de 2017 yılında yayınlanan son pazarlama tanımında şirketler için sosyal sorumluluk kavramını öne çıkarmaktadır.[12] Philip Kotler A'dan Z'ye Pazarlama Pazarlamayla İlgilenen Herkesin Bilmesi Gereken 80 Kavram adlı kitabında General Elektrikten Jack Welch'in sıklıkla çalışanlarına sadece müşteriler size işinizi garanti edebilir sözünü sıklıkla vurguladığını belirtmektedir. [13]

Günümüz modern pazarlama anlayışında markalar için başarılı ve sürdürülebilir bir sosyal sorumluluk kampanyası oluşturmak olmazsa olmaz şartlardan biri haline gelmiştir. Bu sosyal sorumluluk kampanyalarının ise sahici bir biçimde yaratılması gerekmektedir. Sahici olmayan toplum gerçekleriyle uyuşmayan sosyal sorumluluk kampanyaları ise markalara yarardan çok zarar getirmektedir. Günümüz tüketicilerinin neredeyse tamamına yakını markalardan toplum için bir şeyler yapmasını beklemektedirler. Tüketicilerin markalardan toplumsal fayda yaratma beklentisi en küçük mahalle işletmesine kadar uzanabilmektedir.

3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE UYGULANABİLECEK SOSYAL SORUMLULUK KAMPANYALARININ EKONOMİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Türk bankacılık sektöründe bankalarımızın büyük çoğunluğu zaman zaman veya sürekli olarak farklı konularda sosyal sorumluluk ve bağış kampanyaları yürütmektedirler. Bankalarımızın yürüttüğü bu sosyal sorumluluk kampanyaları ile bağış kampanyaları ne yazık ki kısa süreli veya toplumun hafızasına tam olarak yerleşmeyecek düzeyde oluşan kampanyalar şeklinde gelişmekte ve bu iyi niyetli sosyal sorumluluk kampanyalarından bankalarımız ekonomik anlamda menfaat sağlayamamaktadırlar. Örneğin kimi bankamız karbon emisyonuyla ilgili kimi bankamız bilim göçüyle ilgili kimi bankamızda çocukların eğitimiyle ilgili vakıflarla birlikte ortaklaşa sosyal sorumluluk kampanyaları düzenlemektedirler. Ancak bankalarımızın uygulamış oldukları bu sosyal sorumluluk kampanyalarını çok az kişi bilmekte ve sosyal sorumluluk kampanyalarının etkileri sınırlı olarak kalmaktadır. Sosyal sorumluluk kampanyalarının sınırlı kalmasındaki en önemli etken bankalarımızın bu sosyal sorumluluk kampanyalarını yeterince tanıtamaması ile bu kampanyalara tüm müşteri, çalışan ve toplumu ortak edememesinden kaynaklanmaktadır. Al ve Laura Ries Marka Yaratmanın 22 Kuralı adlı kitaplarında günümüzde işe yarayan pazarlama stratejilerinin reklam stratejileri değil halkla ilişkiler stratejileri olduğunu belirtmektedirler.[14]

Türk bankacılık sektörü ülkemizdeki çoğu sektörün aksine sosyal sorumluluk kampanyası uygulamalarını sahici ve etkin bir biçimde uygulamaktadır. Türk bankacılık sektörünün sosyal sorumluluk kampanyalarını diğer sektörlere oranla daha aktif bir biçimde uygulamasında kuşkusuz bankacılık sektöründe çalışanların neredeyse tamamına yakınının üniversitede almış oldukları eğitimde sosyal sorumluluk kampanyalarıyla ilgili eğitim almalarından da kaynaklanmaktadır. Ancak bankalarımızın sosyal sorumluluk kampanyası yaratırken yaptıkları en büyük hatalardan biri oluşturdukları bu sosyal sorumluluk kampanyalarına tüm

çalışanları, müşterileri, ortakları, hissedarları kısaca tüm toplumu kampanyaya aktif olarak katılmaya çekememeleri ve kampanyayı sınırlı bir ölçüde yürütmeye çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Bankalarımızın sosyal sorumluluk kampanyalarını sınırlı bir ölçüde yürütmeye çalışmalarından dolayı sosyal sorumluluk kampanyaları ile ulaşmak istedikleri hedeflere yeterince ulaşamamakta ve sosyal sorumluluk kampanyası toplumda yeterince ilgi uyandırmayarak zaman zaman kendiliğinden zaman zaman ise bağış kampanyalarına dönüşerek kısa sürede sonlanmaktadır. Sosyal sorumluluk kampanyalarının yeterince kamuoyunda tanıtılamaması sonucu bankalar kampanyadan bekledikleri ekonomik etkileri kazanamamaktadırlar. Örneğin başarıyla kamuoyuna tanıtılan ve uygulanan bir sosyal sorumluluk kampanyasında bankanın marka değerinin artması, piyasa değerinin yükselmesi, kârlılık oranlarının yükselmesi, müşteri sayısının artması, rakiplerinden müşteri geçişi yaşanması gibi olumlu ekonomik etkiler beklenirken bankalarımızın sosyal sorumluluk kampanyalarında yaptıkları hatalardan dolayı çoğu zaman bu olumlu ekonomik etkilerin hiçbirine ulaşamamaktadır. Türkiye’de tüketiciler bankalar tarafından yaratılan tüm kamuoyunun etkisini çekecek bir sosyal sorumluluk kampanyası olmadığından banka tercihlerini genel anlamda hâlâ ekonomik nedenlerle yapmaktadırlar. Günümüzde Türkiye’de sosyal sorumluluk kampanyaları nedeniyle banka tercihinin değiştiği tüketici gurubu neredeyse yok denecek durumdur. Bankalarımızın bu durumu değiştirerek sosyal sorumluluk kampanyalarına yeniden güçlü bir biçimde yönelmeleri gerekmektedir. Bu yönelmede de pazarlama biliminden yararlanmaları gerekmektedir.

4-SONUÇ

Günümüzde pazarlama çok daha fazla biçimde tüketici merkezli bir noktaya gelmiştir. Günümüzde tüketiciler markalardan çok daha fazla bir biçimde toplumsal konulara odaklanmalarını beklemektedirler. Günümüzde tüketicilerin markaların müşterisi konumuna geçmeleri markaların yapmış oldukları sosyal sorumluluk kampanyalarıyla yakından ilgilidirler. Toplumsal konulara gerçekçi bir biçimde odaklanan markalar tüketicilerin büyük ilgisiyle karşılaşmakta ve kârlılıklarını artırmaktadırlar. Türk bankacılık sektörünün de modern pazarlamanın geldiği evre dikkate alınarak çok daha fazla bir biçimde sosyal sorumluluk kampanyalarına odaklanmaları gerekmektedir. Ülkemizdeki bankalar diğer sektörlerden çok daha fazla bir biçimde sosyal sorumluluk kampanyaları oluşturmaktadırlar. Ancak bankalarımızın yapmış olduğu sosyal sorumluluk kampanyaları ne yazık ki istenen ölçüde toplumun desteğini sağlayamamaktadır. Bankalarımızın uygulamaya koyduğu sosyal sorumluluk kampanyalarının yeterince ilgi görmemesindeki en büyük etkenlerden biri bankalarımızın sosyal sorumluluk kampanyalarını uygularken tüm çalışanları, hissedarları, ortakları, müşterileri ve toplumu yaratmış oldukları sosyal sorumluluk kampanyasına dahil edememelerinden kaynaklanmaktadır. Bankalarımızın toplumun tüm kesimlerini aktif olarak yarattıkları sosyal sorumluluk kampanyalarına çekememeleri bankalarımızın sosyal sorumluluk kampanyasından bekledikleri ekonomik getirilerinde sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Bankalarımız tüm toplum kesimlerine anlatılamayan sosyal sorumluluk kampanyaları nedeniyle çok daha az oranda kâr elde etmekte, marka değerleri çok daha az oranda değerlendirilmekte ve müşteri kazanımları çok daha az boyutlarda kalmaktadır.

Ülkemizdeki bankaların sosyal sorumluluk kampanyalarının ekonomik avantajlarından çok daha fazla bir biçimde yararlanabilmeleri ise sosyal sorumluluk kampanyalarını tüm toplum kesimlerini de içine alan aktif katılımlı ve sahici bir biçimde yaratılan sosyal sorumluluk kampanyaları oluşturmalarından geçmektedir. Günümüzde bankalarımızın en büyük şansı ise sosyal sorumluluk kampanyalarının nasıl yapılması gerektiğini bilen son derece iyi yetişmiş personellerinin yanı sıra sosyal ve toplumsal konulara çok duyarlı bir tüketici kitlesinin de bulunmasıdır. Türkiye’deki tüketicilerin çok büyük bir kısmı genç tüketicilerden oluşmakta ve bu genç tüketicilerde marklardan ve bankalarımızdan ısrarla toplumsal konulara odaklanmasını beklemektedirler. En basit anlatımla bankalarımız sahici bir sosyal sorumluluk kampanyası oluşturduklarında bunun ekonomik etkilerini çok fazla bir biçimde alacaklardır.

KAYNAKÇA

[1] https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/3817/Bankalarimiz_2021.pdf

(Erişim tarihi: 05.07.2022)

[2] Sabancı, S., Başarı Şimdi Aslanın Ağzında, Mart Yayınları, İstanbul, 1998.

[3] Pfeffer, J., Rekabette Üstünlüğün Sırrı İnsan, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995.

[4] Atkinson, S., İşletme Kitabı, Alfa Basın Yayın Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2014.

[5] Aydede, C., Teorik ve Uygulamalı Halkla İlişkiler Kampanyaları, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2007.

[6] Odabaşı, Y., Barış, G., Tüketici Davranışı, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2008.

[7] Blythe, J., Pazarlama İlkeleri, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2001.

[8] Kotler, P., Kartajaya, H., Setiawan, İ., Pazarlama 3.0, Optimist Yayınları, İstanbul, 2016.

[9] Aaker, D., Markalama, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2015.

[10] Trout, J., Büyük Markalar Büyük Hatalar, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2007.

[11] Pringle, H., Thompson, M., Marka Ruhu, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2000.

[12] <https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/>

(Erişim tarihi: 05.07.2022)

[13] Kotler, P., A’dan Z’ye Pazarlama Pazarlamayla İlgilenen Herkesin Bilmesi Gereken 80 Kavram, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2006.

[14] Ries, A., Ries, L., Marka Yaratmanın 22 Kuralı, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2008.

ENFLASYONLA MÜCADELE KAPSAMINDA TÜRKİYE’DE ZİNCİR MARKETLERDE UYGULANABİLECEK PAZARLAMA KARMASI STRATEJİLERİ

Murat KARA

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000-0002-4693-2028

ÖZET

Türkiye ekonomisi 2000 yılına girerken son 30 yıllık süreçte artan kronik enflasyonla boğuşan bir ekonomik görünüm arz ediyordu. Özellikle de 1980’li ve 1990’lı yıllar enflasyonun Türkiye ekonomisinde yapısal bir sorun olarak ortaya çıktığı yıllardı. 1999 yılı sonunda Türkiye ekonomisi Uluslararası Para Fonu (IMF) ile imzaladığı 17. Stand-by anlaşması ile enflasyonu düşürme kararlılığı göstermiş 2000 ve 2001 yılında yaşanan 2 krizde de bu kararlılığından vazgeçmeyerek 2000’li yılların başından itibaren enflasyonu Türkiye ekonomisinde yapısal bir sorun olmaktan çıkarmıştı. 2000’li yılların başından 2021 Eylül ayına kadar Türkiye ekonomisinde Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) tek hane ve zaman zaman düşük çift hanelerde kontrol edilebilir seviyelerde dolaşarak ekonomide yapısal bir sorun olmaktan çıkmıştı. Eylül 2021 tarihinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının (TCMB) piyasa beklentilerinin aksine negatif reel faiz politikasına dönmesi ve enflasyonla ilgili beklentileri yeterince yönetememesi sonucu enflasyon hızla tırmanarak Mayıs 2022 itibarıyla TÜFE’de %73,50 seviyelerine ulaşarak enflasyon çok uzun yıllardan sonra tekrar Türkiye ekonomisinin gündemine oturmuştur. 1980’ler ve 1990’lı yılların aksine bugün Türkiye’de tüketicilerin çok büyük bir kısmı yüksek enflasyonla yaşamayı kanıksamamaktadırlar. Türkiye ekonomisinde son dönemde dünya genelindeki ekonomilerden çok daha hızlı bir biçimde artan enflasyon oranlarından en çok dar gelirli kesimler etkilenmektedir. Özellikle son dönemde gıda enflasyonundaki artış TÜFE ortalamalarının üzerinde seyretmektedir. Bu çalışmada Türkiye gündemine uzun yıllar aradan sonra yeniden giren enflasyona karşı gerek kamu otoritesinin zincir marketlerle alacağı hukuki düzenlemeler gerekse zincir marketlerin yönetim stratejilerinde değişikliğe giderek uygulayabilecekleri pazarlama karması stratejileriyle yönetim kaynaklı enflasyonu önleme stratejileri ele alınmıştır. Günümüzde Türkiye’de tüketicilerin 1980 ve 1990’lı yılların aksine çok daha bilinçli olduğu markaları ve ekonomi politikalarını çok daha etkin bir biçimde yönlendirebildiği de unutulmaması gereken bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Enflasyon, Pazarlama Karması, Beklentiler.

1.GİRİŞ

Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması adlı kitaplarında enflasyonu fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak artması olarak tanımlamaktadırlar. [1] Türkiye’de tüketiciler 1970 yıllar 1980’li yıllar ve 1990’lı yıllarda çok yüksek çift haneli enflasyon oranlarıyla yaşamak zorunda kaldılar. Özellikle 1990’lı yıllarda

enflasyon zaman zaman iyice kontrolden çıkararak yıllık % yüzleri aşmıştır. Türkiye ekonomisi yüksek enflasyonla yaşanamayacağını 2000 yılına girerken anlamış ve 2000 yılında uygulamaya koyduğu ekonomik programla enflasyonu düşürme kararlılığını göstermiştir. Çok uzun yıllar yüksek çift haneli enflasyonla yaşayan bir ülke için enflasyonu düşürmek başlangıçta çok kolay olmamış yaşanan ekonomik krizlere rağmen 2000 yılı başında uygulamaya konulan programdan vazgeçilmeyerek Türkiye ekonomisinde enflasyon 2000’li yılların başından itibaren yıllık tek haneli oranlara indirilmeye başlanmıştır.

1970’ler, 1980’ler ve 1990’larda yüksek çift haneli enflasyonla yaşayan tüketiciler 2000’li yılların başından itibaren tek haneye düşen enflasyonla birlikte enflasyonsuz bir biçimde yaşamayı öğrenmişlerdir. 2000’li yılların başında enflasyon tek hanelere düşerken bir diğer gelişmede zincir marketlerin hızlı bir şekilde artmasıyla yaşanmıştır. 2000’li yılların başında sadece sınırlı bölgelerde sınırlı sayıda faaliyet gösteren zincir marketler günümüzde en ücra köşelerde dahi faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Türkiye’de 2000’li yılların başında başlayan enflasyonsuz bir ortam ve hızla artan zincir marketler Türk tüketicisinin yaşam tarzını da değiştirmiştir. Gerald Zaltman Tüketici Nasıl Düşünür adlı kitabında günümüzde tüketicilerin düşüncelerini anlamanın çok zor olduğunu tüketicilerin düşüncelerini anlayabilmek için tüketicilerin bilinç altına inmek gerektiğini belirtmektedir. [2] Martin Lindstrom’da buy.ology adlı kitabında tüketici düşüncelerini anlamanın çok zor olduğunu günümüzdeki nöro teknolojileriyle de tüketicinin nasıl düşündüğünün anlaşılamayacağını belirtmektedir. [3] Her ne kadar pazarlama bilimi çerçevesinde tüketici düşüncelerini anlayabilmek çok zor olsa da Türk tüketicilerinin 2000’li yılların başından itibaren tek haneli enflasyon ile zincir marketlerin hızla yayılışını benimsediğini söyleyebiliriz.

2. TÜRKİYE’DE ENFLASYONUN KONTROLDEN ÇIKIŞI

Çizelge 1’de görüldüğü gibi Türkiye ekonomisinde TÜFE 2000’li yılların başından itibaren uzun yıllar tek haneli veya düşük kontrol edilebilir çift hanelerde kalmıştır. Eylül 2021’den itibaren Türkiye ekonomisinin makro ekonomik dengelerinde herhangi bir problem yokken dünya merkez bankalarının tersine TCMB’nin negatif reel faiz politikasına dönmesi ve bu politikayı kamuoyuna yeterince anlatamaması sonucu Türkiye ekonomisinde artan döviz kurlarıyla birlikte TÜFE hızlı bir biçimde artmaya başlamış ve Haziran 2022 itibarıyla %78,62 seviyesine çıkmıştır. TÜFE enflasyonun hızla yükselmesine uzun yıllardır düşük enflasyon oranıyla yaşayan Türk tüketicileri alışmamıştır. Özellikle de uzun yıllardır enflasyonsuz bir ortamda yaşayan çocuklar ve gençler artan fiyatlar karşısında şaşkınlıklarını gizleyememektedirler. Zincir marketlerde çok kısa sürede değişen fiyatlara da tüketiciler tepki gösterebilmektedirler. Sene başında 15 TL’ ye alınan bir ürünün bir ay sonra 16 TL’ye ardından 17 TL’ye çıkması gibi örnekler enflasyonun gelir dağılımını bozucu olumsuz etkileriyle açıklanabilmektedir. Haziran 2022 itibarıyla geline nokta da gerek hükümetin açıklamaları gerek IMF ile kredi derecelendirme kuruluşlarının tahminleri gerekse piyasa katılımcıları anketleri makul bir süre içerisinde Türkiye’de enflasyonun tekrar inişe geçeceğini öngörmektedirler. Ercan Kumcu, Mahfi Eğilmez’le birlikte yazdıkları Krizleri Nasıl Çıkardık adlı kitaplarında enflasyonla yaşamının uzun süre mümkün olamayacağını

belirtmektedir. [4] Gerçekten de uzun yıllardır düşük haneli bir enflasyonla yaşayan Türk tüketicilerinin de enflasyona çok uzun müddet katlanamayacağı öngörüsünde bulunabiliriz.

Çizelge 1: Türkiye 2004-2022 Dönemi TÜFE Yıllık Değişim (Bir önceki yılın aynı ayına göre % değişim)

2004	9,35
2005	7,72
2006	9,65
2007	8,39
2008	10,06
2009	6,53
2010	6,40
2011	10,45
2012	6,16
2013	7,40
2014	8,17
2015	8,81
2016	8,53
2017	11,92
2018	20,30
2019	11,84
2020	14,60
2021	36,08
2022 (Haziran)	78,62

Kaynak: TÜİK [5]

3. TÜRKİYE'DE ENFLASYONLA MÜCADELEDE ZİNCİR MARKETLERİN UYGULAYABİLECEĞİ PAZARLAMA KARMASI STRATEJİLERİ

Her mesleğin zor tarafları olmakla birlikte pazarlama mesleği günümüzde dünyanın en zor mesleklerinden biridir. Çoğu meslek okumayla halledilebilirken pazarlama mesleği okumanın yanında strateji geliştirmekle de ilgilidir. Günümüzde sırf doğru pazarlama stratejisi geliştirememesi nedeniyle daha az kâr elde eden yüzbinlerce işletme bulunmaktadır. Ülkemizde zincir marketlerin yönetim alanındaki yaptığı en büyük yanlışlıklardan biri belki de en önemlisi ülkemizdeki yasal boşluklardan yararlanarak marketlerini sırf ucuz işgücü diye atanamayan öğretmenlere, kimyagerlere, mühendislere, psikologlara, avukatlara vb. mesleklere emanet etmeleridir. Ömürleri boyunca işletme eğitimi almamış bu personel mağaza yönetimi ve müşteri ilişkilerinden modern anlamda bir şey anlamamaktadır. Yazın güneşe bırakılıp, kışın ise klima sıcaklığına bırakılıp çöpe atılan meyve sebzeler, müşteri tercihleri dikkate alınmadığı için çok fazla miktarda getirilip çöpe atılmak zorunda kalan et ve yumurta ürünleri gibi uygulamalar kötü yönetimle ilgilidir. Kötü yönetimin maliyetini ise ne yazık ki tüketiciler fiyat artışı olarak çekmektedirler. Zincir marketler çöpe atılan bu ürünlerin maliyetini yine tüketicilere yansıtmaktadırlar. Haklı bir soru olarak işini doğru yapan işletme eğitimi almış yönetici çalıştıran zincir marketler rekabet avantajı yaratıp diğer müşterileri kapamazlar mı dediğinizi duyar gibiyim, cevap evet ancak an itibariyle ülkemizdeki zincir marketlerin (yerel marketlerde dahil) neredeyse tamamı bu tip yönetim yanlışlarıyla yönetildiği için bu fatura tüketicilere enflasyon olarak çıkmaktadır. 2000'li yılların başından

itibaren düşük enflasyon ortamında zincir marketlerin yönetsel yanışlarının tüketiciye yansıttıkları maliyetler çok göze çarpmazken ölkemizdeki bugünkü yüksek enflasyon ortamında yapılan bu yönetsel yanışlar çok bariz bir biçimde enflasyon olarak göze çarpmaktadır. Kamu otoritesinin enflasyonla mücadelede bazı ürün guruplarında vergi oranlarını indirdiği gibi, enflasyonla mücadele kapsamında zincir marketlerde çalışanlarla ilgili yasal boşlukları doldurması gerekmektedir. Zincir marketlerde avukat, öğretmen, mühendis gibi işletme eğitimi almamış kişilerin mağaza yöneticisi olarak çalıştırılmaması gerekmektedir. Kamu otoritesinin alacağı bu tip kararlar tüketiciye ve kamuya fiyat düşüşleri olarak yansıyacaktır. Zincir marketlerde işletme eğitimi almış üst düzey yöneticilerin bu tip yönetsel yanışlara izin verebilmeleri de ilginç bir vaka analizi olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ilginçlik ise hayatı boyunca işletme eğitimi almamış öğretmen, mühendis, psikolog vb. meslek guruplarının eğitim almadıkları bir alanda çalışmayı kabul etmeleridir.

Philip Kotler Pazarlama Yönetimi adlı kitabında pazarlama karmasını; işletmelerin hedef pazarlarındaki amaçlarına ulaşmak için kullandıkları elemanlar olarak ifade etmektedir. [6] Sevgi Ayşe Öztürk Hizmet Pazarlaması adlı kitabında geleneksel pazarlama karması elemanları olan ürün, fiyat, tutundurma ile dağıtım elemanlarına hizmet pazarlamasında insan, müşteri ve fiziksel kanıt elemanlarının da eklenmesi gerektiğini belirtmektedir.[7] Philip Kotler’de Kotler ve Pazarlama adlı kitabında pazarlama karmasına politika ve kamuoyu elemanlarının da eklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. [8]

Türkiye’de zincir marketlerin enflasyonla mücadelede uygulayabilecekleri pazarlama karması stratejilerine gelirsek; öncelikle kamu pazarlama karması elemanlarından politika elemanını etkin bir biçimde kullanarak zincir marketlerde mağaza yöneticisi ve diğer üst düzey yönetimde işletme bölümü mezunları çalışabilir şartını getirerek zincir marketlerdeki kötü yönetim kaynaklı fiyat artışlarının önüne büyük ölçüde geçebilir. Aynı zamanda kamu pazarlama karması elemanlarından kamuoyu politikasını etkin bir şekilde halka anlatarak zincir marketlerdeki olağan dışı fiyat artışlarının bu marketlerin kötü yönetim anlayışıyla da oluştuğunu belirterek kamuoyunun desteğini arkasına alabilir. Günümüzde hiçbir tüketici bir mühendis veya öğretmenin alanıyla ilgisi olmayan bir sektörde çalışıp yanlış yönetim uygulamaları yapması sonucu ürünlerin fiyatlarına %10 civarı fazla bir ücret ödemeyi kabul etmeyecektir. Kamunun atacağı bu adımlarla zincir marketler insan kaynakları politikasını anında değiştirerek kötü yönetim kaynaklı fiyat artışlarının önüne geçeceklerdir. Aynı zamanda işletme eğitimi almış mağaza yöneticileri tüketici müşteri ayrımının farkında olacaklarından mağazalarda çok daha az ürün sarfiyatı olacak bu durumda fiyatların geri çekilmesini sağlayacaktır. Kamu otoritesinin alacağı kararla zincir marketlerin üst düzey yönetim kadrolarında çalışacak işletme ve pazarlama eğitimi almış elemanlarda ürün politikalarında daha etkin rol oynayacak ve řu anda kaliteli veya kalitesiz fark etmeksizin zincir marketlerde aynı fiyata satılan market markalı ürünlerin fiyatlarının düşmesini sağlayacaklardır. Günümüzde ne yazık ki farklı zincir marketlerde A kalite market markası yoğurtla B kalite market markası yoğurt aynı fiyata satılabilmektedir. Fiyatlandırma konusunda ise işletme eğitimi almış mağaza yöneticileri ve üst düzey yöneticiler etik kurallar çerçevesinde daha makul fiyatlama stratejileri benimseyecekler bu durumda fiyatlara indirim olarak yansıyacaktır. Tutundurma politikaları çerçevesinde ise işletme eğitimi almış üst düzey

yöneticiler reklam yerine daha çok halkla ilişkiler çabalarına yönelecek bu durumda maliyetleri aşağıya çekeceğinden dolayı fiyatlara olumlu yansıyacaktır. Al ve Laura Ries Marka Yaratmanın 22 Kuralı adlı kitaplarında günümüzde markalamada reklamın önemli olmakla birlikte asıl işe yarayanın reklamdan ziyade halkla ilişkiler olduğunu belirtmektedirler. [9] Dağıtım konusuna gelince işletme eğitimi almış üst düzey yöneticiler ile mağaza yöneticileri çok daha etkin bir biçimde online market uygulamalarına dönerek maliyetleri düşürecekler bu da fiyatlara olumlu yansıyacaktır. Günümüzde ise zincir marketlerin bazı şubeleri ısrarla mağazalarda müşterilerin büyük bölümünün almadığı son tüketim tarihi yaklaşan ürünler ile bozulmaya yüz tutmuş meyve ve sebzeleri online market uygulamaları ile müşterilere göndermektedirler. Bu durumda müşterilerin online market uygulaması yerine çoğu zaman markete gitmesine bu da fiyatların yükselmesine neden olmaktadır.

Jack Trout Pazarlamanın 22 Kuralı adlı kitabında pazarlamanın ürünlerin değil algıların savaşı olduğunu belirtmektedir. [10] Önümüzdeki süreçte ülkemizdeki zincir marketlerde işletme eğitimi almış yöneticiler çalıştırarak algıları olumlu manada değiştirebilirler ve değiştirmeleride gerekmektedir.

4. SONUÇ

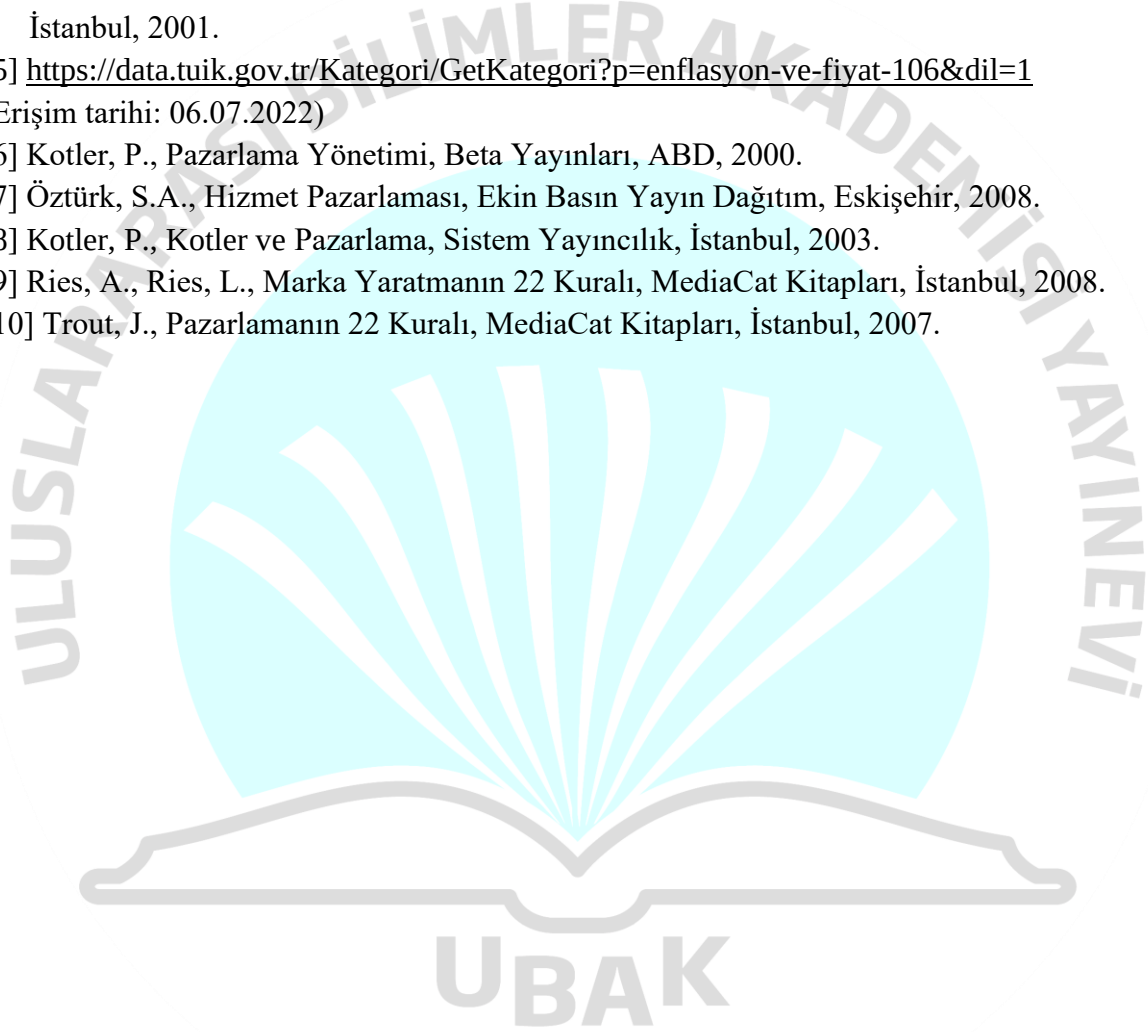
Türkiye’de tüketiciler çok uzun yıllardır düşük enflasyonla yaşamışlardır. TCMB’nin Eylül 2021 tarihinde dünya merkez bankalarının aksine negatif faiz politikasına dönmesiyle birlikte enflasyon kısmen kontrolden çıkmış ve Haziran 2022 itibariyle TÜFE %78,62 seviyesine ulaşmıştır. Yıllardır düşük enflasyonla yaşayan tüketiciler aniden yükselen fiyatlara alışmamaktadırlar. Yükselen enflasyon aynı zamanda ülkemizdeki zincir marketlerinde yaptığı yönetsel yanlışları gözler önüne sermiştir. Düşük enflasyon döneminde zincir marketler yönetsel yanlışlarını fiyatlara ilave ederek tüketicilere yansıtabilirlerken yüksek enflasyon ortamında an itibariyle bunu yapamamaktadırlar.

Türkiye’de zincir marketlerin enflasyona olumlu katkı yapabilmesi için yapılabilecek en önemli düzenlemelerden birisi de kamunun zincir marketlerde çalışacak mağaza yöneticileri ile üst düzey yöneticilerin işletme eğitimi almış kişilerden olabileceği konusunda yasal düzenleme yapması olacaktır. Bu düzenlemeyle zincir marketlerin yönetsel yanlış yapmaları minimum düzeye indirilecektir. Günümüzde zincir marketlerde mağaza yöneticisi olarak atanamayan öğretmenler, mühendisler, avukatlar, psikologlar vb. çalışmaktadır. İşletme eğitimi almamış bu kişiler mağazaları dünyada genel kabul görmüş yönetim ilkeleri çerçevesinde yönetememekte ve yaptıkları yanlışları fiyat artışları olarak tüketicilere yansıtmaktadırlar. Bu tip yansıtımlar tüketiciler kadar ülkemizin makro ekonomik dengelerine de zarar vermektedir.

Ülkemizde zincir marketlerle ilgili yapılacak insan kaynakları düzenlemeleriyle birlikte zincir marketler çok daha etkin bir pazarlama karması stratejisi uygulayabilecek ve bu sayede de fiyatlar makul seviyelere gerileyerek Türkiye’nin enflasyonla mücadelesine olumlu katkı sağlayacaktır. Ülkemizdeki zincir marketlerin toptan bir biçimde yanlış bir insan kaynakları politikasıyla yönetilmeleri kabul edilemez ve kabul edilmemesi gereken bir süreç olmalıdır.

KAYNAKÇA

- [1] Eğilmez, M., Kumcu, E., Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, Om Yayınevi, İstanbul, 2002.
- [2] Zaltman, G., Tüketici Nasıl Düşünür, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2004.
- [3] Lindstrom, M., buy.ology, Optimist Yayınları, İstanbul, 2009.
- [4] Eğilmez, M., Kumcu, E., Krizleri Nasıl Çıkardık, Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd., Şti., İstanbul, 2001.
- [5] <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106&dil=1>
(Erişim tarihi: 06.07.2022)
- [6] Kotler, P., Pazarlama Yönetimi, Beta Yayınları, ABD, 2000.
- [7] Öztürk, S.A., Hizmet Pazarlaması, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Eskişehir, 2008.
- [8] Kotler, P., Kotler ve Pazarlama, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- [9] Ries, A., Ries, L., Marka Yaratmanın 22 Kuralı, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2008.
- [10] Trout, J., Pazarlamanın 22 Kuralı, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2007.

İŞ YAŞAMINDA YALNIZLAŞMA İLE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİ. AKADEMİSYENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.

Turhan MOÇ

Iğdır Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, <https://orcid.org/0000-0001-9639-2974>

ÖZET

Hayatımızın her alanında yaşanabilecek yalnızlık duygusu çağımızın en önemli sorunlarından biri haline gelmiş durumdadır. Günümüz dünyasında küreselleşme ve teknolojiye bağlı olarak her alanda yoğun bir rekabetin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu yoğun rekabet ortamının getireceği aşırı iş yükü, stres ve yarış havası günümüzün büyük bir bölümünü geçirdiğimiz iş yerlerinde yalnızlığımızı tetiklemektedir. İş yaşamında yalnızlık duygusu sadece çalışan üzerinde değil aynı zamanda iş yeri arkadaşları ve örgüt üzerinde birçok olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. İş yaşamında yaşanılacak yalnızlık duygusu çalışanların örgüte karşı aidiyet hissetmemesine neden olarak her acıdan hem çalışan hem de örgüt için faydalı tutum ve davranışlara neden olabilecek özdeşleşmeyi olumsuz yönde etkileyebilecektir. Bu çalışmada akademisyenler açısından iş yaşamındaki yalnızlık ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışma Mart 2022- Haziran 2022 tarihleri arasında Iğdır ilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri, Iğdır Üniversitesinde görev yapan akademisyenlerden online anket yöntemi ile elde edilmiştir. Çalışma için 167 geçerli anket toplanmıştır. Araştırma tamamlandığında katılımcıların iş yaşamında yalnızlık düzeylerinin genel olarak düşük, örgütsel özdeşleşmelerinin ise yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Çalışma sonucunda iş yaşamında yalnızlık ve alt boyutlarından duygusal yoksunluk boyutu ile örgütsel özdeşleşme arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönde ve zayıf düzeyde bir ilişki olduğu, diğer alt boyutu olan sosyal arkadaşlık ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca cinsiyet değişkeni ile iş yaşamında yalnızlık ve alt boyutu olan duygusal yoksunluk arasında, unvan değişkeni ile örgütsel özdeşleşme, iş yaşamında yalnızlık, iş yaşamında yalnızlığın alt boyutları olan duygusal yoksunluk arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları, iş yaşamında yalnızlığın ve duygusal yoksunluğun örgütsel özdeşleşme üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yalnızlık, İş Yaşamında Yalnızlık, Özdeşleşme

1. GİRİŞ

Rekabetin yüksek olduğu günümüz dünyasında, piyasalarda etkinliğini sürdürmek isteyen örgütlerin insan kaynakları gibi operasyonel olmayan bazı faaliyetlere daha önem vermeleri gerekmektedir. Hem yöneticiler hem de akademik araştırmacılar, iş yerlerinde çalışanların tutum ve davranışlarını anlayanın ve tahmin etmenin yollarını, verimliliklerini artırmak ve işletme maliyetlerini azaltmak için araştırmaktadırlar. Örgütsel davranış alanında son zamanlarda üzerinde önemle durulan ve çalışılan kavramlardan biri de bireylerin kendilerini gruplara/örgütlere aidiyet açısından tanımlama eğilimlerine dayanan örgütsel özdeşleşmedir.

Bir çalışanın örgütüyle bütünleşebilmesi başka bir ifade ile özdeşleşebilmesi ve bu yönde davranış sergileyebilmesi için kendini güvende hissetmesinin yanında buna gönüllü olması gerekmektedir (Reade, 2001). Mael ve Ashforth'a (2001) göre örgütle bütünleşme, aidiyet hissedebilmek için örgütsel özdeşleşme hayati önem taşımaktadır. Çünkü insan yalnız yaşayamayan sosyal bir varlıktır. Yalnızlık olgusu sadece kişilerin genel yaşamı ile sınırlı olmayıp iş yerlerinde de görülebilmektedir (Demirbaş ve Haşit, 2016). Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan ve farkındalık yaratan işyerinde yalnızlık kavramı, günümüz çalışma hayatında artık göz ardı edilmeyen bir gerçeklik haline gelmiştir (Parlak ve Koçoğlu Sazkaya, 2018). İşyerinde yalnızlığın örgütler üzerinde birçok olumsuz etkisi vardır. Çalışanların örgütleriyle özdeşleşmemeleri bu etkilerden biri olarak kabul edilmektedir.

Çalışanların iş yeri arkadaşlık ilişkileri ve bu ilişkilerdeki hissettikleri güven/güvensizlik duygusu; iş yaşamında yalnızlık hissetme(me)leri ve örgütleriyle özdeşleşmelerini olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebilen unsurlardır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Örgütsel Özdeşleşme

Ashforth ve Mael, Sosyal Kimlik Kuramı'nı kullanarak örgütsel özdeşleşme kavramını kavramsallaştıran ilk bilim adamları olarak bilinmektedirler (Bartels, 2006). Özdeşleşme, Ashforth ve Mael (1989) tarafından "bir insan topluluğuna ait olma veya birlik algısı" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım ÖÖ literatüründe en çok bilinen ve kullanılan tanımıdır.

Özdeşleşme, belirli bir kimliğe veya çeşitli kimliklere ilişkin içselleştirme ve bunlara bağlı hissetme olarak tanımlanabilir (Foote, 1951). Foote, özdeşleşme terimini örgütsel bağlamda ilk kullanan kişi olarak bilinmektedir. Foote'ye göre çalışanlar bir örgüte üye olmakla bir benlik algısı edinmekte ve bu benlik algısı onları örgüt adına hareket etmeye motive etmektedir. Bu nedenle, bir örgütün üyesi olmak, çalışanların örgüt adına hareket etmeleri için

bir tetikleyici bir unsur olarak kabul edilmektedir. Foote`ya benzer şekilde, Brown (1969) “benlik” kavramına vurgu yaparak özdeşleşmeyi bir birey ile örgüt arasındaki kendini tanımlayan bir ilişki biçimi şeklinde ifade etmektedir.

ÖÖ kavramını daha geniş bir bakış açısıyla ele alan Lee`ye (1971) göre ÖÖ, “bireyin örgütle geniş kişisel özdeşleşme derecesi” şeklinde açıklamakta ve ÖÖ`nin temelinde aidiyet duygusu, sadakat ve ortak özellikler olmak üzere üç temel unsurun olduğunu vurgulamaktadır. Bir grupta özdeşleşme ne kadar güçlüyse, o gruba karşı o kadar çok işbirlikçi davranış sergilenir (Haslam, 2004; Tajfel, 1972). ÖÖ, grupta özdeşleşmenin özel bir biçimidir ve bir bireyin bir örgüte psikolojik bağlılığını açıklamaktadır.

ÖÖ, daha az devamsızlık (Bartels, Douwes, De Jong ve Pruyn, 2007), örgütsel değişime direnç (Bouchikhi ve Kimberly, 2003), örgüt lehine etik olmayan davranışlar (Umphress, Bingham ve Mitchell, 2010), örgütsel vatandaşlık davranışı (Bergami ve Bagozzi, 2000) ve işten ayrılma ve örgütten ayrılma niyetleri (Mael ve Ashforth, 1995; Van Dick ve diğerleri, 2004) gibi birçok olumlu ve olumsuz örgütsel sonuçlarla ilişkilidir. ÖÖ`ye neden olan öncüller başında örgütün çekiciliği, prestiji (Ashforth & Mael, 1989; Dutton, Dukerich ve Harquail, 1994) ve iletişim ortamı gelmektedir (Bartels, Douwes, v.d., 2007).

2.2. İş Yaşamında Yalnızlık

İş yaşamında yalnızlık hem örgütte hem de çalışanlarına zarar vermektedir (Anand ve Mishra, 2018). Bir örgütte, çalışanlar işlerini çeşitli ve karmaşık kişilerarası ilişkiler içinde gerçekleştirirler ve bu tür ilişkileri temel bir sosyal boyutta taşıyamazlarsa, yalnızlık hissedebilirler (Wright, 2005). İş yaşamında yalnızlık, örgütlerde yaygın olarak yaşanan önemli bir sorun olmasına rağmen üzerinde pek durulmayan ve araştırılmayan bir konudur. İş yaşamında yalnızlık, çalışanların işyerlerinde yaşadıkları olumsuz sonuçları olan bir duygudur ve işyerinde artan rekabet, onların gerçek sosyal ilişkiler kurmalarını giderek daha zor hale getirmektedir (Peng, Chen, Xia ve Ran, 2017). Sosyal ilişkiler insan yaşamında çok önemlidir (Özcelik, Barsade, 2018) ve çalışanlar zamanlarının çoğunu işyerlerinde geçirmektedirler (Kim ve Qu, 2020), ancak iş yaşamındaki yalnızlık ve olumsuz etkilerini araştıran sınırlı araştırmalar vardır.

Lam ve Lau (2012), iş yaşamında kendini yalnız hissedenlerin sosyal becerilerinin ve sosyal risklere ilişkin algı düzeylerinin düşük olduğunu ve olumlu sosyal bilgilerden daha çok olumsuz sosyal bilgilere odaklandıklarını ve bu nedenle fırsatlardan ziyade tehditleri daha çok algılamaya meyilli olduklarını (Cacioppo ve Hawkey, 2009) gözlemlemişlerdir.

Günümüze kadar yapılan araştırmalarda yalnızlığın en çok klinik ya da bireysel sonuçları üzerinde durmuştur (Zhou, Yan, Wang, Zeng ve Fang, 2018). Ayrıca yalnızlık olgusunun doğasına odaklanılmış ve buna örgütsel iklim açısından bir yaklaşım göz ardı edilmiştir. Özellikle sıradan yalnızlık, sıradan yaşamdaki çeşitli kişilerarası ilişkiler de dahil olmak üzere daha geniş bir ilişkiler yelpazesine dayanırken, işyeri yalnızlığı iş durumlarına dayanmaktadır, psikolojik bir duygu veya durum değildir, iş durumlarından kolayca etkilenebilir ve bu nedenle işyeri yalnızlığı daha da önemlidir (Wright, Burt ve Strongman, 2006).

Ernst ve Cacioppo (1999) İYY'nin, çalışanların sosyal arzularının tatmin edilmediğinde yaşadıkları bir duygu olduğunu ve Wright ve arkadaşları (2006) İYY'ın, bir çalışma ortamındaki üyeler arasında iyi kalitede kişilerarası ilişkilerin eksikliğinden kaynaklanan üzüntü verici bir durum olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Russell ve arkadaşları (Russell, Cutrona, Rose ve Yurko, 1984) İYY'nin, çalışanların sosyal ilişkilerinde neyin yetersiz olduğuna ilişkin öznel algısı olduğunu öne sürmektedirler. İYY'lık üzerine yapılan araştırmaların çoğu, bireysel ve örgütsel performansı olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır (Wright, 2005, Erdil ve Ertosun, 2011, Chen, Wen, Peng, ve Liu, 2016).

İlgili literatürde iki tür yalnızlıktan söz edilmektedir (Ernst ve Cacioppo, 1999: 5): Birincisi duygusal yalnızlık, ikincisi ise sosyal yalnızlıktır. İki yalnızlık türü arasındaki ilişkiler net olarak ortaya konamasa da, her iki yalnızlık türünün de “ilişkilere” dayandığı konusunda genel bir kabul vardır. Bireylerle bire bir ilişkilerde duygusal yalnızlık kendini gösterirken, birden fazla kişiyle ya da gruplarla ilişkilerde sosyal yalnızlık ortaya çıkmaktadır. Bu iki kavram kapsamında duygusal düzeyde yalnızlık, içine kapanma durumu olarak kabul edilirken, sosyal düzeyde yalnızlık, sosyal ağ içindeki arkadaşlar, iş arkadaşları veya komşular, akranlar gibi kişilerle ilişkilerde bir eksikliğe dayanmaktadır.

2.3. Değişkenler Arasındaki İlişkiler ve Hipotezler

Erdil ve Ertosun'un (2011: 520) işyerinde yalnızlığa ilişkin yaptıkları araştırma, yalnızlığın çalışanın sosyal ilişkilerini ve mesleki yaşamını olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Esasen, bir çalışan duygusal ya da sosyal ilişki olarak kendini işyerinde yalnız hissediyorsa, psikolojik olarak o ortamdan uzak kalmaya çalışması muhtemeldir.

Lee, Mitchell ve Wise'e göre (1996) işyerindeki kişiler arası ilişkiler ile işten ayrılma niyetleri arasında bir ilişki bulunmaktadır. Lee ve arkadaşlarına göre çalışanların örgütten ayrılmalarının temel nedeni iş arkadaşlarıyla aralarında var olan zayıf ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, işyerinde yalnızlığın, çalışanların tutumları üzerinde olumsuz

bir etkisi olduğu, düşük örgütsel bağlılığa ve örgütten ayrılma niyetine neden olduğu tahmin edilmektedir. Öge ve arkadaşları (2018) işyerinde yalnızlık ve bağlılık arasında olumsuz bir ilişki olduğunu ve bir çalışanın yalnızlık hissetmediğinde işine/işyerine daha olumlu yaklaştığını belirtmektedir. Park ve arkadaşları (2018) ayrıca sosyal bütünleşmenin yalnızlığı azalttığını; başka bir deyişle, bütünleşme ile yalnızlık arasında negatif bir ilişki bulunduğunu belirtmektedir. İş yaşamındaki mutluluk, işe verilen olumlu, duygusal bir tepkidir. Çalışanların yaşadıkları mutluluk duygusu iş yaşamındaki yalnızlık duygularını azaltmaktadır (Zhou, 2018). Garg ve Anand (2020), çalışanların işyerinde kendilerini yalnız hissettiklerinde duygusal bağlılıklarının azaldığını ifade etmektedirler.

İşe bağlılık, çalışanların işlerini yaparken enerjik, özverili ve canlılıklarını (Schaufeli, Salanova, Gonzalez-Roma, ve Bakker, 2002) ve bağlılıkları yüksek olduğunda, çalışanların kendilerini daha mutlu hissettiklerinde örgütte daha fazla zaman geçirdikleri (Schaufeli, Bakker, ve Salanova, 2006) zihinsel durumlarını ifade eder. Ayrıca örgütsel bağlılık, bir çalışanın örgütün amaç ve değerlerini kabul etmesi ve bunlara ulaşmak için önemli çaba sarf etmesi anlamına da gelmekte (Mayer, ve Schoorman, 1992) ve aynı zamanda, bir bireyin belirli bir örgütle özdeşleşme ve ona bağlılık derecesini ifade etmektedir (Mowday, Steers, ve Porter, 1979).

Aksoy (2019) İstanbul ili Kadıköy ilçesindeki devlet okullarında görev yapan öğretmenler üzerinde yapmış olduğu “Çalışma arkadaşlarının güveninin örgütsel özdeşleşmeye etkisinde işyerinde yalnızlığın aracılık rolü çalışmasında”, öğretmenlerin DY düzeylerinin ÖÖ’leri üzerine negatif yönde anlamlı etki, SA düzeyleri ile ÖÖ’leri arasında pozitif yönde anlamlı etki tespit etmiştir. Aksoya göre İstanbul gibi metropol kentlerde çalışanlar zamansızlık ve aşırı stresten dolayı iş arkadaşlarıyla sosyalleşmemekte, ilişkiler kuramamakta ve sırf işini icra etmek için iş yerinde bulunmakta ve dolayısıyla da örgütleriyle özdeşlemediklerini ifade etmektedir.

Yukarıda ifade edilen kuram ve çalışmalara dayanarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

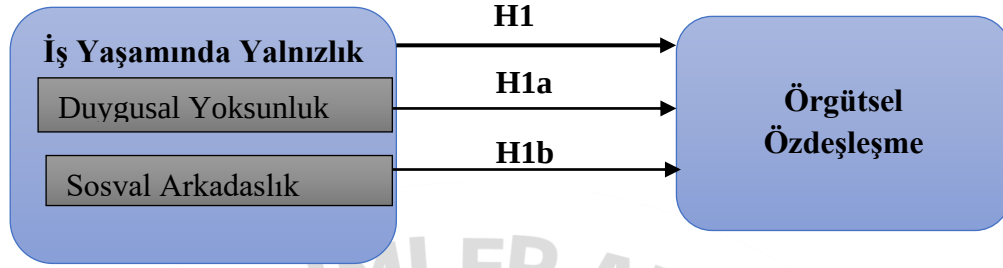
H1: İş yaşamında yalnızlık ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı ilişki vardır.

H1a: İş yaşamında yalnızlık alt boyutu duygusal yoksunluk ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı ilişki vardır.

H1b: İş yaşamında yalnızlık alt boyutu sosyal arkadaşlık ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı ilişki vardır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

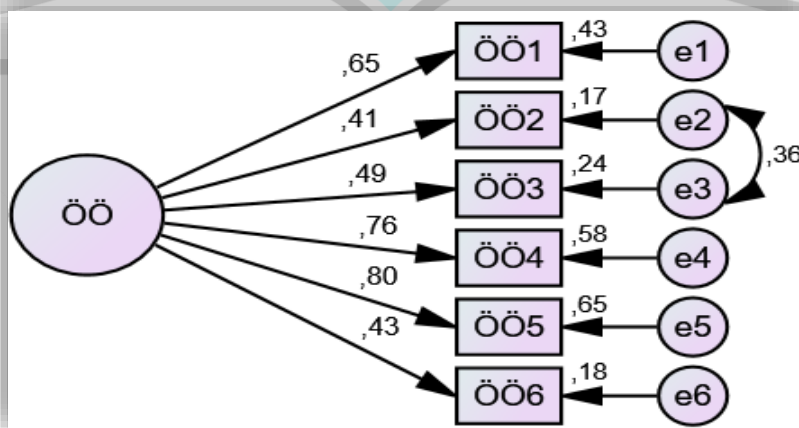
3.2. Anket Formunun Niteliği

Çalışmanın anket bölümü 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, akademisyenlere yönelik demografik değişkenlere ait sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde, Wright vd.'nin (2006) tarafından geliştirilip; Türkçe uyarlaması Doğan vd. (2009) tarafından yapılan 16 ifade ve iki alt faktöre (Duygusal Yoksunluk: DYY ve Sosyal Arkadaşlık: SOA) sahip olan “İş yaşamında yalnızlık” ölçeği, son bölümde Mael ve Ashforth (1992) tarafından geliştirilerek sonrasında Tak ve Aydemir (2004) tarafından Türkçe’ye uyarlaması yapılmış olan altı ifadeden oluşan tek boyutlu örgütsel özdeşleşme ölçeği bulunmaktadır.

4. BULGULAR

4.1. Özdeşleşme Ölçeğinin Geçerliliği ve Güvenirliliğine İlişkin Bulgular

Aşağıda Şekil 2. özdeşleşme ölçeği için yapılan doğrulayıcı faktör analizinin (DFA) sonuçlarını göstermektedir.

Şekil 2. Özdeşleşme DFA

DFA ile uyum iyiliği değerleri incelenmiştir. Uyum iyiliği değerleri literatürde istenilen sınırlarda olmadığı için düzeltme indekslerinden yararlanma yollarına gidilmiştir. Bu

çözümleme ile uyum iyiliği indeks değerleri Çizelge 1.'de görüldüğü gibi kabul edilen kriterlere göre (Kline, 2005; Şimşek, 2007) uyum göstermektedir.

İndeksler	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum)	Değer	Uyum
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd < 5$	1,299	Mükemmel Uyum
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$	0,042	Mükemmel Uyum
SRMR	$0 \leq SRMR \leq 0,05$	$0,05 \leq SRMR \leq 0,10$	0,0299	Mükemmel Uyum
GFI	$0,95 \leq GFI \leq 1,00$	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$	0,981	Mükemmel Uyum
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1,00$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$	0,961	Mükemmel Uyum
CFI	$0,97 \leq CFI \leq 1,00$	$0,95 \leq CFI \leq 0,97$	0,991	Mükemmel Uyum

Çizelge 1. Özdeşleşme DFA Model Uyum Değerleri ve Yorumları

DFA analizi ile modelde istatistiksel olarak anlamlı olan ya da olmayan faktörleri tespit etmek amacıyla kritik oranlar (K.O) incelenmiştir. Kritik oranın +1,96'dan büyük ya da -1,96'dan küçük olması gerekmektedir (Hox ve Bechger, 1998;4). Çizelge 2.'de görüldüğü gibi tüm değerler bu şartı sağlamaktadır ve bu da %95 güvenirlik seviyesinde istatistiksel yönden anlamlı olduğunu göstermektedir ($KO \geq \pm 1.96$, $p \leq 0.05$).

Çizelge 2. Özdeşleşme DFA Faktör Yükleri

Faktörler	Faktör Yükleri	S.H.	$\bar{x}$	K.O.
ÖÖ1	0,653	0,109	3,04	7,554
ÖÖ2	0,411	0,084	3,77	8,683
ÖÖ3	0,490	0,074	3,87	8,457
ÖÖ4	0,761	0,067	3,72	6,084
ÖÖ5	0,804	0,085	3,43	5,176
ÖÖ6	0,429	0,117	3,50	8,653

Malthouse'a (2001) göre "faktör yüklerinin büyüklüğü en azından 0,30 olmalıdır". Yukarıda Çizelge 2.'de görüldüğü gibi faktör yükleri Malthouse'un belirttiği eşik değerinin üzerindedir. Güvenirliklerinin ölçülmesinde "Cronbach's Alpha", "Yapısal Güvenirlik" ve "Yakınsak Geçerlilik (AVE) analizi yöntemleri uygulanmıştır. Cronbach alpha ve yapısal güvenlik değerlerinin 0,70'in, yakınsak geçerlilik değeri olan AVE'nin 0,50 ve üzerinde olması önerilmektedir (George ve Mallery, 2003; Fornell ve Larcker, 1981).

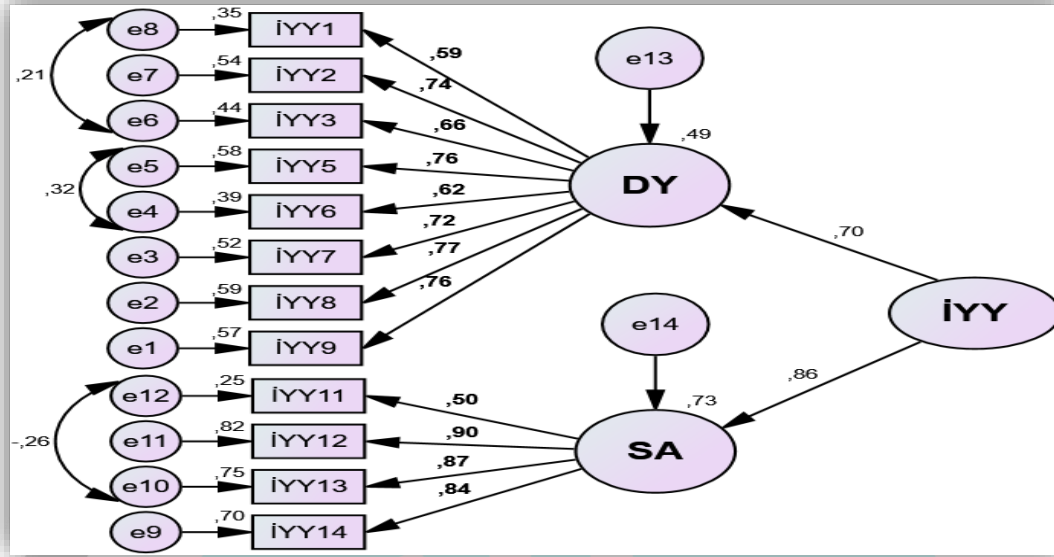
Çizelge 3. Özdeşleşme Ölçeği Güvenirlik Test Sonuçları

Faktörler	Cronbac's Alpha	Yapısal Güvenlik (Y.G)	AVE
ÖÖ (Özdeşleşme)	0,773	0,770	0,561

Hesaplanan güvenirlik değerlerine göre Çizelge 3'te görüldüğü gibi çalışmada kullanılan değişkenlere ait ölçeklerin güvenilir bir ölçek olduğunu doğrulamaktadır.

4.2. İYY Ölçeğinin Geçerliliği ve Güvenirliliğine İlişkin Bulgular

Aşağıda Şekil 2. İYY ölçeği için yapılan doğrulayıcı faktör analizinin (DFA) sonuçlarını göstermektedir.

Şekil 2. İş Yaşamında Yalnızlık DFA

DFA ile uyum iyiliği değerleri incelenmiştir. Uyum iyiliği değerleri literatürde istenilen sınırlarda olmadığı için düzeltme indekslerinden yararlanma yollarına gidilmiştir. Bu düzeltme indeksleri sonucunda bu çalışmada kullanılan İYY ölçeğinin duygusal yoksunluk alt boyutunun dördüncü (4) maddesi, sosyal arkadaşlık alt boyutunun onuncu (10), on beşinci (15) ve on altıncı (16) maddeleri uyum iyiliği değerlerini bozduğu için boyuttan çıkarılmıştır. Bu çözümleme ile uyum iyiliği indeks değerleri Çizelge 4.'te görüldüğü gibi kabul edilen kriterlere göre (Kline, 2005; Şimşek, 2007) uyum göstermiştir.

Çizelge 4. İş Yaşamında Yalnızlık DFA Model Uyum Değerleri ve Yorumları

İndeksler	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Değer	Uyum
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd < 5$	2,128	Kabul Edilebilir Uyum
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$	0,082	Kabul Edilebilir Uyum
SRMR	$0 \leq SRMR \leq 0,05$	$0,05 \leq SRMR \leq 0,10$	0,0553	Kabul Edilebilir Uyum
GFI	$0,95 \leq GFI \leq 1,00$	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$	0,913	Kabul Edilebilir Uyum
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1,00$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$	0,905	Kabul Edilebilir Uyum
CFI	$0,97 \leq CFI \leq 1,00$	$0,95 \leq CFI \leq 0,97$	0,947	Kabul Edilebilir Uyum

DFA analizi ile modelde istatistiksel olarak anlamlı olan ya da olmayan faktörleri tespit etmek amacıyla kritik oranlar (K.O) incelenmiştir. Kritik oranın +1,96'dan büyük ya da -1,96'dan küçük olması gerekmektedir (Hox ve Bechger, 1998;4).Çizelge 5.'te görüldüğü gibi tüm

değerler bu şartı sağlamaktadır ve bu da %95 güvenirlik seviyesinde istatistiksel yönden anlamlı olduğunu göstermektedir ($KO \geq \pm 1.96$, $p \leq 0.05$).

Çizelge 5. İş Yaşamında Yalnızlık DFA Faktör Yükleri

Faktörler	Faktör Yükleri	S.H.	$\bar{X}$	K.O.
İYY1	0,591	0,092	2,71	8,465
İYY2	0,738	0,055	2,31	7,758
İYY3	0,664	0,072	2,51	8,187
İYY5	0,759	0,062	2,39	7,531
İYY6	0,625	0,101	2,78	8,299
İYY7	0,721	0,040	1,96	7,890
İYY8	0,766	0,058	2,35	7,502
İYY9	0,756	0,046	1,99	7,605
İYY11	0,497	0,108	2,28	8,709
İYY12	0,904	0,028	1,95	5,117
İYY13	0,866	0,031	1,96	6,144
İYY14	0,838	0,027	1,83	7,095

Malthouse (2001) “faktör yüklerinin büyüklüğü en azından 0,30 olmalıdır” demektedir. Yukarıda Çizelge 5.’te görüldüğü gibi faktör yükleri Malthouse’un belirttiği eşik değerinin üzerindedir.

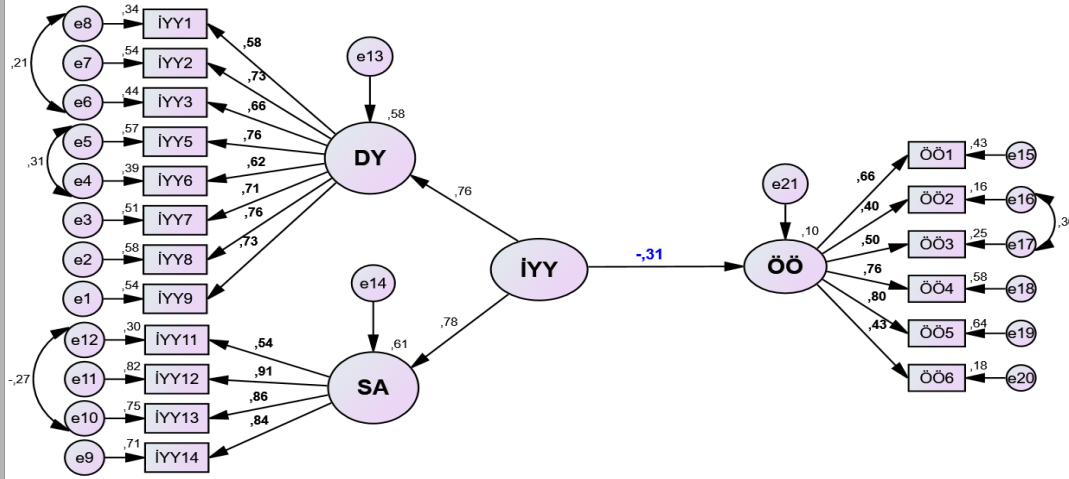
Güvenirliklerinin ölçülmesinde “Cronbach’s Alpha” ve “Yapısal Güvenirlik” analizi uygulanmıştır. Bu güvenirlik değerleri Çizelge 6.’da görüldüğü gibi Girişimcilik değişkeni için eşik değer olan 0,7 (George ve Mallery, 2003) değerinin üzerindedir. Bu sonuçlar bu çalışmada kullanılan Girişimcilik ölçeğinin güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir.

Çizelge 6. İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği Güvenirlik Test Sonuçları

Faktörler	Cronbac's Alpha	Yapısal Güvenlik (Y.G)	AVE
İYY (İş Yaşamında Yalnızlık)	0,925	0,932	0,54
DY (Duygusal Yoksunluk)	0,888	0,887	0,50
SA (Sosyal Arkadaşlık)	0,822	0,866	0,63

4.3. Yol Analizi

Ölçme modelinin doğrulanmasından sonra örtük değişkenli yapısal model üzerinden yol analizi yapılmıştır. Analiz sonucu (İş Yaşamında Yalnızlık → Örgütsel Özdeşleşme) test edilmiş ve iş yaşamında yalnızlığın, örgütsel özdeşleşmeyi yordadığı ($\beta = -.31$; $p < 0,01$) tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile akademisyenlerin iş yaşamındaki yalnızlıkları ile örgütsel özdeşleşmeleri arasında negatif yönde bir ilişki vardır. Akademisyenlerin iş yaşamında yalnızlık duyguları azaldıkça örgütsel özdeşleşmeleri artmaktadır.

Şekil 3. Yapısal Eşitlik Modeli

4.4. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlik ve güvenilirliklerinin belirlenmesi, faktör yapılarının ve ölçek maddelerinin ayrıntılı olarak açıklanmasının ardından aşağıda Çizelge 7’de ÖÖ ile İYY ve alt boyutları arasındaki korelasyon katsayıları verilmiştir.

Çizelge 7. Korelasyon Katsayıları-Korelasyon Matrisi

			1	2	3	4
1	İYY	r	1			
2	İYY-SA	r	,773**	1		
3	İYY-DY	r	,950**	,535**	1	
4	ÖÖ	r	-,254**	-,144	-,267**	1

** . P< 0.01 level (2-tailed).---*. P< 0.05 level (2-tailed)

Korelasyon matrisindeki sonuçlara göre; İYY ile ÖÖ arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve zayıf kuvvette bir ilişki vardır ($r=-,254$, $p<0,01$). İYY düzeyi arttıkça, ÖÖ düzeyi azalmaktadır. Buna göre H1 hipotezi kabul edilmiştir. İYY alt boyutu duygusal yoksunluk (DY) ile ÖÖ arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve zayıf kuvvette bir ilişki vardır ($r=-,267$, $p<0,01$). Duygusal yoksunluk düzeyi arttıkça, ÖÖ düzeyi azalmaktadır. Buna göre H1a hipotezi kabul edilmiştir. İYY alt boyutu sosyal arkadaşlık (SA) ile ÖÖ arasında istatistiksel olarak anlamsız, negatif yönlü ve zayıf kuvvette bir ilişki vardır ($r=-,267$, $p>0,05$). Buna göre H1b hipotezi red edilmiştir.

4.5. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Çalışmaya katılanların demografik dağılımları aşağıda Çizelge 8`de verilmiştir.

Çizelge 8. Katılımcıların Demografik Dağılımlarına İlişkin Bulgular (167)

DEĞİŞKEN		FREKANS	YÜZDE
Cinsiyet	Kadın	62	37,1
	Erkek	105	62,9
Medeni Durum	Evli	132	79
	Bekâr	35	21
Yaşınız	35 yaş ve altı	52	31,1
	36-45	74	44,3
	46 yaş ve üzeri	41	24,6
Kıdem	1 yıldan az	10	6
	1-5	34	20,4
	6-10	44	26,3
	11-15	37	22,2
	16 yıl ve üzeri	42	25,1
Unvan	Arş.Gör.	26	15,6
	Öğr.Gör.	45	26,9
	Dr.Öğr.Üyesi	60	35,9
	Doç.Dr.	25	15
	Prof.Dr.	11	6,6

4.6. t-Testi ve ANOVA Analiz Bulguları

Aşağıda Çizelge.9 örgütsel özdeşleşme, iş yaşamında yalnızlık ve alt boyutları ile ikili gruptan oluşan cinsiyet ve medeni duruma göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan t-testi analiz sonuçlarını göstermektedir

Çizelge 9. T-Testi Analiz Sonuçları

		Grup	N	$\bar{X}$	S.S.	t	df	p
Cinsiyet	ÖÖ	Kadın	62	3,68	,74248	-1,726	165	,086
		Erkek	105	3,48	,69757			
	İYY	Kadın	62	2,40	,74797	-2,211	165	,028
		Erkek	105	2,16	,61589			
	İYY-DY	Kadın	62	2,57	,85460	-2,606	165	,010
		Erkek	105	2,26	,67788			
	İYY-SA	Kadın	62	2,06	,83521	-,705	165	,482
		Erkek	105	1,97	,70054			
Medeni Durum	ÖÖ	Evli	132	3,57	,69166	,212	165	,637
		Bekar	35	3,50	,82197			
	İYY	Evli	132	2,28	,68011	1,037	165	,301
		Bekar	35	2,15	,65690			
	İYY-DY	Evli	132	2,39	,76368	,990	165	,498
		Bekar	35	2,30	,75676			
	İYY-SA	Evli	132	2,05	,76031	,935	165	,157
		Bekar	35	1,84	,70703			

İkili gruptan oluşan cinsiyet ve medeni durum ile özdeşleşme ve iş yaşamında yalnızlık ve alt boyutları arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan t-testi analiz sonuçlarına göre;

- Cinsiyet ile İYY ($t=-2,211$, $p=,028$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından kadın akademisyenlerin İYY düzeyleri (Ort:2,40) erkek akademisyenlerin İYY düzeylerine (Ort:2,16) daha yüksek olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile kadın akademisyenler erkek akademisyenlere göre daha çok İYY hissettiklerini ifade edebiliriz.
- Cinsiyet ile İYY'nin alt boyutu olan duygusal yoksunluk ($t=-2,606$, $p=,010$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Kadın akademisyenlerin duygusal yoksunluk düzeylerinin (Ort:2,57) erkek akademisyenlerin duygusal yoksunluk düzeylerine (Ort:2,16) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile kadın akademisyenler erkek akademisyenlere göre daha fazla duygusal yalnızlık hissetmektedirler.
- Çizelgede da görüldüğü gibi medeni duruma ile ÖÖ ile İYY arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

4.7. ANOVA Analiz Bulguları

İkiden fazla gruptan oluşan yaş, kıdem, gelir ve unvan değişkenlerine göre ÖÖ, İYY ve alt boyutları arasında anlamlı farklılığın olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla yapılan ANOVA analizleri sonucunda unvan ile İYY ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilirken diğer değişkenler arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılmamıştır.

Çizelge 10. ANOVA Analiz Sonuçları

		Grup	N	$\bar{X}$	S.S	F	df	p
Kıdem	ÖÖ	1- 1 Yıldan az	10	3,88	,70295	1,337	4/162	,258
		2- 1-5 yıl	34	3,38	,86896			
		3- 6-10 yıl	44	3,50	,75054			
		4- 11-15 yıl	37	3,67	,58727			
		5- 16 yıl ve üzeri	42	3,57	,64413			
	İYY	1- 1 Yıldan az	10	1,98	,67220	,969	4/162	,426
		2- 1-5 yıl	34	2,33	,74477			
		3- 6-10 yıl	44	2,36	,75674			
		4- 11-15 yıl	37	2,18	,54060			
		5- 16 yıl ve üzeri	42	2,20	,63380			
	İYY-DY	1- 1 Yıldan az	10	2,04	,72421	1,135	4/162	,342
		2- 1-5 yıl	34	2,49	,87439			
		3- 6-10 yıl	44	2,49	,84625			
		4- 11-15 yıl	37	2,32	,59186			
		5- 16 yıl ve üzeri	42	2,29	,70131			
	İYY-SA	1- 1 Yıldan az	10	1,88	,72887	,441	4/162	,779
		2- 1-5 yıl	34	2,01	,69763			
		3- 6-10 yıl	44	2,10	,88482			
		4- 11-15 yıl	37	1,90	,61637			
		5- 16 yıl ve üzeri	42	2,02	,77773			

Çizelge 10. (Devamı)

		Grup	N	$\bar{X}$	S.S	F	df	p
Yaş	ÖÖ	1- 35 yaş ve altı	52	3,44	,80577	1,008	2/164	,367
		2- 36-45	74	3,60	,67620			
		3- 46 yaş ve üzeri	41	3,62	,67497			
	İYY	1- 35 yaş ve altı	52	2,36	,70640	1,165	2/164	,315
		2- 36-45	74	2,23	,67305			
		3- 46 yaş ve üzeri	41	2,15	,63595			
	İYY-DY	1- 35 yaş ve altı	52	2,54	,82484	2,159	2/164	,119
		2- 36-45	74	2,35	,74999			
		3- 46 yaş ve üzeri	41	2,21	,66921			
	İYY-SA	1- 35 yaş ve altı	52	2,00	,71401	,004	2/164	,996
		2- 36-45	74	2,00	,77415			
		3- 46 yaş ve üzeri	41	2,00	,77651			
Gelir	ÖÖ	1- 0-15.000 TL	94	3,49	,79346	1,127	2/164	,327
		2- 15.001-20.000 TL	51	3,68	,57720			
		3-21.001 TL ve üzeri	22	3,54	,66851			
	İYY	1- 0-15.000 TL	94	2,32	,68220	1,178	2/164	,311
		2- 15.001-20.000 TL	51	2,15	,61702			
		3-21.001 TL ve üzeri	22	2,19	,76739			
	İYY-DY	1- 0-15.000 TL	94	2,47	,78340	1,762	2/162	,175
		2- 15.001-20.000 TL	51	2,29	,70526			
		3-21.001 TL ve üzeri	22	2,17	,76137			
	İYY-SA	1- 0-15.000 TL	94	2,03	,73035	2,183	2/162	,116
		2- 15.001-20.000 TL	51	1,85	,62285			
		3-21.001 TL ve üzeri	22	2,24	1,03359			
Unvan	ÖÖ	1- Arş. Gör.	26	3,43	,81809	2,661	4/162	,035
		2- Öğr.Gör.	45	3,49	,84193			
		3- Dr.Öğr.Üyesi	60	3,70	,55106			
		4- Doç. Dr.	25	3,29	,69768			
		5- Prof.Dr.	11	3,95	,54309			
	İYY	1- Arş. Gör.	26	2,67	,59067	4,540	4/162	,002
		2- Öğr.Gör.	45	2,22	,75381			
		3- Dr.Öğr.Üyesi	60	2,11	,59642			
		4- Doç. Dr.	25	2,38	,65710			
		5- Prof.Dr.	11	1,89	,55186			
	İYY-DY	1- Arş. Gör.	26	2,82	,67098	3,837	4/162	,005
		2- Öğr.Gör.	45	2,38	,84838			
		3- Dr.Öğr.Üyesi	60	2,26	,71730			
		4- Doç. Dr.	25	2,38	,65451			
		5- Prof.Dr.	11	1,92	,65257			
	İYY-SA	1- Arş. Gör.	26	2,36	,76868	4,812	4/162	,001
		2- Öğr.Gör.	45	1,89	,78424			
		3- Dr.Öğr.Üyesi	60	1,81	,56254			
		4- Doç. Dr.	25	2,38	,93017			
		5- Prof.Dr.	11	1,82	,51346			

ANOVA analizleri sonucunda anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Post Hoc-Tukey HSD testi sonuçları Çizelge 11'de verilmiştir.

Çizelge 11. Post Hoc Tukey HSD Testi Bulguları

		Grup	Ortalama Farkı	p
Unvan	ÖÖ	5-4	,66121*	,038
		1-2	,44630*	,046
	İYY	1-3	,55972*	,003
		1-5	,78030*	,009
		1-3	,56587	,011
	İYY-DY	1-5	,90166*	,007
		1-3	,54744*	,012
	İYY-SA	3-4	-,57167*	,009

Çizelge 11'de Post Hoc Tukey HSD testi bulgularına göre; ÖÖ için anlamlı farklılık 5-4 unvan grupları arasında, İYY için anlamlı farklılık 1-2, 1-3 ve 1-5 grupları arasında, İYY alt boyutu olan duygusal yoksunluk için anlamlı farklılık 1-3 ve 1-5 grupları arasında, sosyal arkadaşlık alt boyutu için ise anlamlı farklılık 1-3 ve 3-4 grupları arasında olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ

Bu araştırmada akademisyenlerin iş yaşamında yalnızlık düzeyleri ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkiler test edilmiştir. Araştırmada iş yaşamında yalnızlık ve alt boyutu olan duygusal yoksunluk ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile akademisyenlerin iş yaşamında yalnızlık düzeyleri arttıkça örgütleriyle olan özdeşleşme düzeyleride azalmaktadır. Bu sonuç Erdil ve Ertosun'un (2011), Lee, Mitchell ve Wise (1996), Park ve arkadaşları (2018), Aksoy (2019) ve Mowday, Steers, ve Porter, (1979) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Araştırmada iş yaşamında yalnızlığın sosyal arkadaşlık alt boyutu ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu sonucu; Üniversitede akademisyenler görevleri gereği birçok kurul ve komisyonlarında görev yapmaktadırlar. Bu görevlerinden dolayı sık sık iş arkadaşları ile bir araya gelerek ekip halinde çalışan akademisyenler istemeselerde ait oldukları kurul ve komisyonlarındaki iş arkadaşları ile sosyal ilişkiler oluşturabilirler ve dolayısıyla bu mecburi durumun iş yaşamında yalnızlıkla duygularını azaltabileceğini ve örgütleriyle ödeşebilecekleri şeklinde yorumlayabiliriz. Ayrıca çalışmada kadın akademisyenlerin erkek akademisyenlere göre istatistiksel olarak anlamlı daha çok iş yaşamında yalnızlık ve duygusal yoksunluk yaşadıkları ve unvan olarak daha alt seviyede olan akademisyenlerin daha çok iş yaşamında yalnızlık ve daha az örgütsel özdeşleşme yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın kısıtlılıkları açısından çalışma akademisyenler üzerine uygulandığından ulaşılan sonuçlar genellenememektedir. Araştırmaya konu olan değişkenler kamu üniversitesindeki akademisyenler üzerinde araştırılmıştır, çalışma özel üniversitede görev yapan

akademisyenler ya da farklı meslek grupları üzerinde yapılarak karşılamalar yapılabilir. Gelecekte bu alanda yapılabilecek çalışma önerileri olarak, iş yaşamında yalnızlık ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide liderlik tarzlarının düzenleyici rolü araştırılabilir. Ayrıca iş yaşamında yalnızlık duygusunu azaltacak ve örgütsel özdeşleşmeyi arttıracak örgütsel iklim modelleri araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Anand, P. and Mishra, S.K. Proximal and distal causes of workplace loneliness: An exploratory study. Acad. Manag. Proc. 1, 2018.

Ashforth, B. E. and Mael, F. Social Identity Theory and the Organization. The Academy of Management Review, 14(1), 20–39, 1989.

Bartels, J. Organizational identification and communication: employees' evaluations of internal communication and its effect on identification at different organizational levels. Unpublished Doctoral Dissertation, the Netherlands, University of Twente. 2006.

Bartels, J., Douwes, R., De Jong, M. and Pruyn, A. Organizational identification during a merger: Determinants of employees' expected identification with the new organization. British Journal of Management, 17, 2007.

Bergami, M. and Bagozzi, R. P. (2000). Self-categorization, affective commitment and group self-esteem as distinct aspects of social identity in the organization. The British Journal of Social Psychology / the British Psychological Society, 39, 555–577, 2000.

Bouchikhi, H. and Kimberly, J. Escaping the identity trap. MIT Sloan Management Review, 44(3), 20–26, 2003.

Brown, M. E. Identification and some conditions of organizational involvement. Administrative Science Quarterly, 14(3), 346–355, 1969.

Cacioppo, J.T. and Hawkley, L.C. Perceived social isolation and cognition. Trends Cogn. Sci. 13, 447–454, 2009.

Chen, Y.; Wen, Z.; Peng, J. and Liu, X. Leader-follower congruence in loneliness, LMX and turnover intention. J. Manag. Psychol. 31, 864–879, 2016.

Demirbaşı, B. ve Haşıit, G. “Loneliness at Workplace and Its Effect on the Intention to Leave: An Application on the Academicians”, *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 16(1), 137-158, 2016.

Dutton, J. E., Dukerich, J. M. And Harquail, C. V. Organizational Images and Member Identification. *Administrative Science Quarterly*, 39(2), 239–263, 1994.

Erdil, O. ve Ertosun, Ö.G. The relationship between social climate and loneliness in the workplace and effects on employee well-being. *Procedia Soc. Behav. Sci.* 24, 505–525, 2011.

Ernst, J.M. and Cacioppo, J.T. Lonely hearts: Psychological perspectives on loneliness. *J. Appl. Prev. Psychol.* 8, 1–22, 1999.

Foot, E. E. Identification as the Basis for a Theory of Motivation. *American Sociological Review*, 16(1), 14–21, 1951.

Fornell, C. and Larcker, D.F. Evaluating Structural Equation Models with Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50, 1981.

Garg, N. and Anand, P. Knowledge hiding, conscientiousness, loneliness and affective commitment: A moderated mediation model. *Int. J. Educ. Manag.* 34, 1417–1437, 2020.

George, D. and Mallery P. *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*. 11.0 update (4th ed.). Allyn & Bacon. Boston, 2003.

Haslam, S. A. *Psychology in Organizations* (2nd ed., pp. 17–39). SAGE Publications, Inc., 2004.

Hox, J. J. and Bechger, T. M. “An introduction to structural equation modeling”. *Family Science Review*, 11., 4, 1998.

Kim, H. and Qu, H. Effects of employees’ social exchange and the mediating role of customer orientation in the restaurant industry. *Int. J. Hosp. Manag.* 89, 102577, 2020.

Kline, R. B. “Principles and practice of structural equation modeling”, (2nd ed.). New York: The Guilford Press., 2005.

Lam, L.W. and Lau, D.C. Feeling lonely at work: Investigating the consequences of unsatisfactory workplace relationships. *Int. J. Hum. Resour. Manag.* 23, 4265–4282, 2012.

Lee, S. M. An empirical analysis of organizational identification. *Academy of Management Journal*, 14(2), 213-226, 1971.

Lee, T. W., Mitchell, T. R. and Wise, L. An unfolding model of voluntary employee turnover. *Academy of Management Journal*, 39, 5–36, 1996.

Mael, F. and Ashforth, B. E. Loyal from day one: Biodata, organizational identification, and turnover among newcomers. *Personnel Psychology*, 48, 309–333, 1995.

Mael, F. and Ashforth, B. E. Identification in work, war, sports, and religion: Contrasting the benefits and risks. *Journal for The Theory of Social Behavior*, 16(2), 197–222, 2001.

Malthouse, E. How high or low must loadings be to keep or delete a scale item? *Journal of Consumer Psychology*, 10 (1/2), 81–82, 2001.

Mayer, R.C. and Schoorman, F.D. Predicting participation and production outcomes through a two-dimensional model of organizational commitment. *Acad. Manag.* 35, 671–684, 1992.

Mowday, R.T. and Steers, R.M.; Porter, L.W. The measurement of organizational commitment. *J. Vocat. Behav.* 14, 224–247, 1979.

Öge, E.; Çetin, M. ve Top, S. The effects of paternalistic leadership on workplace loneliness, work family conflict and work engagement among air traffic controllers in Turkey. *J. Air Trans. Manag.* 66, 25–35, 2018.

Özçelik, H. ve Barsade, S.G. No employee an island: Workplace loneliness and job performance. *Acad. Manag. J.* 61, 2343–2366, 2018.

Park, N.S. and Lee, B.S.; Chiriboga, D.A.; Chung, S. Loneliness as a mediator in the relationship between social engagement and depressive symptoms: Age differences among community-dwelling Korean adults. *Health Soc. Care*, 27, 706–716, 2018.

Parlak, Ö. ve Koçoğlu Sazkaya, M. “The Investigation of the effect of Five Factor Personality on Loneliness at Work”, *Ordu University Journal of Social Science Research*, 8(1), 149–165, 2018.

Peng, J.; Chen, Y.; Xia, Y. and Ran, Y. Workplace loneliness, leader-member exchange and creativity: The cross-level moderating role of leader compassion. *Pers. Individ. Diff.* 104, 510–515, 2017.

Reade, C. Antecedents of organizational identification in multinational corporations: Fostering psychological attachment to the local subsidiary and the global organization. *Journal of Human Resource Management*, XII(8), 1269–1291, 2001.

Russell, D.; Cutrona, C.E.; Rose, J. and Yurko, K. Social and emotional loneliness: An examination of Weiss’s typology of loneliness. *J. Pers. Soc. Psychol.* 46, 1313–1321, 1984.

Schaufeli, B.W. and Bakker, A.B.; Salanova, M. The measurement of work engagement with a short questionnaire. *Edu. Psychol. Meas.* 66, 701–716, 2006.

Schaufeli, W.B.; Salanova, M.; Gonzalez-Roma, V. and Bakker, A.B. Burnout and engagement in university students. *J. Cross Cult. Psychol.* 33, 464–481, 2002.

Şimşek, Ö. F. Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş; Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları. Ankara: Ekinoks Yayıncılık, 2007.

Tajfel, H. (1972). Social categorization. English manuscript of “La catégorisation sociale.” In Umphress, E. E.,

Bingham, J. B. and Mitchell, M. S. Unethical behavior in the name of the company: the moderating effect of organizational identification and positive reciprocity beliefs on unethical pro-organizational behavior. *Journal of Applied Psychology*, 95(4), 769–80, 2010.

Van Dick, R., Christ, O., Stellmacher, J., Wagner, U., Ahlswede, O., Grubba, C., and Tissington, P. a. Should I Stay or Should I Go? Explaining Turnover Intentions with, 2004.

Wright, S.L. Organizational climate, social support and loneliness in the workplace. *Res. Emot. Organ.* 1, 123–142, 2005.

Wright, S.L.; Burt, C.D.B. and Strongman, K.T. Loneliness in the workplace: Construct definition and scale development. *J. Psychol.* 35, 59–68, 2006.

Zhou, X. A review of researches workplace loneliness. *Psychology*, 9, 1005–1022, 2018.

Zhou, Z.; Yan, J.; Wang, P.; Zeng, Y. and Fang, Y. Loneliness and the risk of dementia among older Chinese adults: Gender differences. *Aging Ment. Health*, 22, 519–525, 2018.

GİRESUN'DA APİTURİZM OLANAKLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME**Mehmet ŞİMŞEK****Giresun Üniversitesi, Turizm Fakültesi, 0000-0002-7558-5010****ÖZET**

Son yıllarda dünyada turizmin gelişimine yönelik yapılan incelemelerde alternatif turizme yönelik eğilimin giderek arttığı, bu turizm türleri içerisinde ise kırsal turizmin öne çıktığı savunulmaktadır. Özellikle şehir yaşamının karmaşasından, yoğun iş temposundan ve monotonluktan bıkan insanlar, söz konusu karmaşanın ve monotonluğun olmadığı, doğayla ve doğal yaşamla içi içe olabileceği ve böylece zihinsel ve bedensel anlamda arınıp dinlenebileceği bir tatili tercih etmeye başlamışlardır. Öte yandan sağlıklı beslenme konusundaki duyarlılık ve bilinçlenme insanları doğal ürünlerle beslenmeye yöneltmektedir. Bütün bu gelişmeler Dünyada ve Türkiye’de kırsal turizme olan ilgiyi arttırmıştır.

Apiturizm son yıllarda kırsal turizmin önemli unsurlarından biri olarak dikkati çekmektedir. Bal arısının Latince adı olan Apis mellifera ile turizmin birleşmesinden ortaya çıkan apiturizm kavramı; arıcılığa ait oluşturulan rotalarda arı ürünlerinin tadımını, söz konusu ürünlerin üretimine yönelik eğitimleri, apiterapi uygulamalarını ve müze ziyaretlerini kapsamaktadır. Apiturizm bir yandan insanların doğayla içi içe zaman geçirerek rahatlamalarını sağlarken öte yandan yerel ürünleri tüketme yoluyla bölgesel kalkınmaya da önemli katkı sağlamaktadır.

Türkiye gerek koloni sayısı gerekse bal üretimi bakımından dünyada ilk üç sırada yer almaktadır. Doğu Karadeniz bölgesi ise özellikle Kestane balı, Anzer balı ve Deli bal gibi özel bal türleriyle öne çıkmaktadır. Ayrıca Ordu İli Türkiye’de bal üretimi bakımından birinci, koloni sayısı bakımından ise ikinci sırada yer almaktadır. Giresun ise gerek Kestane balı ve Deli bal üretimi, gerekse büyük oranda il içi gezgin ve sabit arıcılık özelliği ile dikkat çekmektedir. Bu çalışma kapsamında Giresun ili geneli ve Güce-Boncukçukur köyü özelinde apiturizm olanakları incelenmiştir. Çalışmada durum çalışması modeli tercih edilmiş olup, verilerin toplanmasında literatür incelemesi, gözlem ve görüşme teknikleri birlikte kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre bölgede sabit arıcılığın önemli oranda devam ettiği, geleneksel arıcılığa yönelik arı çardakları ve arı kayalarından bazılarının halen aktif olarak kullanıldığı, söz konusu çardak ve kayalara gerek patikalarla gerekse Karadeniz’in geleneksel ulaşım aracı olan varagele ile ulaşımın sağlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca bölgede hemen her evin önünde kiler olarak kullanılan ve küçük bazı değişikliklerle otantik yayla evine dönüştürülebilecek serenderlerin bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda bölgede var olan arı çardağı, arı kayaları ve varagelelerin rotalarının belirlenmesi, söz konusu çardak, varagele ve serenderlerin aslına uygun restore edilmesi, bölge insanının apiturizm konusunda eğitilmesi ve sürdürülebilir tanıtım ve pazarlama plan ve programlarının hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Bu önerilerin hayata geçirilmesiyle bölgenin sahip olduğu apiturizm potansiyelinin etkin ve verimli bir şekilde canlandırılabilceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Apiturizm, Alternatif Turizm, Geleneksel Arıcılık, Kırsal Turizm.

ABSTRACT

In recent years, in the studies on the development of tourism in the world, it is argued that the tendency towards alternative tourism has increased gradually, and rural tourism has come to the fore among these types of tourism. Especially, people who are tired of the chaos of city life, intense work tempo and monotony have started to prefer a holiday where there is no such confusion and monotony, where they can be intertwined with nature and natural life, thus purifying and resting mentally and physically. On the other hand, sensitivity and awareness about healthy nutrition lead people to eat with natural products. All these developments have increased the interest in rural tourism in the world and in Turkey.

Apiturizm has attracted attention as one of the important elements of rural tourism in recent years. The concept of apiturizm, which emerged from the combination of the Latin name of the honey bee, *Apis mellifera*, and tourism; It includes tasting bee products on the routes created for beekeeping, trainings on the production of these products, apitherapy practices and museum visits. On the one hand, apiturizm allows people to relax by spending time with nature, on the other hand, it also makes an important contribution to regional development by consuming local products.

Turkey is in the first three places in the world in terms of both the number of colonies and honey production. The Eastern Black Sea region, on the other hand, stands out with special honey types such as Chestnut honey, Anzer honey and Deli honey. In addition, Ordu Province ranks first in terms of honey production and second in terms of the number of colonies in Turkey. Giresun, on the other hand, draws attention with its Chestnut honey and Deli honey production, as well as mostly wandering and fixed beekeeping within the province. Within the scope of this study, apiturizm possibilities in Giresun province in general and Güce-Boncukçukur village were examined. The case study model was preferred in the study, and literature review, observation and interview techniques were used together in data collection. According to the findings obtained in the study, it has been determined that fixed beekeeping continues to a significant extent in the region, some of the bee arbors and bee rocks for traditional beekeeping are still actively used, and that the aforementioned gazebo and rocks are accessed both by footpaths and by the traditional transportation vehicle of the Black Sea, Varagele. In addition, it has been observed that there are serenders, which are used as cellars in front of almost every house in the region and can be turned into an authentic highland house with some minor changes. In line with these findings, it is important to determine the routes of the bee arbor, bee rocks and trolleys in the region, to restore the arbors, trolleys and serenders in accordance with their original form, to educate the people of the region on apiturizm, and to implement sustainable promotion and marketing plans and programs. With the implementation of these suggestions, it is thought that the apiturizm potential of the region can be revived effectively and efficiently.

Keywords: Apiturizm, Alternative Tourism, Traditional Beekeeping, Rural Tourism.

1. GİRİŞ

Son yıllarda gittikçe artan iş yaşamının yoğun temposu ve kalabalık şehir hayatının monotonluğu insanları doğayla baş başa geçirebileceği tatil arayışlarına itmektedir (Aydın, 2012). Öte yandan sağlıklı beslenme ve kitle turizminin toplum ve ekoloji üzerindeki olumsuz sonuçlarına yönelik farkındalığın artması alternatif turizm türlerine yönelik eğilimi artırmaktadır (Gülbahar, 2009). İnsanların sağlıklı beslenme ve doğayı korumaya yönelik gelişen bu farkındalıkları alternatif turizm türleri içerisinde doğa temelli turizm türlerini öne çıkarmaya başlamıştır (Çoban ve Karakuş, 2019). Doğa temelli alternatif turizm türleri olarak genellikle kırsal turizm, eko turizm, çiftlik turizmi ve yayla turizmi gibi turizm türleri sıralanmaktadır. Söz konusu bu turizm türlerinin genel özellikleri, yapılaşmanın ve nüfus yoğunluğunun az olduğu, üretim ve tüketimin büyük oranda geleneksel yöntemlerle sürdürüldüğü, doğayla doğanın bütünleştiği otantik ortamlarda gerçekleştiriliyor olması şeklinde sıralanabilir (Albayrak, 2013).

Doğa temelli alternatif turizm türleri doğal kaynakların ve çevrenin korunması, yöre halkının turizmden ekonomik fayda sağlaması ve turizmde sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesine destek olması sebebiyle geliştirildiği bölgeler açısından son derece önemlidir (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2011). Dünyada bu anlamda özellikle Avrupa'nın öne çıktığı gözlemlenmektedir. İtalya'nın Tuscany ve Alto Adige bölgesi, Fransa'nın Alsace bölgesi, Macaristan'ın Balaton Gölü ile İspanya'nın Endülüs bölgesi doğa temelli turizmin öne çıktığı bölgeler olarak kabul edilmektedir (Akça, 2004; Aydın, 2012). Türkiye'de ise Doğu Karadeniz Bölgesi sahip olduğu flora ve fauna zenginliği, eşsiz doğal güzellikleri ve yaylalarıyla doğa temelli turizm türleri açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bölge illeri içerisinde Giresun çarpık yapılaşmanın etkilerinin daha az olması ve özellikle Kümbet, Kulakkaya, Ağaçbaşı ve Bektaş yaylalarının geleneksel mimari ve otantik yaşamı devam ettiriyor olmasıyla daha da öne çıkmaktadır (Aslan ve Akgün, 2017).

Son yıllarda dikkat çekmeye başlayan apiturizm doğa temelli turizm türleri içerisinde niş bir turizm türü olarak kabul edilmektedir (Wos, 2014). Söz konusu bu turizm türünün alternatif turizm türlerinin çeşitlendirilmesinde bir fırsat olarak görülmesi yanında, turizmde sürdürülebilirliğin sağlanması ve bölgesel kalkınmaya katkı açısından da önemli bir fırsat olarak görülmektedir (Çukur ve Çukur, 2021). Doğu Karadeniz Bölgesi genelinde ve Giresun İli özelinde arıcılık faaliyetlerinin halen büyük oranda il içi gezgin ve/veya sabit arıcılık olarak ve geleneksel yöntemlerle yapılıyor olması (Kuvancı, Yılmaz, Öztürk, Konak ve Buldağ, 2017) söz konusu bölgenin önemli bir apiturizm potansiyeline sahip olduğunu

göstermektedir. Bu düşünceden hareketle bu çalışma kapsamında Giresun'un sahip olduğu apiturizm olanaklarının incelenmesi amaçlanmaktadır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Türkiye, dünyada kovan sayısı bakımından Hindistan ve Çin'den sonra üçüncü sırada, bal üretimi bakımından ise Çin'den sonra ikinci sırada yer almaktadır (Bulut, 2021). Bölgesel bazda incelendiğinde ise Karadeniz Bölgesi kovan sayısı bakımından ikinci sırada, bal üretimi bakımından ise birinci sırada yer almaktadır. Giresun İli Karadeniz Bölgesi bal üretimi sıralamasında 957,705 ton ile beşinci sırada yer almakla birlikte, bölgede üretilen Kestane balı ve Deli bal diye tabir edilen orman gülü balı ile dikkati çekmektedir. Giresun'da il içi gezgin ve/veya sabit arıcılığın oranının yüksek olması büyük oranda bu iki tür bal üretimine bağlanabilir (Kuvancı ve diğerleri, 2017).

Api kavramı Latince bal arısı anlamına gelen Apis Mellifera sözcüğünden gelmektedir (Abou-Shaara, 2014). Apiturizm ise api ve turizm kavramlarının bir araya gelmesiyle oluşan ve bir anlamda arıcılık turizmi anlamına gelmektedir (Korosec, 2015). Doğa temelli alternatif turizm türleri içerisinde niş turizm türü olarak kabul edilen apiturizm özü itibarıyla çevre bilinci ile sürdürülebilir çevre anlayışını temel alan ve bu anlayışı gelecek kuşaklara da aktarmayı hedefleyen bir yapıya sahiptir (Suna, 2018). Dünyada özellikle Slovenya, Polonya, Almanya, Şili ve Mısır gibi ülkelerde yaygın olan apiturizm (Abou-Shaara, 2014; Pantoja, Gómez, Contreras, Grima ve Montenegro, 2017) Türkiye'de henüz beklenen düzeyde değildir. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar ile (Şahingöz Akar ve İnci, 2018; Şeker, 2020; Suna, 2018) apiturizme yönelik farkındalık oluşmaya başlamış, bu anlamda başta Muğla İli olmak üzere Bolu, Sivas, Gaziantep illeri ile Trakya bölgesinde konuya yönelik girişimler başlamıştır (Suna, 2020).

Apiturizme yönelik ilk çalışmalardan olan Wos'un (2014) çalışmasında apiturizmin Avrupa'daki durumu ve apiturizme yönelik uygulamalar incelenmiştir. Çalışma 2012-2014 yılları arasında arı müzeleri ve çiftliklerinde gerçekleştirilen saha araştırmalarına dayanmakta olup, apiturizme yönelik önemli pratik uygulama örneklerini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde bir başka çalışma Korosec (2015) tarafından yapılmıştır. Ancak bu çalışmada apiturizm uygulamaları Slovenya açısından incelenmiştir. Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle apiturizm potansiyelinin belirlenmesine yönelik kavramsal çalışmalar olduğu gözlenmektedir. Çalışmalardan Suna'nın (2018) yaptığı araştırmada apiturizmin Türkiye'deki yeri ve önemi üzerinde durulurken, Şahingöz Akar ve İnci (2018) konuyu gastronomi turizmi kapsamında incelemişlerdir. Benzer şekilde Şeker (2020) Sivas

İlinin, Çukur ve Çukur ise (2021) Muğla İlinin arıcılık ve apiturizm potansiyelini ikincil verilerden hareketle incelemişlerdir. Yapılan literatür incelemesinde Doğu Karadeniz Bölgesi geneli ve Giresun İli özelinde benzer bir çalışmaya ulaşılamamış olması nedeniyle bu çalışma kapsamında Giresun'un apiturizm olanaklarının incelenmesine karar verilmiştir.

3. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden bir olan durum çalışması modeli kullanılmıştır. Söz konusu modelin kullanılmasındaki amaç bir konunun veya kavramın derinlemesine incelenmesinde yaygın kullanılan yöntemlerden biri olmasıdır (Kohlbacher, 2006). Çalışmanın verileri literatür incelemesi yanında gözlem ve görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Bu amaçla 01-15 Haziran 2022 tarihleri arasında Giresun İli Güce İlçesi Boncukçukur köyünde sabit arıcılık yapan dokuz kişiyle yüz yüze görüşmeler ve konuya yönelik gözlemler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler katılımcılardan izin alınarak kayıt altına alınmış, sonrasında kayıtlar çözümlenerek ilgili analiz ve yorumlar gerçekleştirilmiştir. Arıcılarla görüşmede yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış olup kendilerine demografik soruların yanında literatürden hareketle oluşturulan arıcılığın geçmişi, bugünü ve geleceğine ve apiturizm potansiyeline yönelik aşağıdaki sorular yöneltilmiştir;

- Ne zamandır arıcılık yapıyorsunuz?
- Arıcılık yapmayı kimden öğrendiniz ve herhangi bir eğitime katıldınız mı?
- Bal dışında ne tür arı ürünleri üretiyorsunuz?
- Bölgenizde arı çardakları veya arı kayaları var mı? Halen aktif olarak kullanılıyor mu?
- Ailede sizden sonra bu mesleği sürdürecektir birileri var mı?
- Sizce bu bölgede ne zamandır arıcılık yapılmaktadır?
- Apiterapi ve apiturizm nedir? Biliyor musunuz?
- Apiturizmin bu bölgede geliştirilmesi için neler yapılmalıdır?
- Apiturizmin bu bölgede gelişmesi sizlere bir fayda sağlar mı?
- İlave etmek istediğiniz başka bir şey var mı?

4. VERİLERİN ANALİZİ

Çalışmanın verilerinin toplandığı Boncukçukur köyü Güce İlçe merkezine 22 km, Giresun İl merkezine ise 61 km uzaklıkta yer alıp arazi yapısı Doğu Karadeniz'in genelinde olduğu gibi engebeli bir yapıya sahiptir. Yerleşim alanı olarak 600 ile 800 m. arası yüksekliğe sahip köyün hane sayısı 100 civarındadır (Güce Belediyesi, 2022). Öte yandan köyün kuruluş tarihi

tam olarak bilinmemekle beraber 1400'lü yıllara kadar dayandığı ve köy kurulduğundan buyana arıcılığın yapıldığı bilinmektedir.

Çalışma kapsamında yapılan gözlem ve görüşmelere göre köyde arıcılığın bilinen en az altı yüz yıllık geçmişi olduğu, yüzyıllardır var olan arı çardakları (*görsel 1*) ve arı kayalarının (*görsel 2*) büyük oranda halen kullanılmaya devam edildiği, kütükten yapılmış kara kovanların yerini ise (*görsel 3 ve 4*) modern kovanların aldığı tespit edilmiştir.

Görsel 1: Arı Çardağı

Görsel 2: Arı Kayası

Görsel 3: Karakovan

Görsel 4: Karakovan

Görsel 5: Varagele (teleferik)

Görsel 6: Serender

Tamamı araştırmacı tarafından kayda alınan görsellerde görüleceği üzere söz konusu arı çardakları ve/veya arı kayaları arazide dağınık olarak yer almakta olup söz konusu noktalara ulaşım ya patikalarla veya Doğu Karadeniz'in geleneksel ulaşım aracı olan ve teleferiğin atası olarak ta kabul edilebilecek olan varagele ile (*görsel 5*) sağlanmaktadır. Öte yandan yine

köyde hemen her evin yanında Karadeniz'in geleneksel ahşap yapılarından olan ve kiler olarak kullanılmaya devam edilen serenderler (Görsel 6) mevcuttur.

Görüşmeyi kabul eden katılımcıların tamamı erkek olup biri dışında hepsi otuz yaşın üzerindedir ve arıcılığı büyüklerinden öğrendiklerini belirtmişlerdir. Yine katılımcıların tamamı farklı zamanlarda arıcılığa yönelik verilen eğitimlere katıldıklarını ve sertifikaları olduğunu belirtmişlerdir. Arıcılığın geleceğine yönelik soruya verilen yanıtlara göre gelecekte de arıcılık yapılmaya devam edilecektir. Bu anlamda K1 “*Şu an evli değilim ama evlenip çocuklarım olursa onların da bu işi yapmalarını isterim*” yanıtını, K3 ise “*Çocuklarım var, Bursa’da ana arı üretimi işi yapıyor. Emekli olduktan sonra buraya gelmeyi planlıyor*” yanıtını vermiştir. Yine benzer şekilde K5 “*...çoluk çocuk var hevesleniyorlar yaparlar inşallah. Zaten arıcılığa bir bulaştın mı bırakamıyorsun*” şeklinde, K8 ise “*İnşallah çocuklarım olursa öğreteceğim. 4 kardeşiz abim 5 yaşındaki kızına öğretmeye başladı..*” şeklinde yanıt vermişlerdir.

Hangi tür arı ürünü üretildiğine yönelik soruya yine katılımcıların ikisi dışında (K1 ve K9) tamamı sadece bal ürettiklerini belirtmişlerdir. K1 “*Bal dışında müşterilerimizden istek gelirse az da olsa polen ve propolis üretiyoruz*” şeklinde, K9 ise “*İlk iki yıl polen ve propolis de ürettim ama muhtar olduktan sonra yetişemediğim için bıraktım sadece bal üretiyorum.*” şeklinde açıklama yapmıştır. Katılımcılardan K3 ise “*Biz sadece bal üretiyoruz. Bizim bu bölgede kestane, ormangülü ve taflan balı ürettiğimiz için çok özel ve kaliteli olduğundan başka bir şey üretmeye gerek duymuyoruz*” cevabını vermiştir. Benzer şekilde K5 ise “*Sadece bal üretiyoruz. Kovanlarımız sadece bal üretmeye göre yapılmış durumda. Polen üretmeyi tercih etmiyoruz. Çünkü polen arının yiyeceği olduğundan ve bizim bölge de de mevsim kısa olduğundan arı aç kalır*” şeklinde açıklama yapmıştır.

Apiterapinin ne olduğuna yönelik soruya katılımcıların yarıya yakını (K1, K2, K6, K7 ve K8) “*bilmiyorum*” şeklinde yanıt vermişlerdir. Öte yandan K2 “*Duymadım ama örneğin bizim bildiğimiz deli bal ya da yayla balı diye bildiğimiz ballar var. Bu balların tansiyon düşürücü özelliği olduğunu biliyorum*” diyerek ürettikleri balların tedavi amaçlı kullanıldığı hakkında bilgisi olduğunu belirtmiştir. Öte yandan K3 “*Evet duydum ve genellikle müşterilerimiz de hangi balın neye iyi geldiğini bildiklerinden ona göre talep ediyorlar. Genellikle kestane balı istiyorlar çünkü astım, nefes darlığı gibi hastalıkların tedavisinde kullanıyorlar*” şeklinde açıklama yapmıştır. Apiterapinin ne olduğunu bildiğini belirten K4 “*Müşterilerimize bu anlamda tavsiyelerde bulunuyoruz. Özellikle Kestane balını 4 yaşın altında çocuklara verilmemesi ya da Deli balı çok az tüketmek gerektiğini, antioksidan değerinin çok yüksek*

olduğunu bu nedenle kanser tedavisinde kullanıldığını biliyorum. Bir de bizim balımız ham bal yani doğal bal olduğundan çok tercih ediliyor. Ben kendim de balımın marka patentini almış durumdayım” şeklinde açıklama yapmıştır.

Apiturizmin bilinirliğine yönelik soruya katılımcıların tamamı böyle bir turizm türünü bilmediklerini ve ilk defa duydukları belirtmişlerdir. Ancak katılımcıların yine tamamı apiturizmin hem bölgeye hem de arıcılara maddi ve manevî anlamda çok büyük katkıları olacağını belirtmişlerdir. Bu anlamda K2 *“Tabiki sağlar, köyümüz tanınır, zenginleşir, bilmediğimiz şeyleri öğreniriz, balımız değerlenir. Belki de bizim balımız Anzer balından daha değerli ama kimse bilmiyor”* şeklinde, K3 *“Arıcılara da bölgeye de faydası olur. Bölgeden olan göçe faydası olur, ilave gelir sağlar”* K8 ise *“Tabi ki de. Bölge insanlarından özellikle benim yaşındakiler gurbete gidiyor. Ama burada iş olsa göç olmaz.”* yanıtını vermişlerdir.

Apiturizmin bölgede geliştirilip yaygınlaştırılmasına yönelik soruya katılımcıların tamamına yakını devletin desteğini beklediklerini, katılımcılardan biri (K8) yapılan desteklerin yetersiz olduğunu, bir diğeri ise (K9) verilen teşviklerin amacına uygun olup olmadığının denetlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Öte yandan K1 soruya yönelik olarak *“Devlet başta olmak üzere üniversite, belediye valilik gibi kurumların bizleri yönlendirmesi ve desteklemesi gerekir”* diyerek hem yönlendirilmeye hem de kurumlar arası işbirliğine vurgu yapmıştır. K2 ise *“Bal ormanlarının çoğaltılması, doğanın dengesini bozacak yatırımlardan (baraj, maden, bahçe vs.) kaçınılması”* gerektiği konusuna vurgu yapmıştır. K3 ise söz konusu eğitim destek ve yatırımların bir proje kapsamında yapılmasının önemine vurgu yapmıştır.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yukarıda Literatür incelemesi başlığı altında verildiği üzere dünyada özellikle Slovenya, Polonya, Almanya, Şili ve Mısır gibi ülkelerde yaygın olan apiturizme yönelik farkındalık Türkiye’de başta Muğla İli olmak üzere Bolu, Sivas, Gaziantep illeri ile Trakya bölgesinde oluşmaya başlamıştır. Öte yandan yine aynı başlık altında verildiği üzere Karadeniz Bölgesi kovan sayısı bakımından ikinci sırada, bal üretimi bakımından ise birinci sırada yer almaktadır. Giresun İli ise büyük oranda sabit arıcılık yapıyor olması ve ağırlıklı olarak Kestane balı ve Deli bal diye tabir edilen orman gülü balı üretimi ile dikkati çekmektedir.

Çalışmanın yapıldığı Güce/Boncukçukur köyü 600-800 m yükseklikte ve engebeli bir yapıya sahiptir. Halen 100 hane bulunan köyün kuruluş tarihinin 1400’lü yıllara kadar dayandığı ve köy kurulduğundan buyana arıcılığın yapıldığı bilinmektedir. Köyde büyük oranda modern arıcılığa geçilmiş olmasına rağmen, geleneksel arıcılıktan kalma arı çardakları, arı kayaları,

çardaklara ve kayalara ulaşım için kullanılan varageleler (teleferik) ile kiler olarak kullanılan ahşap serenderler halen varlığını sürdürmektedir. Bu anlamda Boncukçukur köyü önemli bir kültürel mirası barındırmaktadır.

Verilerin analizi başlığı altında detaylandırılan gözlem ve görüşme sonuçlarında da görüleceği üzere köyde önemli bir apiturizm potansiyeli mevcuttur. Ancak gerek köy halkının apiturizm konusunda bilgisinin olmaması, gerekse konuya yönelik öncesinde herhangi bir girişimde bulunulmaması sebebiyle var olan potansiyel hâlihazırda değerlendirilememektedir.

Boncukçukur köyünün var olan apiturizm potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik geliştirilen öneriler aşağıda sıralanmıştır;

- Bir kısmı aktif kullanılan, bir kısmı ise çürümeye ve yıkılmaya yüz tutmuş olan arı çardaklarının envanteri çıkarılarak, rotaları belirlenebilir ve aslına uygun onarımı yapılabilir. Böylelikle söz konusu kültürel değerlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarımı sağlanmış olur.
- Söz konusu çardaklara ve kayalara ulaşımın sağlandığı patikalar iyileştirilerek bir anlamda konukların sağlık ve spor turizmi deneyimini birlikte yaşayabilecekleri yürüyüş yollarına dönüştürülebilir.
- Karadeniz bölgesinin geleneksel taşıma aracı olan ve Köyde de halen, arı çardakları ve arı kayalarına ulaşım amaçlı, aktif olarak kullanılan varagelelerin (teleferik) envanteri çıkarılarak aslına uygun onarılabilir. Böylelikle gerekli emniyet tedbirleri alınarak söz konusu varageleler bir anlamda otantik zipline olarak kullanılabilir.
- Gerek arı çardaklarının gerekse arı kayalarının yakınlarına veya çevresine yine bölgenin otantik mimarisine uygun ahşap kulübeler ve/veya bungalovlar inşa edilerek konukların doğal ortamda ve teknolojiden uzak eşsiz bir deneyim yaşamasına olanak yaratılabilir. Bu süreçte apiturizmin önemli faaliyetlerinden olan arıcılık, arıların çalışma sistemi, arı sağımı gibi faaliyetler arıcıların denetiminde gerçekleştirilebilir.
- Köyde hemen her evin yanı başında bulunan ve halen aktif olarak kullanılan serenderler küçük birkaç ilave ve onarım ile otantik yayla evlerine dönüştürülerek, konukların kullanımına sunulabilir.
- Köyde hemen her evde gerek arıcılığa gerekse köy yaşamına dair somut ve soyut kültürel değerler mevcuttur. Yöresel isimleriyle sıralanacak olursa melahman, konbul, kavrak, hedik, tuluk, karakovan, tütsülük ve daha birçok değer bir araya getirilerek köyde kurulacak küçük çaplı bir müzede konukların ziyaretine açılabilir.

- Kurulacak olan müzenin bir bölümü arı ürünlerinin tanıtımı ve satışının yapılabileceği bir mağazaya dönüştürülebilir. Köylüler ürettikleri arı ürünlerini burada konukların beğenisine sunarak ilave gelir elde edebilirler.
- Köy halkının tamamına yakını apiturizmi bilmemesine rağmen söz konusu turizmin köyde geliştirilmesine yönelik son derece isteklidir. Bu anlamda köylülere etkili ve sürekli olmak üzere turizm işletmeciliği, turizm pazarlaması, müşteri ilişkileri ve proje yazma ve yürütme konularında eğitimler verilerek var olan isteğin somut çıktılara dönüştürülmesi sağlanabilir.
- Güce/Boncukçukur köyü özelinde hayata geçirilecek kapsamlı ve sürdürülebilir bir projeye özellikle gençlere yönelik istihdam sağlanabileceği gibi yöre halkının ekonomik ve sosyal anlamda gelişimine de katkı sağlanmış olacaktır. Geliştirilecek proje köyden kente göçü önlemeye de büyük oranda katkı sağlayacaktır.
- Bu anlamda hayata geçirilecek olan proje bir anlamda ileriki yıllarda bölgenin tamamında uygulanabilir örnek bir projeye de dönüştürülebilir. Bunun için ise Bölge genelinde ve Giresun İli özelinde var olan bütün kurum ve kuruluşların işbirliği ve eşgüdüm içerisinde çalışması zorunluluğu akıldan çıkarılmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Abou-Shaara, H. F. (2014). The foraging behaviour of honey bees, *Apis mellifera*: A review. *Veterinari Medicina*, 59(1), 1–10. doi:10.17221/7240-VETMED
- Akça, H. (2004). Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Turizm. *Ekonomik ve Teknik Dergi Standard*, 43(513), 67–70.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*. Ankara: Detay yayıncılık.
- Aslan, Z. ve Akgün, A. (2017). Giresun İli nin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi, Yerel Halk Ve Sektör Temsilcilerinin Algısı Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(5), 226–254. doi:10.21325/jotags.2017.92
- Aydın, O. (2012). AB’de Kırsal Turizmde İlk 5 Ülke ve Türkiye’de Kırsal Turizm. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 39–46.
- Güce Belediyesi (2022). <http://www.guce.bel.tr/sayfa/koyler.html> adresinden erişildi.
- Bulut, G. (2021). *Arıcılık ve Arı Ürünleri Üretimi Yatırım Projesi: Fizibilite Raporu ve Yatırımcı Rehberi*. Ankara.
- Çoban, O. ve Karakuş, Y. (2019). Doğa Temelli Alternatif Turizm Türleri. Ş. Aydın ve D. Eren (Ed.), *Alternatif Turizm içinde* (ss. 101–126). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çukur, F. ve Çukur, T. (2021). Muğla İli Arıcılık Potansiyelinin Apiturizm Açısından Değerlendirilmesi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 27(2), 113–122. doi:10.24181/tarekoder.882927

- Gülbahar, O. (2009). 1990’lardan Günümüze Türkiye’de Kitle Turizmini Gelişimi ve Alternatif Yönelimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 151–177.
- Hacıoğlu, N. ve Avcıkurt, C. (2011). *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi* (2. bs.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kohlbacher, F. (2006). The use of qualitative content analysis in case study research. *Forum Qualitative Sozialforschung*, 7(1), 1–30.
- Korosec, T. A. (2015). Api-tourism: transforming Slovenia’s apicultural traditions into a unique travel experience. *Sustainable Development and Planning VII*, 193, 963–974. doi:10.2495/sdp150811
- Kuvancı, A., Yılmaz, F., Öztürk, H. S., Konak, F. ve Buldağ, M. (2017). Doğu Karadeniz Bölgesi Arıcılığına Genel Bakış. *Arıcılık Araştırma Dergisi*, 9(2), 47–55.
- Pantoja, G., Gómez, M., Contreras, C., Grimau, L. ve Montenegro, G. (2017). Determination of suitable zones for apitourism using multi-criteria evaluation in geographic information systems: A case study in the O’Higgins Region, Chile. *Ciencia e Investigacion Agraria*, 44(2), 139–153. doi:10.7764/rcia.v44i2.1712
- Şahingöz Akar, S. ve İnci, F. (2018). Bolu İlinde Üretilen Arı Ürünlerinin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 519–533.
- Şeker, İ. T. (2020). Sivas İlinin Api-turizm Potansiyelinin İncelenmesi. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4(5), 364–373. doi:10.29226/tr1001.2020.220
- Suna, B. (2018). Api Turizmin Türkiye’deki Yeri ve Önemi. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 18(1), 42–51.
- Suna, B. (2020). Turizmde Arıcılığın Kullanımına Keşifsel Bir Yolculuk. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(1), 19–30.
- Wos, B. (2014). Api-tourism in Europe. *Journal of Environmental and Tourism Analyses*, 2(1), 66–74.

KATILIMCILAR

Sıra No	Adı Soyadı	Cinsiyeti	Yaşı	Mesleği	Yaşadığı Yer
K*1	Kemal Çağman	Erkek	32	Arıcı	Boncukçukur Köyü
K2	İsa Gülyol	Erkek	56	Arıcı	Boncukçukur Köyü
K3	Bekir Bayram	Erkek	63	Arıcı	Boncukçukur Köyü
K4	Ali çağman	Erkek	44	Arıcı	Boncukçukur Köyü
K5	Hasan Arslan	Erkek	56	Arıcı	Boncukçukur Köyü
K6	Emir Bayram	Erkek	42	Arıcı	Boncukçukur Köyü
K7	Abdurrahman Bayram	Erkek	60	Arıcı	Boncukçukur Köyü
K8	Malik Ulaş	Erkek	21	Arıcı	Boncukçukur Köyü
K9	Cabir Fazlı	Erkek	51	Arıcı	Boncukçukur Köyü

*: Katılımcı

A VICIOUS CIRCLE IN PHILOSOPHY ARRIVED DESTINATION: NEO-SOPHISM

Doç. Dr. Osman Zahid ÇİFÇİ¹, Yusuf Şahin²

¹ Selcuk University, Faculty of İslamic Sciences, – ORCID: [0000-0003-0348-594X](https://orcid.org/0000-0003-0348-594X)

² Selcuk University, Social Sciences Institute, - ORCID:0000-0003-3847-2938

ABSTRACT

Philosophy as an activity strives to justify itself by reasoning on rational grounds. In this activity, on which the philosophy embarked, while generating our reasons on rationalistic grounds, the epistemic basis of these reasons is not created by the reason itself. Due to this state arising from the nature of philosophy, we will initially demonstrate in this study that philosophy has bondage to certain limitations in itself and even that philosophy is in a vicious circle throughout its history. According to our assumption, philosophy does not progress linearly in the context of the base of human thought; contrarily, it falls into repetition in a vicious circle. In this context, this study will explore philosophy for the dependence of human reason and discuss the epistemic foundations on which the mind is bound in the post-modern era. Philosophy – about giving information about the background of events and facts – is of paramount significance to most studies. Philosophy is an ontological requisite for human being to meet their striving for meaning. Philosophy must, by definition, derive an epistemic source from which it is grounded, even though it uses the mind as a tool to satisfy this need. As we stated in our initial sentences, philosophy itself has a limitation, by its nature, in terms of using the intellect. The fact that Philosophy uses the mind as a mere instrument displays its dogmatic and reductionist attitudes toward the truth. However, the mind cannot be an epistemic source by itself. When we examine the history of philosophy in terms of its epistemic bases, the mind grounds essentially on three sources: religion, nature, and human beings, respectively. This study will focus on giving insight into the epistemic nature of philosophy in general and the epistemic background of post-modern philosophy in particular. We believe that our work is of considerable significance in understanding the epistemic grounds of the viewpoints in philosophical history and assessing the epistemic dependence of post-modern individuals. The scope of the work is limited to the history of Western philosophy in general and post-modern philosophy in particular while reviewing.

Keywords: Philosophy, Vicious Circle, Neo-sophism

1. INTRODUCTION: THE NATURE OF PHILOSOPHY FROM THE POINT OF ITS LIMITATIONS

The question of what is the nature of philosophy has been set out with philosophy itself and has had a wide range of differences along the way. As thoughts often evolved dialectically, knowledge about thought in the hands of mankind increased, and eventually, books on the history of philosophy, which denotes the history of thoughts, have been systematically put forward. The path taken by the question of what philosophy is in the adventure of thoughts has gone so far that, ironically put, even definitions whose boundaries are so wide have been suggested, such as "Philosophy is to be on the road" (Jaspers, 1981, s. 31)¹ From this point on, the subject of philosophy has become a very complicated subject. The fact that philosophy is of a thorny nature by definition shows it at first glance as a structure that can never be defined. But diversity or differences in definitions will help us understand the fundamental function of philosophy and what the main driver of that function is. In other words, it will shed light on us in explaining that philosophy is epistemically inadequate by itself due to its nature. In this regard, we will first give some definitions of philosophy and then reach a general definition. In the context of the definitions and traits we have reached, the reason for the infertility of philosophy throughout history will also be clearly revealed.

We stated above that philosophy is defined in different ways throughout history. Modern philosophers, in particular, have accepted the multiplicity and diversity of descriptions of philosophy and tried to explain philosophy in multiple definitions. One of these philosophers, Bochenski, has tried to provide multiple explanations of the definition of philosophy by taking philosophy into four categories. The first of these four categories is that philosophy is seen as a theory of knowledge. The second is that philosophy is a discipline that explores what ought to be, not what is, as science does. Thirdly, with reference to the existentialist interpretation of philosophy, it is a study of man by considering himself in the position of an object. Fourthly, he expressed the view that philosophy consists of the analysis of language and concluded the opinion on what philosophy is by stating that this subject is quite long (Bochenski, 1996, s. 27). Similarly, J. Hospers answered the question "What is philosophy" by limiting it to three parts: (1) Philosophy is the study of truth (reality). (2)

¹ As K. Jaspers explained immediately after he said, "Philosophy is to be on the road," it should be understood that questions are more important than answers in philosophy. (Jaspers, 1981, s. 31)

Philosophy is the study of verification. (3) Philosophy is the analysis of various concepts that are central to our thoughts (Hospers, 2017).

As seen above, modern philosophers have made several different interpretations, acknowledging the multiplicity of philosophy definitions. The views on the nature of philosophy differ variously, which can be assessed in terms of the breadth of the use of philosophy. The variety of problems confronting philosophers in this respect is understandable by the diversity of doors encountered by a locksmith. Here, the person who philosophizes is equivalent to the locksmith, and the mind is equivalent to the skeleton key used by the locksmith. The goal of the locksmith is to open the door in front of him/her. As the doors differ, the locksmith's skeleton key functions according to the locksmith's ability to use it. Similarly, a philosopher suggests solutions to the questions and problems that he or she faces with his/her ability to use the human mind. The main reason for the multiplicity of philosophical definitions is explained by the differences in the questions that man faces and the ability to use the mind.

Another consideration, based on the above analogy, is about the skeleton key (mind) that the locksmith opens different doors with the same tool. Just as a locksmith's skeleton key is not just an instrument to open a single door, the philosopher's mind is a multifunctional device that takes shape according to the door that comes across. The knowledge underlying the locksmith's use of the skeleton key here is equivalent to the knowledge that the philosopher has in his hands when using his mind. So the philosophical person takes this action by using the intellect with the information at his disposal. Here, we need to make a definition of philosophy within the scope of the obligation of the informational infrastructure in the use of the mind and its relativity to the person using it. Before making this definition, it would be helpful to refer to Descartes, who sought answers to epistemological questions by approaching intellect with methodical suspicion.

We have seen that the main reason for the multiplicity of definitions of philosophy is that philosophy takes shape according to the problems facing philosophers. Within these definitions, it would also be useful to mention scepticism because it follows a sceptical attitude in all areas of philosophy.² Scepticism is the subject of our investigation through its attempt to understand the truth at its deepest basis, and especially through its interrogations in the epistemological context. But here we will refer to scepticism as Descartes used it as a method, rather than the philosophical way of thinking established by Pyrrhon, who embraced

² The reason why we refer to the septic philosophical attitude is that, as the main subject of our work, we will talk about the limitations of reason.

scepticism as a goal. In all different definitions, the reason why we explain philosophy with the scepticism used by Descartes is due to our sceptical approach to the human mind.

Descartes, in his methodical sceptical attitude, sought the condition for the attainment of an epistemologically absolute certainty knowledge. Descartes's realization that his effort to build his epistemological system with an ontological foundation based on "self" would lead him to a solipsism-like impasse oriented him to an epistemic foothold. This led him to suggest the possibilities of knowledge in his epistemology with the guarantee of God (Öktem, 1999). Descartes put "Cogito" at the centre of his philosophy as an intuitive suggestion in mathematical certainty and explicitness. But this suggestion itself is incapable of being or producing an epistemic resource, which, when considered on its own, has a side to be reduced to solipsism. However, as Descartes did, the system needs to be supported with an epistemological basis. As Descartes' epistemology suggests, the mind cannot form a coherent wholeness within itself without having to rely on somewhere.

When Descartes was creating his epistemology, he referred to God and the example of the skeleton key, so we find out that philosophy cannot be done solely through reason. Furthermore, by defining the nature and function of philosophy only within the framework of certain problematics, such as existential perspective or linguistic analytical perspective, we look at it with a reductionist attitude. The nature of philosophy should cover as broad a subject (truth) as possible and be defined in ways that make sense, which is also the absolute tool of philosophy. The philosophy, which has such broad scope in terms of subject matter, can only move within the human mind due to its boundaries. According to the data obtained so far, the definition of philosophy can be considered as "The activity/effort of a person to justify himself for reasons based on the mind in accordance with the claims of truth". Philosophy, as evidenced by the definition here, performs its functionality through the mind. Since understanding the limits of philosophy will be possible by understanding the limits of the mind, let's try to explain the mind in this context.

In a paper titled "Reason and Revelation", Hüseyin Atay stated that there are two basic functions of the mind. The first of these is the understanding function of the mind. The second is the function of the mind to judge or analyse. (Atay, 2003, s. 180,181) As can be gleaned from both function descriptions, the mind is a structure that evaluates, processes, and analyses, but does not generate information. In addition, the fact that the word mind etymologically refers to the meaning of bond and that it is functional in obtaining knowledge and does not perform any function in producing it except for external ways such as syllogism

and deduction show that the mind is not productive but functional, and also depends on a somewhere in terms of information. (Bolay, 2022) In this regard, Kant, who tried to draw the boundaries of the mind based on the question of what one can know, focused on experience rather than the mind itself in the primary teaching process of knowledge. At this point, he emphasized that experience is an inexhaustible source of teaching new things. (Kant, 1993, s. 37)

In line with the above information, it is impossible for the data presented by reason in particular and philosophy in general to develop in a way that is not dependent on the outside world. In general, we defined the nature of philosophy within the function of the mind. When the philosophy is considered within the framework of the function of the mind, we actually see that philosophy approaches the truth in the frame of mind and establishes its own dogma when claiming to be free of dogmas, and takes a reductive attitude in its approach to the truth. The informational boundaries that philosophy has with its reductionist structure, which wears the glasses of reason in the face of truth, arise due to the necessity of the epistemological connection of reason.

Since the data of philosophy arise in the direction of the human mind, and the human mind is ultimately unable to act independently of information, it is inevitable that the epistemological infrastructure of philosophy will also be subject to a limit in accordance with the human mind and the realities of the external world that this mind is addressing. When we try to comprehend philosophy in this reality, we see that it is actually in a vicious circle dependent on human data as philosophical perspective is limited due to the limitations of man, so acts within the framework of man's limitations. The fact that the mind moves within such extremely limited lines has also led to the fact that philosophy is necessarily trapped in some limitations and ultimately ensnared in a vicious circle. We will consider in the second heading how the aforementioned vicious circle manifested itself in the history of philosophy and what are the general characteristics of these manifestations.

2. THE VICIOUS CIRCLE OF PHILOSOPHY

Looking at the history of philosophy, philosophers have built their systems on many different foundations. Ricoeur considered this phenomenon in the history of philosophy as a paradoxical structure of philosophical systems and concluded that the plurality of philosophical systems is a contradiction that presents continuity (Ricoeur, 2021). Looking at the history of philosophy from the inside, it is quite possible to say that, as Ricoeur noted, there is a contradictory plurality. However, when we look at philosophy not from the inside,

but from the outside, we see that many realities have not changed, it is just a repetition. These realities consist of the grounds on which the mind is dependent when a person philosophizes through the mind. Here, we will consider philosophy with a paradigm perspective in terms of its epistemic approaches to truth, not by focusing on the systems that Ricoeur deals with. In this context, as we discussed in the previous section, the necessity of philosophy to have a reductionist attitude with reason and to be dependent on a ground limits philosophy unavoidably. As a result of the fact that the human mind is dependent on the outside of the mind, the basis of philosophy also constitutes a dependent structure.

When we peruse the history of philosophy in terms of the epistemological dependence of the human mind, the sources of human phenomena and knowledge -the place where the human mind is bonded, or indirectly the ground of philosophy- are basically dependent on three main factors: religion, nature, and human. These factors, which we treat as the backdrop of philosophy, are epistemologically where the human mind has been dependent throughout the history of philosophy. These three factors, though referred to by different names in history, fundamentally offer very similar perspectives in content. If we talk about the perspectives that these three factors bring to the human mind in general: The concept of religion represents an epistemological basis similar to mythology in that it approaches the truth with symbols and offers a holistic understanding of the universe. Nature/philosophy of nature correspond to the epistemological basis in the sense of science and constitutes a similar epistemological basis with the effort to understand nature in itself. The concept of human or individual also refers to an epistemological basis that can express itself epistemologically, where every intelligent person can have an individual claim to the truth. Let us consider these epistemological pillars in what direction they manifest in the history of philosophy.

Before the history of philosophy began in Ancient Greece, the human mind was dependent on a religious (Mythological) epistemic source for understanding, making sense of and explaining the universe. During this period, we observe that several symbols are used to explain the functioning of the universe. From a religious/mythological point of view, the universe has been explained in a holistic understanding and made meaningful with metaphysical elements such as Gods or Deities. In religious/mythological teaching, there are stories that provide ease of meaning on the universe, nature, and man, whose secret has not yet been solved. The explanations here have usually been realized through the Gods as a blend of mythology with anthropomorphic understanding (Atış, 2009, s. 59). It is a fact that religion helps the human mind to get rid of chaos, which is reflected in the teaching that in the

texts of Hesiod, there was chaos before the Gods (Atış, 2009, s. 61). Clearly, the use of religion as an epistemological resource by the human mind in understanding the universe creates an environment of comfort that upgrades the human mind from confusion to order. In addition, in these teachings, the universe has been made holistically meaningful. The existence of epistemologically total and partial judgments has been considered by accepting that man is already a limited and incapable entity.

Until the 6th century BC, the place where the human mind was dependent was accepted as religion (mythology). This dependence must have been quite influential because Hesiod, who explained the universe with mythological factors, is thought to have led the first philosophers, who were influenced by the doctrine that the universe had a beginning before the gods, to the concept of arche (first principle) when they tried to explain nature in itself (Atış, 2009, s. 61). With Thales, who lived in the 6th century BC, the universe was tried to be comprehended within nature itself. However, the human mind has been linked to the philosophy of nature on an epistemological basis. Thales tried to explain the universe independently of the gods by means of observation. However, it appears that Thales and other philosophers who claimed arche were influenced by theogonic accounts and preserved religious (mythological) factors. From this point of view, Thales' observation of the Egyptians and seeing the importance of the Nile river, that is, water, as well as explaining water as the source of nature and also seeing water as alive, were explained by his fascination with the mythology of the god Okeanos (Atış, 2009, s. 62).

Although the return of the human mind from religion (mythology) to natural philosophy (science) may not have occurred in short order, the human mind has oriented towards nature (science). In this context, the philosophers of antiquity based their views on observations and abstractions. The answers to the arche (first principle) question, which is a common feature of this period, are based on observational research and investigations of nature - technically simple compared to today. During this period, a more fragmented philosophy was developed for the universe compared to religion (mythology) where the human mind was previously dependent. The point of view of the mind, which had previously been conceived as a whole, tried to make judgments here by proceeding from particulars. In this sense, the difference in opinion on the universe -especially in the debates of the first matter- increased quantitatively. As can be inferred from this, trying to understand nature within nature offers a more fragmentary understanding, as opposed to the holistic understanding of religion.

In antiquity, religious thought and nature-centred thought are followed by human-centred thought. This is because as a result of the mind that is bonded to nature, different consequences arise, and philosophers did not have time to deal with man's troubles because they were investigating nature. During this period, sophists appear who bond the human mind to the human being himself on an epistemological basis. Sophists aimed to convince people with the information at hand, rather than telling the truth and looking for it. Because the inability of the human mind, which is dependent on nature by a fragmentary approach, to reach acceptance of the truth, to catch universalistic, led to the idea that every person could be right in their own way. Since the environment in which every person can be right will be a problem for socialization, an atmosphere has emerged in which the one who defends his own ideas in the best way and convinces the other persons is right. However, sophists laid the foundation for today's relativistic, septic and agnostic approaches to the possibility of knowledge and value. In this context, one of the famous sophists, Protagoras of Abdera, in his famous saying, stated that "Of all things the measure is man", and actually predicted that knowledge, truth, and value will change from person to person. What the sophists did in the context of thought was actually to bond the human mind to the human being again. As a result, an informationally irrational, slippery ground was created, and also philosophical education was reduced to teaching the virtues of politics.

When we consider the history of philosophy in terms of the foundations on which man's mind is bonded, we come across three main factors so far - as we mentioned above. These are firstly religion, which is dominated by mythology, secondly nature, although it seems that it could not completely break its ties with mythology, and thirdly man who foresees that the truth can differ from person to person. So far, the places to which the mind is bonded vary at three points. However, we see that the period that we encounter with the end of antiquity, that is, the philosophy of the medieval period, is again positioned against the truth with a religion-centred understanding. Although the middle ages contain different elements from the mythological period we saw before, such as the philosophy of Christianity and the scholastic period, we see that religion, which has the same functions as the mainstay of reason, is taken to the centre. Viewed in the same context, it will be seen that the place where the natural philosophers of the first age bond their minds is tantamount to putting "Science" at the centre of thought in the Renaissance in the 17th and 18th centuries. Again, similarly, the place where reason is bonded in the philosophy of the first ages is seen as human, which can be understood in the context of individualism of post-modern reason.

When we examine the history of philosophy from the point of view of the dedication of the human mind but not the change of thought, we find ourselves in a vicious circle in the form of religion, nature, man and again religion, nature, man in the context we discussed above. Here it is necessary not to fall into an illusion that the progress of mankind in terms of words, concepts and techniques does not have an effect on the changes in the foundations of the human mind. For example, the mythological description of the universe in the first age with fairy tales or the explanation of it in the Bible in the Middle Ages or in the Holy Trinity in the representation of Christianity shows that the epistemological basis of reason is again the religion.³ Again, the nature that man encounters epistemologically in the first age is the same as nature in the modern period. The development of techniques in the hands of man does not affect nature as an epistemological source. Finally, when we look at the man from the point of view of the epistemological basis, the fact that man reduced the truth to plurality as many as the number of individuals in the first age again manifests itself under the name of “Neo-sophism”, which we will consider in the third chapter. According to the information so far, the triad of “Religion, nature and man”, as epistemic sources to which reason is dedicated, constitutes a vicious circle of philosophy. Now, in this vicious circle, let's try to look at the philosophical features of the emerging period in general terms, within the framework of the fact that the human mind accepts the same epistemic source, albeit at different times.

The first of the limited grounds of philosophy is “Religion”. Religion is an institution that constitutes the necessity of socialization. In the history of philosophy, we see the periods when the human mind adopted religion as an epistemological basis both in the pre-philosophical period and in the philosophy of the Middle Ages. In both periods, we see that religion gives people some information about the universe, and also expects people to have faith, worship, and some life practices. Religion has built a common ground in society by providing people with all the information in terms of a holistic understanding of the universe. The common ground within the fiction of religion provides the rationalization necessary for a person to communicate with another. Religion has responded to the ontological demand of man by fulfilling the existential need of man to understand the universe, and also by functioning as purification. The reflection of religion in philosophy as the epistemic basis of reason is manifested in the form of satisfying the existential and ontological needs of

³ When mythology and religion are viewed as epistemic sources, they can also be explained by a limited religious pluralism in the context of the entirety of their answers to truth.

humanity, allowing them to comprehend the universe holistically, ensuring rationality which is the basis of socialization.⁴

Another epistemic source to which the human mind is bonded after religion is nature itself. The study of nature today is generally called science. Reason can benefit from science in the search for truth, but science alone is insufficient in this regard. The main reason for the inadequacy of science in relation to truth is the limitations of its method which is based on experiment and observation. Scientist explains the need for understanding by answering the question "How?". At this point, how an event occurs in nature is explained by observing or experimenting. But this explanation arises from the fact that only a limited aspect of what is happening is being judged. Choosing any of the confirmatory or falsifying methods in science will not exceed its limitations. Because the induction method is an unrealizable method although it is possible⁵, and therefore it is not likely to achieve the existence of a universal or absolute truth directly with science, except for universal assumptions. When we look at science from this point of view, we see that it offers a fragmentary understanding of truth, as opposed to religion.

The third and final factor that is based on the human mind is the person himself. Man is a being that is inherently subjective and inevitably prejudiced. (el-Messiri, 2016, s. 30) In addition, according to current psychological and cognitive data, human beings have an innate sense of justice, but they are prone to injustice, especially inequalities that will be advantageous for themselves. (Sheskin, Bloom , & Wynn, 2014, s. 153) In other words, man is a being who inevitably prejudices, who is prone to making his choices unfairly in accordance with his own advantages. In this respect, the presence of man on the ground of philosophy has been an irrational ground for philosophy in the face of truth. Indeed, man is a being who assigns himself a subjective positive share as an individual and looks around him as an object. Those who are outside of humans are positioned among the others when viewed from the initiative of man. In this respect, if the human mind is bonded to people as individuals, then the claim of truth as many as the number of people and ultimately the untruth itself emerge. In antiquity, this situation was represented by sophists. The sophists made assessments of the unknowability of truth by employing verbal arts. We believe that this

⁴ Here, the negative situations experienced in the Middle Ages against religion can be cited as an example. However, in our work, we did not discuss how epistemic resources are reflected in life, but the philosophy that is formed. The negative consequences of the reflection of the epistemic source of religion on life arise from the fact that it is used as a tool for the advantage of individuals.

⁵ For more information, see: Popper, The Logic of Scientific Discovery.

situation has not changed today and that the vicious circle of philosophy continues. We will discuss this idea together with the main justifications in the third heading.

3. THE NEXT STOP: NEO-SOPHISM

When we interrogate the history of philosophy on the basis of itself, we revealed that philosophy as an epistemic source consists of a vicious circle between the triad of mythology, nature and human.⁶ Under this heading, we will discuss the human (person) as an epistemic source, which is the current stop in the vicious circle of the history of philosophy.⁷ We discussed above that the sophists who make human philosophy reduce the truth to an irrational basis in the context of unknowability, relativism and scepticism. Here we will reveal that the situation in today's post-modern era is not much different from the slippery-ground arguments of sophism. From this point of view, we will consider the epistemic source to which the post-modern mind is bonded under the name of "Neo-sophism" which is a continuation of sophism.

As we have already discussed, the change and development of technique, words, and concepts cannot interfere with the epistemic source to which the human mind is bonded. But it may change in terms of some technical tools and the ways we connect to the epistemic source. For example, compared to Thales, who travelled and made observations with ships in the 6th century BC for the study of nature, Galileo Galilei made his observations with the telescope he developed in the 17th century AD. The technical change here allowed Thales to observe the needs of the Egyptians for the Nile river, as well as Galilei to discover the four moons of Jupiter. But it is worth noting again that the place where the minds of both philosophers are bonded is nature/science, so philosophers have taken steps towards understanding the truth based on nature.

Looking at Thales and Galilei, we can say that the critical attitude of sophists and post-modern people was technically different but intellectually similar. In this context, sophists subjected all the social, political, legal and religious institutions to criticism in the years of antiquity in which they lived (Aktaş, 2020, s. 1234). Sophists who lived in the first age realized these criticisms using the art of rhetoric/oratory. Using this art, each individual aimed to more effectively dictate their views to the other party and convince the other party. When the oratory art of the first age is considered as a microphone given to the hands of an individual, we can think of this microphone as social media in the post-modern era. Thus, the

⁶ We can also express these three concepts as religion, science and individual with today's terminology..

⁷ We will discuss "Human" as an epistemic source more comprehensively under our third main heading.

increase of the followers of the sophists depended on the solidity of the art of oratory. It was also possible for them to earn money if they were good enough at oratory. When we compare the status of the sophists with the post-modern era, it will be seen that there are a lot of similarities. When we look at it in this context, in the post-modern era, a person is followed by as many people as he is good in the field of social media, and he can also earn money from it and his words can be accepted as the truth. Here it will be seen that although the tools of sophism and neo-sophism are different (oratory-social media), the results obtained are the same.

Sophism and Neo-sophism, which are similar in instrumental terms, also have a number of similarities in intellectual terms. In this sense, the sophists emphasized the relativism of man against truth as an individual. According to this idea of Sophism, every person could subjectively claim the truth. The slipperiness of the ground of information here again manifests itself in the post-modern era. The presence of a person of the post-modern era on social media has especially institutionalized this situation. Any criticism that sophists make, as long as it is not against the law, is similarly made on social media today. The source of these criticisms appears as an individual in sophists as well as in the post-modern era. In other words, relativism coming out of the lips of sophists appears on the screens in the post-modern era. In this regard, in both cases where the human mind is personally bonded to man, philosophy has taken a relativistic stance in the face of truth.

Another common feature of sophism and neo-sophism is that they have adopted scepticism in knowledge and value. As is known, sophists have taken a septic stance in both knowledge and value. In fact, three famous arguments from the work of the famous sophist Gorgias explain this situation: “Nothing exists or, if it does, it cannot be truly known or, if it can be known, that knowledge cannot be conveyed to others” (Kenny, 2017, s. 54). Although Gorgias suggested these arguments, he inconsistently took the lead with Protagoras in making the teaching of knowledge a profession. (Taşkın, 2003, s. 202) The situation is no different in the post-modern era which we have shaped through the concept of neo-sophism. During this period, people derived a profit from this by presenting their own information through social media. Concrete examples of this are vlog-style videos on the Youtube platform, podcasts and music performed on the Spotify platform, and accounts that have reached a certain number of followers on the Instagram platform under the company name. The examples can be reproduced, but the individual and his views, which are the common feature of all of them, and the presentation of information obtained from him to other individuals are the common

side of Neo-sophism associated with Sophism. This situation, which exists in neo-sophism, that is, a person's sale of subjective information, has led to the formation of a slippery ground in the field of knowledge and value, as in sophism.

The relativistic and septic attitudes of sophists toward knowledge come across as agnosticism and indifference to religion. In this regard, the sophist Critias, whom we can also consider an atheist, again positioned truth in human monopoly by treating religion not as a claim to truth, but with an unreal approach. In this regard, Critias considered god and faith in him as a functional means of management in favour of political authority. (Aktaş, 2020, s. 1243) This idea of Critias is consistent with the idea that man is the benchmark of everything, which we can consider as the general characteristic of sophistic thought. In addition, we see that religion is reinterpreted on the basis of individuals in sophism. This situation corresponds to the reproduction of religion, which is transcribed as "digital religion" with respect to social media in the post-modern era. (Hacıkeleşoğlu, 2021, s. 897). So in neo-sophist thinking, the unrealistic aspect of religion has been brought to the fore, not the truthfulness of religion, similar to sophism.

The presence of the agnostic attitude to religion and relativistic attitude to value in sophist thought coincides with the increase of the individual aspect of piety in the post-modern era and, again, moral indifference in relation to social media. This argument is supported by the studies conducted on adolescents, suggesting that moral indifference arises due to the overuse of social media in the post-modern era. (Hacıkeleşoğlu, 2021, s. 886). When we subject this knowledge to logical analysis, the conclusion that emerges from the results is that social media negatively affects religiosity, albeit indirectly. As a matter of fact;

1. There is a negative correlation between the level of religiosity and moral indifference. (Hacıkeleşoğlu, 2021, s. 900)
2. There is a positive correlation between social media use and moral indifference.. (Hacıkeleşoğlu, 2021, s. 886)
3. Therefore, there is a negative correlation between social media use and the level of religiosity.

These precursors, and the relativistic basis of religion and value in sophistic thought in line with the outcome, constitute a similar situation in the post-modern era through social media.

We have mentioned that the human mind is basically centring the concept of the individual in sophistic thought and post-modern era thought. As a result, we suggested that

common ideas in sophism and in the post-modern era manifest themselves in the form of scepticism in knowledge, relativism in value, and agnosticism in religion. These three ideas at the root of sophism have often shown themselves in a more radical way through social media at the hands of post-modern age people. In this regard, we suggest the connection of post-modern thought as neo-sophism, which is different from sophism in terms of the tool it uses (social media), but which includes more people in quantity.

When we scrutinize neo-sophism as a separate mindset, we come across a structure that benefits from the data of artificial intelligence and digitalization, is extremely individualistic (selfish), passionate about speed, and cares about the individual rather than the family. The most basic discourse of neo-sophism philosophically lies in the fact that it considers truth as the individual himself. In an idea where the individual is at such a forefront, actions are realized purely instinct-centred. In this context, the basis of morality in Neo-sophism can be considered hedonistic happiness. Neo-sophistic thought, in which the individual considers himself to be central to the truth to this extent, constitutes a basic structure without truth, as in sophistic thought before.

4. CONCLUSION

Philosophy is an ontological need for us in that it meets the human effort to find meaning. Philosophy needs to be based on an epistemic resource, while inherently using the mind as a tool to meet this need. As we stated in the first heading of our paper, the philosophy itself is limited in terms of using reason due to the nature of philosophy. The philosophy uses the mind as an absolute tool, which demonstrates its dogmatic and reductive attitude toward the truth. However, the mind itself has no possibility of becoming an epistemic source. When we question the history of philosophy in terms of its epistemic basis, we can see that the mind basically depends on three resources. These resources are religion, nature and man, respectively.

In the second heading of the paper, we discussed the limitations of where reason is bonded within religion, nature and human epistemic resources. In this context, we also revealed that philosophy is trapped in a vicious circle because of the mind with epistemic limitations. By referring to the remarkable periods in the history of philosophy, we discussed how the epistemic underpinnings that the mind has been bonded to so far reflect philosophical thought in the context of its handling of truth.

In the third heading of the paper, we narrowed our research boundaries as much as we could and featured the modern-day stop in the vicious cycle in which philosophy resides.

Here we suggested that today's post-modern age centres on human beings as an epistemic source. For the thought of the post-modern era, we employed the concept of "Neo-sophism" with reference to sophism, which adopts a human-centred thought. Again, we associated sophists' use of rhetoric/oratory art as a tool with social media tools in neo-sophism. Thus, we put forward the three basic common features of sophism and neo-sophism as scepticism in knowledge, agnosticism in religion, and relativism in the discourse of value and truth.

In light of the information revealed, we hoped that our work will contribute to the self-consciousness of today's human beings living in the post-modern age, on its way to understanding and making sense of itself. Furthermore, the fact that the human mind personally determines itself as the epistemic basis, as it does today, presents negative impacts on the rational backdrop of society. This situation fails to adequately answer human beings' existential and ontologic needs, and also breaks down the common ground that is the necessity of a healthy society. The deterioration of the common ground is a consequence, and the reason for this is the untruthfulness created by the point where the mind is bonded in the cycle of philosophy through social media. This untruthfulness that exists at this point represents the epistemic source of "man," the third and final stop in the vicious cycle of philosophy. The next stop seems to be religion again and is expected to be an epistemic basis for building a new truth.

REFERENCES

- Aktaş, Z. (2020). Sofistlerde Tanrı ve Din Düşüncesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1223-1246.
- Atay, H. (2003). Akıl ve Vahiy. *II. DİN Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* (s. 180-189). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Atış, N. (2009). Grek Düşünce Dünyasında Felsefe, Din ve Mitoloji İlişkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 57-66.
- Bochenski, J. M. (1996). *Felsefecce Düşünmenin Yolları*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bolay, S. H. (2022, 06 19). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/akil#2-kelam> adresinden alındı
- el-Messiri, A. M. (2016). *Önyargı*. İstanbul: Mahya Yayınları.
- Hacıkeleşoğlu, H. (2021). Ergenlerde sosyal medya bağımlılığı, dindarlık ve ahlaki kayıtsızlık üzerine bir araştırma. *Din bilimleri akademik araştırma dergisi*, 877-907.
- Hospers, J. (2017). *Analitik Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Jaspers, K. (1981). *Felsefe nedir?* İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*. İstanbul: İdea Yayınları.
- Kenny, A. (2017). *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi Antik Felsefe*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Öktem, Ü. (1999). Descartes'da Bilginin Kesinliği Problemi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 310-332.
- Ricoeur, P. (2021). İrrasynalite ve Felsefi Sistemlerin Çoğulluğu. *Academic Knowledge*, 284-302.
- Sheskin, M., Bloom, P., & Wynn, K. (2014). Anti-equality: Social comparison in young children. *Cognition*, 152-156.
- Taşkın, A. (2003). Sofistlere özel bir referansla bilginin kaynağı ve imkanı üzerine yapılan tartışmalar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 199-209.

NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AND PARTICIPATION IN LOCAL PUBLIC POLICIES¹**Res. Assist. Dr. Zehra ÇUBUKCU¹, Prof. Dr. Önder KUTLU²**

Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Orcid ID: 0000 0001 8578 8615

² Necmettin Erbakan University, Faculty of Political Sciences,
Orcid ID: 0000 0002 7533 9960

ABSTRACT

With factors such as globalization and advances in information technologies, individuals' desire to take part in important decisions that affect their own and other citizens' lives by leaving the position of "solely service recipient" has increased the discussion of participatory democracy. The difficulty that citizens face in making their voices heard on their own has pushed them to become organized. Thus, the importance of Non-Governmental Organizations, which are the organized form of civil society, has been understood and their number has increased day by day. Today, Non-Governmental Organizations function as the third sector in many areas where the state authority is insufficient and which the private sector does not undertake due to its profit-oriented approaches. In addition, NGOs try to ensure that public services are provided in line with the demands of citizens by taking part in the formation process of public policies as much as possible.

Local governments are institutions that are considered as the cradle of democracy in terms of ensuring the participation of the people. There is a local community whose needs and demands the local governments have to meet and for whose problems they need to find solutions. Local governments are responsible for producing policies in this direction. However, local governments limited to some duties and authorities at the point of creating public policy. They have limitations such as producing policies only for the local people and being under the tutelage control of the central government.

Within the scope of the participation of NGOs in the local policy-making process, legal studies have been carried out to enable cooperation between the public sector and NGOs in Turkey along with the developments in the world. However, it is seen that the existing participation mechanisms are still insufficient. Along with the inadequacy of the participation mechanisms, it is seen that the existing participation mechanisms are not used effectively due to several factors. The aim of this study is to reveal the importance of non-governmental organizations in the process of determining local public policies. In addition, the study aims to

¹ This study was created by making use of the master's thesis titled "The Role of Non-Governmental Organizations in Determining Local Public Policies: The Case of Konya" prepared by Zehra Ozkan at Selçuk University, Institute of Social Sciences, Department of Public Administration.

identify the tools for the participation of NGOs in the policy-making process and to provide suggestions for what can be done to increase their participation.

Keywords: Non-Governmental Organizations, Local Public Policies, Participation

1. INTRODUCTION

Globalization and rapid developments in the Informatics and Communication technologies led to significant changes in the roles of the state and the individuals in the twentieth century. The individuals' demands differentiated, and the state fell behind responding those demands. The individual wanted to participate actively in the process of making decision and influence the decisions to be taken in line with their interests under these circumstances. On the other hand, the difficulty with influencing alone motivated them to get further organized. Popularization of the wording of "Modern societies are organized societies" indicates that organized society has become the condition precedent of being democratic under the current conditions.

The decision made as a result of the process of policy determination directly affects the quality of the services offered. Hence, it is required to pay significance to all stages in the process of policy determination. Considering that public politics is determination of the ways of solution for social needs and demands, it is particularly important that the NGOs, the organizations which could best transmit the problems and demands of people take part in every stage of the process of decision making to make better policies.

Legal studies for collaboration between the public sector and the NGOs in Turkey as well were conducted in line with the developments in the world within the scope of participation of the NGOs in the process of developing local policies. NGOs were determined to be consultancy actors particularly at the local level in the Law of Municipality, Law of Metropolitan Municipalities, and the Law of Provincial Special Administrations. NGOs can participate in formation of local policies by joining urban councils, municipal assemblies, and commissions. It is observed that the mechanisms of participation are insufficient, and the existing mechanisms of participation cannot be used effectively because of certain factors. The purpose of this study is to reveal the significance of the non-governmental organizations within the process of local public policies. Additionally, this study aims to make suggestions for what could be done to detect the means for participation of the NGOs in the process of policy determining and to increase their participation.

2. NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

There is no common definition in the literature for non-governmental organizations, but they are named differently depending on different definitions and functions and characteristics. Those names include the third sector, special voluntary organizations, democratic mass organizations, non-state organizations.

The concept of non-governmental organizations was used for the first time in article 71 of the convention of United Nations. It was stated in this article that the Economic and Social Council could make proper arrangements to consult the non-governmental organizations dealing with the problems within its authorization (Convention of United Nations, Article 71). For this reason, the term NGO was used at the very beginning to refer to the social actors

associated with the UN. On the other hand, the concept of NGO started to be used commonly for the non-UN social actors in the post-1980s period (Martens, 2002: 271).

The name “non-governmental organizations” was used for the first time in Turkey at official level in the Habitat II Summit organized in Istanbul in 1996 (Çopur, 2014). In this sense, one may say that the concept of non-governmental organizations has a short history in Turkey. Although the Habitat I Summit organized in the city of Rio de Janeiro in Brazil in 1992 (Rio Summit of Environment and Development or Earth Summit) was a significant summit where the NGOs were accepted by the governments, it did not have much repercussion in Turkey. One may say that the movement in Turkey started when the members of various non-governmental organizations came together prior to the Habitat II Summit in 1996 and established a host committee and contacted other non-governmental organizations in the world.

Yıldırım (2004: 52-53) makes two definitions of the concept of non-governmental organizations, one broad and the other narrow. In broad sense, they are the organizations operating in the field of civil society and non-governmental. In this sense, the organizations the common property of which is merely being non-governmental including the private sector activities, unions, chambers, trade-unions, political parties, associations, foundations etc. are deemed to be non-governmental organizations. On the other hand, the concept is used for organizations existing for the purpose of voluntariness, independence, not pursuing profit production and personal interest. In this sense, the private hospitals schools, commercial unions, and local social organizations are not covered in this scope.

NGOs differ from one another in many aspects including their scopes, forms of organization, fields of activity, sources of financing, being audited etc. They can get organized in local, national, or international area. Additionally, the activity field of certain NGOs is education whereas others operate in the fields of environment, human rights and providing peace (Kaya, 2008: 26). Although such differentiations seem to facilitate classification of the NGOs, they make classification more difficult because one NGO is covered in several areas in general. For example, when we classify any non-governmental organization based on the form of organization, fields of activity, it is ambiguous to which classification we will subject an NGO which is both local and deals with education. Therefore, NGO has neither a common definition nor a common classification.

Nevertheless, evident characteristics of non-governmental organizations could be mentioned. The most important of those characteristics is voluntariness. Voluntariness is taking part in the activities of an organization without being a member of that organization because being a volunteer and being a member have different meanings. For instance, the member is a physically disabled person in an NGO dealing with the physical disabled but a volunteer may be a person who is not a physically disabled person but who wants to help the physical disabled (Gönel, 1998: 57). Voluntariness is a principle in the non-governmental organizations, no compulsion or participation in the activities for a wage is not in question. In this sense, the professional chambers which are public institutions incorporated according to

the principles indicated in article 135 of the Constitution are not regarded as non-governmental organizations since membership is compulsory and consequently imposes specific financial burdens on the members.

Another characteristic of NGOs is being non-profitable. Non-governmental organizations have objectives of providing the welfare and happiness of the society including mitigating poverty, improving education, developing health care services etc. and they do not have any expectation for materials interests from the activities that they may assume to achieve such objectives (Uslu and Marangoz, 2008: 112).

Another characteristic is that they are specialized based on a single problem. Non-governmental organizations are such organizations incorporated for a particular purpose. This characteristic prevents the desire of the non-governmental organizations for power grab and prevents the area of civil society to become an area of conflict (Tekeli, 2012: 30).

A further characteristic is that the NGOs do not aspire to political power. Although it is a democratic requirement for the non-governmental organizations to deal with politics on a legitimate ground, being in an economic and organic relation with the political authority may weaken their characteristics (Yıldırım, 2004: 68).

Non-governmental organizations in modern societies significantly contribute to development of democracy as well as economic and social development. Non-governmental organizations in these societies have many functions in the fields which could briefly be classified as social, economic, political, and individual including education, health, social services, environment, urban-rural development etc. which the public authority cannot fulfill properly. The characteristics of those functions could differ depending on the development levels of the societies. Political and economic functions predominate in certain societies whereas individual and social functions predominate in others (Kaya and Ayan, 2011: 32-35).

NGOs generally serve as mediators who transmit the demands of the citizens to public administration on one hand and the policies of the public administration and politicians to the citizens. In this context, one could say that NGOs have functions with respect to obtaining trust within the society, increasing accountability and transparency, and developing democracy (Kutlu, 2003: 8).

2. LOCAL PUBLIC POLICIES

Public policies could briefly be defined as “anything that the state performs or prefers not to perform” (Dye, 1984). In this sense, both the decisions of the Cabinet affecting all citizens including tax discounts and the decision taken by the mukhtar and board of alderman in a village with respect to the properties of the village are politics (Akdoğan, 2013: 77).

The process of public policy generally consists of the stages of creating agenda, formulation, legalizing, implementing, and assessing (COE, 2009: 9, Hague and Harrop: 2007: 378, Eren: 2014: 264). However, the process does not necessarily development in this order. The process could intertwine in practice. Many actors participate in the process.

The characteristics of public policy could be listed as follows (Eren, 2014: 262-3; Çevik and Demirci, 2012: 12-3; Yıldız and Sobacı, 2013: 18):

- Public policy is a process first and foremost. In the case that any problem occurs or there is a demand, a plan is made to solve this problem, it is implemented and assessed. Politics consists of those stages. It is a process broader than decisions, covering them.
- It has a specific objective and target.
- Public policy covers behaviors as much as the objectives.
- It does not have any definite distinction with the administration. Characteristics including the expertise information of the public personnel, continuity and professional nature of the bureaucracy are significant and influential in all stages of politics.
- Public policy is a product of a demand. It responds to the demands of the citizens. Public policy emerges because of the demands of the citizens for policy for social problems transmitted by the representatives of non-governmental organizations to public servants and institutions.
- They depend on the laws; they are imperative and have power of sanction. They are binding with respect to their consequences. The policies determined have effect in social, economic, administrative, and political life.
- It is not only the public institutions who play a role in the process of public policy. Although their effects and existences differ depending on the political and social structure of the country, the representatives of private sector or third sector may play role as well.

Based on the definition of public policies as “the definition of social problems and the ways of solutions determined with respect to those problems” (Usta, 2013: 81); we can define the local public policies as, “the definition of the problems of local people by the local administrations and the ways of solutions they determine with respect to those problems”.

Local administrations are the institutions regarded as the cradle of democracy in terms of providing participation of people. There are local people whose needs and demands the local administrations must respond to and whose problems the local administrations have to find solutions for. The local administrations are obligated to produce policy for this purpose. Nevertheless, the local administrations are limited to certain missions and powers with respect to creating public policy. These are such restrictions as local administrations producing policies only for the local people and being under the tutelary control of the central administration (Özel, 41).

Non-official actors play a role in the process of policy determining, together with the official actors. Local official actors are the local representative offices of central administration including governor’s office, district governor’s office, mukhtar’s office; provincial special administration; municipality and municipal council as well as the country organizations of public institutions (Akdoğan, 2008: 10). Although the decisions taken by the local organization of the central administration and the country organizations of public institutions have significant effect on local policy production; the mayor, deputy mayor, municipal

council, municipal committee are effective internal actors participating in the policy process (Uçar, 2003: 73-85). The non-official actors participating in the local policy process could be listed as countryman and local media.

3. A FRAMEWORK FOR PARTICIPATION OF THE NGOS IN THE PROCESS OF LOCAL PUBLIC POLICIES

The action of participation emerged for the first time in the ancient Greek city states, particularly in Athens. However, the right of participation here is restricted to citizenship and the right of citizenship merely belongs to a specific group. Additionally direct democracy is implemented. The citizens practice the right of participation directly rather than using the current method of representation. Accordingly, we conclude that democracy in the Ancient Greece was more restricted but more intense (Eroğul, 1999: 19-21).

One may say that the contrary is true at present. Namely, democracy is broader, the rights of citizenship are broader, but the democracy cannot be implemented intensely since direct democracy is not implemented, for this reason representative democracy is discussed continuously. The concepts of deliberative and pluralistic democracy come to the forefront as the cure.

The state is rendered accountable in our country through activities including submission of petition, the classical mechanisms of participation in the local administrations, collecting signatures, visiting the concerned person, and explaining his/her the problem, effective use of the new media tools, preparation of posters, distribution of leaflets, collecting money, use of the media as mediator, organization of meetings and demonstration marches (Okutan, 2008: 91-4). Additionally, the mechanisms that the citizens and non-governmental organizations use for rendering the state accountable are similar mechanisms of participation which the administration uses in the processes of decision making: citizen committees, referendum, public opinion surveys, consultancy boards, assembly meetings, city council, Local Agenda 21, forums and public opinion surveys etc. (Cendon, 2004: 44).

The local administrations have mechanisms that NGOs may participate remotely by means of information technologies in addition to the mechanisms that allow them participating directly. The most important of this is the Law of Right to Get Information numbered 4982 which could be regarded as the first stage of participation and accountability at central and local level. In addition to this, mechanisms including the web pages of municipalities, local net projects facilitate reaching big municipalities, increase transparency and facilitate gaining information (Kalaycıoğlu, 2002: 60-2).

Various international texts contain significant regulations related to participation in the local administrations. For instance, Article 21 of the Universal Declaration of Human Rights gives the citizens the right to participate in the administration with respect to public affairs. The European Local Administrations Autonomy Condition stated that the models of “citizen assemblies and referendum” and participation of people in the administration through referendum and consultancy may be implemented for participation of people in the local

decision-making processes. On the other hand, the European Urban Condition is an international text which discusses countryman participation as a right and duty within the framework of democratic functioning and highlights participation in local administrations (Öner, 2001: 51; Bayrakçı, 2014: 36). Institutionalization of the understanding of participation of NGOs in the central and local administration decisions and co-administration is included in Paris Condition. Participation of the local people in the process of decision making is underlined in the Habitat meetings (Öner, 2001: 51). Furthermore, the concepts of participation and accountability are included in the principles of good governance accepted in 2001 and followed by the European countries as well (Kutlu, 2012: 4).

Local participation is also significant for provision of the people's support by the local administrators on local basis. The administrators who take office through election must respond to the instantly changing demands of people to be able to preserve their chance to be re-elected. The way of achieving this is providing participation of particularly the NGOs, as organized structures that express their demands clearly and rotundly as well as the other stakeholders including media, individuals etc. in the decision mechanisms and the process of implementation (Okutan, 2008: 91-94). A strong civil society covering NGOs, individuals and other actors outside the public administration should adopt the approach of participating administration necessary for democratization of the local administrations and make attempts for this purpose (Keese and Argudo, 2006: 115). The works of local administrations for reinforcing local participation shall lead to development of both national democracy and local democracy and allow the individuals to develop their behavior and knowledge levels.

The citizens adopt an approach of government with emphasis on central administration with the influence of powerful state tradition in Turkey as well. In this sense, the vast majority of people regards the municipality as a part of the government (Kalaycıoğlu, 2002: 63) and thinks that the mayor represents their interests. The number of persons who consider that the municipal council represents their interests is very low (TÜSEV, 2011). This is a viewpoint that affects participation. Certain NGOs at local level in Turkey dissociated themselves from political life. For example, sports associations, health associations, countryman associations are not generally interested in local politics. They fulfill significant functions by performing generally leisure time events and certain social events. They dissociate themselves from the issues concerning life quality at local level and shaping the local politics and remain ineffective in the formation of the local decisions (Akbal and Karasoy, 2012: 370).

The local administration reforms made recently in the world and in Turkey inline to the issue of increasing participation (Kutlu, 2015). Such steps are observed in Turkey though limited. The special laws and regulations for collaboration between the public sector and NGOs were legalized. Those provisions were brought firstly at local level. This is a significant development for decentralization of service provision. The NGOs were referred to for the first time as stakeholders in these laws and regulations (Bullain, 2006: 19). However, the legal framework lacks the implementation procedures that could be a guarantee for effectiveness of participation despite the aforementioned advantageous developments (Bullain, 2006: 20).

The Law of Municipalities numbered 5393, Law of Metropolitan Municipalities numbered 5216 and Law of Special Provincial Administrations numbered 5302 provide participation of the NGOs in the process of decision making at local level in our country. According to those laws, the principal areas where the non-governmental organizations could take place in the capacity of consultant in their relations with the local administration authorities and contribute to the processes of making decision and creating policy are city councils, municipal councils, and commissions (Tüsev, 2011: 24). The framework for the means of NGOs for participation in the process of decision making at local level is given in the following table:

	LAW OF MUNICIPALITIES	LAW OF METROPOLITAN MUNICIPALITIES	LAW OF SPECIAL PROVINCIAL ADMINISTRATIONS
Participation in the assembly and expertise commissions	Article 20: The council meetings are held publicly. Article 24: The representatives of the non-governmental organizations “concerned with the issues in the agenda” may participate in the meetings of the expertise commission covered in their tasks and fields of activity without voting right and express their opinions. Article 76: Municipalities “provide assistance and support” for effective and efficient execution of the activities of the city councils formed with the participation of representatives of the concerned non-governmental organizations and other concerned persons.	Article 15: Experts may be used in commission activities. The representatives of institutions concerned with the issues in the agenda, the representatives of professional institutions which are public institutions, the relevant departments of universities, trade unions (of the upper institution in places where there is an upper institution of chamber and of the confederation in places where there is a trade union confederation) and the representatives of specialized non-governmental organizations as well as the experts invited may participate in the meetings of the expertise commission without voting right and express their opinions.	Article 16: The district governors and the supervisors of the public institutions in the province and professional institutions which are public institutions in the province, universities and trade unions and the village and district mukhtars and representatives of the non-governmental organizations interested in the issues in the agenda may participate in the meetings of the expertise commission where issues covered in their tasks and fields of activity are discussed, without voting right and express their opinions.
Participation in the	Article 41: Strategic	Strategic plans are not	Article 31: Strategic

strategic plan	plan is prepared by receiving the opinions of universities and professional chambers if any as well as the concerned non-governmental organizations and are put into force after being accepted by the municipal council.	particularly mentioned but Article 41 of the Law of Municipalities could be valid for Metropolitan Municipalities as well in accordance with Article 27.	plan is prepared by receiving the opinions of universities and professional chambers if any as well as the concerned non-governmental organizations and are put into force after being accepted by the provincial general assembly.
----------------	---	--	---

Source: Bullain, 2006: Laws numbered 24 and 5393, 5216, 5302

As indicated in the above table, the district mukhtars, the supervisors of the public institutions in the province, professional institutions which are public institutions, universities, representatives of the non-governmental organizations concerned with the issues in the agenda may participate in the meetings of the expertise commission where issues covered in their tasks and fields of activity are discussed, without voting right and express their opinions (5393/24). The expertise commissions could only be monitored in the former law whereas the stakeholders were given the right to express their opinions in the expertise commissions with the law numbered 5393 (Dalgıç, 2007: 65). This indicates that a progress was made with respect to participation. Nevertheless, how much of the arrangements made with laws were realized is doubtful. Considering the practice, municipal services are still offered as a favor and commission activities are generally carried on 'behind closed doors' and realized closed to the people to whom service is offered (Kutlu, 2015). Similarly, the necessity to consult the other stakeholders including NGOs for preparation of strategic plans is underlined and the role of NGOs cannot go beyond consultancy.

NGOs may participate in the commission meetings related to social services and management the annual budget though they do not have the right of voting. They can participate in the municipal councils in the capacity of consultant and in the city councils in the capacity of member. Although NGOs are generally in the position of consultant, they do not have to participate in the process of consultancy and the process of participation is determined by the public authority (TÜSEV, 2011: 24). Nevertheless, looking through the aforementioned laws, it is observed that there are certain restrictions for NGO participation. For instance, it is stated that only the NGOs concerned with the issues in the agenda may participate in those boards and they may participate in the commissions where their own issues are discussed. There is no concrete procedure with respect to how municipalities can invite which NGOs. This leads to the risk of monopolization of access to the local council by certain NGOs and exclusion of other NGOs (Bullain, 2006: 25).

As indicated in the Law of Municipalities, Law of Metropolitan Municipalities and Law of Special Provincial Administrations, although there are legal provisions encouraging the

Public-NGO collaboration in Turkey, absence of mechanisms to realize those laws results in determination of the collaborations to be made, on the basis of the demands and needs of the public institutions and prevents development of long-term collaborations (TÜSEV, 2011: 28).

There is an arrangement in the legal regulations encouraging participation of NGOs in the process of decision making indicating that NGOs “can perform joint work and collaborate” with local administrations. This expression gives the impression that the relations between NGOs are executed independently from the general regulations of Public-NGO relations and based on personal relations and with the criteria determined according to the institution. Namely the legal framework for Public-NGO collaboration is merely a suggestion and does not contain any information on the framework of potential collaboration (TÜSEV, 2011: 28-9).

It is observed that the means for more effective participation between the local administrations and NGOs developed thanks to the lower power balance at local level and the means of direct access. The fact that the collaboration between the city administrations and NGOs developed service provision, generalizing acceptance of the policies, and providing continuity of the non-governmental organizations encourage both parties for such collaboration (Babaoğlu, 2015: 268).

NGOs should have democratic characteristics first and foremost in order the processes of decision making and implementation processes of public policies to gain a democratic character (Kutlu et al., 2021: 139). Socioeconomic development, political culture and ideologies are significant factors for enabling NGOs to carry on their activities. Low socioeconomic development prevents development of strong NGOs. Closed policies may prevent the policy process of NGOs. Institutional capacity, number of member and network connections of NGOs are significant factors (Casey, 1998: 63-64; Akbal and Karasoy, 2011: 360-362).

One may say that the recent political and economic events including attempted coup of civil democracy, terrorist attacks for increasing ethnical conflicts and tensions, the ambiguous environment created by the Syrian immigrants significantly restricted the positive atmosphere to be provided for the non-governmental organizations in the country and their capacity to play an active role in the process of policy making (Bulut et al., 2017: 31). Additionally, it has been observed that the private sector and NGOs and particularly the public institutions and entities suffered from tremendous difficulties with fulfilling their basic functions because of COVID-19 pandemic. Relying on the assertion that central governments will get stronger after crisis; each piece of contribution to the functional roles of NGOs is expected to further strengthen the relation between individual, society, and state (Akıncı, 2020: 1814- 1815).

4. CONCLUSION

Globalization, significant changes in information and communication technologies changed the structures of public administration. The processes of public politics gradually became

more transparent. Non-governmental organizations come to the forefront as new actors in those processes. NGOs are significant actors since they transmit the demands of citizens and consequently increased legitimacy of public policies.

Although NGOs are seemingly a part of politics in democratic countries, it is debatable whether they are real actors who may influence other actors. In this sense analytical tools which will examine the role of NGOs in the political process are required (Casey, 1998: 57-58). There are many factors that affect the process of policy determination of NGOs. The higher the organization features including political and socioeconomic environment, organizational characteristics of NGOs, network connections of actors etc., good communication channels, democracy within the organization, solidarity and social statuses of NGOs are, the higher the effect of NGOs gets.

Although legal ground is formed to allow the non-governmental organizations to be effective in the processes of decision making, implementing the decisions taken and later controlling and calling for account, participation in the local administrations cannot be realized merely through legal changes. Providing this depends first and foremost on transformation of the mental structure in local administrations, local people, and NGOs into a structure in harmony with participative democracy.

Participation of the NGOs in the process of decision making constitutes advantage for the local administrations on one hand and constitutes disadvantage on the other hand. The advantages can be defined as increase of appropriative character of NGOs and increase of the target electors through them and consequently encountering less resistance, ability of the state to access additional knowledge and expertise and enabling formation of the process of politics with higher quality. The disadvantage is that dialogue brings additional burdens although it takes long time. For this reason, it is usually insufficient to give the NGOs the opportunity to participate in the decision-making process. Unless there is an obligation and clear obligations, any state bureaucracy will tend to decrease this power and intervention of the NGOs (Bullain, 2006: 23).

In this sense, although inclusion of NGOs in the legal legislation as consultant body is a significant development, it is observed to be nonfunctional. Expression of view by NGOs should become an obligation and clear procedures with respect to participation in the decision-making processes should be defined. Additionally, decreasing dependency of structures such as city council on the municipality shall increase the influence of the aforementioned councils. A new model is required for providing effective participation of NGOs in the process of policy determination. Furthermore, NGOs are required to perform works that will develop their institutional capacity and improve their financial resources and human resources. Realization of the aforementioned changes shall increase the contribution of NGOs, unofficial actors in public policies to the process of policy producing and shall finally consolidate an approach of participative and accountable democratic politics and administration. Particularly the difficulties that NGOs had with fulfilling their basic functions after COVID-19 pandemic and the assertions that the central governments get stronger under

post-crisis conditions reveal significance of conducting studies for increasing the functional roles of NGOs.

REFERENCES

Akbal, İsmail, Karasoy, H. Alpay (2012). Civil Society and Their Influence in Policy Making. (Eds. Özgür Önder, Fatih Kırıışık). Public Administration and Policy Making in Politics. Ankara: Orion, pp. 351-374. (in Turkish).

Akdoğan, Yalçın (2008). *Local Politics-Concepts*, Local Politics Symposium Book, Okutan Publishing: İstanbul.

Akdoğan, A. Argun (2011). Historical Traces of Public Policy Discipline in Turkey (Eds: Filiz Kartal). Public Administration and Public Policies in Turkey. Publication of the Public Administration Institute of Turkey and the Middle East: Ankara.

Akıncı, B. (2020). Non-governmental organizations after the COVID-19 pandemic: Reflections of aftershocks on the functional roles of non-governmental organizations. Journal of Social and Humanities Sciences Research, 7(55), 1809-1816.

Babaoğlu, C. (2015). Disability Policies and the Impact of Non-Governmental Organizations on Urban Disability Policies in Turkey: The Case of Ankara. Hacettepe University, Institute of Social Sciences, Ankara.

Bayrakçı, Erdal (2014). *Local Governments*. Dizgi Ofset, Konya. (in Turkish)

Bullain, Nilda (2006). Evaluation of the Legal Framework on Cooperation between CSOs and the Public Sector in Turkey, European Nonprofit Law Center- ECNL.

Bulut, Y., Akın, S., & Kahraman, Ö. F. (2017). The effect of non-governmental organizations in the formation of public policies. Strategic Public Management Journal, 3(6), 23-34.

Cendon, A. (2004). Accountability and Public Administration: Concepts, Dimensions, Developments, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/nispacee/unpan006506.pdf>

Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision-Making Process, 2009. http://www.coe.int/T/NGO/code_good_prac_en.asp

Çevik, Hasan, Demirci, Süleyman (2012). *Public Policy* (2nd Edition). Ankara: Seçkin Publishing.

Çopur, Hakan (2009). Civil Society from Theory to Practice. http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/070522142001.pdf.

Dalgıç, Duygu (2007). Participation in Urban Decision Making Processes. (Local Administrations Reform Support Program Book Series). Cooperation and Participation in Local Governments. Ankara: TODAIE, 57-74.

Dye, T. (1984). R. Understanding public policy. Englewood Cliff, NJ: Prentice-Hall.

Eren, Veysel (2014). *Public Policy*. (Eds: Onder Kutlu). Introduction to Political Science. Konya: Lisans Publishing, pp. 259-282.

Eroğul, Cem (1999). *Right to Participate in Government* (2nd Edition). Ankara: İmge Bookstore.

Hague, Rod, Harrop, Martin. (2007). *Comparative Government and Politics*. England: Palgrave Macmillan

Kalaycıoğlu, Ersin (2002). "Local Governments and NGOs". NGOs, Localisation and Local Governments. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. (in Turkish)

Kaya, Özer (2008). Non-Governmental Organizations and Development, Proficiency Thesis, Department of Associations of the Ministry of Interior, Ankara.

Kaya ve Ayan (2011). *Constitutions and Civil Society in Turkey* (1st edition). Ankara: Ütopya Publishing.

Keese James R., Argudo Marco Freire (2006). "Decentralisation and NGO-municipal government collaboration in Ecuador" Development in Practice, Volume 16, Number 2, pp. 114-127.

Kutlu, Önder (2003). Democracy and Trust: Improvement of Trust in Public Administration, LDT: School of Democracy Seminars, September 2003, Konya. (in Turkish)

Kutlu, Önder (2012). *Comparative Public Administration*. Konya: Çizgi Bookstore.

Kutlu, Önder (14.01.2015). "Local Public Policies", Yeni Haber.

Kutlu, Ö., Kahraman, S., & Dinçer, S. (2021). Civil Society Contribution to Democratic Public Policies: The Case of Konya NGO Platform. Journal of Management and Economics, 28(1), 139-167.

Martens, Kerstin (2002). Mission Impossible? Defining Non-governmental Organizations. International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations, 13 (03), 271-285.

Metropolitan Municipality Law No. 5216

Municipal Law No. 5393

Okutan Emre (2008). "Enhanced Cooperation of Local Authorities and Non-Governmental Organizations: The Case of England" Sayıştay Dergisi, Sayı 71, s.s.91-108.

Öner, Şerif (2001). Local Democracy and Participation Perceptions of Non-Governmental Organizations, Journal of Contemporary Local Governments, 10 (2), 51-67.

Özel, Mehmet (2015). *Public Policy and Local Governments*. (Eds: Mehmet Özel). Local Public Policy Approaches in Local Governments. Konya: Çizgi Bookstore.

Special Provincial Administration Law No. 5302

TÜSEV (2011). Civil Society Observation Report. (in Turkish)

Tekeli, İlhan (2012). Articles on NGOs and Participatory Democracy for Turkey (1st edition). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Publishing.

Uçar, A. (2003). Yerel düzeydeki kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında atanmış-seçilmiş ilişkisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana bilim Dalı, Doktora Tezi.

Uslu, A. ve Marangoz, M. (2008). Social Marketing and Environment in Non-Profit Organizations A Research on Voluntary Organizations. Dokuz Eylül University Journal of Social Sciences Institute, 10 (1), 109-137.

Usta, A. (2013). A Theoretical Perspective on Public Policy Analysis, Legislative Journal, p. 24. http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/sayi24/78-102.pdf

Yıldırım, İbrahim (2004). *Democracy, Non-Governmental Organizations and Governance* (1st edition). Ankara: Seçkin Publishing.

Yıldız, Mete ve Sobacı, M. Zahid (2013). Public Policy and Public Policy Analysis: A General Framework. (Eds: Mete Yıldız ve M. Zahid Sobacı). Public Policy Theory and Practice. Ankara: Adres Publishing, p. 14-44.

MERKEZİ SÜTUN BÖLGE ANTRENMANLARININ SEÇİLMİŞ BAZI BİYOMOTOR YETİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Nurkan YILMAZ

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, 0000-0002-8845-7093

ÖZET

Performansın temel bileşenleri ve ayrılmaz parçaları olan kas kuvveti, esneklik, dayanıklılık, koordinasyon, denge ve hareket verimliliği sportif beceride fonksiyonel hareketleri başarmak için önemli unsurlardır (Dinç ve Ergin, 2019). Ayrıca, bir uyarana tepki olarak hız veya yön değişikliği ile vücudun hızlı hareketi olarak ya da bir dizi hareketi kolaylıkla gerçekleştirme yeteneği olarak tanımlanan çeviklik için de hızlı hareket edebilmek adına kas kuvveti önem arz etmektedir (Dinç ve Ergin, 2019; Snyder ve ark., 2013). Bu anlamda, amatör ve profesyonel sporlarda optimal performans elde etmek için vücudun yeterli güç ve dayanıklılığa sahip olması önemlidir (Dinç ve Ergin, 2019). 20. yüzyıldan sonra popüler hale gelen fiziksel rehabilitasyon ve fitness pratiğinde core stabilite egzersiz programlarının popüleritesi ile ortaya çıkan “Core stabilitesi” kavramı hemen hemen her türlü spor ve aktivite için kritik öneme sahip olmuştur (Bashir ve ark., 2019; Dinç ve Ergin, 2019). Core stabilite antrenmanları, bel ağrısı ve yaralanmaların önlenmesi gibi çeşitli çalışmaların yanı sıra spor performansını iyileştirerek etkili bir şekilde artırdığı bilinmektedir (Saeterbakken ve ark., 2011; Doğanay ve ark., 2020; Bashir ve ark., 2019). Dolayısı ile Core bölgesi olarak da ifade edilen merkezi sütun bölgesine ait kas gruplarının yeterli uygunluğa sahip olması sportif performans açısından son derece kritik öneme sahiptir. Bununla birlikte egzersiz katılımcısının sürdürülebilir egzersiz modeli geliştirebilmesinde merkezi sütun gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Günlük yaşam faaliyetlerinin yerine getirilmesinden daha karmaşık yapıya sahip birden fazla eksen ve düzlemi kapsayan hareket kalıplarına kadar pek çok aktivitenin gerçekleştirilmesinde önemli bir role sahiptir (Çınarlı ve Kafkas, 2019). **Amaç:** Bu araştırmada amaç, merkezi sütun antrenmanlarının katılımcılarda patlayıcı güç ve çeviklik parametreleri üzerinde meydana getireceği etkileri incelemektir. **Yöntem:** Çalışmaya, Spor Bilimleri Fakültesinde okuyan 18-20 yaş arası toplam 14 genç birey katılımcı dâhil edilmiştir. Katılımcıların yaş, boy ve vücut ağırlık ortalamaları $19,29 \pm 0,82$ yıl, $175,36 \pm 8,05$ cm ve $62,21 \pm 10,24$ kg’dır. Katılımcılar, haftada 2 gün olmak üzere toplamda 6 hafta merkezi sütun kuvvetlendirme antrenman yaptı. **Bulgular:** Elde edilen veriler, “Paired Simple T Test” ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, hexagon çeviklik testi ($p = 0,024$) parametresinde istatistiksel anlamlılık tespit edilirken durarak uzun atlama testi ($p = 0,178$) parametresinde matematiksel olarak farklılık olmasına rağmen bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmadı. **Sonuç:** Merkezi sütun direnç antrenmanlarının katılımcıların çeviklik parametresi üzerinde pozitif yönde değişiklik meydana getirdiği tespit edildi.

Anahtar kelimeler: Merkezi Sütun, Antrenman, Çeviklik, Patlayıcı Güç

INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF CENTRAL COLUMN REGION TRAININGS ON SOME SELECTED BIOMOTOR SKILLS

ABSTRACT

Muscle strength, flexibility, endurance, coordination, balance and movement efficiency, which are the basic components and integral parts of performance, are important elements to achieve functional movements in sportive skill (Dinç ve Ergin, 2019). In addition, muscle strength is important for agility, which is defined as the rapid movement of the body with a change in speed or direction in response to a stimulus, or the ability to easily perform a series of movements (Dinç ve Ergin, 2019; Snyder ve ark., 2013). In this sense, it is important for the body to have sufficient strength and endurance to achieve optimal performance in amateur and professional sports (Dinç ve Ergin, 2019). The concept of "Core stability", which emerged with the popularity of core stability exercise programs in physical rehabilitation and fitness practice, which became popular after the 20th century, has had a critical importance for almost all kinds of sports and activities (Bashir ve ark., 2019; Dinç ve Ergin, 2019). It is known to effectively increase sports performance by improving sports performance, as well as various studies such as core stability training, back pain and prevention of injuries (Saeterbakken ve ark., 2011; Doğanay ve ark., 2020; Bashir ve ark., 2019). Therefore, adequate fitness of the muscle groups belonging to the central column region, which can also be expressed as the Core region, is of critical importance in terms of sportive performance. However, the necessity of a central column emerges in order for the exercise participant to develop a sustainable exercise model. It has an important role in the realization of many activities, from the fulfillment of daily life activities to the movement patterns covering more than one axes and planes with a more complex structure (Çınarlı ve Kafkas, 2019). **Purpose:** The aim of this study is to examine the effects of central column training on explosive power and agility parameters in participants. **Method:** A total of 14 young individuals between the ages of 18-20 studying at the Faculty of Sport Sciences were included in the study. The mean age, height and body weight of the participants were 19.29 ± 0.82 years, 175.36 ± 8.05 cm and 62.21 ± 10.24 kg. The participants did a total of 6 weeks of central column strengthening training, 2 days a week. **Results:** Obtained data were analyzed with "Paired Sample T Test". The level of significance in the study was determined as $p < 0.05$. According to the pre-test and post-test analysis results, statistical significance was found in the hexagon agility test ($p = 0.024$) parameter, while there was a mathematical difference in the standing long jump test ($p = 0.178$) parameter, but this difference was not statistically significant. **Conclusion:** It was determined that the central column resistance training caused a positive change on the agility parameter of the participants.

Keywords: Central Column, Training, Agility, Explosive Power

1. GİRİŞ

Performansın temel bileşenleri ve ayrılmaz parçaları olan kas kuvveti, esneklik, dayanıklılık, koordinasyon, denge ve hareket verimliliği sportif beceride fonksiyonel

hareketleri başarmak için önemli unsurlardır (Dinç ve Ergin, 2019). Ayrıca, bir uyarana tepki olarak hız veya yön değişikliği ile vücudun hızlı hareketi olarak ya da bir dizi hareketi kolaylıkla gerçekleştirme yeteneği olarak tanımlanan çeviklik için de hızlı hareket edebilmek adına kas kuvveti önem arz etmektedir (Dinç ve Ergin, 2019; Snyder ve ark., 2013). Bu anlamda, amatör ve profesyonel sporlarda optimal performans elde etmek için vücudun yeterli güç ve dayanıklılığa sahip olması önemlidir (Dinç ve Ergin, 2019). Çünkü yüksek kuvvet kazanımı sağlanarak ortaya çıkabilecek sakatlanmalara engel olmak, meydana gelen sakatlıkları iyileştirmek ya da uzun vadede sağlığı iyileştirmek adına kuvvet antrenmanları önemli çalışmalardır (Gillett, 2009; McCambridge ve Stricker, 2008). 20. yüzyıldan sonra popüler hale gelen fiziksel rehabilitasyon ve fitness pratiğinde core stabilite egzersiz programlarının popüleritesi ile ortaya çıkan “Core stabilitesi” kavramı hemen hemen her türlü spor ve aktivite için kritik öneme sahip olmuştur (Bashir ve ark.,2019; Dinç ve Ergin, 2019).

Lumbo-pelvik-kalça kompleksi olarak da isimlendirilen merkezi core bölgesi, diyafram kası, karın ve oblik kasları, paraspinal ve gluteal kasları ve pelvik tabanı ve kuşağı kasları içerir (Mohammad Ali Nasab Firouzjah ve ark., 2020). Core stabilitesi ise, lumbopelvik kompleksin belirli kas gruplarındaki dayanıklılık veya kuvvet seviyesi olarak belirtilmektedir. Core bölgesinin güçlü ve dayanıklı olması daha iyi core stabilitesi için önemlidir. Çünkü üst ve alt ekstremitelerde daha fazla kuvvet üretimi demektir (Yaprak, 2018). Core stabilite antrenmanları, bel ağrısı ve yaralanmaların önlenmesi gibi çeşitli çalışmaların yanı sıra spor performansını iyileştirerek etkili bir şekilde artırdığı bilinmektedir (Saeterbakken ve ark., 2011; Doğanay ve ark., 2020; Bashir ve ark., 2019). Dolayısı ile Core bölgesi olarak da ifade edilen merkezi sütun bölgesine ait kas gruplarının yeterli uygunluğa sahip olması sportif performans açısından son derece kritik öneme sahiptir. Bununla birlikte egzersiz katılımcısının sürdürülebilir egzersiz modeli geliştirebilmesinde merkezi sütun gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Günlük yaşam faaliyetlerinin yerine getirilmesinden daha karmaşık yapıya sahip birden fazla eksen ve düzlemi kapsayan hareket kalıplarına kadar pek çok aktivitenin gerçekleştirilmesinde önemli bir role sahiptir (Çınarlı ve Kafkas, 2019). Bu araştırmada amaç, merkezi sütun antrenmanlarının katılımcıların patlayıcı güç ve çeviklik parametreleri üzerinde meydana getireceği etkileri incelemektir.

2. MATERYAL VE METOD

Çalışmaya, Spor Bilimleri Fakültesinde okuyan 18-20 yaş arası toplam 14 genç birey katılımcı dâhil edilmiştir. Katılımcıların yaş, boy ve vücut ağırlık ortalamaları $19,29 \pm 0,82$ yıl, $175,36 \pm 8,05$ cm ve $62,21 \pm 10,24$ kg’dır. Katılımcılar, haftada 2 gün günde 60 dakika olmak

üzere toplamda 6 hafta merkezi sütun kuvvetlendirme antrenman yaptı. Antrenmanlar kapalı spor salonunda yapıldı. Antrenmanlar başlamadan önce ve antrenman programı bitimi sonrası katılımcılardan patlayıcı güç ölçümü için durarak uzun atlama ve çeviklik ölçümü için ise Hexagon çeviklik testi ölçümleri yapıldı. Standartların sağlanması adına ölçümler testlerin protokollerine göre yapıldı.

3. BULGULAR

Elde edilen verilere normallik testleri uygulandı ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edildi. Daha sonra veriler “Paired Simple T Test” ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, Hexagon Çeviklik testi ($p=0,024$) parametresinde istatistiksel anlamlılık tespit edilirken Durarak Uzun Atlama testi ($p=0,178$) parametresinde matematiksel olarak farklılık olmasına rağmen bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmamızda 6 haftalık core bölgesi güçlendirme antrenmanlarının bireylerin çeviklik parametresine pozitif etkiler sağladığı ortaya konulurken patlayıcı güç fonksiyonunda herhangi bir etki göstermediği tespit edildi. Literatür incelendiğinde, Mendes (2020) futbolculara uygulanan 6 haftalık core kuvvet antrenmanlarının fizyolojik parametrelerinin etkilerini araştırmak amacıyla yaptığı çalışmada, core kuvvet antrenmanının hız performansına katkıda bulunabileceği ancak anaerobik güç ve çeviklik için sadece core kuvvet antrenmanını dikkate almanın yeterli olmayacağını belirtmiştir. Dinç ve Ergin (2019), core kuvvet antrenmanının denge, patlayıcı kuvvet ve çeviklik üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmada, 8 haftalık core kuvvet antrenmanının, sporcuların dengesi üzerinde hiçbir etki göstermediğini ancak uzun atlama ve çeviklik üzerinde olumlu bir etki geliştirdiğini saptamışlardır. Snyder ve arkadaşları (2013), sabit yüzeyli dinamik core antrenmanının çeviklik üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla 5 haftalık antrenman yaptırmışlardır. Buna göre, sabit yüzeyli dinamik core antrenman, rekreasyonel olarak aktif, üniversite çağındaki yetişkinlerde çevikliği artırabildiğini belirtmişlerdir. Yapılan çalışmaların sonuçları incelendiğinde antrene edilmiş core bölgesini etkileri hakkında görüş farklılıkları mevcuttur. Bu durumun sebepleri olarak antrenman süresi, bireylerin egzersiz ya da spor geçmişi gösterilebilir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmaya katılan bireylerin rekreatif olarak aktif olan bireylerden olması önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü literatüre göz attığımızda bu durumdaki katılımcılar üzerinde core antrenmanların bazı biyomotorik özelliklerini olumlu yönde geliştirdiği saptanmıştır. Bir diğer faktör ise antrenmanın kapsamını belirleyen süre olduğunu görmekteyiz. Bu durum da bireylerin antrenmaların kaç hafta süreceği önemli bir parametredir. 6 hafta süren bu çalışmada da katılımcıların merkezi sütun antrenmanlarının çeviklik parametresinde pozitif yönde fayda sağladığı tespit edildi. Bu anlamda, bundan sonra yapılacak olan çeviklik antrenman programlarında core bölgesi çalışmalarına yeteri kadar yer verilmesi oldukça kritik ve önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Bashir, S. F., Nuhmani, S., Dhall, R., & Muaidi, Q. I. (2019). Effect of core training on dynamic balance and agility among Indian junior tennis players. *Journal of back and musculoskeletal rehabilitation*, 32(2), 245-252.
2. Çınarlı F. S. ve Kafkas M. E. (2019). Merkezi Sütun (Core) Antrenman Yaklaşımı, *Egzersiz Profesyonelleri İçin Temel Bilimler Kitabı*, Kafkas M., E., Editör, Spor Yayınevi ve Kitapevi Yayınları, Ankara, ss.172-215.
3. Dinç, N., & Ergin, E. (2019). The Effect of 8-Week Core Training on Balance, Agility and Explosive Force Performance. *Universal journal of educational research*, 7(2), 550-555.
4. Doğanay, M., Bingül, B. M., & Álvarez-García, C. (2020). Effect of core training on speed, quickness and agility in young male football players. *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, 60(9), 1240-1246.
5. Gillett, J. (Ed.). (2019). *Strength training for basketball*. Strength Training for Sport.
6. McCambridge, T. M., & Stricker, P. R. (2008). Strength training by children and adolescents. *Pediatrics*, 121(4), 835-840.
7. Mendes, B. (2016). The Effects of Core Training Applied to Footballers on Anaerobic Power, Speed and Agility Performance, *The Anthropologist*, 23:3, 361-366.
8. Mohammad Ali Nasab Firouzjah, E., Daneshmandi, H., & Norasteh, A. A. (2020). Effect of Core Stability Training on the Endurance and Strength of Core in Basketball Players with Trunk Dysfunction. *Journal of Rehabilitation Sciences & Research*, 7(2), 80-86.
9. Snyder, A., Buechter, A., Schultz, K. K., & Mansur, K. (2013). Effects of short-term dynamic core training on agility.

10. Saeterbakken, A. H., Van den Tillaar, R., & Seiler, S. (2011). Effect of core stability training on throwing velocity in female handball players. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 25(3), 712-718.
11. Yaprak, Y. (2018). The Effect of Core Exercise Program on Motoric Skills in Young People. *Int J Sports Exerc Med*, 4, 108.

ANTRENE EDİLMİŞ CORE BÖLGESİNİN KUVVETTE DAYANIKLILIK PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Nurkan YILMAZ

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, 0000-0002-8845-7093

ÖZET

Atletik performans açısından, özellikle sprint ve atlama gibi patlayıcı kuvvet unsurları sırasında gövde kuvveti ve dayanıklılık gereklidir (Çınarlı ve Kafkas, 2020). Lumbo-pelvik-kalça kompleksi olarak da adlandırılan “çekirdek (core)”, diyafram kası (üst), karın ve oblik kasları (ön-yan), paraspinal ve gluteal kasları (arka) ve pelvik taban ve pelvik kuşağı (alt) kasları içerir (Firouzzah ve ark., 2020). Core stabilitesi ise, lumbopelvik kompleksin belirli kas gruplarındaki dayanıklılık veya kuvvet seviyesi olarak belirtilmektedir. Core bölgesinin güçlü ve dayanıklı olması daha iyi core stabilitesi için önemlidir. Çünkü üst ve alt ekstremitelerde daha fazla kuvvet üretimi demektir (Yaprak, 2018). Atletik performansı iyileştirmekten ve yaralanmaları önlemekten bel ağrısını hafifletmeye kadar, core stabilizasyonunun yararları bilim dünyasında akademik çalışmalarla ortaya konmuştur. (Akuthota ve ark., 2008). Core bölgesi kasları en iyi şekilde çalıştığında, kişi atletik veya diğer fonksiyonel aktiviteleri güvenli bir şekilde yerine getirebilecektir. Omurganın stabilitesini sağlamlaştırmak, kuvvet oluşturmak ve yaralanmayı önlemek için gövde kaslarının maksimum güç ve dayanıklılığa sahip olması gerekmektedir (Yaprak, 2018). Gövde stabilitesinin geliştirilmesi için planlanan core egzersiz programları, sırt problemlerinin önlenmesi, fonksiyonel kapasitenin ve motor performansın iyileştirilmesi için uygun araçlar olarak belirtilmiştir (Miñana-Signes ve Monfort-Pañego, 2021). Buradan hareketle, core stabilite egzersizleri, spinal stabiliteye ve gövde postüral kontrolüne üstünlük sağlayarak gövde kaslarının spesifik motor paternlerini aktive etmektedir. Böylece bu egzersizler, spor performansını artırmasının yanı sıra yaralanmaları önlemek için en çok tercih edilen egzersiz türleri olmuştur (Szafraniec ve ark., 2020). **Amaç:** Araştırmanın amacı, antrene edilerek kuvvetlendirilen core bölgesinin bireylerin kuvvette dayanıklılık parametreleri üzerindeki etkilerini incelemektir. **Yöntem:** Çalışmaya, Spor Bilimleri Fakültesinde okuyan 18-21 yaş arası toplam 12 genç birey katılımcı dâhil edilmiştir. Katılımcıların yaş ortalamaları 19,42±0,90 yıl, boy ortalamaları 175,17±8,40 cm ve vücut ağırlık ortalamaları 60,34±11,18 kg'dır. Katılımcılar, haftada 2 gün olmak üzere toplamda 5 hafta merkezi sütun kuvvetlendirme antrenman yaptı. **Bulgular:** Elde edilen veriler, “Paired Simple T Test” ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, bükülü kolla asılı kalma testi ($p=0,041$) ve Biering-Sorensen (gövde back ekstansör) test ($p=0,005$) parametrelerinde istatistiksel anlamlılık tespit edilmiştir. **Sonuç:** Core stabilite antrenmanlarının katılımcıların kuvvette dayanıklılık parametresi üzerinde olumlu etkiler meydana getirdiği tespit edildi.

Anahtar kelimeler: Egzersiz, Dayanıklılık, Core, Performans

INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF TRAINED CORE REGION ON STRENGTH ENDURANCE PERFORMANCE

ABSTRACT

Trunk strength and endurance are essential for athletic performance, especially during explosive force elements such as sprinting and jumping (Çınarlı ve Kafkas, 2020). The “core” also called the lumbo-pelvic-hip complex, includes the diaphragm muscle (upper), abdominal and oblique muscles (anterior-lateral), paraspinal and gluteal muscles (back), and pelvic floor and pelvic girdle (lower) muscles (Firouzjah ve ark., 2020). Core stability is defined as the endurance or strength level in certain muscle groups of the lumbopelvic complex. It is important for the core area to be strong and durable for better core stability. Because it means more force production in the upper and lower extremities (Yaprak, 2018). From improving athletic performance and preventing injuries to relieving low back pain, the benefits of core stabilization have been demonstrated by academic studies in the scientific World (Akuthota ve ark., 2008). When core muscles are working at their best, a person will be able to safely perform athletic or other functional activities. In order to stabilize the spine, build strength and prevent injury, the trunk muscles must have maximum strength and endurance (Yaprak, 2018). Core exercise programs planned to improve trunk stability are indicated as suitable tools for preventing back problems and improving functional capacity and motor performance (Miñana-Signes ve Monfort-Pañego, 2021). From this point of view, core stability exercises activate specific motor patterns of trunk muscles by providing superiority to spinal stability and trunk postural control. Thus, these exercises have become the most preferred exercise types to prevent injuries as well as increase sports performance (Szafraniec ve ark., 2020). **Purpose:** The aim of the research is to examine the effects of the core region, which is strengthened by training, on the strength endurance parameters of individuals. **Method:** A total of 12 young individuals between the ages of 18-21 studying at the Faculty of Sport Sciences were included in the study. The mean age of the participants was 19.42 ± 0.90 years, their average height was 175.17 ± 8.40 cm, and their mean body weight was 60.34 ± 11.18 kg. The participants did a total of 5 weeks of central column strengthening training, 2 days a week. **Results:** Obtained data were analyzed with “Paired Sample T Test”. The level of significance in the study was determined as $p < 0.05$. According to the pre-test and post-test analysis results, statistical significance was found in the bent-arm hanging test ($p = 0.041$) and Biering-Sorensen (trunk back extensor) test ($p = 0.005$) parameters. **Conclusion:** It was determined that core stability trainings had positive effects on the strength endurance parameter of the participants.

Keywords: Exercise, Endurance, Core, Performance

1. GİRİŞ

Maksimum güç kazanımı ile ortaya çıkabilecek sakatlanmalara engel olmak, meydana gelen sakatlıkları iyileştirmek ya da uzun vadede sağlığı iyileştirmek adına kuvvet antrenmanları önemli çalışmalardır (Gillett, 2009; McCambridge ve Stricker, 2008). Hem

performansı yukarı taşımak hem de yaralanmayı önlemek için son dönemlerde özellikle spor hekimliği dünyasının bir fitness trendi konumuna gelen core bölgesi güçlendirme tekniklerinin önemi uzman hekimler tarafından belirtilmiş olup genellikle lomber stabilizasyon olarak belirtilen core bölgesinin güçlendirme uygulamalarına vurgu yapmışlardır (Akuthota ve ark., 2008; Hibbs ve ark., 2008). Lumbo-pelvik-kalça kompleksi olarak da adlandırılan “çekirdek (core)”, diyafram kası (üst), karın ve oblik kasları (ön-yan), paraspinal ve gluteal kasları (arka) ve pelvik taban ve pelvik kuşağı (alt) kasları içerir (Mohammad Ali Nasab Firouzjah ve ark., 2020). Core stabilitesi ise, lumbopelvik kompleksin belirli kas gruplarındaki dayanıklılık veya kuvvet seviyesi olarak belirtilmektedir. Core bölgesinin güçlü ve dayanıklı olması daha iyi core stabilitesi için önemlidir. Çünkü üst ve alt ekstremitelerde daha fazla kuvvet üretimi demektir (Yaprak, 2018). Gövde ve core kas gelişimi, profesyonel birçok spor branşlarının yanı sıra merdiven çıkma, dik durma gibi bazı gündelik hareketlerin yerine getirilmesinde ki özellikle bel ağrısının önlenmesi, atletik performansı artırmak ve kas-iskelet sağlığını korumak adına çok önem arz eden kritik bir faktör olarak belirtilmektedir (Allen ve ark., 2014; Sannicandro ve ark., 2020). Atletik performans açısından, özellikle sprint ve atlama gibi patlayıcı kuvvet unsurları sırasında gövde kuvveti ve dayanıklılık gereklidir (Çınarlı ve Kafkas, 2020). Çünkü core kas sisteminden startı verilen hareketlerin motor kontrolünü sağlamada, yerçekimi ya da torklara karşı ayakta durabilmeyi, rakibe karşı hazır olma ve kinetik reaksiyonumuzu daima aktif bir şekilde bekletir (Doğan ve Savaş, 2021).

Core bölgesi kasları en iyi şekilde çalıştığında, kişi atletik veya diğer fonksiyonel aktiviteleri güvenli bir şekilde yerine getirebilecektir. Omurganın stabilitesini sağlamlaştırmak, kuvvet oluşturmak ve yaralanmayı önlemek için gövde kaslarının maksimum güç ve dayanıklılığa sahip olması gerekmektedir (Yaprak, 2018). Gövde stabilitesinin geliştirilmesi için planlanan core egzersiz programları, sırt problemlerinin önlenmesi, fonksiyonel kapasitenin ve motor performansın iyileştirilmesi için uygun araçlar olarak belirtilmiştir (Miñana-Signes ve Monfort-Pañego, 2021). Buradan hareketle, core stabilite egzersizleri, spinal stabiliteye ve gövde postüral kontrolüne üstünlük sağlayarak gövde kaslarının spesifik motor paternlerini aktive etmektedir. Böylece bu egzersizler, spor performansını artırmasının yanı sıra yaralanmaları önlemek için en çok tercih edilen egzersiz türleri olmuştur (Szafraniec ve ark., 2020). Bu araştırmanın amacı, antrene edilerek kuvvetlendirilen core bölgesinin bireylerin kuvvette dayanıklılık parametreleri üzerindeki etkilerini incelemektir.

2. MATERYAL VE METOD

Çalışmaya, Spor Bilimleri Fakültesinde okuyan 18-21 yaş arası toplam 12 genç bireyi katılımcı dâhil edilmiştir. Katılımcıların yaş ortalamaları $19,42 \pm 0,90$ yıl, boy ortalamaları $175,17 \pm 8,40$ cm ve vücut ağırlık ortalamaları $60,34 \pm 11,18$ kg'dır. Katılımcılar, haftada 2 gün günde 60 dakika olmak üzere toplamda 5 hafta merkezi sütun kuvvetlendirme antrenman yaptı. Antrenmanlar kapalı spor salonunda yapıldı. Antrenmanlar başlamadan önce ve antrenman programı bitimi sonrası katılımcılardan kuvvette dayanıklılık ölçümü için Bükülü Kolla Asılı Kalma ve Biering-Sorensen (gövde back ekstansör) test ölçümleri yapıldı. Standartların sağlanması adına ölçümler testlerin protokollerine göre yapıldı.

3. BULGULAR

Elde edilen verilere normallik testleri uygulandı ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edildi. Bir sonraki aşamada veriler "Paired Simple T Test" ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, bükülü kolla asılı kalma testi ($p = 0,041$) ve Biering-Sorensen (gövde back ekstansör) test ($p = 0,005$) parametrelerinde istatistiksel anlamlılık tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmamızda 5 haftalık core bölgesi güçlendirme antrenmanlarının bireylerde biyomotorik parametrelerinden kuvvette dayanıklılıkta iyileşmeler sağladığı tespit edildi. Literatür incelendiğinde, Firouzjah ve arkadaşları (2020), gövde disfonksiyonu olan basketbolcularda core stabilite antrenmanının core kaslarının dayanıklılık ve kuvvetine etkisini inceledikleri çalışma sonuçlarına göre, 6 haftalık çekirdek stabilite eğitiminin çekirdek kas gücünü ve dayanıklılığını geliştirdiğini (Sorensen, $p = 0.003$; gövde fleksiyonu, $p = 0.001$; yüzüstü köprü, $p = 0.001$, sağ köprü, $p = 0.001$; sol köprü, $p = 0.001$) belirtmişlerdir. Çınarlı ve Kafkas (2020), Gövde dayanıklılığı ve patlayıcı güç performansları arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmada, gövde dayanıklılık puanları ile atletik performans testleri arasında orta ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğunu özellikle patlayıcı güç skorlarının vücudun dayanıklılığından etkilenebileceğini belirtmişlerdir. Literatüre paralel olarak bu çalışma da benzer sonuçları ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmaya dahil olan katılımcılarda, hem günlük aktiviteleri hem de sportif performansı etkileyen merkezi sütun antrenmanlarının kuvvette dayanıklılık parametresini 5 haftalık antrenmanlarla pozitif yönde fayda sağladığı tespit edildi. Dolayısıyla, core bölgesi çalışmalarının önemi bir kez daha ortaya konularak bundan sonra yapılacak olan antrenman programlarında bu tür çalışmalara yeteri kadar yer verilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Akuthota, V., Ferreiro, A., Moore, T., & Fredericson, M. (2008). Core stability exercise principles. *Current sports medicine reports*, 7(1), 39-44.
2. Allen, B. A., Hannon, J. C., Burns, R. D., & Williams, S. M. (2014). Effect of a core conditioning intervention on tests of trunk muscular endurance in school-aged children. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 28(7), 2063-2070.
3. Gillett, J. (Ed.). (2019). *Strength training for basketball*. Strength Training for Sport.
4. Çınarlı, F. S., & Kafkas, M. E. (2020). Relationship Between Trunk Endurance and Explosive Power Performances. *Journal of Athletic Performance and Nutrition*, 7(2), 10-17.
5. Dogan, O., & Savaş, S. (2021). Effect of an 8-Weeks Core Training Program Applied to 12-14 Years Old Basketball Players on Strength, Balance and Basketball Skill. *Pakistan Journal of Medical and Health Sciences*, 15(2), 823-829.
6. Hibbs, A. E., Thompson, K. G., French, D., Wrigley, A., & Spears, I. (2008). Optimizing performance by improving core stability and core strength. *Sports medicine*, 38(12), 995-1008.
7. Miñana-Signes, V., & Monfort-Pañego, M. (2021). The conditioning of the trunk muscles and back health in Physical Education.
8. McCambridge, T. M., & Stricker, P. R. (2008). Strength training by children and adolescents. *Pediatrics*, 121(4), 835-840.
9. Mohammad Ali Nasab Firouzjah, E., Daneshmandi, H., & Norasteh, A. A. (2020). Effect of Core Stability Training on the Endurance and Strength of Core in Basketball Players with Trunk Dysfunction. *Journal of Rehabilitation Sciences & Research*, 7(2), 80-86.
10. Sannicandro, I., Cofano, G., & Piccinno, A. (2020). Can the Core Stability Training Influences Sprint and Jump Performances in Young Basketball Players?. *Advances in Physical Education*, 10(03), 196.

11. Szafraniec, R., Bartkowski, J., & Kawczyński, A. (2020). Effects of short-term core stability training on dynamic balance and trunk muscle endurance in novice olympic weightlifters. *Journal of Human Kinetics*, 74(1), 43-50.
12. Yaprak, Y. (2018). The Effect of Core Exercise Program on Motoric Skills in Young People. *Int J Sports Exerc Med*, 4, 108.

ORTAÖĞRETİM BRANŞ ÖĞRETMENLERİNİN İŞ STRESİ İŞ VE YAŞAM DOYUM DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Eyüp ACAR ¹

¹ Dumlupınar Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, 0000-0002-1855-2028

ÖZET

İş stresi, iş ve yaşam doyumu birbiriyle ilişkili konular olup, örgütsel ortamlarda çalışan bireylerin performans değerlerine etki eden önemli faktörler olarak görülmektedir. Aynı kurumda farklı branşlarda görev yapan öğretmenlerin iş stresi, iş ve yaşam doyumu faktörlerinden farklı ölçülerde etkilendiği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ortaöğretim kademesinde çalışan öğretmenlerin iş stresi, iş ve yaşam doyumu düzeylerinin, farklı branşlar arasında değişiklik gösterip göstermediğinin belirlenmesidir.

Araştırmanın yöntemi betimsel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemidir. Araştırma evrenini Kütahya il merkezinde 2018-2019 eğitim öğretim yılında ortaöğretim kurumlarında çalışmakta olan branş öğretmenleri oluştururken, örneklem gurubunu ise çalışmaya gönüllülük esası ilkeleri doğrultusunda katılan erkek n=216, kadın n=212 toplam n=428 branş öğretmeni oluşturmaktadır.

Verilerin toplanmasında, öğretmenlerin iş stresini ölçmek için “Örgütsel Stres Ölçeği” iş doyumunu ölçmek için “İş Doyumu Ölçeği” yaşam doyumunu ölçmek için “Yaşam Doyumu Ölçeği” kullanılmıştır. Kullanılan ölçeklere ilişkin geçerlik ve güvenilirlik testleri Türk kültürüne uyarlama çalışmalarında test edilmiş olup, ölçme araçlarının geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada ayrıca ölçeklere ilişkin güvenilirlik testi ayrı ayrı yapılmış olup, ölçeklerin yüksek düzeyde güvenilir bir ölçme aracı oldukları tespit edilmiştir.

Verilerin analizinde IBM SPSS 26.vs paket programı kullanılmış olup, veriler normal bir dağılım gösterdiği için parametrik test yöntemlerinden tek yönlü varyans analizi (ANOVA), ile çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) teknikleri kullanılmıştır.

Sonuç: Öğretmenlerin branş farklılıklarına göre iş stresi ve iş doyumu puanlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Sayısal branş öğretmenlerinin beden eğitimi ve spor branşı öğretmenlerine göre daha yüksek iş stresi yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yaşam doyumu puanlarında branşlara göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler : İş stresi, iş doyumu, yaşam doyumu, öğretmen

1. GİRİŞ

Hareketsiz yaşam, tüm dünyada giderek artan bir boyuta ulaşmışken, uzun süre yapılan araştırmalar gösteriyor ki depresyon, anksiyete ve duygu durum bozuklukları gibi psikolojik rahatsızlıklara neden olan stres kaynakları, bireylerin mutluluk düzeylerini ve yaşam kalitesini de olumsuz etkilemektedir.

Stres bireyin çevresel uyarıcılara karşı gösterdiği içsel dirençtir. Stres, kişide fiziksel ve ruhsal

beklentiler oluşturan bir eylem, olay veya dış etken sonucunda, psikolojik durum ve bireysel farklılıklarla ortaya çıkan uyum gösterme belirtisidir (Arpacı 2005). İç ve dış kaynaklı etkenler beyin korteksini, limbik sistemi, talamusu, hipotalamusu, otonom sistemini, hipofizini, glandula suprarenalisi etkilemektedir (Balcıoğlu ve Savrun, 2001). Cüceloğlu (2000) stresi, kişilerin olumsuz çevre koşullarının etkisiyle fiziksel ve psikolojik olarak sınırlarının zorlaması şeklinde tanımlamaktadır. Hayatın içindeki önemli ve kritik durumlarda yaşanan birçok olay ve davranış strese neden olabilmektedir.

İş stresi, çalışma hayatının sonucu olarak ortaya çıkan stres çeşididir. İşyerinde, işgöreni rahatsız eden etmenler, işgörende stres oluşturmaktadır (Yüksel, 2003). İş stresi, işgörenlerin verimlilik, performans, tatmin ve davranışlarını da etkilemektedir (Gül, Oktay ve Gökçe, 2008). İş Stresi ile ilgili birçok rahatsızlıklar işyerlerinde işi yavaşlatma, güdülenmenin kaybolması, yaratıcılığın azalması, performansın değişmesi, çeşitli hastalıklar ve ölüm gibi pahalıya mal olan sonuçlar doğurmaktadır (Ailen, 1983, s.8). Yönetici, işgörenlerin çalışırken nasıl davrandıklarını anlamalı, onların gelecekteki davranışlarının ne olabileceğini tahmin etmeli, davranışları yönlendirmek, değiştirmek ve kontrol etmek konusunda yeteneğini geliştirmelidir (Schafer, 1987, s.310-314). Etkin, verimli bir üretim ve başarılı bir yönetim için, örgütlerin stres kaynakları üzerinde kendi örgüt iklimlerine uygun modeller çerçevesinde çalışmaları kaçınılmaz görülmektedir (Gümüştekin ve Öztemiz, 2005).

1920'li yıllarda kavram olarak literatüre kazandırılan iş doyumu, Maslow tarafından kuramsallaştırılmıştır. Mesleki doyum ya da iş tatmini olarak da adlandırılan iş doyumu, çalışan bireylerin yaptıkları bir mesleğin üyesi olmaktan hoşnut olması, işin özellikleri ve bireylerin özelliklerinin uyum içinde olması olarak tanımlanmaktadır. İş doyumu, kişilerin başarılı, mutlu ve üretken olabilmelerinin en önemli koşullarından biri olarak kabul edilmektedir. Buna paralel olarak iş doyumu, etkileyen ve etkilenen bir konumda yer almaktadır (Tunacan ve Çetin, 2009).

Yaşam doyumu, kişinin kendine has sürdürdüğü yaşamına ilişkin genel düşünce ve değerlendirme olarak tanımlanabilmektedir. Kendine has bir durum taşıyan yaşam doyumu düşüncelerinin oluşmasında, bireyin içinde bulunduğu durumu zihninde oluşturduğu standart yaşam ile karşılaştırması ortaya çıkarmaktadır (Diener, & ark.1985). Bireyler açısından yaşam doyum düzeyi birçok faktörden etkilenebilmektedir. Bu faktörlerden bazıları günlük hayattan duyulan mutluluk, yaşam amacına verilen anlam, hedeflere varma konusundaki uyum, olumlu kimlik, fiziksel olarak kişinin kendisini zinde ve iyi hissetmesi, ekonomik özgürlük ve sosyal ilişkiler gibi durumlardır (Schmitter, 2003).

İlgili literatürde iş stresi, iş doyumu ve yaşam doyumu konuları üzerinde oldukça fazla sayıda araştırma yapıldığı görülmüştür. Bu araştırma sonuçlarına göre iş stresi arttıkça iş doyumunun düşmekte olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Arıcı, 2020; Özkaya, 2008; Günbaylı ve Tokel, 2012). İş stresi yaşam doyumu arasında negatif ilişkiler olduğu sonuçları da ulaşılan diğer çalışma sonuçlarıdır (Tozkoparan, 2021; Cole vd., 2004).

İş stresi, iş ve yaşam doyumu birbiriyle ilişkili konular olup, örgütsel ortamlarda çalışan bireylerin performans değerlerine etki eden önemli faktörler olarak görülmektedir. Aynı kurumda farklı branşlarda görev yapan öğretmenlerin iş stresi, iş ve yaşam doyumu faktörlerinden farklı ölçülerde etkilendiği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın

amacı, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ortaöğretim kademesinde çalışan öğretmenlerin iş stresi, iş ve yaşam doyumu düzeylerinin, farklı branşlar arasında değişiklik gösterip göstermediğinin belirlenmesidir.

2. YÖNTEM (MATERYAL METOD)

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmanın amacına yönelik olarak çalışmada, mevcut olan durumu belirlemeyi amaçlayan betimsel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama önceden ya da günümüzde var olan bir vaziyeti olduğu şekliyle müdahale etmeden tasvir etmeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya mevzu olan olay, fert ya da nesne kendi şartları içinde ve/veya aynen tanımlanmaya çalışılır. Onları, rastgele bir şekilde etkileme ya da değiştirme çabası gösterilmez (Karasar, 2020).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın Evrenini Kütahya ilinde çalışmakta olan ortaöğretim branş öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini Kütahya ilinde 2018-2019 eğitim öğretim yılında ortaöğretim kurumlarında çalışmakta olan, Sosyal branş (TDE, Tarih, Coğrafya, Felsefe, Yabancı Dil, Diğer) =164 Sayısal branş (Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Diğer)=139 Beden Eğitimi = 125 Toplamda 428 öğretmen oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm: Öğretmenlerin iş ortamında yaşadığı stres düzeyini belirlemek için örgütsel stres ölçeği, ikinci bölüm: öğretmenlerin iş hayatından aldığı doyum düzeyini belirlemek için iş doyumu ölçeği, üçüncü bölüm: öğretmenlerin yaşamdan aldığı doyum düzeylerini belirlemek için yaşam doyumu ölçeği kullanılmıştır.

Örgütsel Stres Ölçeği; 1988 yılında Theorell ve arkadaşları tarafından geliştirilen 40'tan fazla yabancı dile çevrilen ölçek, oldukça yaygın bir kullanıma sahip olup iş stresini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Orijinal hali iş yükü, kontrol, sosyal destek olmak üzere 3 alt boyut ve 17 sorudan oluşan ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması 2011 yılında Yıldırım, Taşmektepligil ve Üzümlü tarafından yapılmış olup “Kısa Versiyon Örgütsel Stres Ölçeği” olarak 14 soru ve 4 alt boyutta uyarlanmıştır. “Sosyal Destek” boyutu (9, 10, 11, 12, 13, 14), “İş Yükü” alt boyutu (1, 2, 3), “Beceri Kullanımı” (4, 5, 6), “Karar Verme” (7, 8) sorulardan oluşmaktadır (Yıldırım, Taşmektepligil ve Üzümlü, 2011). Ölçekte yer alan ifadeler; “hiçbir zaman (1), çok nadir (2), bazen (3), çoğu zaman (4) ve her zaman (5) olmak üzere 5’li likert tipinde düzenlenmiştir. Ölçek toplam varyansın %54.58’ini açıklarken toplam ölçeğin Cronbach’s Alpha iç tutarlılık değerleri ise ($\alpha=0.79$) olarak bulunmuştur.

Minnesota İş Doyum Ölçeği (MİDÖ): Weiss, Dawis, England ve Lofquist (1967) tarafından geliştirilmiş olan ve Baycan tarafından (1985) Türkçeye uyarlanan MİDÖ 20 maddeden oluşan beşli Likert tipi bir ölçektir. Her bir soru içinde, kişinin işinden duyduğu hoşnutsuzluk derecesini tanımlayan “Hiç Memnun Değilim” den, “Çok Memnunuz” a kadar beş seçenek bulunmaktadır. Ölçekten iç kaynaklı (intrinsic) doyumu (1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 19, 20), dış kaynaklı (extrinsic) doyumu (5, 6, 12, 13, 14, 16, 17, 18) ve genel doyumu (tüm maddeler) ölçek puanları elde edilmektedir. Genel doyum puanı 20 maddeden elde edilen puanların

toplamlarının 20'ye, içsel doyum puanı içsel faktörleri oluşturan maddelerden elde edilen puanların toplamının 12'ye, dışsal doyum puanı dışsal faktörleri oluşturan maddelerden elde edilen puanların toplamının 8'e bölünmesi ile elde edilmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 100, en düşük puan 20 olup, orta noktaya düşen 60 ise nötr doyumunu ifade etmektedir. Puanların 20'ye yaklaşması doyum düzeyinin düştüğünü, 100'e yaklaşması ise yükseldiğini göstermektedir. Bu çalışmada Cronbach's Alfa katsayılarının iç kaynaklı doyum için.82, dış kaynaklı doyum için.82 ve genel doyum için.89 olduğu görülmüştür.

Yaşam Doyumu Ölçeği: Diener ve Diğ. (1985), tarafından geliştirilen Yaşam Doyumu Ölçeğinin (The Satisfaction With Life Scale) Türkçeye çevrilmesi ve uyarlanması Köker (1991), tarafından yapılmıştır. Ölçeğin güvenirlik çalışmaları sonucunda Cronbach's Alfa katsayısı .84 olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 1. Kullanılan Ölçeklere İlişkin Değerler

Değişkenler	Ölçek Alt Boyutları	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)	Cronbach's Alpha
Örgütsel Stres Ölçeği	Sosyal Destek	,286	,547	.841
	İş yükü	-,511	,322	.807
	Beceri Kullanımı	,386	,647	.821
	Karar Verme	,099	,287	.816
İş Doyumu Ölçeği	İçsel Doyum	-,651	-,511	.829
	Dışsal Doyum	1,156	,322	.821
	Genel İş Doyumu	-,481	1,111	.893
Yaşam Doyumu Ölçeği	Yaşam Doyumu	-,142	,202	.841

Kullanılan Ölçeklerin tüm alt boyutlarına verilen cevaplara ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olduğuna ilişkin bulgular çizelge 1'de sunulmuştur. Çarpıklık ve basıklık değerleri ± 1.5 aralığında yer aldığı için verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir (Tabachnick & Fidell, 2007).

Maddelerin iç tutarlılığının bir ölçüsü olan Cronbach alfa katsayısı, ölçekte bulunan maddelerin homojen yapısını açıklamak veya sorgulamak üzere kullanılır. Cronbach alfa katsayısı yüksek olan ölçekteki maddelerin birbirleriyle tutarlı bir o kadar da aynı özelliği ölçen maddelerden meydana geldiği yorumu yapılır. Cronbach alfa likert tipli ölçeklerde sıklıkla kullanılmaktadır. Cronbach alfa değerleri aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$0 < R2 < 0.40$ ise güvenilir değil

$0.40 < R2 < 0.60$ ise düşük güvenilirlikte

$0.60 < R2 < 0.80$ ise oldukça güvenilir

$0.80 < R2 < 1.00$ ise yüksek güvenilirlikte

Kaynak: Alpar, 2013

Ölçek alt boyutlarının Cronbach's Alfa değerleri $0.80 < R2 < 1.00$ arasında olup yüksek güvenilirlikte.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilmesinde IBM SPSS Statistics 26.0 Paket program kullanılmıştır. Verilerin analizine geçmeden önce uygun analiz yöntemini belirlemek için verilerin normal dağılıp

dağılmadıkları basıklık ve çarpıklık değerlerine göre belirlenmiştir. Gruplar arasındaki farklılığı tespit etmek test yöntemlerinden tek yönlü varyans analizi (ANOVA), ile çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) teknikleri kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Çizelge 2. Öğretmenlerin Branşlarına Göre Örgütsel Stres Puanları Arasındaki MANOVA Testi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	η^2
Sosyal Branş	Sosyal Destek	2,478	2	1,239	4,233	,015	,020
Sayısal Branş	İş Yüğü	1,594	2	,797	1,865	,156	,009
Beden Eğitimi Branşı	Beceri	,398	2	,199	,569	,567	,003
	Kontrol	1,400	2	,700	1,241	,290	,006
Pillai's Trace	P=,042						

* $p < 0.05$

Çizelge 2 incelendiğinde öğretmenlerin branşlarına göre örgütsel stres alt boyutlarından iş yüğü alt boyutu ($F=2,431$, $p>0.05$) kontrol alt boyutu ($F=1,632$ $p>0.05$) arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmezken, öğretmenlerin branşlarına göre sosyal destek alt boyutu arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F=4,233$, $p<0.05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey testi yapılmıştır.

Çizelge 3. Öğretmenlerin Branşlarına Göre Örgütsel Stres Puanlarından Hangi Gruplar Arasında Farklılığın Olduğunu Gösteren Tukey Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Branş	(J) Branş	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	P
Sosyal Destek	Beden Eğitimi	Sayısal	-,1874*	,06669	,014
		Sosyal	,0580	,06424	,639
	Sayısal	Beden Eğitimi	,1874*	,06669	,014
		Sosyal	-,1294	,06238	,096
İş Yüğü	Sosyal	Beden Eğitimi	-,0580	,06424	,639
		Sayısal	,1294	,06238	,096
	Beden Eğitimi	Sayısal	-,1554	,08059	,132
		Sosyal	-,0882	,07763	,492
Beceri	Sayısal	Beden Eğitimi	,1554	,08059	,132
		Sosyal	,0672	,07538	,646
	Sosyal	Beden Eğitimi	,0882	,07763	,492
		Sayısal	-,0672	,07538	,646
Beceri	Beden Eğitimi	Sayısal	,0471	,07291	,795
		Sosyal	-,0251	,07023	,932
	Sayısal	Beden Eğitimi	-,0471	,07291	,795

		Sosyal	-,0722	,06819	,540
	Sosyal	Beden Eğitimi	,0251	,07023	,932
		Sayısal	,0722	,06819	,540
Kontrol	Beden Eğitimi	Sayısal	-,0129	,09260	,989
		Sosyal	,1104	,08920	,432
	Sayısal	Beden Eğitimi	,0129	,09260	,989
		Sosyal	,1233	,08661	,330
	Sosyal	Beden Eğitimi	-,1104	,08920	,432
		Sayısal	-,1233	,08661	,330

* $p < 0.05$

Çizelge 3 incelendiğinde Tukey testi sonuçlarına göre sosyal gurubu öğretmenleri ile diğer guruplar arasında anlamlı farklılık tespit edilmezken, sayısal gurubu ($\bar{x}=4,09$) ile beden eğitimi ($\bar{x}=3,91$) gurubu arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Sayısal gurubu öğretmenlerinin iş stresi, beden eğitimi gurubu öğretmenlerden daha yüksektir.

Çizelge 4. Öğretmenlerin Branşlarına Göre İş Doyumu Puanları Arasındaki MANOVA Testi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	η^2
Sosyal	İç Doyum	3,512	2	1,756	8,727	,000*	,039
Sayısal	Dış Doyum	1,855	2	,928	1,958	,142	,009
Beden Eğitimi	Genel Doyum	2,718	2	1,359	5,203	,006*	,024
Pillai's Trace	P=,030						

* $p < 0.05$

Çizelge 4 incelendiğinde öğretmenlerin branşlarına göre dış doyum puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmezken ($F=1,958$, $p>0.05$), branşlara göre iç doyum ($F=5,798$, $p<0.05$) ve genel doyum ($F=5,203$, $p<0.05$) puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın hangi guruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey testi yapılmıştır.

Çizelge 5. Öğretmenlerin Branşlarına Göre İş Doyumu Puanlarından Hangi Guruplar Arasında Farklılığın Olduğunu Gösteren Tukey Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Branş	(J) Branş	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	P
	Sosyal	Sayısal	,0696	,05172	,371
		Beden Eğitimi	-,1567*	,05326	,010
İç Doyum	Sayısal	Sosyal	-,0696	,05172	,371
		Beden Eğitimi	-,2263*	,05529	,000*
	Beden Eğitimi	Sosyal	,1567*	,05326	,010*
		Sayısal	,2263*	,05529	,000*

Dış Doyum	Sosyal	Sayısal	,1365	,07936	,199
		Beden Eğitimi	-,0090	,08173	,993
	Sayısal	Sosyal	-,1365	,07936	,199
		Beden Eğitimi	-,1455	,08485	,201
	Beden Eğitimi	Sosyal	,0090	,08173	,993
		Sayısal	,1455	,08485	,201
Genel Doyum	Sosyal	Sayısal	,1153	,05892	,124
		Beden Eğitimi	-,0865	,06068	,329
	Sayısal	Sosyal	-,1153	,05892	,124
		Beden Eğitimi	-,2017*	,06300	,004*
	Beden Eğitimi	Sosyal	,0865	,06068	,329
		Sayısal	,2017*	,06300	,004*

*p<0.05

Çizelge 5 incelendiğinde Tukey testi sonuçlarına göre iç doyum puanlarında beden eğitimi ile ($\bar{x}=3,7167$) sosyal ($\bar{x}=3,5600$), ve sayısal ($\bar{x}=3,4904$) gurubu arasında beden eğitimi gurubu lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Beden eğitimi gurubu öğretmenlerinin sosyal ve sayısal gurubu öğretmenlerden daha yüksek iş doyumunu puanlarına sahip olduğu görülmektedir.

Dış doyum puanlarında gruplar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilemezken, genel doyum puanlarında beden eğitimi ($\bar{x}=3,8816$) ile sayısal ($\bar{x}=3,6799$) gurubu arasında beden eğitimi gurubu lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Beden eğitimi gurubu öğretmenlerin sayısal gurubu öğretmenlerden daha yüksek iş doyumunu puanlarına sahip olduğu görülmektedir.

Çizelge 6. Öğretmenlerin Branşlarına Göre Yaşam Doyumu Puanları Arasındaki ANOVA Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Branş	N	X	Ss	F	P	Fark
Yaşam Doyumu	Sosyal	164	17,061	3,714	1,864	.156	-
	Sayısal	139	16,402	3,298			
	Spor ve Sanat	125	17,184	3,793			
	Toplam	428	16,883	3,616			

*p<0.05

Çizelge 6 incelendiğinde öğretmenlerin branşlarına göre yaşam doyumunu puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($F=1,864$ $p>0.05$). Grupların ortalama puanlarına bakıldığında sayısal ($\bar{x}=16,883$) guru öğretmenlerin, beden eğitimi ($\bar{x}=17,184$), ile sosyal ($\bar{x}=17,061$), gurubu öğretmenlere göre daha düşük ortalama sahip olduğu görülmektedir.

Genel olarak sayısal gurubunun sosyal ile beden eğitimi gurubu öğretmenlere göre yaşam doyumlarının düşük olduğu görülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Ortaöğretim kurumlarında çalışan branş öğretmenlerinin iş stresi, iş ve yaşam doyumu düzeylerinin karşılaştırılması amacıyla yapılan bu çalışmada, öğretmenlerin branş değişkenine göre, iş stresi, iş ve yaşam doyumu düzeyleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre sayısal branş öğretmenlerinin iş stresi beden eğitimi branşı öğretmenlerine göre daha yüksek, iş doyumu boyutlarından iç doyumda beden eğitimi öğretmenlerinin sayısal ve sözel öğretmenlerine göre daha yüksek, genel doyumda beden eğitimi öğretmenlerinin sayısal öğretmenlerine göre daha yüksek puanlara sahip olduğu tespit edilmiştir.

İlgili alan çalışmaları incelendiğinde Bozkurt'un (2004) yaptığı çalışmada öğretmenlerde stres yaratan olaylar ile stresle başa çıkma tarzları arasındaki ilişkileri incelenmiş olup öğretmenlerin birçok faktörden dolayı mesleklerinde stres yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız'ın (2013) yaptığı araştırmada ise ilkököl ve ortaokul öğretmenlerinin orta düzeyin üstünde iş stresi yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Erken (2006) özel ve resmi ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin iş tatmini ve iş streslerinin karşılaştırdığı çalışmada, özel ve resmi ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin iş stresi çalıştıkları kurumun resmi ya da özel olmasına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Devlet okullarında çalışan öğretmenlerin iş stresi düzeyleri, özel okullarda çalışan öğretmenlerin iş stresi düzeylerinden daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Meral (2011) yaptığı çalışmada Anadolu liselerinde görevli güzel sanatlar ve spor branşı öğretmenlerinin sosyal gurubu ve sayısal gurubu öğretmenlere göre daha fazla iş stresi yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca örgütsel stres kaynakları bir bütün olarak değerlendirildiğinde hem genel liseler hem de Anadolu liselerinde görevli tüm branş öğretmenlerinin algıları arasında branş değişkeni açısından anlamlı bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Meral'in (2011) sonuçları iş stresinde branş değişkeni açısından çalışmamızdaki bulgularla örtüşmemektedir. Bu araştırmanın sonuçlarında beden eğitimi öğretmenleri diğer branşlara göre daha az iş stresi yaşamaktadır. Meral'in (2011) sonuçları ile bu çalışmadaki bulguların farklılık göstermesinin sebebi olarak öğretmenlerin çalıştığı okulun türü, kültür, yönetim, bölgesel farklılıklar, okul iklimi gibi değişkenler açısından farklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Karaaslan, Uslu ve Esen (2020) Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik iş doyumu ve yaşam doyumunu incelediği çalışmada, araştırmaya katılan beden eğitimi

öğretmenlerinin iş doyumlarının normal, yaşam doyumlarının yüksek düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Turhan, Erol, Demirkol ve Özdemir (2018) örgütsel bağlılık, iş stresi ve iş doyumları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, öğretmenlerin işyerinde yaşadığı stres arttığında iş doyumları ve örgütsel bağlılık algılarının azaldığını tespit etmiştir. Alan yazındaki diğer çalışma sonuçlarında da iş stresi ile iş doyumları arasında negatif ilişkiler olduğu görülmüştür (Bayındır ve Gökler, 2018; Yapraklı ve Yılmaz, 2007; Günbaylı ve Tokel, 2012; Turhan ve diğ. 2018).

Sonuç olarak öğretmenlerin branşlarına göre iş (örgütsel) stres boyutlarından iş yükü, beceri kullanımı ve karar verme boyutlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmezken, sosyal destek boyutunda anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılığa göre sayısal branşı öğretmenleri, beden eğitimi ve spor öğretmenlerine göre daha fazla iş stresi yaşamaktadır.

Öğretmenlerin branşlarına göre iş doyumları düzeyleri değerlendirildiğinde dış doyumda anlamlı bir farklılığa rastlanmazken, iç ve genel doyumlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. İç doyum boyutunda beden eğitimi ile sosyal ve sayısal gurubu arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Beden eğitimi gurubu iç doyumları sosyal ve sayısal guruplarına göre daha yüksektir. Genel doyumda beden eğitimi gurubunun sayısal gurubuna göre puanları daha yüksek bulunmuştur. Öğretmenlerin branşlarına göre yaşam doyumları düzeyleri değerlendirildiğinde branşlar arasında yaşam doyumları düzeylerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Beden eğitimi öğretmenleri lehine anlamlı sonuçlar değerlendirildiğinde, iş doyumlarında beden eğitimi öğretmenleri lehine anlamlı sonuçların sebebi olarak; ders araç gereçlerinin diğer derslere göre daha fazla kullanılması, öğrencinin derste daha aktif olarak katılım sağlaması, ders içeriğinin öğrenmede ilgi çekici olması, öğrencilerin beden eğitimi derslerine olan ilgileri, derslerin %70 oranında uygulamalı olması, sınıf dışı bir alanda yapılan derslerin öğrencileri isteklendirmesi, kıyafet farklılığı gibi etkenler, beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin iş doyumunu olumlu yönde arttırmış olabilir. Bu farklılığın sebebi olarak mesleğe adanmışlık, örgütsel bağlılık, okul yönetimi, kişisel ya da sosyal faktörler de olabilir. Bunlar da ayrıca araştırılması gereken önemli bir konu olarak önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Ailen, R., *Human Stress: It's Nature and Control*, McMilan Pub/ New York, 1987.

Alpar, R. (2013). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Detay Yayıncılık / Ankara.

Arıcı, N., *Ortaokul Öğretmenlerinin Örgütsel Stres Kaynakları ile İş Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli 2020.

Arpacı, F. (2005). Sekreterlerin çalıştıkları yöneticinin kademesine göre stres kaynaklarının incelenmesi. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 17, 1-17. <https://esef.gazi.edu.tr/> (Erişim tarihi: 07.06.2022).

Balcıoğlu, G., Savrun, M. (2001). Stres ve hormonlar. Türk Psikiyatri Dergisi, 2, 43-50. <https://www.turkpsikiyatri.com/> (Erişim tarihi: 12.06.2022).

Baycan, A., *Analysis of Several Aspects of Job Satisfaction Between Different Occupational Groups*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1985.

Bayındır K., A. ve Gökler, R. (2018). Bursa ili özel eğitim merkezlerinde görev yapan uzmanların iş stresi ve iş doyumları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(55), 793-808. <https://www.sosyalarastirmalar.com/> (Erişim tarihi: 10.06.2022).

Bozkurt N., *İlköğretim Öğretmenlerinde, Stres Yaratan Yaşam Olayları ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi*, XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya, 2004.

Cole, D., Panchanadeswaran, S. ve Daining, C. (2004). Predictors of Job Satisfaction of Licensed Social Workers: Perceived Efficacy as a Mediator of the Relationship Between Workload and Job Satisfaction. Journal of Social Service Research, 31(1), 1-12. <https://www.jssr.org.pk/> (Erişim tarihi: 12.06.2022).

Cüceloğlu, D. (2000). *İnsan ve Davranışı* (10. Baskı), Remzi Kitabevi / İstanbul.

Diener E, Emmons RA, Larsen, RJ. & Griffin S. The satisfaction with life scale. J Personal Assess 1985, 49 (19): 71-75. <https://www.tandfonline.com/> (Erişim Tarihi: 22.06.2021).

Erken, B., *Özel Ve Resmi İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin İş Tatmini ve İş Streslerinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Dönem Projesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2006.

Gül, H., Oktay, E. ve Gökçe, H. (2008). İş tatmini, stres, örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti ve performans arasındaki ilişkiler: Sağlık sektöründe bir uygulama. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 20, 1-11. <https://www.akademikbakis.org/> (Erişim tarihi: 05.05.2022).

Gümüştekin, Y. E. & Öztemiz, A. B. (2005). Örgütlerde stresin verimlilik ve performansla etkileşimi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 14 (1) , 271-288. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cusosbil/issue/4371/59802>. (Erişim tarihi: 13.05.2022).

Günbaylı, İ. ve Tokel, A. (2012). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş doyumu ve iş stresi düzeylerinin karşılaştırmalı analizi. ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 3(5), 77-95. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/odusobiad/> (Erişim tarihi: 10.06.2022).

Karaaslan, İ., Uslu, T., & Esen, S. (2020). Research on occupational burnout, job satisfaction and life satisfaction of Physical Education Teachers. Journal of Health and Sport Sciences, 3(1), 7-18. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhss/issue/58369> (Erişim tarihi: 05.06.2022).

Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (36. Baskı), Nobel Yayınları / Ankara.

Köker, S., *Normal ve Sorunlu Ergenlerin Yaşam Doyumu Düzeyinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.

Meral S., *Genel Lise ve Anadolu Liselerinde Görevli Öğretmenlerin Örgütsel Stres Kaynaklarının Karşılaştırmalı Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya 2011.

Özkaya, M. O., Yakın, V., & Ekinci, T. (2008). Stres düzeylerinin çalışanların iş doyumu üzerine etkisi Celal Bayar Üniversitesi çalışanları üzerine ampirik bir araştırma. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 15(1), 163-179. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13688/165666> (Erişim tarihi: 13.06.2022).

Schafer, W. *Stress Management For Wellness*, Mc.Graw Hill / New York, 1987.

Schmitter, A. C. (2003). Life Satisfaction in Centenarians Residing in Long-Term Care. <http://www.mmhc.com/articles/NHM9912/cutillo.html> (Erişim tarihi: 21.05.2020).

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate statistics* (5th ed.), Pearson, Allyn & Bacon / Boston.

Tozkoparan, G. (2021). Örgütsel Stresin Çalışanların Yaşam Doyumu ve Bireysel Performans Algısına Etkileri Üzerine Bir Araştırma . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2), 1881-1910 . <https://dergipark.org.tr/tr/pub/itobiad/article/851959> (Erişim tarihi: 11.06. 2022).

Tunacan, S., ve Çetin, C. (2009). Lise öğretmenlerinin iş doyumunu etkileyen faktörlerin tespitine ilişkin bir araştırma. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 29(1), 155-172. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd> (Erişim tarihi: 15.06.2021).

Turhan, M., Erol, C. Y., Demirkol, M., & Özdemir, Y. T. (2018). Örgütsel Bağlılık, İş Stresi ve İş Doyumu Arasındaki İlişki. Journal of Turkish Studies, 13 (27), 1491-1507. <https://turkishstudies.net/turkishstudies> (Erişim tarihi: 13.06.2022).

Yapraklı, Ş. ve Yılmaz, M. K. (2007). Çalışanların iş stresi algılarının iş tatminleri üzerindeki etkisi: Erzurum'da ilaç mümessilleri üzerinde bir saha araştırması. Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, 21(1) 155-83. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2683> (Erişim tarihi: 12.06.2022).

Yıldırım, Y., Taşmektepligil, Y., Üzümlü, H. (2011). Kısa versiyon örgütsel stres ölçeğinin Türkçeye uyarlanması (Geçerlilik ve güvenirlik çalışması). Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi, 13(1), 103 - 108. <https://app.trdizin.gov.tr/> (Erişim tarihi: 20.05.2022).

Yıldız B., *İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin İş Stresi, Örgütsel Bağlılık ve İş Doyumuna Yönelik Algılarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul 2012.

Yüksel, İ. (2003). İş stresi, işe bağlılık ve iş doyumunu arasındaki ilişkinin analizi (Teknisyenlere yönelik bir uygulama). Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17(1-2), 213-224. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2683> (Erişim tarihi: 13.06.2022).

SPORCU ÖĞRENCİLERİN SPORDA SÖYLENTİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

Murat YILMAZ¹, Esra BAYRAK AYAŞ²

¹Adıyaman Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, 0000-0003-1027-0664

²Adıyaman Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, 0000-0001-8153-2313

Özet

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte kaynağı belli olmayan güvenilirliği kanıtlanmamış bilgilerin varlığı günden güne artış göstermektedir. Sporda, sağlıkta, siyasette, sosyal medyada, sosyal ve bireysel hayatın her alanında birtakım belli belirsiz söylentiler ile karşılaşabilmekteyiz. Teknolojideki hızlı gelişmede de saniyeler içerisinde söylentilerin dünyanın her yerine yayılmasına olanak vermektedir. Bu nedenden dolayı çalışmada sporcu öğrencilerin sporda söylenti düzeylerini belirleyerek bu söylenti düzeylerinin çeşitli değişkenlerle arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma gurubunu 2020-2021 eğitim-öğretim yılı Adıyaman Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu öğrencileri oluşturmaktadır. Ölçek formu öğrencilere online sunulmuş ve toplamda 203 kişi araştırmada yer almıştır. Verilerin elde edilmesi için “Sporda Söylenti Etki Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek toplamda 28 soru maddesi ve 5 alt boyuttan (Bireysel Etkilenim boyutu, İletişim boyutu, Motivasyon boyutu, Reklam boyutu, Örgüt içi Yayılım boyutu) oluşmaktadır. Ayrıca ölçek “Hiçbir Zaman-1” ile “Her zaman-5” arasında derecelenen beşli likert tarzı bir ölçektir. Veri çözümlenmesinde SPSS kullanılmıştır. Verilerin analizinde frekans, yüzde, ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değ. ve uygun testler (t-testi ve ANOVA testleri) yapılmıştır. Verilerden elde edilen sonuçlar %95 güven aralığında ve $p<0.05$ olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılan öğrencilerin genel ölçekten ve alt boyutlardan almış oldukları ortalama puanların ölçekten alınabilecek en düşük puana yakın olduğu görülmektedir. Bu durumda katılımcıların sporda söylenti düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir. Yapılan analizler sonucunda yaş, cinsiyet, kaç yıldır spor yapıyorsunuz ve sınıf düzeyi arasında anlamsal farklılıklara rastlanmamıştır. Ancak spor branşı değişkeninde reklam alt boyutunda anlamsal farklılığa rastlanmıştır. Bu anlamsal farklılıkta bireysel spor yapanlar lehine sonuçlandığı görülmüştür ($p<0,05$). Sonuç olarak öğrencilerin kaynaklarının kanıtlanmamış ve güvenilir olmayan bilgilere inanmadıklarını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Söylenti, Sporda Söylenti, Öğrenci

GİRİŞ

İnsanoğlunun var olduğu günden itibaren bugüne kadar her yerde cevaplarını istediği bilgilerin karşılığını bulamadığında, söylenti bu cevaplara anlam vermeye yönelik mevcut konumunu almıştır. İnfomal eğitimin bir ögesi olarak kabul edilen söylenti, söyleneni ve doğruluğu belli olmasa da kişiler arasında iletişim ve etkileşim aracı olarak geçmişten günümüze kadar geçen zaman diliminde her daim karşımıza çıkmıştır. Standartlara uyma ya da bu standartların üzerine çıkma isteği, insanlar arasında büyük bir rekabet duygusu oluşturmuş ve bu yarış her çağda hayatın belirsizliğinden dolayı daha fazla yoğunlaşmıştır (Tebbutt, 1995). Sporda, sağlıkta, siyasette, sosyal medyada, sosyal ve bireysel hayatın her alanında birtakım belli belirsiz söylentiler ile karşılaşmaktayız. Özellikle sosyal medyanın yaygınlaşması ile insanların doğru veya yanlış olarak bilgiye ulaşmaları çok kolay bir hale gelmiştir. Bir haber veya paylaşım ile dünyanın bir diğer ucuna dakikalar içinde bilgi akışı gerçekleşebilmektedir (Tebbutt, 1995),

Söylenti, çoğunlukla kanıtlanmamış ve güvenilir bir kaynaktan sözlü olarak yayılan bilgilerdir. Söylentiler olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilmektedir. Söylentiler kısmen yanlış olabildiği gibi tamamen de yanlış olabilmektedir. Ayrıca inkar edilemez derecede doğru veya erken gerçekler olabilirler. "Her söylentide bir doğruluk payı vardır" inancına dayanarak, insanlar, bildikleri ve inandıkları için açıkça yanlış ve hatta gülünç olsalar bile, söylentilerin içinde bir miktar doğruluk payı olduğuna inanma eğilimindedirler (Banks, 1996).

Söylentiler, genellikle, herhangi bir amaç veya strateji olmaksızın, kendiliğinden ortaya çıkan sosyal bir uydurmadır (Kapferer, 1992).

Kavram olarak söylentiler ve dedikodular birbirlerine benzeseler de bu iki kavramın ayrıştığı iki önemli faktör yer almaktadır. Bunlar;

- a) Bireylerin dedikodunun doğruluğunu söylentiden daha az sorgulaması,
- b) Dedikodu bireyler hakkında, söylenti ise olaylar hakkındadır (Farley ve ark., 2010).

Söylenti ve dedikodu, aralarında pek çok benzerlik olduğu için genellikle aynı kavram olarak ele alınır. Söylentiler genellikle güvenilir kanıtlar olmaksızın kişiden kişiye ağızdan ağza iletilir. Genellikle söylentiler ara sıra ortaya çıkmakta ve kaybolmaktadır. Bazen de aynı söylentiler kendini tekrar etmektedir. Bu nedenden dolayı söylentiler geçici bir meraktır.

Söylenti sosyal bir olgudur, bu yüzden onu duyurmak/yayabilmek için en az iki kişiye ihtiyaç vardır (Hagar, 2009). Söylentilerin yayılabilmesi için belirsizlik, kaygı, önem ve inanç gibi faktörler etkilidir.

Söylentiler günlük hayatta herkesin bir şekilde karşılaştığı bir gerçektir. Sporda, sağlıkta, sosyal medyada, siyasette ve sosyal hayatın her alanında muğlak dedikodularla karşılaşırız.

Dedikodu dünyada en eski medyası olarak yer almaktadır. Dedikoduda en çok sosyal medya üzerinden spor camiasında kendini gösterdiğini söylemek mümkün (Üzüm ve ark., 2020).

Spor alanındaki söylentiler; transferler, sporcuların kişisel yaşamları, antrenörler, hakemler, rakip takımlar ve sporcular hakkında söylentiler olumlu veya olumsuz olabilmektedir. Bu da doğrudan veya dolaylı olarak sporcuların başarılarından tutunda performansına, motivasyonuna gibi boyutlarda etkisini göstermektedir. Örneğin; Oynama şansı bulamayan futbolcuların transfer döneminde farklı takımlarla görüştükleri birçok medya kuruluşu tarafından dile getiriliyor. Herhangi bir kaynağa dayanmayan, ilk çıkış ve yayılma süreci belirsiz olan bu tür söylentiler, sporcular ile kulüp, seyirci ve kulüp ile seyirci arasında olumlu veya olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu durumun sonucunda söylentiden olumlu veya olumsuz olarak etkilenen kişilerin bu tarz söylentilerle mücadele etmesine neden olmaktadır (Üzüm ve ark., 2020).

YÖNTEM

Bu araştırmada veri toplamak için genel tarama modeli kullanılmıştır. Evreni büyük olan çalışmalarda evren hakkında daha kapsamlı sonuçlara varmak için evrenin tamamı veya içerisinde var olan grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan düzenlemeler genel tarama modeli şeklinde tanımlanmaktadır (Karasar, 2005).

Çalışma Grubu

Çalışmanın araştırma grubunu 2020-2021 eğitim - öğretim yılı Adıyaman Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu öğrencileri oluşturmaktadır. Ölçek formu öğrencilere online sunulmuş ve toplamda 203 öğrenci katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında Üzüm ve ark. (2020), tarafından geçerlik ve güvenirlik analizi yapılmış olan “Sporda Söylenti Etki Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek toplamda 28 soru maddesinden ve 5 alt boyuttan (Bireysel Etkilenim boyutu, İletişim boyutu, Motivasyon

boyutu, Reklam boyutu, Örgüt içi Yayılım boyutu) oluşmaktadır. Ayrıca ölçek “Hiçbir Zaman-1” ile “Her zaman-5” arasında derecelenen beşli likert tarzı bir ölçektir.

Verilerin Analizi

Veri analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Öncelikle normallik testlerinden olan Shapiro Wilk-W testi yapılmış ve verilerin basıklık ve çarpıklık değerlerinin “-2 ile +2” aralığında olduğu teyit edilmiştir. Bu sonuçlar sonucunda verilerin normal dağıldığı söylenebilmektedir (Trochim ve Donnelly, 2006). Verilerin analizinde öncelikle tanımlayıcı istatistikler ve uygun testler (t-testi ve ANOVA testleri) yapılmıştır. Verilerden elde edilen sonuçlar %95 güven aralığında ve $p < 0,05$ olarak değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde öğrencilerin sporda söylenti düzeylerinin belirlenmesine ait bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Kişisel Bilgilerine Yönelik N ve % Değerleri

<i>Değişkenler</i>		<i>F</i>	<i>%</i>
<i>Cinsiyet</i>	<i>Kadın</i>	91	44,8
	<i>Erkek</i>	112	55,2
<i>Yaş</i>	<i>18-23</i>	171	84,2
	<i>24-29</i>	18	8,9
	<i>30 ve Üzeri</i>	14	6,9
<i>Spor Branşınız</i>	<i>Takım Sporları</i>	126	62,1
	<i>Bireysel Sporlar</i>	77	37,9
<i>Kaç Yıldır Spor Yapıyorsunuz</i>	<i>5-7</i>	101	49,8
	<i>8-10</i>	50	24,6
	<i>11 ve Üzeri</i>	52	25,6
<i>Sınıf Düzeyiniz</i>	<i>1.Sınıf</i>	83	40,9
	<i>2. Sınıf</i>	20	9,9
	<i>3. Sınıf</i>	29	14,3
	<i>4.Sınıf</i>	71	35,0

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin en fazla %55,2 (n:112) erkek, %84,2 (n:171) 18-23 yaş arasında olduğu görülmektedir. Öğrencilerin spor branşında incelendiğinde %62,1 (n:126) takım sporu olduğu görülmektedir. Kaç yıldır spor yapıyorsunuz değişkeninde %49,8 (n:101) kişi 5-7 yıldır spor yaptıklarını belirtmişlerdir. Bir diğer faktör ise sınıf düzeyi %40,9 (83) kişinin 1. Sınıf olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Sporda Söylenti Etki Ölçeğine Ait Puan Değerleri

	N	Min.	Max.	Mean	Ss
<i>Bireysel Etkilenim boyutu</i>	203	13,00	51,00	29,04	9,57
<i>İletişim boyutu</i>	203	6,00	26,00	12,96	4,15
<i>Motivasyon boyutu</i>	203	3,00	42,00	10,51	3,83
<i>Reklam boyutu</i>	203	2,00	10,00	5,29	1,86
<i>Örgüt içi Yayılım boyutu</i>	203	4,00	18,00	12,55	2,96
<i>Sporda Söylenti Etki Ölçeğine</i>	203	33,00	114,00	70,36	15,29

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin genel ölçekten ve alt boyutlardan almış oldukları ortalama puanların ölçekten alınabilecek en düşük puana yakın olduğu görülmektedir. Bu durumda katılımcıların sporda söylenti düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin Spor Branşı Değişkeni ile Sporda Söylenti Etki Ölçeğine İlişkin t-Testi Sonucu

	Değişkenler	N	X	Ss	T	P
<i>Bireysel Etkilenim Boyutu</i>	<i>Takım Sporları</i>	126	28,15	9,56	,06	,09
	<i>Bireysel Sporlar</i>	77	30,49	9,49		
<i>İletişim Boyutu</i>	<i>Takım Sporları</i>	126	12,75	4,03	,26	,37
	<i>Bireysel Sporlar</i>	77	13,29	4,34		
<i>Motivasyon Boyutu</i>	<i>Takım Sporları</i>	126	10,22	3,04	2,60	,20
	<i>Bireysel Sporlar</i>	77	11,00	4,84		
<i>Reklam Boyutu</i>	<i>Takım Sporları</i>	126	5,01	1,81	,65	,00
	<i>Bireysel Sporlar</i>	77	5,74	1,85		
<i>Örgüt İçi Yayılım Boyutu</i>	<i>Takım Sporları</i>	126	12,38	2,90	1,50	,31
	<i>Bireysel Sporlar</i>	77	12,81	3,05		
<i>Sporda Söylenti Etki Ölçeğine</i>	<i>Takım Sporları</i>	126	68,53	15,31	,60	,02
	<i>Bireysel Sporlar</i>	77	73,35	14,87		

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin spor branşı değişkenleri ile sporda söylenti etki ölçeği ve alt boyutları arasında anlamsal bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>0,05$). Sadece reklam alt boyutunda anlamsal farklılığa rastlanmıştır ($p<0,05$). Bu anlamsal farklılıkta bireysel spor branşı ile ilgilenen öğrenciler lehine olduğu görülmektedir ($x=5,74$).

Sonuç

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin sporda söylenti düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim-

öğretim yılında Adıyaman Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılan öğrencilerin genel ölçekten ve alt boyutlardan almış oldukları ortalama puanların ölçekten alınabilecek en düşük puana yakın olduğu görülmektedir. Bu durumda katılımcıların sporda söylenti düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir. Yapılan analizler sonucunda yaş, cinsiyet, kaç yıldır spor yapıyorsunuz ve sınıf düzeyi arasında anlamsal farklılıklara rastlanmamıştır. Ancak spor branşı değişkeninde reklam alt boyutunda anlamsal farklılığa rastlanmıştır. Bu anlamsal farklılıkta bireysel spor yapanlar lehine sonuçlandığı görülmüştür ($p<0,05$). Sonuç olarak öğrencilerin kaynaklarının kanıtlanmamış ve güvenilir olmayan bilgilere inanmadıklarını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Üzüm H., Karlı Ü., Ünlü Y., Solakumur A. (2020). Sporda Söylenti Etki Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 14(2), 105-117.

Hagar, C. (2009). Information in isolation, gossip and rumour during the uk 2001 foot and mouth crisis-lessons learned. *Libri*, (59), 228–238.

Banks, K. F., (1996), Crisis Communication: A Casebook Approach Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey:U.S.A

Farley, S. D., Timme, D. R. and Hard, J. W. (2010). On coffee talk and break-room chatter: perceptions of women who gossip in the workplace. *The Journal of Social Psychology*, 150(4), 361–368.

Kapferer, J. N. (1992). Dünyanın En Eski Medyası, Söylenti & Dedikodu. İletişim Yayınları.

Tebbutt, M., (1995), Womens Talk?: A Social History of “Gossip” in Working-class Neighbourhoods, Ashgate Publishing Company, U.S.A.)

Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel yayın ve dağıtım.

Trochim, W.M. & Donnelly, J. P. (2006). *The research methods knowledge base* (3. bs.). 1-361.

QƏRBİ AZƏRBAYCAN ŞİVƏLƏRİNDƏ İSMİN HALLARININ ƏVƏZLƏNMƏSİ**Sevinc SADIQOVA**

ADPU-nun dosenti, f.ü.f.d.

Xülasə: Məqalədə müasir Azərbaycan ədəbi dil üçün arxaikləşmiş, lakin bu günə qədər Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən ismin hallarının əvəzlənməsi hadisəsi tədqiqata cəlb olunmuşdur. Arxaikləşmə prosesi iki formada təzahür edir: bir sıra linqvistik vahidlər ümumdil baxımından arxaikləşir, çünki həm ədəbi dildə, həm də həmin dilin ayrı-ayrı dialekt və şivələrində istifadədən çıxır; linqvistik vahidlərin digər qrupu isə yalnız ədəbi dil baxımından arxaikləşir, həmin dilin ayrı-ayrı dialekt və şivələrində isə işləkliyi qoruyub saxlayır. Bu baxımdan Qərbi Azərbaycan şivələri özünün linqvistik zənginliyi ilə seçilir. Ədəbi dilin arxaik vahidlərinin böyük hissəsi bu gün də Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənməkdədir. Bu məqalədə bütün arxaik vahidləri əhatə etməyimiz mümkün olmadığı üçün biz yalnız ismin hallarının əvəzlənməsini nəzərdən keçirəcəyik. Qərbi Azərbaycan şivələrində ismin hallarının əvəzlənməsi məkani-qrammatik və qrammatik hallarda özünü göstərir. Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələrində olduğu kimi, Qərbi Azərbaycan şivələrində də məkani-qrammatik hallarda əvəzlənmə özünü daha çox göstərir, qrammatik halların əvəzlənməsi isə nisbətən az müşahidə olunur. İsmnin hallarının əvəzlənməsi Azərbaycan ədəbi dilinin ayrı-ayrı dövrlərinə aid klassik bədii əsərlərdə müşahidə olunur. Tədrisən ədəbi dildə hal kateqoriyasının işlənməsinin stabilləşmə prosesi getmiş, bu səbəbdən halların əvəzlənməsi istifadədən çıxmış, bəzi dialekt və şivələrdə, o cümlədən Qərbi Azərbaycan dialekt və şivələrində isə bu hadisə qalmışdır. İsmnin hallarının əvəzlənməsi prosesi təqribən XVIII əsrin ortalarına qədər davam etmişdir. XVIII əsrin sonlarında tədrisən ədəbi dildə işləklidən çıxmışdır. İsmnin hallarının əvəzlənməsinə “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Dastani-Əhməd Hərəmi” kimi ədəbi mənbələrdə, həmçinin Qazi Bühranəddin, Yusif Məddah, İmadəddin Nəsimi, Şah İsmayıl Xətayi, Məhəmməd Füzuli, Kişvəri, Məsihi, Qövsü Təbrizi, Məhəmməd Əmani, Nişat Şirvani, Şakir Şirvani və b. orta əsr Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığında rast gəlinir.

Açar sözlər: dil, dialekt, şivə, arxaizm, hal, isim, Qərbi Azərbaycan

REPLACEMENT OF SUBSTANTIAL CASES IN THE TALKS OF WESTERN AZERBAIJAN

Summary: The article deals with substitution of cases of nouns in modern Azerbaijan literary language which use Western Azerbaijan accent. The process of archaization manifests itself in two forms: so a number of linguistic units were archaized and out of use from the literary language also from dialects and accents, another group linguistic units although they became archaisms in literary language but in separate dialects and accents remained in use. From this point of view the accents of the Western Azerbaijan differ in their wealth. The most of archaic units of literary language use in accents of Western Azerbaijan now. In this article it is impossible to review all of this, therefore we will look at substitution of cases of nouns. In the dialects of Western Azerbaijan, the replacement of the case of nouns is manifested in the spatial-grammatical and grammatical cases. As in other dialects and dialects of the Azerbaijani language, in the dialects of Western Azerbaijan, the substitution of spatial-grammatical cases is more often observed, and the substitution of grammatical cases is observed relatively less often. The substitution of the case of nouns is found in the classical works of art of the Azerbaijan literary language. Gradually, in the literary language, the process of stabilization of the use of the category of the case began, therefore the replacement of the cases of nouns fell out of use and remained in some dialects and dialects, including the dialects of Western Azerbaijan. The process of replacing the cases of nouns in the literary language lasted until about the middle of the XVIII century. In end of XVIII century gradually fell into disuse of literary language. Replacing the cases of nouns are met in classic Azerbaijan literature, in "Kitabi-Dede Korkut", "Dastani-Ahmet-Harami" and including work of KaziBurhaneddin, YusifMeddah, ImadeddinNasimi, Muhammed Fuzuli, Kishveri, Shah Ismail Khatayi, Masihi, Govsi Tabrizi, Muhammed Amani, Nishat Shirvani, Shakir Shirvani and ect.

Key words: language, dialect, accents, archaism, cases, noun, Western Azerbaijan

Giriş: Qərbi Azərbaycan şivələrində, həmçinin Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələrində müşahidə olunan halların bir-birini əvəz etməsi hadisəsi tarixən ədəbi dilimizdə də mövcud olmuşdur. Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşundakı sabitlik və qanunauyğun inkişafdan bəhs edən H.Mirzəzadə qeyd edir ki, bu heç də o demək deyildir ki, hal şəkilçilərinin vəzifəsində dəqiqləşmə olmamışdır. Çünki belə bir mütləq sabitlik dilin daxili inkişaf qanununa zidd bir prosesdir. Faktlar göstərir ki, dilin başqa sahələrində, eləcə də hal

kateqoriyasında əsas qaydalar qalmaq şərti ilə, az da olsa, bir dəyişiklik olmuşdur. Cümlədə sözlər arasında sintaktik əlaqəni yaratmaq üçün lazım olan formal əlamətlər daha əvvəllər müəyyən qədər dəqiq olmamışdır. İsmi müəyyən bir hal şəkilçisi bəzən paralel, bəzən də başqa bir vəzifədə işlənmişdir. Müasir dilimizdə tam sabitləşən hal şəkilçiləri hələ əvvəllərdə yerinə görə biri digərini əvəz etmişdir (12, 76). Azərbaycan dilçiliyində son dövrlərdə E.Əzizov (4, 156-160), B.Xəlilov (9,168-190), M.Məmmədli (11, 92-111), K.Bəşirov (2, 90-98), Ə.Tanrıverdi (14, 152) və b. halların əvəzlənməsi məsələsinə toxunmuş, bu məsələnin şərhini ilə bağlı maraqlı tədqiqatlar meydana çıxmışdır. E.Əzizov Azərbaycan dili dialektlərinin təşəkkülü dövründə hal sisteminin o qədər də sabit olmadığını, idarə əlaqəsinin tələbi ilə bir hal formasının digər bir halın mənasını ifadə etdiyini, daha çox məkani hallarda özünü göstərən bu xüsusiyyətin müxtəlif dövrlərin yazılı abidələrində öz əksini tapdığını və müasir şivələrdə öz izini saxladığını qeyd etmişdir (4, 156). M.Məmmədli şivələrdə hal şəkilçilərinin əvəzlənməsinin qalmasını doğuran müxtəlif səbəblər olduğunu qeyd edərək, fikrini belə ümumiləşdirir: "...şivələrdə feillə idarənin müasir şəklindən fərqli qədim cəhətlərin qorunub saxlanması, eləcə də qoşmalarla idarənin dəyişməsi, inversiya hadisəsinin geniş yayılması ilə isimlə feil arasındakı əlaqənin zəifləməsi hal formalarının qrammatik və məna cəhətdən əvəzlənməsini meydana çıxarır" (11, 92). Qərbi Azərbaycan şivələrində də dilin ən qədim dövrlərinin izlərini özündə yaşadan halların funksiyasına görə bir-birini əvəz etməsi prosesinə rast gəlinir. Qeyd edək ki, Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələrində olduğu kimi, Qərbi Azərbaycan şivələrində də məkani halların bir-birini əvəz etməsi (yönlük hal əvəzinə yerlik hal, yerlik hal əvəzinə yönlük hal, yerlik hal əvəzinə çıxışlıq hal, çıxışlıq hal əvəzinə yönlük hal, çıxışlıq hal əvəzinə yerlik hal) daha üstün mövqedədir, lakin az-az hallarda qrammatik hallarla əvəzlənmə də (yerlik hal əvəzinə adlıq hal, yerlik hal əvəzinə yiyəlik hal) müşahidə edilir.

Qərbi Azərbaycan şivələrində hal əvəzlənməsi: Qərbi Azərbaycan şivələrində hal əvəzlənməsi məkani-qrammatik və qrammatik halların əvəzlənməsində özünü göstərir. Məkani-qrammatik halların əvəzlənməsində yönlük halın yerlik və çıxışlıq halların funksiyasını, yerlik halın yönlük və çıxışlıq halların funksiyasını, çıxışlıq halın yerlik halın funksiyasını icra etməsi müşahidə olunmuşdur. Qrammatik halların məkani-qrammatik halları əvəz etməsində adlıq halın yönlük, yerlik halların funksiyasını, yiyəlik halın yerlik halın funksiyasını icra etməsi müşahidə olunmuşdur. Bu hal əvəzlənmələrinin həm Qərbi Azərbaycan şivələrində, həm Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələrində, həm də tarixən ədəbi dildə çox geniş şəkildə işlənməsi müşahidə olunur.

Məkani-qrammatik hallarda əvəzlənmə: 1. Yönlük halın yerlik hal funksiyasını icra etməsi: Qərbi Azərbaycan şivələrində yönlük halın yerlik hal funksiyasını icra etməsi yüksək işlənmə tezliyinə malikdir: *Bazardan itən mallar İsanın üsdünə qalıfı* (Ağb.); *Qızdar köçənnən sora əvin işi gəlnin boynuna qaldı* (Vedib.); *Açıxılığı qoydu gəldi xəfə yerə oturdu* (Zəng.); *Oturmuşam səni elçi daşını üsdünə, di qızı vermə görüm nətə:r vermirsən* (Göy.).

Ədəbi dildə aşağıdakı nümunələrdə bu hal əvəzlənməsi müşahidə edilir: “Kitabi-Dədə Qorqud”da: *Bir yerə ağ otaq, bir yerə qızıl otaq, bir yerə qara otaq qurdurmuşdı* (7,24); *Buğa ayaq üstünə duramadı, düşdi; dəpəsinin üstünə yıqıldı* (7, 27); *Qara yerin üstünə ağ ban evin dikdirmişdi* (7, 52); *Bir quru çayın üzərinə bir körpi yapdirmişdi* (7,95); Qazı Bürhanəddində: *Boynumadur keysusi hər gecə təht-ül-ünq, Ağzımadur ləbləri ta bəğiyamət lisam* (1,II, 46); *Eşq əhli yarı yoluna məstanə gərəkdir, Sevdiginün eşigini yastına gərəkdir* (1,II, 54); “Dastani-Əhməd Hərami”də: *Qızı gizlədilər ol dəmdə saza, Sığındılar qədimi-biniyaza* (3, 70); Yusif Məddahda: *Ertə anı öldürəm, başın kəsəm, Top edibən qarşına başın asam* (1,I, 106); *Həsətilə dünü gün bağrım pişir, Eşq oduna tutuşub canım ərir* (1,I, 107); İmadəddin Nəsimidə: *Ey mələk surətli dilbər, can fədadır yoluna, Çün dedin ləhmikə ləhmi, qanə qanım, mərhəbə!* (13, 13); *Gəh çıxmışam İsa kimi, çərx üstünə oturmuşam, Gəh varmışam Yusif kimi, Misirdə sultan olmuşam* (13, 135); Kişvəridə: *Nərgisə bənzər çiçək bitsə məzarım üstünə, Sanmaqil nərgis ki çeşmi-intizarımdır mənim* (8, 72); *Məzarım üstünə hərdəm nədən ağlar bəhar ayrı, Məgər kim oxudi dərdi-dilim lövhi-məzarımdin* (8, 79); Şah İsmayıl Xətayidə: *Qul gərək tanıda öz doğruluğun həq yoluna, Etiqaddan azmaya, gər bayü gər qallaş ola* (10, 36); *Sənin ol zülfünün hər bir qılını, Xətai boynuna bir rəştə gördüm* (10, 75) və s. Nümunələrdən göründüyü kimi, yönlük halın yerlik hal funksiyasını icra etməsi tarixən ədəbi dildə məhsuldar şəkildə işlənmişdir.

2. Yönlük halın çıxışlıq hal funksiyasını icra etməsi: Bu hal daha işləkdir, geniş yayılmışdır: *Qurvan kişinin sözdərinə incimə, köntöy-köntöy danışır* (Ağb.); *Həyat-bajaya muğayat ol, ayağının altda ölüm, indijə qayıdıram* (Göy.). Qərbi Azərbaycan şivələrinin hamısında rast gəlinən bu hadisə digər dialekt və şivələrimizdə də çox geniş yayılmışdır.

Ədəbi dildə tarixən işlək olmuşdur: “Kitabi-Dədə Qorqud”da: *Bunun üzərinə bir qaç zaman keçdi* (7, 53); *Xana küsdi* (7, 136); “Dastani-Əhməd Hərami”də: *Tamam bir yıl bu rəsmə vardı bu iş, Bunun üstünə keçdi bu yazı, qış* (3, 56); *Bir-iki gün bunun üstünə getdi, Şahənşah gör necə bir tədbir etdi* (3, 89); Yusif Məddahda: *Gəlibən Vərqə xəyalı qarşıma, Bir yana düşməni hücum alıb sürür* (1, II, 107); Şah İsmayıl Xətayidə: *Sordum bulara dəmi-səbanı, Uzatdı cavab üçün zəbanı* (10, 262); *Gördüm çəmən içrə bağbanı, Sordum ki, xanı ana səbanı* (10, 262) və s. Yönlük halın yerlik və çıxışlıq halların funksiyasını icra etməsi hadisəsi

tarixən ədəbi dildə intensiv şəkildə olmuşdur, yazılı abidələrdə yönlük halın həmin halların da semantik yükünü daşıdığı geniş şəkildə müşahidə olunur. Tədrisən ədəbi dildə qrammatik normalar sabitləşmiş, təqribən XVIII əsrdən yazılı abidələrin dilində yönlük hal sırf öz spesifik – istiqamət mənasını ifadə etmişdir.

T.Hacıyev İ.M.Dyakonova istinadən türk dillərində məkani-qrammatik halları göstərən şəkilçilərin semantik cəhətdən bir-birini əvəz etməsinin qrammatik köklərinin şumer hal sistemində də göründüyünü qeyd etmişdir (6, I, 67). Bu qədim dil hadisəsi Azərbaycan dilinin bir sıra dialekt və şivələrində, həmçinin Qərbi Azərbaycan şivələrində bugünədək mühafizə olunmuşdur.

3.Yerlik halın yönlük hal funksiyasını icra etməsi: Bu hal əksər şivələrdə müşahidə olunur: *Burda çox iş yoxdu, üç-dört gündə başa vurrux* (Qaf.); *Həyat-bajayı yarım saatda təmizdədilər* (Ağb.) və s.

Ədəbi dildə digər hallara nisbətən daha çox işlək olmuşdur: “Kitabi-Dədə Qorqud”da: *Qazan döndi baqdı, “Oğul çoban, qanda gedərsin?” – dedi* (7,43); *Göz açuban gördüğüm, könjül ilə sevdigim, bir yasduqda baş qoduğum!* (7,62); Qazı Bürhanəddində: *Gözü çü qıl qələmilə yazar yürəgümdə, Qızıl mürəkkəb ilə yüzdə yazduğu oxuna* (1,II, 31); “Dastani-Əhməd Hərami”də: *Düni günə qatıb bular çü getdi, Beş-on gündə bular Bağdada yetdi* (3, 80); Yusif Məddahda: *Bunda bunlar təziyə qıldı həzin, Sən eşit imdi Bəni-Əmrin sözün* (1,II, 111); *Dedi ol kafir ki: - Gülşahım qanı, Tez gətirin bunda görəyim anı* (1,II, 111); İmadəddin Nəsimidə: *Münəvvər əbhərin türkü evin yağmaladı əqlin, Moğol hər qanda varırsa, düşər taracü yağmayə* (13, 35); *Xizrlə zülmətini tanımayan heyvan kimi, Nə bilə kim, qanda vara, abi-heyvan istəyə?* (13, 49); Kişvəridə: *Demə ki, niçün urur köksündə hər yan dağlar, Hər birisi şəm'i-hicran parəsidür, dustum* (8, 73); *İki mehman bir evdə çün sığışmaz, Mənim canım gedər, çün sən gəlirsən* (8, 86); Şah İsmayıl Xətayidə: *Xanda varsan, ey Xətayi, sən bu ləfzi söyləgil* (10, 64); *Xətayi, dünyanın ötəsi fani, Bizdən əvvəl bunda gələnlər qanı?* (10, 334); Məhəmməd Füzulidə: *Bir fəqirəm durmasın kimsə mənə tə'zim üçün, Qanda getsəm, ey gözüüm, su səp qübari-rahimə* (5, 281); *Fələk eşqində ol qayətdə, ey məh, müztərib olmuş, Ki, hər nə eyləsə bilməz nə eylər iltirabından* (5, 242); Əmanidə: *Eşq odunda yandı bağrım, Yarab, görəmmi didarın?* (1,III, 20) və s. Nümunələrdən göründüyü kimi, yerlik halın yönlük hal funksiyasında işlənməsi tarixən həm məkan, həm də zaman məzmunu ilə bağlı olmuş, çox məhsuldar şəkildə işlənmişdir. Lakin Qərbi Azərbaycan şivələrində bu hal, əsasən, zaman məzmunu ilə bağlı özünü göstərir. Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələrində də bu hal əvəzlənməsi müşahidə olunur.

4. *Yerlik halın çıxışlıq hal funksiyasını icra etməsi*: Yerlik halın çıxışlıq hal funksiyasında işlənməsi Qərbi Azərbaycan şivələrinin əksəriyyətində müşahidə olunur: *Əlli yerdə soruşdum, gördüm deən yoxdu* (Qarakil.); *Yol qırağında yığdım çaşırı, çox döylü* (Dərəl.) və s. Tarixən ədəbi dildə bu forma çox geniş şəkildə işlənmişdir: “Kitabi-Dədə Qorqud”da: *Üzəngüyə qalqıb, qatı çəkdi, uz atdı: oğlanı iki dalusının arasında urub-çıqdı, yıqdı* (7,30); *Üç yerdə yaralandım, qara başım buğaldı, yalnız qaldım; suçum bumıdır? – dedi* (7,43); “Dastani-Əhməd Hərəmi”də: *Çü sübh oldu yerində durdu sultan, Oxudu bəylərini dərdi ol xan* (3, 93); Yusif Məddahda: *Tonu altında dəmir geydi nigar, Bir qətir üzərinə oldu süvar* (1,II, 112); İmadəddin Nəsimidə: *Düşdüm əzəldə zülfünə, dam olmadan hənuz, İçdim ləbin şarabını, cam olmadan hənuz* (13, 71); Həqiqidə: *Əzəldə şövqə gətirdi məni hidayəti-eşq, Səadəti mənə kəşf eylədi sirayəti-eşq* (1,II, 203); Kişvəridə: *Gözlərin sevdəsində gəldi mənə bimarlıq; Bir gəlüb sormazsan, axır beləm olur yarlıq?!* (8, 43); Şah İsmayıl Xətayidə: *Anca kövkəb kimi yaş tökdü, gəmində gözlərim, Yer ilə, gög ilə Keyvan həm baxa qaldı mənə* (10, 27); *Bu Xətayi ləblərin eşqində gər ah eyləyə, Ahinin suzindən olur xak ol kuhi-Səhənd* (10, 48); Məhəmməd Füzulidə: *Füzuli, məndə zövqi-afiyət az istə kim, çoxdan, Mən onu aruziyi-təl’ti-cananə dəgşirdim* (5, 233); Əmanidə: *Səndə özgə yoxdur çarəm, Yarab, görəmmi didarın?* (1,III,20); Şakir Şirvanidə: *Cünun oldum genə eşqində bir şuxi-vəfadarın, Lətafət gülşənində yəni bir gülbərgi-rüxsarın* (1, III, 207) və s. Yazılı abidələrdən gətirdiyimiz çoxsaylı nümunələr tarixən yerlik hal şəkilçisinin çıxışlıq halın funksiyasını icra etməsinin geniş yayıldığını göstərir.

R.Rüstəmov bu halın bu günə qədər bəzi dialekt və şivələrdə qorunub saxlandığını, hələ 1942-ci ildə M.Şirəliyev tərəfindən Laçın rayonunda yerlik hal şəkilçisinin çıxışlıq hal şəkilçisi yerində işlənməsi halının müəyyən olunduğunu qeyd etmişdir (18, 85). Azərbaycan dilinin Təbriz, Dərbənd şivələrində bu halın mövcudluğunu qeyd edən M.Məmmədli də bu halın Laçın şivəsi üçün daha səciyyəvi olduğunu, İmanlar, Qorçu, Şəlvə, Zorkeşiş və Oğuldərə kənd şivələrində *-dan,-dən* şəkilçisinə rast gəlinmədiyini, onun funksiyasını *-da,-də* şəkilçisinin yerinə yetirdiyini, xakas dilinin əksər dialektlərində və yakut dilində də bu formanın mövcud olduğunu yazmışdır (11, 107). Qərbi Azərbaycan şivələrində, həmçinin Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələrində də bu hal əvəzlənməsi geniş yayılmışdır.

5. *Çıxışlıq halın yerlik hal funksiyasını icra etməsi*: Qərbi Azərbaycan şivələrinin əksəriyyətində bu hal əvəzlənməsi müşahidə olunur: *Kəndin başınnan haray qopdu* (Dər.); *Dəyqədən bir fikrə tüşürsən* (Qaf.). Yazılı mənbələrin dilində bu hal əvəzlənməsi, digərlərinə nisbətən daha az müşahidə olunur: Kişvəridə: *Gəmindən keçdi ömrüm, nola cana, Ki, sən bir dəm mənə gəmxiar olasan. Səni məhrəm bilib razımni dedim, Nə bildim sən mənə ağyar*

olaraq? (8, 80); Şah İsmayıl Xətayidə: *Yandım eşqindən, əya gül yüzlü dildar, üstə gör! Sənsizin aləmdə gəzmək oldu düşvar, üstə gör!* (10, 104) və s. Tarixən ədəbi dildə çıxışlıq halın yerlik hal funksiyasını icra etməsi məhsuldar olmamış, təsadüfi xarakter daşımışdır.

Grammatik halların məkani-grammatik halları əvəz etməsi: 1. *Adlıq halın yönlük hal funksiyasını icra etməsi:* Qərbi Azərbaycanın əksər şivələrində bu hal əvəzlənməsi müşahidə olunur: **Uzax** getmə, *a gədə, tapammaram səni bu qarşıxlıxdə* (Ağb.); **Üzünü ev sarı tutuf getdi** (Göy.) və s. Tarixən ədəbi dildə bu hal forması, çox zaman, *sarı* qoşmasının iştirakı ilə yaranmışdır: “Kitabi-Dədə Qorqud”da: *Oğlu Uruz qarşusunda yay söykanib durardı* (7,78); Yusif Məddahda: *Qamusu atdan aşığa endilər, Bunlara qarşı bərabər qondılar* (1,II, 105); Kişvəridə: *Baxışında var nəzər ol nərgisi-pürxabnin, Xeyrli baxış dəgül qoyun sarı qəssabnin* (8, 57); *Dəhanın fikridür hər dəm, ədəm sarı uçar könlüm, Bu açux dünyada anın məqamı dar imiş, bildim* (8, 67); *Özgələr yüzünə açmış nərgisi-məxmurini, Dustlar sarı inayət baxışı kəmdür yenə* (8, 111); Şah İsmayıl Xətayidə: *Növbahar oldu, gözüm istər camalın görməgə, Əzm edüb gülşən sarı seyran edərsən, vəqtidir* (10, 72); *Gəlməz yavuşa, həzər qılır ol, Dərgah sarı nəzər qılır ol* (10, 270) və s.

A.N.Kononov özbək dilində adlıq halı əsas hal adlandırır, atalar sözlərində, məsəllərdə, bəzən isə danışq nitqində (şifahi nitqdə) əsas halın yönlük halı əvəz etdiyini qeyd edir: “Тошкент (Тошкентга əvəzinə) борду – O, Daşkəndə getdi” (15, 95). Müasir Azərbaycan dilində adlıq halın yönlük halı əvəz etməsi arxaik bir formaya çevrilmişdir, lakin dialekt və şivələrdə, həmçinin Qərbi Azərbaycan şivələrində işlək olaraq qalmışdır.

2. *Adlıq halın yerlik hal funksiyasını icra etməsi:* Qərbi Azərbaycan şivələrinin əksəriyyətində adlıq halın yerlik hal funksiyasını icra etməsi müşahidə edilir: **Pāyız qayıtdıx kəndə** (Qaf.); *Aya, a gədə, aralı duruñ* (Göy.); *Sözünün üsdə kişi kimi durdu, dedişi vaxd qayıtdı borcunu* (Zəngib.).

Tarixən ədəbi dildə bu forma məhsuldar olmamışdır: “Dastani-Əhməd Hərami”də: *Aşığı duranın kəsdi başını, Görün bu çərxi qəddarın işini* (3, 100); Nişat Şirvanidə: *Yaxşı gündə bilmək olmaz kim, dəyanət kimdə var, Yaxşı yoldaşı yaman gün imtahan etmək gərək* (1,III, 195). Xəstə Qasımda: *Hayıf ola, ağ biləklər, bəzilər, Ahum otlar ceyran ilə yazılar* (1,III, 269); *O necə quş idi yaz gələr bağa, Sinəmi çəkibdir düyünə, dağa* (1,III, 271) və s.

Bu hal forması özbək dilində də işlənir: “*Ep xaydасанг кыз* (кызда əvəzinə) *xayda* – Əgər sən yeri şumlayırsansa, [onda] payızda şumla” (15, 95). Hətta müasir özbək ədəbi dili materiallarını təhlil edən A.N.Kononov burada adlıq halın funksiyasına görə bütün digər hallara uyğun olduğunu qeyd edir: *шаҳар// шаҳарни// шаҳарда кезмоқ* “şəhəri gəzmək//şəhərdə gəzmək”; *йўл//йўлни//йўлдан юрмоқ* “yol//yolda//yoldan getmək” (15, 91).

K.Bəşirov bu hal əvəzlənməsinin oğuz qrupu türk dillərində çox nadir hallarda işləndiyini qeyd etmişdir (2,138). Lakin Qərbi Azərbaycan şivələrində bu hal əvəzlənməsi kifayət qədər aktiv şəkildə işlənir.

3.Yiyəlik halın yerlik hal funksiyasını icra etməsi: Mahiyyətinə görə bu hal ədəbi dildə arxaikləşmiş alət-birgəlik halıdır, morfoloji göstəricisi olan *-in⁴* mənaca zaman, tərz (*səngin* (zəif), *gorun-gorun*, *korun-korun*) və s. ifadə edir; məs.: *Böün kömrümüz azdı deən sevə gorun-gorun yanır* (Ağb.).

Ədəbi dildə bu hal forması daha qədim dövrlərdə işlənmiş, əsasən zaman mənası bildirmişdir; “Kitabi-Dədə Qorqud”da: *Bir yazın, bir güzün buğayla buğrayı savaşıdırarlardı* (7,27); *Aruz aydır: “Xanim, ürkdigimiz vaqtın düşən mənim oğlancığımdır, bəlkə?”* – dedi (7,125); “Dastani-Əhməd Hərami”də: *Dedi: bunlar əgər bizdən olaydı, Bu vaxtın qancəri seyran qılaydı* (1, II, 82). E.Əzizov (4, 155-156), M.Məmmədli (11, 88), Ə.Tanrıverdiyev (14, 197-206), K.Bəşirov (2, 120-121) və b. bu morfemlə bağlı araşdırmalar aparmışlar. K.Bəşirov bu qəbildən olan nümunələrdəki *-in⁴* şəkilçisini yerlik halın ən qədim variantlarından sayır, F.Cəlilova istinadən bu şəkilçinin zahirən yiyəlik və ya birgəlik vasitə halının göstəricisi ilə eyni olduğunu, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında və bəzi türk dialektlərində rast gəldiyini yazır, daha sonra qeyd edir: “Yerlik halın *-in⁴* göstəricisi müasir Azərbaycan dilində qoşa sözlərin tərkibində həm yerlik, həm də digər halların funksiyasını yerinə yetirir: *Qoca için- için ağlayırdı* (yerlik hal); *Səni qabağımda dizin-dizin süründürərəm* (vasitəlik hal); *Buğa xeyli dalın-dalın getdi* (yönlük hal). *Arxayın, ansızın* (bir an keçmədən), *görcəyin* (gördükdə), *birlən* (birlikdə) sözlərində də *-in* şəkilçisi həm yerlik, həm də birgəlik-vasitə halı funksiyasındadır”. M.Məmmədli bu halın izlərinin Azərbaycan dili şivələri ilə yanaşı, qaraqalpaq, yakut, qazax dilinin qərb dialektlərində, qərbi Sibir tatarlarının barabın dialektində *-in, -in* şəkilçisinin ifadəsində göründüyünü, tuva dilində zərf əmələ gətirən leksik şəkilçilər sırasına daxil edildiyini qeyd etmişdir (11, 88).

Bu proses qaqauz dilində öz əksini belə tapır: “Düzəltmə zərflərin bir qismi xüsusi qrup təşkil edir, burada arxaik (ölmüş) şəkilçilər ayırd edilə bilər. Belə ki bir neçə zərf qorunub saxlanmışdır ki, bunlar qədim alət halının vurğusuz şəkilçisi *-in, -in* vasitəsilə əmələ gəlir: *йазын “yayda”, кышын “qışda”, гүзүн “payızda”, улкин “öncə, əvvəlcə”, хен улкин “hər şeydən öncə”, бу ылын “bu ildə”*.” (17,256). Qırğız dilində bu morfem qədim alət halının şəkilçisi hesab olunaraq, *күнүн* - gündüz vaxtı, *түнүн* - gecə vaxtı, *кышын* - qışda, *жазын* - yazda, *күзүн* - payızda, *жайын* - yayda sözlərinin tərkibində daşlaşması, hal formaları sistemindən isə çıxması qeyd olunur (16, 166). Gördüyümüz kimi, qaqauz və qırğız dillərində bu şəkilçilər artıq hal kateqoriyasını ifadə etməkdən uzaqlaşaraq, zərflərin tərkibində

daşlaşmışdır və ya L.A.Pokrovskayanın dediyi kimi, “ölmüşdür”. Türk dilində isə bu hal şəkilçilərinin işlənməsi ədəbi dil səviyyəsindədir.

4. *Təsirlik halın yönlük hal funksiyasını icra etməsi*: Qərbi Azərbaycanın əksər şivələrində bu hal əvəzlənməsi müşahidə olunur: *Əsəd qızdan söz salmax isdə:irdi, ancax Zəkyə xala söypəti başdamağa imkan vermirdi* (Zəngib); *İşi başdamağa majal tapammadıx, evə qara-qışqırux түşdü* (Ağb.). Həmçinin, Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələrində də bu hal əvəzlənməsi işləkdir.

Təsirlik halın yönlük hal funksiyasında işlənməsi tarixən ədəbi dildə də mövcud olmuşdur: Kişvəridə: *Xansı yanı getti ol ahuyi-vəhşi, ey könül, Gəl ki, sora-sora bir daxı həm ol yan barğalı* (8,126); *Xansı yanı kim qaçarsan, ey gəzəli-mişku, Tapmayınca qoymazam istab səni mən kubə* (8, 100); *Xəttini səbzə oxurlar, yüzini yasəmən derlər, Kətan könlək ki, geymişsən, anı bərgi-səmən derlər* (8, 26); Məhəmməd Füzulidə: *Tas əlin öpdü, həsəd qıldı qara bağrımı su, Yetdi su cisminə, rəşk aldı tənimdən aram* (5, 234); Nişat Şirvanidə: *Gər qəlbi-Əsəddən çıxar olsan günəşə, Ay tək on iki bürcü tamam eylə təməşə* (1, III, 202).

Nəticə: Sonda bu cəhəti də qeyd edək ki, Qərbi Azərbaycan şivələrində, həmçinin Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələrində ismin hallarının morfoloji göstəricilərinin bir-birini əvəz etməsi, birinin digərinin əvəzinə işlənməsi dilin qədim dövrlərindəki vəziyyətinin izləridir. Belə ki, dilin inkişafının qədim dövrlərində, hələ hal kateqoriyasının sabitləşmədiyi, hal şəkilçilərinin semantik cəhətdən normalaşma prosesinin başa çatmadığı zamanda hallar biri digərini əvəz etmişdir və yazılı abidələrdə də bu proses öz əksini tapmışdır; dilin inkişafının daha sonrakı dövrlərində isə sabitləşmə prosesi nəticəsində halların işlənməsində sabillik yaranmışdır, lakin dialekt və şivələrdə bu qədim prosesin izləri bugünədək qalmışdır.

Ədəbi dilimizin keçdiyi müəyyən tarixi dövr ərzində dilin lüğət tərkibinə daxil olan, işləklikdən düşən, dilin passiv lüğət fonduna keçən, ədəbi dildə arxaikləşərək dialekt və şivələrdə işlək olan qrammatik vahidlərin araşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qərbi Azərbaycan şivələrində hal kateqoriyasının ədəbi dildə arxaikləşmiş morfemlərinin, o cümlədən hal əvəzlənmələrinin tədqiqatı cəlb olunması dialektologiya sahəsində bir sıra məsələlərin elmi həllini tapması ilə yanaşı, tarixi qrammatika, tarixi dialektologiya, dil tarixi, ədəbi dil tarixi sahələri üçün də əhəmiyyətlidir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan klassik ədəbiyyatından seçmələr. II cild, Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 408 s.; III cild, Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 456 s.
2. Bəşirov K. Oğuz qrupu türk dillərində qrammatik morfemlər. Bakı: Elm və təhsil, 2009, 234 s.
3. Dastani-Əhməd Hərəmi. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 120 s.
4. Əzizov E. Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası: Dialekt sisteminin təşəkkülü və inkişafı. Dərs vəsaiti. 2-ci nəşri. Bakı: Elm və təhsil, 2016, 348 s.
5. Füzuli M. Əsərləri. Altı cildə, I cild, Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 400 s.
6. Hacıyev T. Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi. I hissə, Bakı: Elm, 2012, 476 s.
7. Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı: Öndər nəşriyyat, 2004, 376 s.
8. Kişvəri. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 176 s.
9. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin morfologiyası. Bakı: PapirusNP, 2016, 286 s.
10. Xətayi Ş.İ. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 384 s.
11. Məmmədli M. Azərbaycan dili şivələrində ismin qrammatik kateqoriyaları. Bakı: Elm, 2003, 264 s.
12. Mirzəzadə H. Azərbaycan dilinin tarixi morfologiyası. Bakı: Azərtədrisnəşr, 1962, 370 s.
13. Nəsimi İ. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə, I cild, Bakı: Lider nəşriyyat, 2004, 336 s.
14. Tanrıverdiyev Ə. Kitabı-Dədə Qorqud və Qərb ləhcəsi. Bakı: ADPU, 2002, 171 s.
15. Кононов А. Грамматика современного узбекского литературного языка. Москва-Ленинград, АНССР, 1960, 446 с.
16. Орузбаева Б. Словообразование в киргизском языке. Фрунзе: Илим, 1964, 312 с.
17. Покровская Л.А. Грамматика гагаузского языка. Москва: Наука, 1964, 298 с.
18. Рустамов Р. О монографическом изучении диалектов азербайджанского языка. Вопросы диалектологии тюркских языков. II, Баку, АНАЗ.ССР, 1960, с. 76-88,

AZƏRBAYCAN ŞİFAHİ DİLİNİN NORMALARI**Səminə Sabir qızı Abdullayeva**

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

XÜLASƏ

Azərbaycan dilçiliyində nitq mədəniyyəti məsələləri ilə əlaqədar bir çox tədqiqatlar aparılmış olsa da nitq mədəniyyətinin daxili üslubları və onların normaları demək olar ki, hələ tamamilə ayırd edilməmiş qalmaqda davam edir. Nitq mədəniyyətinin daxili üslubları yazılı dildən, şifahi dildən, danışq dilindən, və lokal dildən ibarətdir. Bunların hamısı bütövlükdə bir dilin daxili həlqələrindən ibarət olmasına baxmayaraq onların hər birinin özünəməxsus normaları vardır. Dil istifadəçiləri üçün bu nitq üslublarının fərdiyyəti yoxdur. Yəni hər bir dil istifadəçisi öz informasiyasını daim bir nitq üslubu çərçivəsində qurmur. Dil istifadəçisi informasiya prosesinin məqamına görə həm yazılı dildən, həm şifahi dildən və həm də danışq dilindən istifadə etməkdə tam sərbəstdir. Hətta, lokal dildən istifadədə heç bir dil istifadəçisinə məhdudiyyət qoyulmur. Ancaq nitq mədəniyyətinin borcu və vəzifəsi ayrı-ayrı nitq üslublarının qorunmasından və onlara toxunulmazlıq hüququ verilməsinə şərait yaratmaqdan ibarət deyildir. Nitq mədəniyyətinin başlıca vəzifəsi informasiya mübadiləsinin intensivləşməsinin təmin olunmasına xidmət etməkdən ibarətdir. İnformasiya mübadiləsinin intensivləşdirilməsi isə nitq üslubları arasında mümkün norma yaradılmasını təmin etməklə başa gəlir. Dildə normalarası yaxınlığa nail olunması informasiyaların nəinki kütləviləşməsinə, eləcə də onun həddlərinin qat-qat genişləndirilməsinə şərait yaradır. Ona görə də nitq mədəniyyətinin başlıca vəzifələrindən biri üslublararası normaların sistemləşdirilməsindən ibarətdir. Bu halda yazılı dilin normaları ilə yanaşı şifahi dilin, danışq dilinin və lokal dilin fərqləndirici normaları ayırd edilir. Sonrakı mərhələdə isə normaların yaxınlaşdırılması imkanlarına təşəbbüs göstərilməsi probleminin həllinə diqqət yetirmək lazım gəlir. Nitq mədəniyyəti üslublarına məxsus normaların müəyyən edilməsi ana dilinin xarici vətəndaşlara öyrədilməsi baxımından da əhəmiyyətlidir. Nəzərə alındıqda ki, Azərbaycan dili, artıq beynəlxalq aləmdə təmsil olunmaq hüququna malikdir, onda dilöyrətmə üzrə müvafiq proqramların yerinə yetirilməsinə ehtiyac olduğu da diqqətdən qaçırılmamalıdır.

Açar sözlər: şifahi dil, norma, məntiq, nitq, ritorika

VERBAL LANGUAGE AND ITS NORMS

Summary

The article is generalized and concise about the oral language and its norms. It is shown here that the oral language is formed in accordance with the stabilization of norms in advanced languages. The regulation of the verbal language in the Azerbaijani language has created a fertile age during independence. The foundation of the work of the norms of the oral language was possible thanks to the wise vision of the Great Leader, National Leader Heydar Aliyev. Speech development in Azerbaijani language creates realistic opportunities for traditional and compelling use of language. The development of special programs for language learning in spoken, spoken and written languages should become a state problem. However, the development of programs can take place in such a way that each speech culture has its own norms of time style. This is one of the tasks of speech culture.

Although the norms of the written language in the Azerbaijani language have been established in the rules, it is still determined that they need to be clarified. Oral language norms are almost unsystematic. This is one of the problems that is waiting for its time, or rather it is time to solve it. In modern times, mastering truly oral language norms has received social, public, cultural and political support. The Azerbaijani language is already living in a period of bilingualism. This language is represented in the international information space. Just as written language is important for the writing and continuity of information, it is certain that any text in the oral language audience, at public events, is delivered to the audience in a lively, argumentative, convincing, and amplifying manner.

Key words: verbal language, norm, logic, speech, rhetoric

Dilin öyrənilməsində danışq dilinə, şifahi dilə və həm də yazılı dilə dair xüsusi proqramların hazırlanması artıq dövlət probleminə çevrilməlidir. Ancaq belə proqramların hazırlanması o zaman baş tuta bilər ki, hər bir nitq mədəniyyəti üslubunun öz normaları müəyyən edilmiş olsun. Bu da nitq mədəniyyətinin qarşısında duran vəzifələrdən biridir.

Azərbaycan dilində yazılı dilin normaları müvafiq qaydalar şəklində sabitləşdirilmiş olsa da burada indiyə kimi də bəzi dəqiqləşdirilməli olan məsələlər vardır. Şifahi dilin normaları isə demək olar ki, sistemləşdirilməmişdir. Bu da öz vaxtını gözləyən, daha doğrusu artıq həll olunma vaxtı yetişmiş problemlərdən biridir. Müasir dövrdə, həqiqətən şifahi dil normalarına yiyələnmək sosial, ictimai, mədəni və siyasi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Artıq Azərbaycan dili ikidillilik dövrü yaşamır. Bu dil beynəlxalq informasiya məkanında təmsil olunur. Yazılı dil

informasiyaların yazılması və davamlılığı üçün əhəmiyyətli olduğu kimi şifahi dil auditoriyada, kütləvi tədbirlərdə hər hansı mətni canlı şəkildə, arqumentləşdirilmiş qaydada, inandırıcılıqla, cəlbədiciliklə dinləyicilərə çatdırılma vasitəsidir. Ona görə də şifahi dil normalarının sistemləşdirilməsi dövrün və zamanın təkcə mövzu baxımından yox, həm də ictimai əhəmiyyət kəsb etməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, şifahi dil ənənələri Ulu Öndər Heydər Əliyevin nitqində formalaşaraq davam etdirilir. Ulu Öndər Heydər Əliyev və respublika prezidenti cənab İlham Əliyevin nitqləri şifahi dilin ən bariz nümunələridir. Bu nitqin daxili quruluşunun öyrənilməsi və tətbiqi ana dili nitq mədəniyyətinin inkişafında yeni bir mərhələ kimi nəzərə alınmalıdır. Onu da xatırlatmaq lazımdır ki, Ulu Öndər, Ümummilli lider Heydər Əliyev hələ milli şüurun dirçəldilməsi yolunda sipər çəkilən sovet dövründə ana dilinin rəsmi dövlət dili kimi Respublika konstitusiyasında təsbit etdirilməsinə nail olmuşdu.

1981-ci ildə Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayında Ulu Öndər nitq mədəniyyəti məsələlərinin vacibliyini və onun kütləviləşdirilməsi məsələsinin əhəmiyyətini ortaya qoyurdu.

1995-2003-cü illər dövründə ana dilinin inkişafı, tətbiqi və təbliği ilə əlaqədar bir sıra fərman sərəncamlar verilməsi dilə dövlət qayğısının bariz təəcəssümü idi.

Azərbaycan dilinə dövlət qayğısı Respublika Prezidenti cənab İlham Əliyevin tərəfindən bu gün çox yüksək səviyyədə həyata keçirilir. 23 may 2012-ci ildə və 9 aprel 2013-cü ildə ana dilinin təkmilləşdirilməsi və qloballaşma şəraitində tətbiqi barədə verilən sərəncamlar ziyalıların və mütəxəssislərin qarşısında yeni vəzifələr qoyur. Prezidentin 13 noyabr 2017-ci il tarixli sərəncamı ilə Dövlət Dil komissiyalarının yeni tərkibinin təsdiq olunması ana dili və nitq mədəniyyəti məsələlərinin yeni məcrada inkişafı sahəsində çox böyük perspektiv imkanlar açır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan dilçiliyində nitq mədəniyyəti məsələlərinin tarixi çox da qədim deyildir. Ona görə bu sahədə zəngin ənənələrin olduğunu söyləmək də düzgün olmazdı. Nitq mədəniyyəti məsələlərinin tədqiqinə Azərbaycan dilçiliyində demək olar ki, XX əsrin 60-cı illərindən sonrakı müddətdə başlanmışdır. Lakin o dövrdə nitq mədəniyyəti məsələləri barədə fundamental tədqiqatlar mövcud olmamış, ancaq müəyyən məcmuələrdə ayrı-ayrı məqalələr dərc olunmuşdur. Nitq mədəniyyəti məsələlərinin tədqiq olunmasının vacibliyi Ulu Öndər, ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən keçən əsrin 80-ci illərin başlanğıcında ciddi şəkildə qoyulmuşdur. Bu məsələnin təməli də məhz Azərbaycan Respublikasının 1975-ci ildə qəbul olunmuş konstitusiyasına Heydər Əliyevin gərgin

fəaliyyəti sovet dövrünün mühafizəkar rəhbərləri qarşısında qoyduğu inandırıcı dəlillərin sayəsində ana dilinin dövlət dili kimi daxil edilməsi ilə bağlı olmuşdur.

Sovet dövründə Azərbaycan şifahi dilinin qayda və normaları demək olar ki, o qədər də maraqlı görünmürdü. Çünki şifahi dildə sərbəstlik var idi. Cəmiyyətdə isə sərbəstliyə qarşı məhdudiyyət qoyulurdu. Çünki dil sərbəstliyi cəmiyyətdə milli şüurun, milli düşüncənin formalaşmasına və nəticədə azadlıq ideyasının bərqərar olunmasına xidmət edərki ki, bu da rejimin mənafeələrinə zidd idi. Buna görə də ən ziyalı adamlar belə yerlərdə öz çıxışlarını yazılı variantda çatdırmağa məcbur idi. Ədəbi dil deyiləndə də ancaq yazılı dil nəzərdə tutulurdu. Ölkədə hər şey formaca milli, məzmunca sosialist mədəniyyəti çərçivəsində həll olunurdu. Buna görə dil sərbəstliyinin məhdudlaşdırılması şifahi dil normalarının sistemləşdirilməsi işində ləngimələrin baş verməsinə səbəb olurdu. Formaca milli, məzmunca sosialist mədəniyyətinin əsas və aparıcı dili isə rus dili olmalı idi (9.9)

Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti sayəsində 1975-ci ildə ana dilinin dövlət dili kimi konstitusiyaya daxil edilməsi təkcə dilin qələbəsi yox, həm də ictimai şüurda milli düşüncənin qələbəsi idi. Bu qələbənin bəhrəsini Azərbaycan cəmiyyəti 90-cı illərdə görə bildi. Heydər Əliyevin 12 iyul 1981-ci ildə Respublika yazıçılarının VII qurultayındakı nitqində çox böyük məharətlə savadlı, məntiqli, dəqiq, aydın, səlis, sərbəst danışq qaydalarına yiyələnəməyin bünövrəsini təşkil edən nitq mədəniyyətinin vacibliyi məsələsini ortaya qoydu. Heydər Əliyevin nitqində deyilirdi “Biz tam inamla deyə bilərik ki, çoxəsrlək tariximizdə Azərbaycan dili heç vaxt belə zəngin, nüfuzlu və hörmətli olmamışdır. Lakin mədəniyyət və elmin səviyyəsi yüksəldikcə, həyatın axarı sürətləndikcə, dilin təkmilləşməsinə, inkişaf etməsinə və zənginləşməsinə, onun söz ehtiyatının genişlənməsinə daha çox qayğı göstərmək lazımdır. Azərbaycan ədəbi dilinin saflığına, kütlələrin nitq mədəniyyətinə daim qayğı göstərilməlidir. Dil xalqın böyük sərvətidir. Ədəbi dilin tərəqqisi olmadan mənəvi mədəniyyətin tərəqqisi mümkün deyildir (4,42). məqalələrdə şifahi dil ilə danışq dili arasındakı norma hüdudları da dəqiqləşdirilə bilməmişdi. 1969-cu ildə “Elm” nəşriyyatı tərəfindən buraxılan “Nitq mədəniyyəti məsələləri” adlı məcmuədəki “Dil mədəniyyəti məsələlərimiz” adlı məqaləsində deyilir: “Ədəbi dil yalnız ziyalıların deyil, geniş xalq kütləsinin malı olmuşdur. Bu isə dil mədəniyyəti məsələlərini həll etmək kimi mühüm vəzifələri dilçiliyimiz qarşısında qoymaqladır. Dil mədəniyyəti ədəbi dilin həm yazılı, həm də şifahi qolları ilə bağlıdır. Yazılı ədəbi dil əlifba, orfoepiya, orfoqrafiya, terminologiya, durğu işarələri, şifahi ədəbi dil isə orfoepiya məsələlərini əhatə edir “(8,4) Həmin məqalədə şifahi dilin bünövrəsini təşkil edən orfoepiyanın əsaslarının müəyyənləşdirilməsi tövsiyə edilir və orfoepiya üçün Bakıdakı ziyalıların şifahi ədəbi dilinə istinad edilməli olduğu göstərilir.(8,9)

Məqalənin sonunda nəticə olaraq deyilir ki, ".....dil mədəniyyəti sahəsində nailiyyətlərimizlə yanaşı nöqsanlarımız da az deyildir. Yazımızı, danışığımızı daha səlis, aydın, məzmunlu və məntiqli etmək, bir sözlə, dilimizi daha mədəni şəkllə salmaq bütün ziyalılarımızın vəzifəsidir.(8,12)

Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun 1983-cü ildə nəşr etdirdiyi "Azərbaycan dilinin orfoepiya sözlüyü" adlı kitabda Azərbaycan dili orfoepiyasının əsas prinsiplərindən bəhs edilərkən deyilir ki, "Müasir ədəbi tələffüzün əsasını Azərbaycan ziyalıların danışığı təşkil edir. Bu ziyalılar müxtəlif rayonlardan olmasına baxmayaraq yazılı dilin təsiri altında ümumiləşmiş ədəbi dildə danışirlər. Ədəbi tələffüz həmin ziyalıların danışığından qidalanaraq öz qaydalarını süzgəcdən keçirir. (2.5) Tələffüz qaydalarına gəlinə burada göstərilir ki, məsələn, alsaydım, alaydım kimi sözlər *alseydim, aleydim, qalanlar, odunlar kimi sözlər qalannar, odunnar, döşək, sönmək, döymək kimi sözlər döşəy, sökməy, döyməy kimi deyilsin.*(2,6,7) Demək lazımdır ki, buradakı *qalannar, odunnar* variantı ümumi danışiq dilinin *alseydim, öleydim, döşəy, sökməy, döyməy* variantları isə danışiq dilinə məxsus regional xarakterli nümunələrdir. Orfoepiyaya aid digər vəsitələrdə isə bunlardan fərqli variantların təklif olunmasına təsadüf edilir. Əziz Əfəndizadə isə, məsələn, sonu *k* ilə yazılan *bəzək, çiçək, çörək, ördək* kimi son samitinin *y* ilə *yox x¹* variantı ilə tələffüz olunması normal hesab edilir. (5,143) Orfoepiya qaydaları kimi normativlərə yazılmış digər vəsitələrdə də sözlərin tələffüzü bir-birindən fərqli variantlarədəndə təklif edilir. (1,155-158; 3, 59-60) Danışıq dili ilə ədəbi dil arasındakı fərqlər get-gedə aradan qalxır və bunlar bir-birinə qovuşur. Şübhəsiz ki, müəyyən vaxtdan sonra bu fərqlər tamamilə silinəcəkdir."(3,36)

Azərbaycan respublikası müstəqillik qazandıqdan sonra şifahi dili imkanları sürətlə canlanmağa başlamışdır. Ölkə başçısının ana dilindəki çıxışları və nitqləri, rəsmi dairələrdə ana dilindən şifahi istifadə onun sürətli inkişaf yolu keçməsinə çox güclü təsir göstərdi. Buna görə də, artıq şifahi dilin özünəməxsus olan və onun ümumi danışığıdakı müəyyən əlamətlərlə fərqlənən normaları sabitləşməyə başlamışdır. Doğrudur, şifahi dil normalarını dəqiq müəyyənləşdirməkdə müəyyən çətinliklər mövcuddur. Ancaq fakt bundan ibarətdir ki, şifahi dil ilə ümumi danışiq dili normaları tamamilə bir-birinin üzərinə düşür. Şifahi dil ümumilikdə, rəsmi tədbirlərdəki çıxışların, məruzələrin, nitqlərin, radio-televiziya verilişlərinin, konfransların, simpoziumların, mühazirələrin dilinin ümumi məcmusunu əhatə edir. Qulu Məhərrəmli televiziya nitqini təhlil edərkən göstərir ki, "TV nitqi yazılı və şifahi dilin vəhdətindən ibarətdir. Lakin bu dil şifahi normada mövcud olduğundan yüz illər boyu formalaşmış yazı qaydaları (kitab, mətbuat) burada öz əhəmiyyətini itirir və TV-də şifahi nitqin qaydalarına tabe olur. Şifahi nitq tribunası kimi ədəbi dil normalarını, düzgün danışiq

qaydalarını təbliğ edən teleekran cəmiyyətin bütün sahələrində, o cümlədən, dildə gedən proseslərin güzgüsüdür.¹(6; 38,50) Qulu Məhərrəmli radio dili haqqında danışanda da hesab edir ki, “radio danışığı struktur-konstruksiya baxımından isə şifahi nitqin xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Radioda səslənən dil tələffüz normalarına əməl olunmaqla işlədilən nizamlanmış ədəbi dildir”.(7,13)

Ana dilinin funksional informasiya vasitəsi kimi həm yazılı, həm şifahi və həm də danışiq formaları vardır. Bunların hər üçü bir-biri ilə üzvü əlaqəyə malikdir. Ancaq yazılı dil şifahi dildəyildir, şifahi dil isə yazılı dilin eyni deyildir. Yazılı dil ənənvi normalarla yanaşı qrammatik quruluşa aid qaydalar əsasında formalaşmış informasiya vasitəsidir. Şifahi nitqin asanlaşma tələbi də öz təsirini göstərir. Ona görə də bu məqam üzrə yazılı dil ilə şifahi dil arasında fərqlər baş verir. Danışıq dili nitqin təzahürü olmaqla şifahi dilə yaxındır. Lakin burada asanlaşma prinsipi üstünlük təşkil edir. Odur ki, danışiq dilində bəzi regional fərqlənmələr də baş verir. Danışıq dili, ümumilikdə “xalq dili” ifadəsi ilə deyilən anlayışı özündə əhatə edir.

Şifahi dilin həm yazılı dildən və həm də danışiq dilindən fərqlənən normaları vardır. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir.

Ədəbi dil və normalar

Ənəvi normalar tarixən yaranan, cilalanan və sabitləşən qaydalar sistemindən ibarətdir. Ənənvi normalar həm yazılı, həm şifahi, həm də danışiq dili üçün eyni qüvvədə olan normalardır. Bütün bütün dil səviyyələrində özünü göstərir. Ənənvi norma nümunələrinə dair aşağıdakı elementləri misal göstərmək olar.

a)fonetik normalar

Dil sistemindəki bütün sait və samitlərin tələffüzü, eyni zamanda sait səslərin bir-birini izləmələri qaydaları ümumdil normalarına aiddir

b)leksik normalar

Ənənəvi leksik normalar bütün ümumdil işlək sözləri əhatə edir. Burada ona danışiq dilinin öz sözlərindən tutmuş ümumişlək xarakterli leksik vahidlər daxildir.

c)morfoloji normalar

Sözün kök-şəkilçi tərkibindəki bütün sait-samit-sait ardışılıqlı üzrə sıralanan elementlər də variantlıq müşahidə edilmir. Variantlıqlı müşahidə olunmayan bütün elementlər ənəvi forma təşkil edir.

ç)sintaktik normalar

Söz birləşmələrində və cümlələrdə bütün nominativ sıralanma elementlərinin hamısı ənənəvi normalıqlı təəcəssüm etdirir.

d) icbari normalar

Şifahi dilin icbari normaları yazılı dilə məxsus struktur ardıcılıq prinsipinə əsaslanır. Bunları dil səviyyələrinə görə aşağıdakı kimi göstərmək olar:

a) fonetik normalar

Fonetik vahidlərin tələffüzündə regionallığa və lokallığa yol verilməsi şifahi dilin tələblərinə uyğun deyildir. Belə ki, məsələn, qərb regionuna məxsus *k* (velyarnı) və *x*¹ (uh) samitlərinin tələffüzü, saitlərdə lokal variantlığın deyilişi *ı*¹ (*ı* saitinin *i* çalarlığında *d* tələffüzü) şifahi dildə yolverilməz *u*¹ (*u* saitinin *n* çalarlığında tələffüzü) *a* (*a* saitinin burun tələffüzü) şifahi dildə yolverilməz sayılır. Şifahi dildə fonetik vahidlərin icbari norması onların yazılı dil qaydaları üzrə detilişini tələb edir.

b) leksik normalar

Şifahi dilin leksik vahidlərə aid icbari norması terminlərin, alınmaların, peşə sənət leksikasının yazılı dilə uyğunlaşdırılaraq tələffüz olunması ilə səciyyələnir.

c) morfoloji normalar

Söz tərkibindəki fonetik yanaşmaların tələffüzündə səslərin deyilişi zamanı variantlığa yol verilməməsi şifahi dilin icbari normalarına aiddir. Məsələn, söz tərkibindəki *nl*, yanaşması danışiq dilində *nn* (oğlanlar-oğlannar), *zl* yanaşması *zd* (qızlar-qızdar), *tl* yanaşması *td* (atlar-atdar) kimi deyilir. Şifahi dildə isə buna yol verilmir. İcbari qayda üzrə yazılı dil norması saxlanılır.

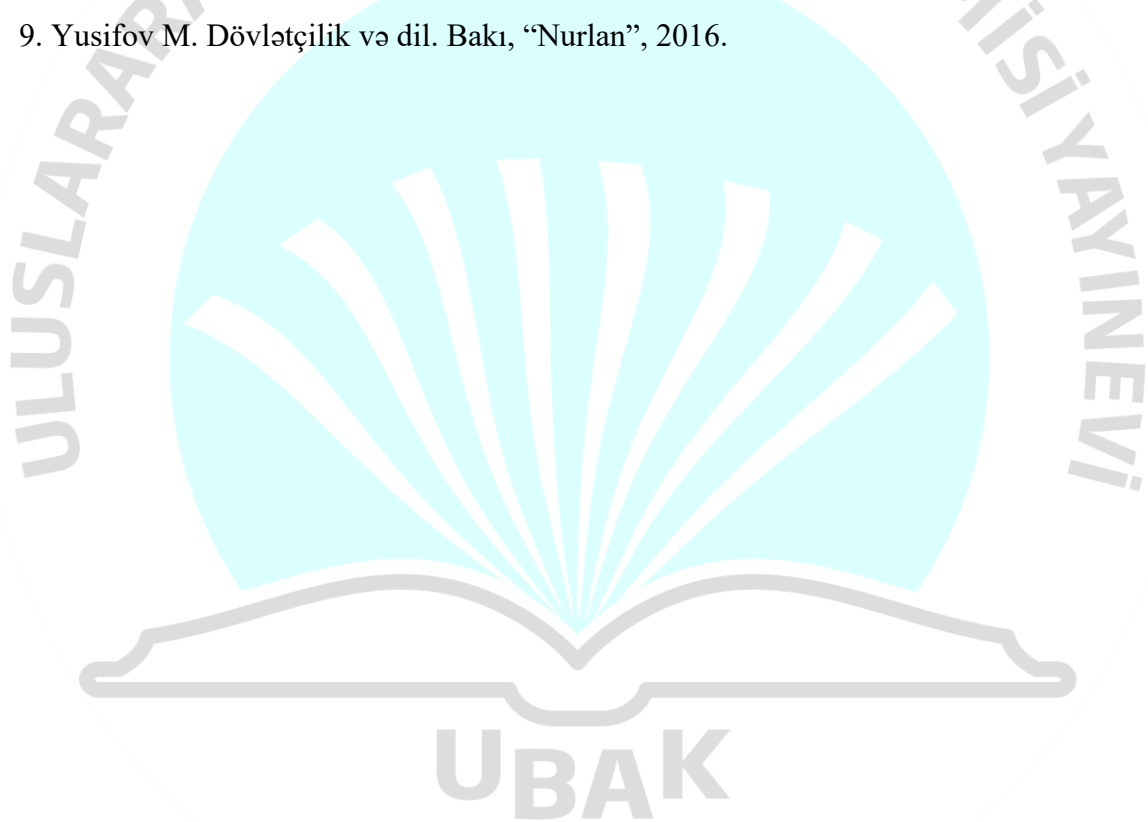
ç) sintaktik normalar

Emosional nitqdə sintaktik normalarda baş verən yerdəyişmələr şifahi dil üçün həmişə səciyyəvi olmur. Odur ki, şifahi dildə, bir qayda olaraq icbari norma üzrə nominativ sıradan istifadə olunması üstünlük təşkil edir.

Şifahi dilin normalarının dəqiqləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi ana dilindən istifadə üsullarının intensivləşdirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Normaların sistemləşdirilməsi və sabitləşdirilməsi qloballaşma mərhələsində ana dilinə beynəlxalq maraqların artırılması baxımından da olduqca təqdirəlayiqdir.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Abdullayev N. Nitq mədəniyyətinin əsasları. Bakı, "ADPU", 2013.
2. Azərbaycan dilinin orfoepiya sözlüyü Bakı,"Elm", 1983.
3. Bayramov A, Məhərrəmov Z, Mustafazadə İ. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı "Ulu". 2015.
4. Əliyev H. Sovet ədəbiyyatının yüksək borcu və amalı. Bakı, "Ozan", 1999.
5. Əfəndizadə Ə. Orfoqrafiya, Orfoepiya lüğəti. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. 1980.
6. Məhərrəmli Q. televiziya dili. Bakı "Elm", 2002.
7. Məhərrəmli Q. Radio verilişlərinin dili və üslubu. Bakı, "Elm və təhsil", 2011.
8. Şirəliyev M. Dil mədəniyyəti məsələlərimiz "Nitq mədəniyyəti", Bakı, "Elm", 1969.
9. Yusifov M. Dövlətçilik və dil. Bakı, "Nurlan", 2016.

MİTOLOJİK AMBALAJ TASARIMLARINDA BİÇİM VE İÇERİK: NIKE¹**Seda BALKAN², Çınla ŞEKER³**² Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, 0000-0002-1785-354X³ Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, 0000-0002-9610-3228**ÖZET**

Mitler, insanlık tarihi boyunca toplumların biçimlenmesinde temel rollere sahip anlatılar olmuş, bir araya gelerek farklı kültür ya da dinlere ait mitolojileri oluşturmuşlardır. Geçmişte olduğu gibi bugün de halk biliminin konusu olan mitler ve mitoloji, filoloji, psikoloji, sosyoloji gibi bilimlerle müzik, resim ve tiyatro gibi sanatların konusunu oluşturmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında sanat ile zanaatın arasındaki ince çizginin Arts and Crafts akımı etkisinde ortadan kalkması ile birlikte görsel sanatların konusu olan estetik, tasarım nesneleri aracılığıyla insanın günlük yaşamına dâhil olmuştur. Mimari, peyzaj, iç mekân, endüstriyel ürünler, moda ve grafik tasarım gibi farklı alanlardan oluşan geniş bir yelpazeye sahip olan tasarım, üretim öncesinde bir mekân, nesnenin ya da sistemin tüm biçimsel ve/veya işlevsel özelliklerinin belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Görsel sanatlar ile tasarımı iki komşu disiplin yapan, tasarımların gerçekleştirildiklerinde nasıl görüneceklerini belirleyen biçimsel özelliklerin belirlenmesinde tüm görsel sanatlar ile aynı elemanları kullanmakta oluşudur. Nokta, çizgi, ton, renk ve şekillerden oluşan bu elemanları kullanan grafik tasarım, görsel bir tasarım dalıdır ve bir ürün veya hizmeti iki boyutlu yüzeylerde tanıtan, mesajını yine görsel tasarım elemanlarını kullanarak gerçekleştirmektedir. Kapsamı teknolojik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak değişen ihtiyaçlar tarafından belirlenen grafik tasarım ürünleri iki boyutlu kurumsal kimlik çalışmaları, afiş, reklamcılık, medya-iletişim, yayıncılık ve iki boyutlu yüzeylerin kıvrılıp katlanması ile oluşan üç boyutlu ürün ambalajlarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu çalışmada ilhamını Yunan Mitolojisinden alan dünya çapında tanınmış bir spor giyim firması olan Nike markasının ürün ambalajları grafik tasarım eleman ve ilkeleri açısından mitoloji bağlamında ele alarak analiz edilmiş, sonuç olarak da başarılarının ardındaki tasarım çözümleri tanımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasarım, grafik tasarım, mitoloji, ambalaj, Nike.

1. GİRİŞ

Grafik tasarım alanında yapılan çalışmalar Bu çalışmanın amacı, ilhamını Yunan Mitolojisinden alan dünya çapında tanınmış bir spor giyim firması olan Nike markasının ambalaj tasarımlarını incelemek, başarısının ardındaki tasarım çözümlerini ortaya koymak ve gelecek nesil tasarımcılara bu araştırma aracılığı ile ışık tutmaktır.

¹ Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı kapsamında “Grafik Tasarım ve Mitoloji: Sanat Eğitimindeki Yeri” başlıklı yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

Mitoloji, dünyayı algılama sistemlerinden biri olup bu algılamayı sistemleştiren dünya görüşü iken; mit, değerler paradigmasında dünyayı algılama, şekillendirme, sembolleştirme, kısaca hayatın ve olayların genelleştirilmiş bir modelidir (Ulutürk, 2012: 2). Bir kültür ürünü olan mitlerin, insanlık tarihi boyunca sanatların tümüne esin vermiş ve konusunu oluşturmuş olduğu gerçeğinden yola çıkarak (Armstrong, 2006: 1-13), çağdaş insanın içinde yaşadığı günümüz dünyasını şekillendiren temel kavramlardan biri olan tasarımı da etkilediği varsayımı çalışmanın mitoloji ile ilişki kurma sebebini oluşturmuştur.

Çalışma öncesinde ambalaj tarihinde yer alan eski – yeni ve günümüze ait, kitap, dergi, gazete gibi basılı ve online erişim sağlanabilen tüm medya, kütüphane, veri tabanları ile ürün satış ve tasarım sayfaları incelenmiş, başarısı ve farklılığıyla ön plana çıkan Nike Firmasına ait ambalajlar üzerine yapılacak bir çalışmanın gelecek nesillere örnek oluşturabileceğine karar verilmiştir. Geniş bir ürün yelpazesine sahip olan Nike firmasının sayısız ambalajı arasından bu çalışma için örneklem olarak ayakkabı kutu tasarımları seçilmiştir. Tasarım örnekleri yerli ve yabancı online giyim ya da spor giyim satış ve tasarım siteleri taranarak derlenmiştir. Ulaşılan Nike spor ayakkabı kutuları grafik tasarım eleman – ilkeleri, malzeme ve fonksiyonellik açısından mitoloji bağlamında ele alınarak incelenmiş, sonuç olarak da başarılarının ardındaki tasarım çözümleri tanımlanmıştır. Çalışmanın kavramsal altyapısı tasarım, grafik tasarım, ambalaj, ayakkabı kutuları, mitoloji, Yunan Mitolojisi, Tanrıça Nike ve Nike Firması ile grafik tasarım ilke ve elemanları üzerinden oluşturulmuştur. İncelenen bu kavramlar arasında kurulan ilişkilere bulgular kısmında yer verilirken; sonuç kısmında ise Nike spor ayakkabı kutularında uygulanan tasarım çözümleri maddeler halinde ortaya konulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Tasarım, Grafik Tasarım, Ambalaj ve Tasarım Eleman - İlkeleri

Tasarım tanım olarak; hayalde canlandırılan bir olayın, projesi, çizimi veya üç boyutlu görüntüsü olarak uygulanan ve ortaya konulan eserlerin tümüne verilen isimdir. Bu tanıma göre tasarlama, zihinde hazırlanan bir düşünceyi ve bir eylemi gerçekleştirmektir. Tasarım, zihinde tasarlanan bir düşüncesini bir eserin ilk biçimi sayılabilir. Tasarı, çizilen ilk biçim anlamına gelmektedir. Tasarımın tam olarak ifade edilebilmesi için, zihinde tasarı halindeyken olgunlaşıp geliştirilmesi gerekmektedir. (Tepecik, 2002: 27)

19. yüzyılın ikinci yarısında sanat ile zanaatın arasındaki ince çizginin *Arts and Crafts* akımı etkisinde ortadan kalkmasıyla birlikte görsel sanatların konusu olan estetik, tasarım nesneleri aracılığıyla insanın günlük yaşamına dâhil olmuştur (Penick ve Long (Ed.), 2019: 2). Sanat Mimari, peyzaj, iç mekân, endüstriyel ürünler, moda ve grafik tasarım gibi farklı alanlardan oluşan geniş bir yelpazeye sahip olan tasarım, üretim öncesinde bir mekân, nesnenin ya da sistemin tüm biçimsel ve/veya işlevsel özelliklerinin belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Görsel sanatlar ile tasarımı iki komşu disiplin yapan, tasarımların gerçekleştirildiklerinde nasıl görüneceklerini belirleyen biçimsel özelliklerin belirlenmesinde tüm görsel sanatlar ile aynı elemanları kullanmakta oluşudur. (Berridge, 2007: 83)

Grafik tasarımın temel kavramları olan çizgi, şekil, biçim, ışık, renk, doku, ölçü, hareket, boşluk, denge, simetri, asimetri, gerilim, bitmişlik, ifade, soyutlama, ton, imaj, doku, tipografi ve grid (Poulin, 2012:5) arasından çizgi, şekil, biçim, boşluk, renk ve doku grafik tasarımın elemanları olarak kabul edilmektedir(Poulin, 2012:103). Görsel bir tasarım dalı olan grafik tasarım, bir ürün veya hizmeti iki boyutlu yüzeylerde tanıtmakta, mesajını yine görsel tasarım elemanlarını kullanarak iletmektedir. Kapsamı teknolojik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak değişen ihtiyaçlar tarafından belirlenen grafik tasarım ürünleri iki boyutlu kurumsal kimlik çalışmaları, afiş, reklamcılık, medya-iletişim, yayıncılık ve iki boyutlu yüzeylerin kıvrılıp katlanması ile oluşan üç boyutlu ürün ambalajlarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. (Evamy, 2009: 6)

Grafik tasarımın bir alt dalı olan ambalaj tasarımı, aynı zamanda endüstriyel tasarım ile de birlikte çalışan bir disiplindir; çünkü bir ambalaj koruma, ihtiva etme, taşıma, dağıtım, saklama, tanımlama ve ayırıştırma becerilerinin hepsini aynı anda barındırmak zorundadır. (Klimchuk ve Krasovec, 2012:33; Ambrose ve Harris, 2011:6; Groth, 2005:vii; Wolf, 2010:70). Nike firmasının spor ayakkabı kutularının atası olan hazır kutular bir 16. yüryıl icadıyken, 1839'da katlama kutular, 1856'da ise ilk oluklu karton üretilmiş ve ambalajda kullanılmıştır(Twede, Selke, Kamdem ve Shires, 2015:38-39). 19.yy'da tüketicinin kullanımını ve sağlığını düşünen, yanmayan, yırtılmayan ve ıslanmayan ambalaj teknolojileri üretilmiştir(Jones ve Tadajewski. (Eds.), 2016:115-127; McDonough ve Egolf, 2015:470). Yine bu özelliklere sahip bir malzeme olan plastik de aynı yüzyılda ASTM D833 kod numarası ile tanımlanmış ve maddenin kolayca şekil verilebilir yapısı yüzünden tüm makro moleküler organik bileşikler Yunanca *plastikos* kelimesinden türetilen bu isim ile anılmışlardır. 1860 ve takip eden yıllarda sayısız elastikiyet, şeffaflık ve renkte tür geliştirilerek ambalaj sektöründe kullanılmaya başlanmıştır.(Robertson, 2012: 11-30)

2.2. Mitoloji, Yunan Mitolojisi, Tanrıça Nike ve Nike Firması

Mitler, insanlık tarihi boyunca toplumların biçimlenmesinde temel rollere sahip anlatılar olmuş ve bu mitler bir araya gelerek farklı kültür ya da dinlere ait mitolojileri oluşturmuşlardır. Geçmişte olduğu gibi bugün de halk biliminin konusu olan mitler ve mitoloji, filoloji, psikoloji, sosyoloji gibi bilimlerle müzik, resim ve tiyatro gibi sanatların konusunu oluşturmaktadır. (Miller-McLemore, 2014: 145)

Mitolojilerin ilk olarak nerede ve ne zaman doğdukları konusunda kesin tarihlemeler yapabilmek hemen hemen olanaksızdır. Ancak, yazının bulunuşuyla birlikte dile getirilen bu mitolojik hikâyelerin çok eski dönemleri anlattıkları görülmektedir. Yunanlıların söz konusu ettiği belli mitolojilerin tarihi kaynakları Mısır ve Sümerlere dek uzanmaktadır. Hatta Sümerlerin çivi yazılarıyla kaleme aldıkları mitolojilerin irdelediği konuların ilkel kaynaklarının çok daha eski dönemlerden, Üst Paleolitik dönemlerden geldiği anlaşılmaktadır. (Ateş, 2001: 34)

Mitolojiler coğrafi bölgelerine, dinlere ve zaman dilimlerine göre çeşitlilik göstermektedir. Coğrafi bölgelerine göre Afrika, Asya, Avrupa, Amerika ve Okyanusya mitolojilerinden bahsedilirken, farklı dinlere ait mitolojiler o dinlerle adlandırılmaktadır. Zaman dilimlerine göre ise üç ana döneme ayrılan Bronz Çağı, Demir Çağı ve Geç Antik

Dönem Mitolojilerinden bahsedilmektedir. Yunan Mitolojisi bu sınıflandırmalara göre milattan önce 8. yüzyıl ile milattan sonra 6. yüzyıl arasına tarihlenen Klasik Antikite Döneminde, Antik Yunanlılar tarafından oluşturulan temeline verilen isimdir. Antik Yunan kökenli bu hikâyeler Antik Roma Medeniyetinde dönüşerek varlığını sürmüş ve bir bütün olarak Klasik Mitolojiyi oluşturmuştur. Yunan Mitolojisi dünyanın oluşumu, doğası; tanrı, kahraman ve mitolojik yaratıkların hayatları ile antik Yunanlıların kültür ve geleneklerinin kökeni ve önemine ait hikâyelerden oluşmuştur. (Leeming, 2005: vii-xiii)

Yunan Mitolojisinde zafer tanrıçası olan Nike, Roma Mitolojisinde dönüşerek Victoria adını almıştır. Nike, çok hızlı koşabilme ve uçabilme yeteneklerine sahiptir; bu nedenle zaferin yanı sıra hızı ve gücü temsil etmektedir. Eserlerde kanatlı, hızla uçan bir kız olarak tasvir edilmiştir. Antik Yunan şairi Hesiodos'a göre Nike, Pontoslular soyundan Pallas ile Okeanos'un kızı Styks'ten doğmadır. Olympos tanrılarında önceki kuşaktan olduğu halde, kimi mitograflar onu Athena'nın oyun arkadaşı olarak göstermektedirler (Erhat, 2015: 217). (Warner, 2000: 80)

Nike, Inc. Amerika Birleşik Devletleri merkezli, önde gelen spor ayakkabı, spor giysi ve spor aksesuarları tasarımcısı ve pazarlayıcısı şirket ve bu ürünlerde kullanılan markadır. Phil Knight ve Bill Bowerman ortaklığıyla ilk kurulduğu zamanda adı Blue Ribbon Sports olan firma daha sonra firmada çalışan ve kendisi de bir koşucu olan Jeff Johnson'ın bir gece rüyasında Yunan Mitolojisinin zafer Tanrıçası Nike'ı görmesiyle Nike olur. Air Jordan ve Nike Golf gibi alt markalarının yanı sıra, Converse gibi bağımsız markaların da sahibidir. (Frisch, 2008: 6-8)

3. BULGULARLAR VE DEĞERLENDİRME

Nike firması seri üretime geçip, farklı yerlerdeki mağazalara ürettiği spor ayakkabıları göndermeye başlamıştır. Spor ayakkabıları bir arada tutmak, gruplamak, korumak, depolamak ve müşterilerine sunmak için en ekonomik, pratik ve kullanışlı yöntem onları aynı büyüklükteki dikdörtgen prizma biçimindeki karton kutulara koymak olmuştur. Başlangıçta bu kutular üretildikleri malzemelerin kendi renginde bırakılmış, bir yüzüne sıradan kalemler kullanılarak el yazısı ile model, renk ve beden bilgileri ile Nike markası yazılmıştır. Gelişen baskı ve üretim teknolojileri ile birlikte karton, mukavva ve oluklu karton kutular Nike logosu, renkler, çizgiler, desenler, dokular ve yazılar kullanılarak tasarlanmaya başlanmıştır. Ayakkabı çeşitleri arttıkça tek bir ayakkabı kutusu kullanmak yerine Nike farklı spor alanları, farklı yaşta erkek ve kadın modellerinden setler oluşturmuş ve bu setlere uyumlu ayakkabı kutusu üretmeye başlamıştır.

Görsel 1'de parlak renklerin bir arada kullanıldığı spor ayakkabıların bu özelliğinin dış yüzleri siyah ancak içleri de ayakkabıların kendisi gibi birden fazla parlak renge sahip kutularda sunulduğu görülmektedir. Siyah ile bu renkler arasında oluşan yüksek kontrast kullanıcının dikkatini parlak renklere sahip olma özelliğine odaklamakta, hatta farklı renklerdeki kutuları farklı renklerdeki ayakkabılarla eşleyerek renkli olma temasının altını çizmektedir. Birbirleri ve hatta farklı renklerdeki kutularla gerçekleştirilen bu eşlemeler sıra dışı bir tasarım anlayışını göstermektedir.

Görsel 1. Sıra dışı renk kullanımı ve sıra dışı renklerin bir arada kullanımı

Görsel 2. Sıra dışı malzemeler ve sıra dışı malzemelerin bir arada kullanımı

Görsel 2’de ayakkabı kutusu üretmek için belli bir tasarım anlayışı ve tasarım dönemine ait malzemeler seçildiği görülmektedir. Kutunun tasarlandığı spor ayakkabı modeli de kutusu gibi aynı dönemde yaygın olarak kullanılmaktaydı. Sıra dışı malzeme kullanımı kendisini, ayakkabı kutusu için seçilen malzemelerin 1970’lerin iç mekân ve mobilya tasarımlarında kullanılan mika ve plastik malzemelerin renk ve dokularına sahip olması ile göstermektedir. Malzemelerin biçimlendirilebilme özelliğine ve yine dönemin tasarım anlayışına uygun bir biçimde klasik dikdörtgen biçim terk edilmiş, kutunun köşeleri tıpkı ayakkabıların kırmızı burunları gibi yuvarlatılmış ve renkli şeritlerle sınırları vurgulanmıştır. Renk kontrastları ve ağaç dokusundaki ton kontrastları yine dönemin tasarım özelliklerine uygun olacak biçimde yüksek tutularak kullanıcının bu özelliği farkına varması amaçlanmıştır. Nike logosu ise tasarımın özelliklerini gölgelemeyecek ancak yine de kolayca fark edilecek ölçü, renk ve kısımda yer almıştır.

Görsel 3’de klasik bir ayakkabı kutusunda sıra dışı renk ve yüzey özelliklerinin kullanıldığı görülmektedir. Nike logosunun görünürlüğü yüzeyin dokusu değiştirilerek

sağlanmış, sıra dışı renk tercihi ile bir arada kullanılan sıra dışı yüzey dokusu ayakkabı kutusunu eşsiz kılmıştır. Logonun farklı ölçü, yön ve yüzeyde tekrarlanması görünürlüğünü arttırmış, algılanmama ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

Görsel 3. Sıra dışı doku / yüzey özellikleri ve farklı yüzeylerin bir arada kullanımı

Görsel 4. Sıra dışı biçimlere sahip ayakkabı kutuları

Görsel 4’de klasik bir ayakkabı kutusunun yerini ayakkabı modeli ile uyumlu olacak biçimde sıra dışı bir kutuya bıraktığı görülmektedir. Modele verilen isim olan *Beyond*, ötesinde anlamını taşımaktadır. Ayakkabıların kutunun içine yerleştirilme biçimi, kutunun uzay çağını çağrıştıran kırık yüzeylerin bir araya gelmesi ile oluşturulmuş özgün ve normalinden oldukça küçülen hacmi ve tüm bu özelliklere paralel olarak tasarlanmış olan açılıp kapanma sistemi sıradan bir ayakkabı kutusunun çok ötesindedir. Ayakkabıların parlak ve karşıt renklerinin aksine kutu dünya dışı bir obje gibi tek ve belirsiz bir renk tonundadır. Kutunun biçimsel özelliklerinin gölgelememek için üst yüzeyde yer alan yazı ve logo kabartma yöntemi ile oluşturulurken, diğer tüm sözel bilgiler tek bir yüzeyde, derli toplu bir biçimde yine yüzeyin yamuk kenarlarına uygun biçimde yer almışlardır.

Görsel 5. Sıra dışı şekillerde açılan kutu kapakları

Görsel 6. Çok işlevli ambalajlar, muhafaza + taşıma + sergileme

Görsel 5, hem klasik dikdörtgen prizma bir ayakkabı kutusunun yüzeylerinin ne ölçüde zenginleştirilebileceğine hem de ne kadar farklı bir kapağa ve açılıp kapanma yöntemine sahip olabileceğini gösteren bir örnektir. Görsel 6, Nike firmasının yine sıra dışı, sıra dışı olmasının yanında ekonomik ve pratik ambalaj çözümleri geliştirdiğini göstermektedir. Farklı yüzey özelliklerinin bir araya getirildiği kutu şeffaf ön yüzüyle hem bir sergileme vitrini hem içerisindeki model ve rengin bilgisini veren bir etiket hem de saplarından tutup kolayca taşıyacağınız bir poşettir. Yan yana getirilen bu farklı malzemelerdeki yüzeyler ve taşıma ipleri tasarıma çeşitlilik, çeşitliliğe bağlı olarak da zenginlik katmış, onu sıkıcı olmaktan çıkarıp ilginç yapmıştır. Sıra dışı sarı – yeşil floresan

renge sahip olan ayakkabı sadece siyah ve beyazdan oluşan kutusu ile hala başroldeki yerini korumaktadır.

Görsel 7. Farklı sporlar için üretilmiş ayakkabıları temsil eden ambalajlar

Görsel 7, Nike firmasının farklı sporlar için ürettiği ayakkabıların ambalajlarında bu sporların farklı yönlerine ait özelliklerine yer verdiği bir örnektir. Balık tutma sporu için ürettiği ayakkabısı için, bu sporla özdeşleşen su geçirmezlik özelliğinin hem malzeme hem biçim hem de renk ile vurgulandığı bir ambalaj, sıra dışı bir ayakkabı kutusu tasarlandığı görülmektedir.

Görsel 8. Aidiyet – kültür temalı ayakkabı modellerini temsil eden ambalajlar

Görsel 8, Nike Firmasının, farklı kültürlere ait bireylerin tercih ettiği sporların bu kültürlerin özellikleri ile zenginleştirildiği bir ayakkabı kutusu örneğidir. Klasik bir ayakkabı kutusu, temel malzemeler kullanılarak en temel biçimde üretilmiş; ancak sıra dışı bir biçimde renklendirilmiştir. Bir sokak sanatı olarak bölgenin sakinleri tarafından o bölgenin açık alanlarındaki yüzeylerine serbest elle yapılmış çizim ve yazılardan oluşan grafitinin

görüldüğü bölgelerde hip-hop kültürü ve basketbol da yaygın olarak yer almakta ve görsel olarak kolaylıkla birbirleri ile ilişkilendirilebilmektedir (Parmar, 2009: 32). Nike Firması bu örnekte de yine dikkat çekici bir biçimde çizim, yazı ve renkleri yan yana kullanmış; ayakkabı kutusunun sıra dışı biçimdeki sıkışıklığı ile lacivert, pembe ve gri gibi ana armoni dışında kalan renk ve tonlarla zenginleştirilmesi ile eşsiz bir tasarım yaklaşımı sergilemiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Ulaşılan Nike spor ayakkabı kutuları grafik tasarım temelleri açısından mitoloji bağlamında ele alarak analiz edilmiş, sonuç olarak da başarılarının ardındaki tasarım çözümleri tanımlanmıştır. Nike firması ürettiği spor ayakkabılar için ambalajlar tasarlarlarken; kanatlı bir biçimde tasvir edilen Tanrıça Nike'nin sahip olduğu olağanüstü özellikler gibi olağanüstü ve sıra dışı tasarım yaklaşımları sergilemiştir. Bu yaklaşımlar arasında temel olarak sıra dışı renk kullanımı ve sıra dışı renklerin bir arada kullanımı; sıra dışı malzemeler ve sıra dışı malzemelerin bir arada kullanımı; sıra dışı doku / yüzey özellikleri ve farklı yüzeylerin bir arada kullanımı; sıra dışı biçimlere sahip ayakkabı kutuları, sıra dışı şekillerde açılan kutu kapakları; çok işlevli ambalajlar (muhafaza – tanımlama - taşıma - sergileme); farklı sporlar için üretilmiş ayakkabıları temsil eden ambalajlar ile aidiyet – kültür temalı ayakkabı modellerini temsil eden ambalajların bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- [1] Ambrose, G. ve Harris, P., *Packing the Brand: The Relationship Between Packaging Design and Brand Identity*, Ava Publishing/Lausanne, 2011.
- [2] Armstrong, K., *A Short History of Myth*, Canongate/Edinburgh, 2006.
- [3] Ateş, M., *Mitolojiler ve Semboller*, Milenyum Yayınları/İstanbul, 2001.
- [4] Berridge, G., *Events Design and Experince: Events Managements Series*, Butterworth-Heinemann/Oxford, 2007.
- [5] Erhat, A., *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi/İstanbul, 2004.
- [6] Evamy, M., *Graphics Explained: 7 Top Designers, 7 Briefs, 49 Solutions... In Their Own Words*, Rockport Publishers/Beverly, 2009.
- [7] Frisch, A., *Built for Succes: The Story of Nike*, Creative Education/Mankato, 2008.
- [8] Groth, C., *Exploring Package Design*, Delmar/New York, 2005.
- [9] Jones, D.G.B. ve Tadajewski, M. (Ed.), *The Routledge Companion to Marketing History*, Routledge/ New York, 2016.
- [10] Klimchuk, M.R. ve Krasovec, S.A., *Packaging Design: Successful Product Branding from Concept to Shelf*, John Wiley and Sons/Hoboken, 2012.
- [11] Leeming, D., *The Oxford Companion to World Mythology*., Oxford University Press/Oxford, 2005.
- [12] McDonough, J. ve Egolf, K. (Ed.), *The Advertising Age Encyclopedia of Advertising*, Routledge/New York, 2015.
- [13] Miller-McLemore, B.J. (Ed.), *The Wiley Blackwell Companion to Practical Theology*, John Wiley & Sons/Chichester, 2014.
- [14] Parmar, P., *Knowledge Reigns Supreme: The Critical Pedagogy of Hip-hop Artist KRS-ONE*, Sense Publishers/Rotterdam, 2009.
- [15] Penick, M. ve Long, C. (Ed.), *The Rise of Everyday Design: The Arts and Crafts Movement in Britain and America*, Harry Ransom Center/Austin, 2019.
- [16] Poulin, R., *The Language of Graphic Design: An Illustrated Handbook for Understanding Fundamental Design Principles*, Rockport Publishers/ Beverly, 2012.
- [17] Robertson, G.L., *Food Packaging: Principles and Practice*, Taylor & Francis/ Boca Raton, 2012.
- [18] Tepecik, A., *Grafik Sanatlar*, Detay Yayıncılık/Ankara, 2002.
- [19] Twede, D., Selke, S.E.M., Kamdem, D.P. ve Shires, D., *Cartons, Crates, and Corrugated Board: Handbook of Paper and Wood Packaging Technology, Second Edition*, DEStech Publication/Lancaster, 2015.

- [20] Ulutürk, M., *Tarihi, Dini, Kültürel Bağlamda Mitoloji ve Modern Kültür Ürünlerinin Mitolojiye Dönüşümü*, Uluslararası Katılımlı Bilim ve Kültür Sempozyumu, Batman, 2012.
- [21] Warner, M., *Monuments and Maidens: The Allegory of the Female Form*, University of California Press/Berkeley, 2010.
- [22] Wolf, P.J., *Graphic Design, Translated: A Visual Directory of Terms for Global Design*, Rockport Publishers/Beverly, 2010.

GÖRSEL KAYNAKÇASI

- [1] <http://www.pinterest.com/> (Erişim tarihi: 25.12.2021)
- [2] <http://www.pinterest.com/> (Erişim tarihi: 5.1.2022)
- [3] <http://www.footyheadlines.com/> (Erişim tarihi: 10.10.2021)
- [4] <http://www.pinterest.com/> (Erişim tarihi: 19.7.2021)
- [5] <http://www.pinterest.com/> (Erişim tarihi: 27.3.2021)
- [6] <http://www.pinterest.com/> (Erişim tarihi: 1.4.2022)
- [7] <http://www.retaildesignblog.net/> (Erişim tarihi: 18.11.2021)
- [8] <http://www.pinterest.com/> (Erişim tarihi: 8.4.2022)

ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS OF KHOJAVEND REGION OF AZERBAIJAN**Dr. Gulana Aliyeva,**

Azerbaijan National Academy of Sciences, Institute of Archaeology, Ethnography and
Anthropology,

THESIS

Khojavend district of Azerbaijan is located in Karabakh. More than 30 archaeological and architectural monuments were registered here during the years of Soviet rule.

Azikh cave was investigated by Mammadali Huseynov in 1960 for more than 20 years. In 1960-1986, 10 cultural layers with a total thickness of 14 m were recorded and studied, more than 6 thousand stone items and more than 50 thousand bone samples were collected. The remains of the Middle Ages, Bronze and Eneolithic periods were found in layer I, Mustye - Middle Paleolithic period in layer III, Lower Paleolithic in layers V and VI, and remains belonging to a completely new archaeological culture - Guruchay culture, were found in layers VII-X.

Taghlar cave, located on the left bank of Guruchay in the territory of Khojavend region is the most magnificent cave-camp related to the Middle Paleolithic period - Mustye culture. The cave was registered in 1960 by Mammadali Huseynov. Starting from 1978 research was led by A. Jafarov, that covered an area of 65 square meters (almost the half of the area). During the excavations 6 cultural layers were discovered, more than 8,000 stone tools and 2,000 animal bones were found here. In the upper layer I - clay pot fragments belonging to the Middle Ages, Bronze Age and Eneolithic period were found. Samples of material culture belonging to the period of the Mustye culture were discovered from layers II-VI. As a result of the research, it became clear that the Taghlar was inhabited from 90,000 years ago to 35,000 years ago.

Nargiztepe is located on the territory of Khojavend at the intersection of the foothills of the Karabakh range with the Mil plain, on a natural elevation 237 m above the sea level. Its area is about 1.3 ha. Nargiztepe and its surroundings form a large archaeological complex with settlements, burial monuments and defensive structures from the Bronze and Early Iron Ages, Antiquity and the Middle Ages. There are about 300 graves from the Middle Ages at the southern foot of the Nargiztepe hill. Here, various signs and marks (arrows, bows, etc.), carved patterns were drawn on the stones of the grave. Research conducted in Nargiztepe confirms that this area was inhabited by the Azerbaijani-Albanian population in ancient times, and by the Turkish-Muslim population in the Middle Ages.

Keywords: Azerbaijan, Karabakh, Khojavend, Azikh, Taghlar, Nargiztepe

ARTICLE

Khojavand district of Azerbaijan is located in Karabakh. It was occupied by Armenian armed forces on October 2, 1992. During the 44-day Second Karabakh War in September-November

2020, the Azerbaijani Army liberated an important part of the region (35 settlements and villages) from the enemy.

More than 30 archaeological and architectural monuments were registered here during the years of Soviet rule. The most valuable among them can be considered Azikh cave, Taghlar cave and Nargiztepe settlement.

Azikh cave, one of the largest karst caves in Azerbaijan, is located on the left bank of Guruchay river, at an altitude of 900 m above sea level. The cave, which has an area of about 8,000 square meters, has six halls connected to each other by narrow passages and reaching a height of 20-25 m. The largest of them is the 3rd hall, which has an area of more than 100 m². The word "Azikh" has various meanings in ancient Turkic language: food supply, fodder supply, astray, big, bear, molar, etc. Azikh cave was investigated by Mammadali Huseynov in 1960 for more than 20 years. In 1960-1986, 10 cultural layers with a total thickness of 14 m were recorded and studied during the excavations conducted near the entrance of the Azikh cave. During the research, more than 6 thousand stone items and more than 50 thousand bone samples were collected. The remains of the Middle Ages, Bronze and Eneolithic periods were found in layer I, Mustye - Middle Paleolithic period in layer III, Lower Paleolithic in layers V and VI, and remains belonging to a completely new archaeological culture - Guruchay culture, were found in layers VII-X. No archaeological material was found in layers II and IV of the monument.

In 1968 the remains (lower jaw) of an 18-22-year-old woman, named "Azikhanthrop" ("Azikh man"), who lived about 350-400 thousand years ago, three hearths, and bear skulls hidden in an isolated place between rock walls were discovered here.

Currently, the Guruchay culture is considered the oldest archaeological culture in the territory of Azerbaijan. The remains of this culture confirm that primitive people started to live in the territory of our country 1.2 million years ago.

The occupiers turned this monument into a weapons storehouse for a while, and then, for the purpose of ideological propaganda, they attracted several experts from foreign countries and carried out illegal excavations here. The liberation of our lands opened new opportunities to continue research in the Azikh paleolithic camp, as well as other monuments of Karabakh.

Taghlar cave, located on the left bank of Guruchay river in the territory of Khojavend region is the most magnificent cave-camp related to the Middle Paleolithic period - Mustye culture. The cave was registered in 1960 by the Paleolithic archaeological expedition led by Mammadali Huseynov. Starting from 1978 research was led by A. Jafarov, that covered an area of 65 square meters, which is more than half of the total area of the camp. During the excavations, 6 cultural layers were discovered in the Taghlar cave, more than 8,000 stone tools and 2,000 animal bones were found here. In the upper layer I - clay pot fragments belonging to the Middle Ages, Bronze Age and Eneolithic period were found. Samples of material culture belonging to the period of the Mustye culture were discovered from layers II-VI.

As a result of the research, it became clear that Taghlar was inhabited from 90,000 years ago to 35,000 years ago. If the research conducted in the Azikh cave showed that primitive people lived in the territory of Azerbaijan for a long time, the archaeological research in the Taghlar

camp confirmed the development of Neanderthal-type people and the existence and formation of the great ancestors of modern people in this area.

Nargiztepe is located on the territory of Khojavand at the intersection of the foothills of the Karabakh range with the Mil plain, on a natural elevation 237 m above the sea level. Its area is about 1.3 ha. Nargiztepe and its surroundings form a large archaeological complex with settlements, burial monuments and defensive structures from the Bronze and Early Iron Ages, Antiquity and the Middle Ages.

There are about 300 graves from the Middle Ages at the southern foot of the Nargiztepe hill. Here, various signs and marks (arrows, bows, etc.), carved patterns were drawn on the stones of the grave.

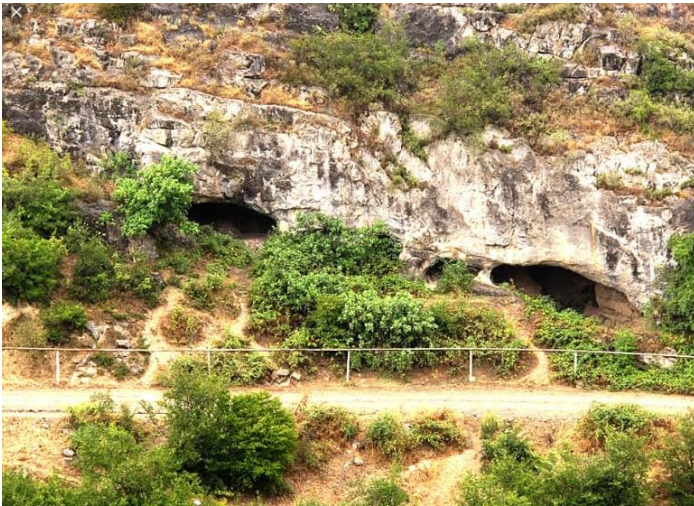
Nargiztepe was also one of the main battlefields during the First Karabakh War. Archaeological excavations were conducted in Nargiztepe in 2013-2015 and 2017 under the leadership of Tavakkul Aliyev, and the chronological framework of the settlement here was determined: samples of glazed and unglazed pottery, stone tools, hearths were found in the upper cultural layer of the Middle Ages. The ancient layer, which is more than 2 meters thick, is very rich both in terms of architecture and artefacts. The remains of buildings built of square mud bricks typical for the ancient period, the rectangle hearth in the middle of the brick floor attracted attention. Among the pottery of this layer, examples of painted vessels have a special place. In the layer belonging to the early Albanian period and the Iron Age, there are tools made of river stone and obsidian, bone needles, gauss and awls, fragments of different types of kitchen utensils made of pomegranate clay, etc. was found. Finally, in the bottom layer located at a depth of 4.0-4.6 m, fragments of black-glazed vessels and stone tools typical for the Late Bronze Age were found.

Research conducted in Nargiztepe confirms that this area was inhabited by the Azerbaijani-Albanian population in ancient times, and by the Turkish-Muslim population in the Middle Ages.

TABLE

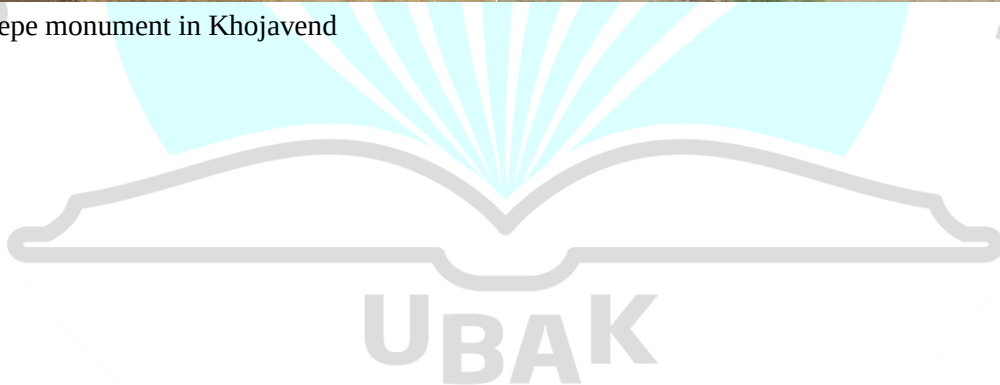
Mamedali Huseynov with the lower jaw from Azikh

Taghlar cave in Khojavend region

Nargiztepe monument in Khojavend

LAÇIN LAYLA VƏ OXŞAMALARINDA ETNOQRAFİZMLƏR

HƏSƏNOVA KÖNÜL

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Azərbaycan, Bakı

Açar sözlər: layla, oxşama, etnoqrafiya, etnoqrafizmlər, maddi mədəniyyət, mənəvi mədəniyyət

Azərbaycan dünyada ilk yaşayış məskənlərindən olduğu üçün bu xalqın etnoqrafiyası da genişdir. Bu o deməkdir ki, xalqın etnoqrafiyasının tədqiqi üçün onun qədimliyi və etnoqrafik zənginliyi vacibdir. Tarix boyu müxtəlif siyasi-ictimai formasiyalar görmüş xalqımızın maddi və mənəvi dünyasını araşdırmaq, tədqiq etmək həm xalqın nümayəndəsi olaraq vəzifəmiz, həm də bunu gələcək nəsillərə ötürmək, bildirmək, dünyaya tanıtmək vətəndaş borcumuzdur.

Zamanla insanlar və tarix bir-birini əvəz etsə də, dövrün mənzərəsini ifadə edən sözlər şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin dilində qorunub saxlanılır. Çünki xalq yaradıcılığı nümunələri dövrümüzə dildən-dilə, orijinal formada, olduğu kimi gəlib çıxmışdır. Yazı yarandıqdan sonra yazıya alınaraq saxlanılsa da, öz tərkibindəki dil vahidləri dəyişilməz qalmışdır. Dil tariximiz boyunca müəyyən sözlər öz işləkliyini tamamilə itirmiş, müəyyən hissəsi dialektlərdə qorunub saxlanılmış və hətta bir hissəsi yeni sözlər hesabına yenilənmişlər. Görünür ki, dilçiliyin leksikologiya bölməsi ən çox dəyişikliyə məruz qalan bölmə olmaqla yanaşı, həm də tədqiqat üçün ən geniş mənbə kimi dəyərləndirilə bilər və bu səbəb belə düşünməyə əsas verir ki, bu sahənin tədqiqata cəlb olunması dilçilik, tarix, ədəbiyyat və hətta etnoqrafiya elmi üçün lazımlı elmi məlumatlar əldə etməyə kömək edə bilər.

Məqsədimiz bu cür dəyərli dil vahidlərini axtarmaq, aşkara çıxarmaq və tədbiq etməkdir.

Etnoqrafik vahidlər – etnoqrafizmlər adı altında tədqiq olunur. Və təbii ki, bu leksik nümunələr üçün ən məhsuldar mənbə rolunu oynayan folklordur. Tədqiqat obyektimiz ən qədim folklor nümunəsi olan layla və oxşamalardır. Xalq yaradıcılığımızda qədimliyinə görə xüsusi rolu olan uşaq folkloru nümunələrində etnoqrafik leksikanı toplayıb tədqiq etmək olduqca aktual və vacib linqvistik problemlərdəndir.

Folklor nümunələrinin qədimliyini və dil vahidləri baxımından mühafizəkarlığını, eyni zamanda orijinallığını nəzərə alsaq, burada etnoqrafik leksikanın nə dərəcədə zəngin olduğunu əminliklə deyə bilərik.

Folklor materialları xalqımızın maddi və mənəvi mədəniyyəti ilə əlaqədar çoxlu sayda etnoqrafik söz və ifadələri özündə qoruyub saxlayan dəyərli mənbədir. Araşdırmamızın obyektini Laçın rayonuna aid uşaq folkloru nümunələri-layla və oxşamalardır. Laçın rayonu Azərbaycanın ən qədim tarixə malik yaşayış məskənlərindəndir. Rayonda yerləşən tarixi abidələr türk tayfalarının ta qədimdən burada məskən saldığını təsdiqləyir. Təbii ki, qədim türk

tayfalarının sahib olduğu zəngin maddi və mədəni mədəniyyət bu bölgənin folklor nümunələrində yan keçə bilməzdi.

Göz açdığımız andan ana və nənələrimizdən duyduğumuz layla və oxşamalarda etnoqrafik leksikanın çox maraqlı nümunələrini görə bilirik. Uşaq folklorumuzun ən qədim, ən orijinal növlərindən sayılan layla və oxşamalar etnoqrafizmlərlə zəngindir. Bu şeirlər günümüzdə dildən-dilə, ağızdan ağıza gəlib çıxdığı üçün hər misrasında xalqımızın tarixi keçmişini, mədəniyyətini, yaşayış tərzini, psixologiyasını, inanclarını və s. əks etdirə bilər. Bu baxımdan Laçın rayonunun layla və oxşama örnəklərində etnoqrafizmləri tədqiq etmək həm aktual, həm maraqlıdır.

Laçın rayonu layla və oxşamalarında işlənən etnoqrafizmləri leksik-semantik cəhətdən belə qruplaşdırma bilərik:

- a) Maddi mədəniyyət (terminləri) ifadə edən etnoqrafizmlər
- b) Mənəvi mədəniyyət (terminlər) ifadə edən etnoqrafizmlər

Xalqımızın çox maraqlı və özünəməxsus mərasimləri adətləri var. Bu adətlər zamanla formalaşır və nəsil-dən-nəslə ötürülür. Azərbaycan türklərinin mənəvi mədəniyyətini özündə əks etdirən leksik vahidlərin tədqiqi olduqca vacib və maraqlıdır. Tədqiqatımıza obyekt olaraq təyin etdiyimiz layla və oxşamalar da, dilimizin qədimliyini bu günə kimi özündə qoruyub saxlayan incilərdir. Layla və oxşamalar müasir dövrümüzdə dildən-dilə, ağızdan-ağıza gəlib çatdığına görə bu nümunələrdə mədəniyyətimizlə bağlı dil faktlarını çox asanlıqla aşkar etmək olar.

Mənəvi mədəniyyətin sahələri içərisində ailə-məişətlə bağlı mərasimlər layla və oxşamalarda daha çox əks olunur. Daha çox diqqət çəkən elimizin ən gözəl və qədim adəti olan toy mərasimi ilə bağlı rastlanan etnoqrafik vahidlərdir. Təbii ki, ana ilə övlad arasında ən ülvəi hissləri özündə əks etdirən bu bədii nümunələrdə toy mərasimi ilə bağlı leksik vahidlərin bolluğu tam təbiidir. Toy xalqımızın ən qədim və hələ də ən aktual, ən gözlənilən, ən arzulanan mərasimlərdəndir. Bu el şənliyi özündə hətta hər bölgəyə uyğun müxtəlifliyi ilə seçilən adətləri qoruyub saxlayır. Valideynin öz övladlarına ən çox arzuladığı və görmək istədiyi gün toy günüdür. Bu baxımdan Laçın layla və oxşamalarında balasının əgər qızdırsa nə zaman ona elçi gələcəyini, ya oğlan övladıdırsa nə zaman ailə başçısı olacağını səbirsizliklə gözləyən anaların beşik başında diləkləri öz əksini tapır:

Ay Kazım,

Eləyim sənə toy Kazım.(4 s.175).

Nümunədə oğlan övladı üçün oxşama deyən ananın toyla bağlı arzuları “Sənə toy edim” ifadəsində canlandırılır. Ana bu həyatda oğluna toy edib onu “yərbəyer” edəndən sonra artıq həyatdan heçnə gözləmir. Ana üçün ən gözəl dilək bu mərasimi görmək və orda iştirak etməkdir.

Qız övladı ilə bağlı toy arzuları isə biraz fərqlidir. Folklor materialları əsasında toyun müxtəlif mərhələlərinin öz əksini tapdığı aydın görünür. Elçilik qız övladı üçün arzulanan toy mərasiminin ilkin (tanışlıq) mərhələsi hesab edilir. Qız anaları oxuduqları layla və oxşamalarda bu mərasimi arzuladıqlarını göstərirlər:

Qızım qızlar içində,

Tumanı var qıçında
Qızıma **elçi gələr**
Üçcə günün içində (4 s.175).

Bundan başqa Laçın rayonunun layla və oxşama nümunələrində toy mərasimi ilə bağlı “qız almaq”, “qız vermək”, “toyunda pul tökmək”, “toy tutmaq” kimi etnoqrafizmlərə də rast gəlinir.

Əsrlər boyu nəsillərin öz təcrübələrini bir-birinə ötürmələri nəticəsində müxtəlif sahələrdə müvəffəqiyyət qazanılmışdır (6 s.110).

Mənbələrdə Azərbaycan xalqının maddi və mənəvi mədəniyyətinin təməl daşlarını ən geci mezolit dövründə qoyulması ilə fikirlər var (5 s.10)

Maddi-mədəniyyətin zənginliyini göstərən sahələrdən ən maraqlısı yemək adlarıdır. Milli yeməklərimizin bəzilərinin hazırlanma mövsümü, vaxtı, istifadə olunma üsulu, yeri və s. xalqın keçmiş həyat tərzini, məşğuliyyətlərini araşdırmağa kömək edir. Laçın rayonunun uşaq folkloru nümunələrində işlənən yemək adlarının bir neçəsini ətraflı araşdırmağın tədqiqatımız üçün maraqlı olacağını düşündük:

Horra - mənbələrin birində Təbriz mətbəxlərində qoca adamlar, xəstələr, diş çıxaran uşaqlar üçün hazırlanan yemək kimi təsvir olunur. Hazırlanma qaydası isə unu soyuq suda çalıb yavaş-yavaş isti su töküüb sonra duz, kərə yağı və bəzən süd artırılaraq vaxt ocağın üstündə bişirirlər (7 s.307) . Etimoloji lüğətdə horra sözü pörtlətmək kəlməsi ilə qohum hesab olunaraq təqlidi söz kimi qeyd olunur (2 s. 122).

Arvad **horra** bişirib,
Düşübdü haldan balam.(4 s.174)

Kökə - adi çörəkdən bir qədər balaca olan yemək növü. Qərbi Azərbaycanın Çəmbərək, Vədi və s. şivələrində “çörək növü” mənasında işlənir (1 s. 217).

Səni verəni tapaydım,
Özünə **koka** yapaydım.
Atına arpa tökəydim,
İtinə çörək ataydım.(4 s.176).

Aş – bu xörək adı “yemək, plov, təam” mənasında Azərbaycanın əksər dialekt və şivələrində işlənir. Qarabağ bölgəsində aşın 130 növü, Qubada isə 30-dan çox fərqli növü qeydə alınıb. Aş sözü qədim türk lüğətində bir neçə mənada qeyd olunmuşdur:

Başına dönüm baş kimi,
Üstü qatıqlı **aş** kimi.
Toyunu çəməndə tutum,
Pulu töküm daş kimi.(4, s.173).

Professor Mahirə Hüseynovanın “Azərbaycan dilinin yemək və içki adlarının tarixi və etimoloji lüğətində” **aş** sözü ziyafət, qonaqlıq sözləri ilə bağlı xalq danışığı dilində işlənən etnoqrafik səciyyəli sözlərin tərkibində işlənməsini göstərir (3, s.23).

Geyim adları maddi və mənəvi mədəniyyətin əsas göstəricilərindəndir. Maddi mədəniyyətin bütün başqa üsürlərindən daha çox xalqın milli xüsusiyyətlərini əks etdirə bilirlər (5 s. 94).

Şalvar – tatar dilində çalvar kimi işlənir. Çal (geyim) və var (var) sözlərindən əmələ gəlmişdir. Mənbədə şalvarla bağlı belə bir fikirdə yazılır ki, pencəksiz bayıra çıxmaq bir o qədər də eyib sayılmasa da, amma şalvarsız kimisə görmək qəbahətdir. Tarixən şalvar “əvvəl geyin, sonra həyət-bacaya çıx” anlamını əks etdirir. Bəzi türk dillərində *budqabı* da adlanır (2, s. 236). Milli geyimimiz olan şalvar haqqında başqa bir mənbədə deyilir ki, şalvarı yoxsullar yer hanasında toxunmuş “qılıcı şal”dan, Şirvan şalından satın alma ləzgi şalından, varlılar isə məhuddan, məndulədən və yekrəng ipək parçalardan tikdirirdilər (8, s.58).

Şalvarı şaldan, balam,
Gəlirdi maldan, balam.(s.174).

Tuman - bu geyim növü mənbələrdə *tümü* sözünü hər tərəfi örtən mənasında işlənmişdir. *Duman* – *tuman* (paltar) və *tumurcuq kəlmələri* həmin sözlərdən törəyib. Etimoloji lüğətimizdə *don* paltar sözü *tömö* sözü ilə əlaqəli qohum olaraq göstərilmişdir (2, s.255).

Qızım qızlar içində
Tumanı var qıçında.
Qızıma elçi gələr,
Üçcə günün içində (4,s.175).

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Bayramov İ. Qərbi Azərbaycan şivələrinin leksikası. Bakı: ADPU-2011.
2. Əhmədov B. Qısa etimoloji lüğət. Bakı: Təfəkkür – 2001.
3. Hüseynova M. Azərbaycan dilinin yemək və içki adlarının tarixi-etimoloji lüğəti. Bakı: ADPU-2018.
4. Qəhrəman İ. Laçın folkloru. Bakı: Adiloğlu. B:- 2009.
5. Məmmədov İ. Azərbaycan dilinin etnoqrafik leksikası. Bakı: Elm, 2008.
6. Məmmədova S. Mədəniyyətşünaslıq. Bakı: Kooperasiya -2001.
7. Təbriz folklor örnəkləri. I kitabı. Bakı:-2013
8. Vəliyev F., Abdulova G. Qarabağ geyimləri. Bakı: Elmin İnkişaf Fondu -2016.

YUXARI SINIF ŞAGİRDlərİNDƏ NİTQ MƏDƏNİYYƏTİNİN FORMALAŞDIRILMASI

Sevda Abbasova,

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
<https://orcid.org/0000-0002-6516-2444>

Pəri Paşayeva,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
<https://orcid.org/0000-0002-8332-3387>

Xülasə

Açar sözlər: dil, nitq mədəniyyəti, ünsiyyət becarığı, şəxsiyyətin inkişafı

Müasir dövrdə dil mədəniyyətinin qorunması və inkişafı sahəsində dövlət mədəniyyət siyasətinin əsas vəzifəsi dilin tədrisi prosesini gücləndirmək, Azərbaycan ədəbi dilindən istifadə ənənələrini yaymaq və sözdən istifadə normalarını qorumaqdır. Nitq mədəniyyətinin tərbiyəsi həm də müasir dünyada insanın mədəni kimliyinin formalaşmasıdır. Mədəni nitqin mənimsənilməsinin şəxsi əhəmiyyətini gücləndirmək üçün təlim fəaliyyətinin motivlərini formalaşdırmaq, onlara müasir dil haqqında, müasir ədəbi sənət nümunələri haqqında materiallar təqdim etmək vacibdir. Məhz buna görə də Azərbaycan dilinin və onun vasitəsilə nitq mədəniyyətinin formalaşdırılması nitq mədəniyyətinin təmin edilməsinin açarına çevrilir. Məqalədə bu kimi məsələlərin şərhə verilir, qeyd edilir ki, şəxsiyyətin ahəngdar inkişafı üçün mədəni, ifadəli nitqin tərbiyəsi dövrümüzün aktual və mühüm vəzifəsindən biridir.

Формирование культуры речи у старшеклассников

Резюме

Ключевые слова: язык, культура речи, коммуникативные навыки, развитие личности.

В современное время основной задачей государственной культурной политики в области защиты и развития языковой культуры является укрепление процесса обучения языку, распространение традиций использования литературного языка Азербайджана и

защита норм словоупотребления. Воспитание культуры речи – это и формирование культурной идентичности человека в современном мире.

Для усиления личностной значимости овладения культурной речью важно сформировать мотивы учебной деятельности, представить их материалами о современном языке и образцами современного литературного искусства.

Именно поэтому формирование через него азербайджанского языка и культуры речи становится залогом обеспечения культуры речи. В статье дается толкование таких вопросов, отмечается, что воспитание культурной и выразительной речи для гармоничного развития личности является одной из актуальных и важных задач современности.

Formation of speech culture among high school students.

Summary

Key words: language, speech culture, communication skills, personality development.

In modern times, the main task of the state cultural policy in the field of protection and development of language culture is to strengthen the process of language learning, spread the traditions of using the literary language of Azerbaijan and protect the norms of word usage. Education of a culture of speech is also the formation of a person's cultural identity in the modern world.

To enhance the personal significance of mastering cultural speech, it is important to form the motives of educational activities, present them with materials about the modern language and examples of modern literary art.

That is why the formation of the Azerbaijani language and culture of speech through it becomes the key to ensuring the culture of speech. The article gives an interpretation of such issues, it is noted that the education of cultural and expressive speech for the harmonious development of the individual is one of the urgent and important tasks of our time.

Sosial, iqtisadi və siyasi transformasiyaların sürətli inkişafı, bütün sosial və milli qruplara mənsub əhəlinin mobilliyinin artması şəraitində şəxsiyyətin mədəni tərbiyəsi problemi təkcə elmi tədqiqatın mücərrəd mövzusunə deyil, həm də pedaqogikanın birbaşa vəzifəsi hesab edilir. İnternetin müxtəlif fəaliyyət növlərinə daxil edilməsi, çoxsaylı ünsiyyət maneələrinin məhv edilməsi - bütün bunlar linqvistik konvergensiyanı (konvergensiya yaxınlaşmaq, çulqalaşmaq deməkdir) idarə etmək üçün çətin bir prosesə çevirir ki, bu da ümumilikdə

əhalinin ümumi mədəniyyətini və xüsusən də nitq mədəniyyətini əhəmiyyətli dərəcədə aşağı salır.

Ən ünsiyyətçil qruplar, məsələn, yeniyetmələr getdikcə azalan nitq nümunələrini rəhbər tuturlar, özlərini ana dilinin bütün zənginliyindən məhrum edirlər və bununla da öz intellektual və mənəvi inkişaf imkanlarını məhdudlaşdırırlar. Buna görə də yuxarı sinif şagirdlərinin müstəsna fəal kommunikativ yaş qrupunda nitq mədəniyyəti tərbiyə etmək və onu formalaşdırmaq pedaqoji vəzifə kimi dövlət əhəmiyyətli bir vəzifədir.

Üç əsas anlayış - vətən, dil və mədəniyyət olmadan xalqın birliyi və dövlətin tamlığı mümkün deyil. Odur ki, millətin mədəni və linqvistik özünəməxsusluğunun qorunub saxlanması və inkişafı istənilən məsuliyyətli dövlət sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasının əvəzsiz tərkib hissəsidir. Hər bir dilin nüfuzu onun geniş informasiya imkanlarına malik olması ilə ölçülür. İnformasiya imkanlarının əhatəliliyi isə müxtəlif nitq mədəniyyəti normalarına malik olan dillərdə mümkün olur. üstəgəl bir dövlətin rəsdili olduğu üçün onun mükəmməl nitq mədəniyyəti normalarının təkmilləşdirilməsinə və sabitləşdirilməsinə şagirdlərə öyrədilməsinə böyük ehtiyac vardır.

Nitq mədəniyyəti normalarının öyrənilməsi, onun kütləviləşdirilməsi və tətbiqi məsələləri Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri, Ulu Öndər Heydər Əliyevin daim diqqətində olmuşdur. Ulu öndər hələ Sovet rejimi dövründə nitq mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsinin qayğısına qalırdı. Çünki ana dilinin istifadə mühitinin genişlənməsi cəmiyyətdə milli ideologiyaya aparan bir axına çevrilə bilərdi. Ulu Öndər hələ 1978-ci ildə qəbul olunan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında ana dilinin dövlət dili kimi təsbit edilməsinə nail olmuşdu. 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini əldə etdi və ana dili milli ideologiyanın formalaşmasında təməl oldu. Nitqin strateji əhəmiyyəti Respublika Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən imzalanan sərəncamlarında da göstərilir. Qeyd edilir ki, nitq mədəniyyəti təkcə mütəxəssislərin, ziyalıların, məktəblilərin yox, hamının işidir. Ona görə də onun öyrənilməsi, tədqiqi, tətbiqi, təbliği və tədrisi müasir dövrün global məsələsi olmaqla başlıca şərtidir. (1)

Mədəni nitq vətəndaşın, şəxsiyyətin inkişafının prioriteti və məqsədidir.

Göründüyü kimi, "nitq mədəniyyəti" anlayışı istər-istəməz insan nitqinə mükəmməllik verən yüksək kommunikativ nitq xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə və inkişaf etdirməyə meyllidir. Ünsiyyət quran və ya yazan şəxs nitqin özü haqqında bir sıra bacarıq və biliklərə malik olmalı, qarşısında mükəmməl nitq nümunələri, ideal və düzgün nitq qurmaq qaydalarını bilməlidir. O, nitq mədəniyyətinin qayda və qanunlarını bilməli və öz kommunikativ hərəkətləri ilə onları daha da yaymalıdır.

Məlumdur ki, bu gün cəmiyyət təbəqələşməklə yanaşı, həm də bir-biri ilə birləşməyən əxlaq normalarını, idealları, mədəni nümunələri ehtiva edir. İnsanın uğurlu sosiallaşmasının vacib şərtlərindən biri onun mədəniyyəti, həyatın istənilən sahələrində: dildə, məişətdə, davranışda mədəniyyətə sahib olmasıdır. Buna görə də, nitq mədəniyyəti tərbiyəsi vəzifəsinin praktik sosial pedaqogika ilə ümumi bir cəhəti var ki, bunun da məqsədi şəxsiyyət və cəmiyyət arasında münasibətlərin hərtərəfli uyğunlaşdırılmasıdır.

Məktəbdə şəxsiyyətin formalaşdırılması üçün öz mədəniyyətinə, tarixinə, vətənin nailiyyətlərinə məhəbbət kimi şəxsi keyfiyyətlər önə çəkilməlidir. Yenilənmiş Azərbaycan məktəbi qarşısında təlimin məzmununun dəyişdirilməsi, tədris işinin texnologiyası və strategiyasının təkmilləşdirilməsi, nitq mədəniyyətinin tərbiyəsinə daha səmərəli yanaşmanın həyata keçirilməsi vəzifəsi qoyur [3].

Ümumtəhsil və tam orta təhsil pilləsində təhsil alan şagirdin şəxsiyyətinin ahəngdar inkişafının əsas problemi zehni inkişaf, zehni və nitq fəaliyyəti mədəniyyətinin tərbiyəsidir. Bu, şagird üçün mövcud ola biləcək cəmiyyətin bütün müxtəlif mədəni dəyərləri ilə tanışlığın təminatıdır. Prof. A.Dəmirçizadə, N.Abdullayev, V.Qurbanov, Z. Məmmədov kimi alimlər tərəfindən nitq mədəniyyəti tərbiyəsi biliyin mənimsənilməsi, yaradıcı qabiliyyətlərin və meyllərin inkişafı, eləcə də estetik zövqün formalaşması ilə əlaqələndirilir.

Müasir cəmiyyət şəxsiyyətdən yüksək davranış və ünsiyyət mədəniyyəti, münasibətləri qorumaq və özünü dərk etmək bacarığı tələb edir. Şəxsiyyətin hərtərəfli ahəngdar inkişafı fərdiliyin, meyllərin və üstünlüklərin inkişafını əhatə edir. Məktəb, ilk növbədə, insanın təbii ifadə sistemi olan dil vasitəsilə onların inkişafına və formalaşmasına kömək etməlidir.

Şəxsiyyətin ahəngdar inkişafı üçün tələblərin həyata keçirilməsi baxımından müasir təhsilin ən vacib xüsusiyyətlərini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar: tamliqda hər şeyi bilmək, zaman, temp və istiqamət üzrə fərdiləşdirmə, o cümlədən hər kəsə imkan yaratmaq üçün şəraitin yenilənməsi. özünü yaradıcı şəkildə reallaşdırmaq üçün fərdi inkişaf trayektoriyasının həyata keçirilməsi [6].

Təhsilin əsas sistem yaradan amili şəxsiyyəti daim yeni bilik zirvələrinə yüksəliş prosesinin məqsədi və son nəticəsi hesab edirlər. Bu kontekstdə təhsilin məqsədi şəxsiyyətin integral inkişafı üçün şərait yaratmaqdır. Bu zaman bu proses həm də müasir informasiya cəmiyyətində sosial adaptasiya səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəlib.

Eyni zamanda, müasir təhsil fərdin hərtərəfli özünü inkişaf etdirmə və insanın mədəni inkişafı üçün qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə yönəldilmişdir. Pedaqoji proses kontekstində məhsuldar fəaliyyət üçün mədəniyyət dəyərlərini şagirdlərə ötürən müəllim onların mədəni

özünütəyinatının pedaqoji vəziyyətlərini yaratmalıdır ki, bu da məhsuldar, yaradıcı metodların öyrənilməsində üstünlük deməkdir.

Bu metodlar şagirdlərin informasiyanın öz-özünə mənimsənilməsi, onun qavranılması, strukturlaşdırılması və s. təcrübəsinin mənimsənilməsinə yönəlib. Müəllim dərsin və sinifdənkənar fəaliyyətlərin vahid sistemini qurmalıdır ki, burada biliklərin şüurlu mənimsənilməsi üçün şərait yaradılsın, həmçinin nitq mədəniyyətinin dəyərləri fərdin zəruri subyektiv ehtiyacı kimi çıxış etsin.

Orta məktəb şagirdlərinin nitq mədəniyyətinin tərbiyəsi probleminin nəzəri tədqiqi zamanı bu prosesin uşağın mədəniyyətinin ayrılmaz dünyasına daxil olması ilə əlaqəsini müəyyən etmək lazım gəlir. Pedaqoji elmdə böyüməkdə olan nəslin mütərəqqi inkişafını, mədəni yaradıcılıqda, o cümlədən dildə həyata keçirilməsinə yönəlmiş keyfiyyətlərin formalaşmasını təmin edən tərbiyə fəaliyyətinin metodlarına xüsusi diqqət yetirilir.

Bu günümüzdə mədəni kimlik səviyyəsinin aşınması əsasən mədəni mühitin dəyərinin aşağı düşməsinə şərtləndirir. Getdikcə daha aydın olur ki, mədəniyyət dəyərləri bitmiş formada ötürülmür, bunun üçün ehtiyacların universal dialektik yüksəlişi əsasında fərdin özünün dəyərlərə yüksəlişi olmalıdır.

Nitq mədəniyyəti üzrə səmərəli fəaliyyət nəticəsində orta məktəb şagirdlərində ana dilinə məhəbbət və hörmət formalaşmalı, gözəl və zəkalı danışmaq üçün öz bacarıqlarını inkişaf etdirmək motivləri yaranmalı, həmçinin istənilən janrda yazılı mətnlər yaratmaq öyrədilməlidir. Bu prosesin pedaqoji potensialı, əgər o, müəllim tərəfindən kollektiv yaradıcılıq fəaliyyəti şəklində təşkil edilərsə və orta məktəb şagirdlərinin özlərinin sosial əhəmiyyətli faydaları və fərdi, şəxsi maraqlarını birləşdirməyə yönəldilərsə, əhəmiyyətli dərəcədə artır.

Bu yanaşmanın həyata keçirilməsində mühüm istiqamət məktəblilərin şüurlu şəxsi mövqeyinin inkişafı və motivasiyasıdır. Bu istiqamət məktəblilərin müstəqilliyinə hörmətli münasibətin inkişaf etdirilməsi, onların əsaslı mühakimələrinin təşviq edilməsi, seçim situasiyalarının yaradılması, filoloji fənlər üzrə tədris materialının fərdi başa düşülməsinə köməklik edilməsi, onların müstəqil tapşırıqların yerinə yetirilməsi üsullarının stimullaşdırılması, bu tsiklin fənləri üzrə müstəqil iş blokunun formalaşdırılmasıdır. Məktəblilərin şəxsi təcrübəsinin inkişafını stimullaşdırmaq, orijinal ideyaları təşviq etmək, başqalarının fikirlərinə diqqətli və hörmətli münasibət ruhunda dialoq, müzakirə atmosferi yaratmaq vacib hesab olunur. Müəllimlər şagirdləri öz ədəbi və analitik qabiliyyətlərini göstərməyə imkan verən vəziyyətlər yaratmağa həvəsləndirilir.

Milli təhsil sisteminin modernləşdirilməsi kontekstində pedaqogikanın humanist paradigmasına uyğun gələn yeni tədris və tərbiyə metodlarının tətbiqi problemi xüsusilə aktuallaşır. Milli miqyasda təhsilin innovativ formaları tətbiq olunur ki, bunun da kontekstində məktəbin öz inkişafının müstəqil məsuliyyətli subyekti və təhsil qarşılıqlı fəaliyyətinin tam iştirakçısı olan şagird şəxsiyyətinə yönəldilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz buna görə də cəmiyyətin indiki inkişaf mərhələsində tərbiyə və təhsilə şəxsiyyətyönümlü yanaşma problemi xüsusilə aktuallaşır.

Şagirdlərdə nitq mədəniyyətinin formalaşdırılması müasir dərslərdə göstərilirdi kimi təkcə ifadəlilikdən, ardıcılıqdan, məntiqilikdən, aydınlıqdan, sadəlikdən, asanlıqdan ibarət olmayıb, daha çox nətiqlik keyfiyyətinə aid məsələlər hesab edilir. Nitq mədəniyyəti həm də normalar sistemidir ki, bunun arxasında nitq aktının icbariliyi və ixtiyariliyi, prinsipləri (qanunları) və üslubları dayanır. Nitq mədəniyyətinin formalaşdırılmasında əlbəttə ki, bu iki istiqamətin əlaqəli öyrədilməsi səmərəli ola bilər. Belə olduqda yazılı və şifahi nitqin, danışq dilinin və eyni zamanda lokal dilin normalarını, bu normaların dinamikasını, bir-birinə keçidini əsaslı şəkildə öyrətmək mümkündür.

Nitq mədəniyyətinin ilkin elementləri ailədən başlayır, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində davam edir və nəhayət, məktəbdə özünün maksimum təcəssümünü tapır, şagirdlərin nitqini məktəbdən ayrıldıqdan sonra tam hüquqlu ana dili olması üçün formalaşdırmaq məqsədi daşıyır.

Bununla belə, müasir sosial-mədəni şəraitdə bu tam həyata keçirilmir - sosial mühitin müxalifəti çox vaxt ənənəvi metodlardan daha güclüdür - məktəbdə Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisinin pedaqoji metodları, əsasən yuxarı siniflərdə nitq mədəniyyətinin tərbiyəsi prosesinin təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Yeniyetmələr ətrafdakı sosial realıqla fəal şəkildə qarşılıqlı əlaqədə olur və təəssüf ki, çox vaxt ondan mədəniyyətin yüksək nümunələrini deyil, nisbətən aşağı səviyyəli nümunələri mənimsəyirlər. Beləliklə, orta məktəb şagirdlərinin nitq mədəniyyətinin formalaşdırılması orta məktəbdə Azərbaycan dilinin və ədəbiyyatının tədrisi yanaşmalarının, nəzəri prinsiplərinin və nəhayət, metodların təkmilləşdirilməsi vəzifəsinə çevrilir.

Nitq mədəniyyətinin tərbiyəsi həm də müasir dünyada insanın mədəni kimliyinin formalaşmasıdır. Orta məktəbdə bu, müasir dövrə adekvat olan linqvistik və ədəbi materialın şagirdlər tərəfindən işlənməsi ilə təmin edilə bilər. Buna görə də mədəni nitqin mənimsənilməsinin şəxsi əhəmiyyətini gücləndirmək üçün bu cür təlim fəaliyyətinin motivlərini formalaşdırmaq, onlara müasir dil haqqında, müasir ədəbi sənət nümunələri

haqqında materiallar təqdim etmək vacibdir. Bu, nitq mədəniyyətinin "klassik" qanunlarını şagirdin müasir şəxsi və mədəni dünyasına daxil etməyə imkan verəcəkdir.

Azərbaycan dili və ədəbiyyatı dərslərində şəxsiyyətin emosional və intellektual-ideoloji komponentlərinin sistemli şəkildə inkişaf etdirilməsi vacibdir. Şagirdlərin ədəbi dilin əsaslarını dərk etməklə bağlı müsbət emosional təcrübələr yaşadıqları, bu bilik sahəsinə marağını artıran, fənni daha yaxşı mənimsəmək üçün motivasiyanı inkişaf etdirən emosional rahat sinif mühiti yaratmaq deməkdir.

Buna görə də dərslərin məzmunu, onların forması, tədris metodları emosional cəhətdən cəlbəedici olmalı, tədris prosesinin təşkili üçün müasir tələblərə cavab verməli, yeniyetmələr tərəfindən sevilən innovativ pedaqoji texnologiyalar və informasiya texnologiyalarından istifadəni əhatə etməlidir.

Müasir dövrdə dil mədəniyyətinin qorunması və inkişafı sahəsində dövlət mədəniyyət siyasətinin əsas vəzifəsi dilin tədrisi prosesini gücləndirmək, Azərbaycan ədəbi dilindən istifadə ənənələrini yaymaq və sözdən istifadə normalarını qorumaqdır. Məhz buna görə də Azərbaycan dilinin və onun vasitəsilə nitq mədəniyyətinin formalaşdırılması üzrə məktəb proqramlarının müasirləşdirilməsi gələcək nəsillər üçün yüksək nitq mədəniyyətinin təmin edilməsinin açarına çevrilir. Bundan irəli gələn əsas yeniliklərdən biri kurikulum standartlarının reallaşdırılması, şəxsiyyətyönümlü, nəticəyönümlü təlimə, yüksək mənəviyyata malik olan vətənpərvər, bacarıqlı, təşkilatçı, yaradıcı elmi kəşflərə meyilli insan resursları yaratmaqdan ibarətdir. Fərdin yeni həyat münasibətlərinin formalaşması, sosial-iqtisadi münasibətlərin humanistləşdirilməsi üçün məktəb vacib amilə çevrilməlidir. İnkişaf etməkdə olan cəmiyyətdə müstəqil şəkildə qərarlar qəbul edə bilən, onların mümkün nəticələrini proqnozlaşdırma bilən, əməkdaşlıq etmək qabiliyyətinə malik, hərəkətliliyi, dinamizmi, konstruktivliyi ilə seçilən, yüksək məsuliyyət hissi olan müasir təhsilli, əxlaqlı, təşəbbüskar insanlar məktəbdə yetişir.

Respublikamızın inkişafının müasir mərhələsində təhsil elmlə ayrılmaz, üzvi əlaqədə getdikcə daha güclü hərəkətverici qüvvəyə malik olur ki, bu da onu milli təhlükəsizliyin və ölkənin rifahının ən mühüm amillərindən birinə çevirir. Cəmiyyətin konsolidasiyası, ölkənin vahid sosial-mədəni məkanının qorunub saxlanması, fərdi hüquqların prioritetliyi, milli mədəniyyətlərin və müxtəlif konfessiyaların bərabərliyi əsasında etno-milli gərginliyin və sosial münaqişələrin aradan qaldırılması üçün sosial bərabərsizliyi məhdudlaşdırmaqla təhsilin potensialından tam istifadə edilməlidir.

Respublikamızda azsaylı xalqların yaşadığını nəzərə alsaq ana dillərinin qorunub saxlanması və inkişafında, azərbaycanlı mənlik şüurunun və özünəməxsusluğunun

formalaşmasında mühüm işlər görülmüşdür. Beləliklə, məktəb şəraitində şagirdlərin nitq mədəniyyətinin tərbiyəsi şəxsiyyətin ahəngdar, hərtərəfli inkişafının açarına çevrilir. Dövlət məhz belə bir şəxsiyyətin formalaşması üzərindədir

Harmoniya hissələrin və bütövlüyün mütənasibliyi, obyektin müxtəlif komponentlərinin vahid üzvi bütövlükdə birləşməsidir. Şəxsiyyətin ahəngdar inkişafı təhsil sisteminin qarşısında yeni vəzifələr qoyur ki, mədəni, ifadəli nitqin tərbiyəsi dövrümüzün aktual və mühüm vəzifəsinə çevrilir.

Şagirdin şəxsiyyətinin hərtərəfli mədəni inkişafı, hər birinin qabiliyyətinin maksimum dərəcədə reallaşdırılması müasirləşmiş təhsilin əsas məqsədidir. Bu məqsədin həyata keçirilməsi təhsilin bütün pillələrində həyata keçirilməlidir, lakin onun ən mühüm hissəsi orta məktəbin yuxarı siniflərinin payına düşür.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev Azərbaycan dili haqqında. Azərbaycan Dövlət tərcümə mərkəzi 19 iyun 2019: az tc. gov.az/az/ posts/id: 955.
2. Аверин В.А. Психология детей и подростков: Учебное пособие. М.: 1998.
3. Cəfərova N. Orfoqrafiya və orfoepiyanın metodik əsasları. Bakı, 2021.
4. Abdullayev N.Ə. Ədəbi tələffüz təliminin metodikası. Bakı: Maarif, 1986, 162 s.
5. Abdullayev N.Ə. Orfoqrafiya və orfoepiya təlimi məsələləri. Bakı: ADPU, 2008, 148 s.
6. Abdullayev N.Ə., Məmmədov Z.T. Müəllimin nitq mədəniyyəti. Bakı: ADPU-nun nəşri, 2001, 168 s.
7. Dəmirçizadə Ə.M. Müasir Azərbaycan dili. I hissə (Fonetika, orfoepiya, orfoqrafiya), Bakı: Maarif, 2007, 253 s.

XX ƏSRİN TÜRK DİLİ VƏ AZƏRBAYCAN DİLİ KİTABLARINDA SİFƏTİN QURULUŞCA NÖVLƏRİ

Sərdar Zeynal

Filologiya elmləri doktoru

Açar sözlər: sifət, basit (sadə-S.Z) türemiş (düzəltmə- S.Z), birləşik (mürəkkəb- S.Z), sifət fiillər, feildən düzələn feillər, gövdə, kök, Sifat Tüzəldən Başlıca Ekler.

Tipoloji və genealoji cəhətdən bir-birinə çox yaxın olan türk dilləri qrammatik quruluşlarına və əsas lüğət fondlarına görə də bir-birinin eynini təşkil etməkdədir. Bu dillərin hər birində qrammatik anlayışları ifadə edən terminlər bir-birindən əsaslı surətdə fərqlənsələr də, bu terminlərin ifadə etdiyi anlayışlar eyni dil qrupuna daxil olan leksik və qrammatik vahidlərin eyni məzmununa xidmət etdiklərini sübut edir.

Yazıb nəşrə göndərdiyimiz “XX əsrin Türk dili və Azərbaycan dili kitablarında sifətin quruluşca növləri” adlı məqaləmizdə biz XX əsrdə nəşr olunan həm Türk dili, həm də Azərbaycan dili kitablarında “sifətin quruluşca növləri”ni tədqiqat obyektinə çevirmiş, həmin əsrdə nəşr olunan kitablarda bu termin altında öyrənilən bölmənin iki qardaş xalqların dillərində hansı forma və məzmununda verilməsi nümunələrlə aydınlaşdırılmışdır. Biz məqalədə ilk olaraq A.Von.Gabainin yazıb 1988-ci ildə nəşr etdirdiyi “Eski türkçənin qrameri” kitabına müraciət etmişik. Bu kitabda düzəltmə sifətlərin “İsimdən Sifat yapan Ekler”, “Sıfatlardan türetilənlər” və “Fiilden sıfat yapan ekler “ adı altında üç yolla əmələ gəlmiş qeyd olunur.

Sifətlərin quruluşca növləri “Yapılarına görə (əmələ gəlmələrinə, quruluşuna görə- S.Z) görə sıfatlar (Lise 2.səh.33) başlığı altında verilir. Sifətin quruluşca növləri haqqında dərslikdə yazılır: “Sıfatlar yapılarına görə: basit, türemiş, birləşik sıfatlar olaraq qruplaşdırılır. “ Basit sıfatlar” haqqında yazılır : “ Basit sıfatlar kök durumunda bulunan, yapım eki almamış sıfatlardır: düz yol, kırmızı kazak, sarı zeybek, şampiyon takım, bu ev, üç kişi və s” Azərbaycan dili qrammatikasında isə bu növ sifətlər sadə sifətlər adlanır.

Azərbaycan türkcəsi ilə Türkiyə türkcəsində sifətlərin quruluşca növlərində dil vahidlərinə baxış tamamilə fərqlidir. Məsələn, Türk dilində sifət kimi qəbul edilib işlədilən “bu” , “üç” kimi leksik vahidlər (bu ev, üç kişi) Azərbaycan dili qrammatikasında tamamilə başqa nitq hissələrinin tərkibində öyrənilir. Türk dilində sadə sifətlərin tərkibinə daxil edilən “bu” sözü Azərbaycan dili qrammatikasında işarə əvəzliyi, “üç” sözü isə miqdar sayı kimi qəbul edilmişdir. Azərbaycan dilində qeyd olunan bu dil vahidlərinə yanaşma çox real və dəqiqdir. Çünki “bu” sözü tamamilə işarə əvəzliyi kimi, “üç” sözü isə kəmiyyət-miqdar bildirdiyi kimi real olaraq “say”ın sırasına daxil edilmişdir.

“Sifət” adlanan dil vahidi hər hansı bir nitq hissəsini əvəz etmək vəzifəsindən tamamilə uzaqdır. “Üç” sözünün də əsas vəzifəsi kəmiyyət bildirməkdən ibarətdir. Bu dil vahidi (üç) sifətə xas olan (əlamət, keyfiyyət) xüsusiyyətlərin heç birini bildirə bilmədiyinə görə, onu sifətlərin sırasına daxil etmək qeyri- mümkündür.

Sifətin quruluşca ikinci növü türk dilində “Türemiş sıfatlar”, Azərbaycan türkcəsində isə düzəltmə sifətlər adlanır. Hər iki dildə işlədilən termin əsl türk sözü ilə ifadə olunmuşdur.

Düzəltmə sifətlərin əmələ gəlmə yolları Türk dilinə nisbətən Azərbaycan türkcəsində daha zəngindir. Türkiyə türkcəsində sifət düzəldən şəkilçilərin 11 növü olduğu halda Azərbaycan türkcəsində bu şəkilçilərin 32 növü qeyd olunur. Sifətin quruluşca üçüncü növü Türk dilində “birleşik sıfatlar”, Azərbaycan dilində isə “mürəkkəb sifətlər” adlanır. Sifətlərin quruluşca bu növü Türk dilində əsl türk sözü ilə adlandırıldığı halda, Azərbaycan dilində ərəb dilindən alınmış sözlə (mürəkkəb – S.Z. bir neçə ünsürdən ibarət olan, qurma, düzəldilmiş, (qatışıq-ərəb-fars sözləri lüğəti, səh. 424) ifadə olunmuşdur.

Mənə elə gəlir ki, “Türklər üçün ortaq ünsiyyət dili” (Akademik Tofiq Hacıyev) yolunda çalışıb tər tökən insanların arzusu nə zamansa çin olacaq, ortaq Türk dilinə sahib olan türk xalqları ortaq qrammatika kitablarının yazılıb ortaya çıxmasına da nail olacaqlar. Onda türk dillərinə aid qrammatikalarda olan bu cür fərqli yanaşmalar da aradan qalxacaq və Türk xalqları nə vaxtsa ortaq bir qrammatika dərsliyinin ortaya çıxmasının şahidi olacaqlar.

Azərbaycan dili dərsliklərində olduğu kimi, Türkiyə türkcəsinə aid dərsliklərin əksəriyyətində “sifətin” bir nitq hissəsi kimi öyrənilməsinə geniş yer verilir.

A.Von Gabanın yazdığı “Eski türkçenin qrameri” (Türk Tarih Kurumu Basım Evi-Ankara-1988) əsərində “sifət” haqqında bir nitq hissəsi kimi ayrıca danışılmasa da, kitabın “İsimden Sıfat Yapan Ekler” (səh.47-48), “Sıfatlardan Türetilenler” (səh 102-104) və “Fiilden Sıfat Yapan Ekler” (səh. 136-152) bölmələrində sifət düzəldən şəkilçilər haqqında danışılmış və onlar izah edilmişdir.

Sifətlərin öz əksini tapdığı kitablardan biri də “Özel ders konseptli konu anlatımı” olan “Dil ve Anlatım” kitabıdır. (İstanbul, 2014). Kitabın üç bölməsində sifətlərlə bağlı məlumat verilir.

SADƏ SİFƏTLƏR

Sifətlə bağlı verilən digər bölmələrdən biri də “Yapılarına (əmələ gəlmələrinə, quruluşlarına görə -S.Z) göre sıfatlar” (səh. 33) adlanır. Sifətin quruluşuna görə növləri ilə bağlı dərslikdə yazılır: “Sıfatlar yapılarına görə: basit, türemiş, birleşik sıfat olarak qruplandırılır.” (Lise2.səh. 33)

“Besit” (sadə, S.Z) sifətlər haqqında yazılır: “Besit sıfatlar kök durumunda bulunan, yapım eki almamış sıfatlardır: Düz yol, kırmızı kazak, sarı zeybek, şampiyon takım, bu ev, üç kişi və s.

DÜZƏLTMƏ SİFƏTLƏR

Dərsliklərdə düzəltmə sifətlərin (Türemiş sıfatların -S.Z) iki yerə ayrıldığı qeyd olunur və bununla bağlı yazılır: “Türemiş sıfatlar: İsim veya fiil kök, yada gövdələrinə yapım eki gəlməsi yoluyla olmuş sıfatlardır: Evsiz adam, kırık qalem, türlü çiçek, şekerli su, kolsuz gömlek, camsız ev, çekingen öğrenci, sulu göz..” (Lise2 səh 33).

Türkcədə feildən düzələn sifətlər “Sıfat-Fiiller” adlanır. “Sıfat-fiilleri” şagirdlərə başa salmaq üçün tərkibində “Kanayan bir yara gördüm mü, yanar ta cigerim” misrası olan bir bənd şeir verilmiş və həmin misrada işlənən “kanayan” sözü haqqında yazılmışdır: “Dördlükteki (şeir bəndindəki -S.Z) kanayan sözcüğü bir ismi nitelemektedir (keyfiyyətini bildirməkdir. -S.Z). Bu yönüyle sıfattır.”

Sıfat-fiiller bir ismi niteledikleri için sıfat, hareket və zaman anlamlarını tamamilə yitirmedikleri için de fiil niteliği gösterirler.

Sıfat-fiiller fiil köküne ve ya gövdesine,”-an,-ası,-mez,-ar,-dik,-ççek -miş ekleri getirilerek yapılır”(lise2,səh. 35)

Düzəltmə sifətləri əmələ gətirən şəkilçilər ardıcıl olaraq göstərilmiş və onlara aid nümunələr verilmişdir.Həmin şəkilçilər aşağıdakılardır:

Kadın adam

- 1.-lı⁴ (evli,yaşlı)
- 2.-sız⁴(kimsəsiz-cocuk,suçsuz-insan)
- 3.-ıcı⁴(yalançı çocuk,öncü küvvət,yırtıcı kuş, görücü göz)(nədənsə bu nümunələrin ikisində sifətlər –ıcı⁴ şəkilçiləri ilə deyil,-cı⁴şəkilçiləri ilə düzəldilmişdir.Məs.Alay-cı bakiş,yalancı –cocuk ,öncü küvvət və s)
- 4.(de)ki Bahçe-deki kedi,okul-daki neşe,axşam-ki yemek,dün-kü kaza
- 5.-ma,-me,yaz-ma kitap,süz-me bal
- 6.-()k Patla-k top,ac(ı)k kapı,kır(ı)k,cam
- 7.-gın⁴,-kın⁴ger-gin sınırları,Üzgün çocuk,bit-kin insan,küs-kün çocuk
- 8.-qan,-qen,-kan,-ken sıkıl-qan çocuk,çekin-gen insan, değiş-ken hava, çalışkan memar
- 9.-an,-en,Yağan kar,ağla-y-an bebek,sev-ən insan, solan gül
- 10.-ar,-er gül-er üz, bak-ar köz.
- 11.-miş⁴ oku-muş çocuk,piş-miş aş,yan-miş et

“Sıfat Tüzelden Başlıca Ekler” (səh. 34) başlığı altında verilmiş bu şəkilçilərdən görünür ki ,türk dili dərsləklərində şəkilçilər Azərbaycan dili dərsləklərində olduğu kimi qruplaşdırılmır və eyni zamanda Azərbaycan dilinin qrammatikasında qrammatik şəkilçilər kimi qəbul edilən feili sifət şəkilçiləri türk dili dərsləklərində sifət düzəldən leksik şəkilçilər kimi qəbul edilmişdir.

Azərbaycan dili dərsləklərində sifət düzəldən şəkilçilər iki yerə ayrılır:

“1.Adlardan əmələ gələn sifətlər (Adlardan sifət düzəldən şəkilçilər –S.Z)

2.Feillərdən əmələ gələn “sifətlər”(Azərbaycan dili TQDK, Bakı,2010 səh. 135)

Türkiyə türkcəsində sifət düzəldən şəkilçilərin 11 növü qeyd olunduğu halda,Azərbaycan türkcəsində bu cür şəkilçilərin 32 növü göstərilmişdir.Digər bir tərəfdən, Azərbaycan dili dərsləklərində sifət düzəldən şəkilçilər adlardan və feillərdən sifət düzəldən şəkilçilər başlığı altında iki yerə bölünməklə yanaşı,həm də ərəb və fars dillərindən gələn sifət düzəldən şəkilçilər “qrupu”da göstərilmişdir ki,bunlar da öz növbəsində ön və son şəkilçilər adı altından iki yerə bölünür.

Digər bir tərəfdən isə Azərbaycan türkcəsində qrammatik şəkilçilər qrupuna daxil edilən –an² və -miş⁴ feili sifət

şəkilçiləri Türkiyə türkcəsində “Sıfat Türeten Başlıca Ekler” sırasına daxil edilmişdir.

Məsələn Azərbaycan dili dərsləklərində feili sifət düzəldən şəkilçilərlə bağlı yazılır:”Feili sifət düzəltmək üçün feillərin kökünə və ya başlanğıc formasına aşağıdakı şəkilçilər artırılır:

- 1.-miş⁴ oxumuş (adam),dəymiş (meyvə)...
 - 3.-an 2 uçan (quş),gülən (qız),çatlayan (divar),işləyən(dəzgah)”
- (Azərbaycan dili, TQDK, 2010,səh. 209)

Yuxarıda verilmiş məlumatdan da göründüyü kimi bu şəkilçilər Türk dili qrammatikalarında (yağ-an kar,sev-ən insan,okumuş çocuk, piş-miş aş)”Sıfat Türeten Başlıca Ekler” kimi (səh. 34) qəbul edilmişdir

MÜRƏKKƏB SİFƏTLƏR

Türk dili qrammatikasında sifətin quruluşca üçüncü növü “Birleşik (mürəkkəb – S.Z) sıfatlar” adlanır.”Birleşik sıfatlar “İki, yad da daha çok sözcüğün birləşməsiylə oluşan sıfatlardır” (lise 3, səh. 34). Burada “Birleşik sıfatlar”ın yalnız bitişik yazıldığı göstərilir və “birçok çocuk”, “birkaç gün”, “cingöz Ali, pisboğaz adam” və s kimi birləşmələr nümunə göstərilir.”İlköğretim okulları için ders kitabı” olan “Türkçe”(8) dərsliyində də sifətin quruluşca növləri haqqında məlumat verilir, lakin bu çox yığcam şəkildə olan “Yapı bakımından basit, türemiş, birleşik olmak üzere qruplandığını öncüki yıllar da öğrenmişsiniz” cümləsindən ibarətdir. Lise 2 dərsliyində sifətin quruluşca növləri haqqında danışılarkən mürəkkəb sifətlər haqqında da ayrıca məlumat verilmişdir. Buna baxmayaraq, bir neçə sözün birləşməsindən əmələ gələn sifətlər haqqında da, “Kelime Grubu Halinde sıfatlar” bölməsində danışılmışdır.

Kitabda yazılır : “Kelime Qrubu Halinde Sıfatlar”(səh. 35)

“Birden fazla kelimenin qruplaşarak oluşturduğu sıfatlardır. İki ya da fazla sözcüğün anlamca birləşməsiylə oluşan yeni anlamdaki sıfatlara kurallı” (Kural-Qayda, norma, qayda-qanun – S.Z) birleşik sıfatlar da denir. Bu sıfatlar ayrı yazılır.

Kurallı birleşik sıfatlar genellikle iki şekilde yazılır:

a. Bir sıfat tamlamasına (Birləşməsinə -S.Z)-lı, -li, -lu, -lü eklerinden biri və bir isim getirilir: büyük odalı ev, doğru sözlü adam, ince çizgili gömlek”(orada)

Kəlmə qrupu halında olan sifətlərlə tanış olduqda görürük ki, bu cür əlamət bildirən birləşmələr Azərbaycan türkcəsinin sintaksisində öyrənilən birinci növ təyini söz birləşmələrinin eynini təşkil edir ki, bunları dildə nitq hissəsi kimi öyrənilən sifətlərin sırasına daxil etmək qeyri – mümkündür.

Bu anlayışla bağlı verilən (a) bəndində isə yazılır:

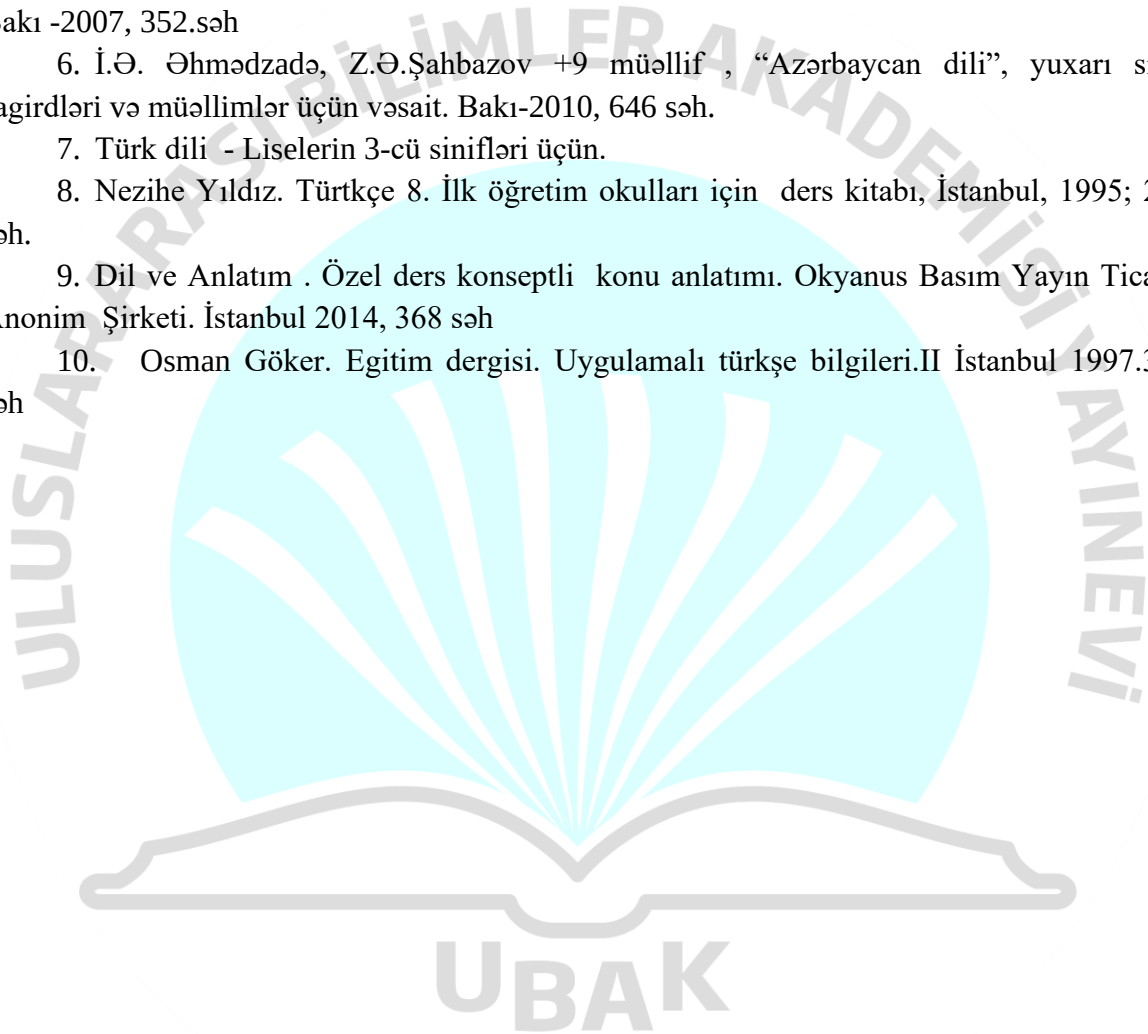
“Bir sıfat tamlamasında –(birləşməsində - S.Z) sıfatla isim yer dəyiştirərək sıfata yiyelik eki getirilir və bu yeni oluşuma (təşekkül, təşkil – S.Z) bir isim eklenir. (bağlanır, birləşdirilir. -S.Z): büyük odalı ev, odası büyük ev, doğru sözlü adam, sözü doğru adam. (səh. 35)

Bu cür yer dəyişən birləşik sifətlər isə Azərbaycan dilində təyini söz birləşmələrinə daxil olmayan ismi birləşmələri xatırladır.

Bu cür təyini söz birləşmələri ilə bağlı professor Buludxan Xəlilov yazır: “Təyini söz birləşmələrinə daxil olmayan bu ismi birləşmədə isə təyinedici təyin olunandan sonra gəlir və buna görə də birləşmənin məzmununda təyinlə təyin olunan ayrılı bilsə də, qrammatik cəhətdən münasibət təyin olunanla təyin edən münasibətində olur. Məs. gözləri yaşlı, boynu bükük, əlləri bağlı və .s (Müasir Azərbaycan dili, sintaksis Bakı 2017, səh. 43).

Ədəbiyyat

1. A.Von Gabain “ Eski türkçenin grameri”. Türk Tarih Kurumu Basım. Evi . Ankara 1988.313 səh
2. Prof.Dr.Muharrem Ergin “Türk dili”. 7. Baskı, Bayrak 1993-cu il.460.səh
3. Türk dili. Lise 2. “Devlet kitapları, dördüncü baskı, Milli Eğitim Basımevi – Ankara 2003.
4. Hadi Mirzəzadə . ”Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası”. Azərbaycan Universiteti Nəşriyyatı, Bakı- 1990, 375 səh.
5. Buludxan Xəlilov . “Müasir Azərbaycan dilinin morfologiyası” 2-ci hissə, dərslik Bakı -2007, 352.səh
6. İ.Ə. Əhmədzadə, Z.Ə.Şahbazov +9 müəllif , “Azərbaycan dili”, yuxarı sinif şagirdləri və müəllimlər üçün vəsait. Bakı-2010, 646 səh.
7. Türk dili - Liselerin 3-cü sinifləri üçün.
8. Nezihe Yıldız. Türkçe 8. İlk öğretim okulları için ders kitabı, İstanbul, 1995; 248 səh.
9. Dil ve Anlatım . Özel ders konseptli konu anlatımı. Okyanus Basım Yayın Ticaret Anonim Şirketi. İstanbul 2014, 368 səh
10. Osman Göker. Eğitim dergisi. Uygulamalı türkçe bilgileri.II İstanbul 1997.310 səh

MUSLIM WOMEN: EMERGING FRAMEWORK OF RIGHTS**Snigdha Kuriyal**

Assistant Professor, School of Law, Sharda University, Greater Noida, India

Prateek Kumar Dinkar

BBALLB Student, School of Law, Sharda University, Greater Noida, India

Payal

BBALLB Student, School of Law, Sharda University, Greater Noida, India

Abstract

The Holy Quran is an epitome of equality of all humans, irrespective of the gender, race, social and economic status. The Qur'an teaches us that Adam and Eve were created from the same soul- both equally guilty, equally responsible and equally valued. Quran changed the disadvantaged and suppressed treatment of women in pre-Islamic Arab. From the very inception of Islam, women have played a fundamental role in its birth to its expansion. The life of Prophet Mohammed S.A.W. is full of incidents how a man has to behave with a woman. Modesty, humility and respect for the women have always been present throughout his life. Unfortunately, the Muslim countries at times also have failed to enshrine the principles of gender equality in practice from the Holy text. Though the Constitutions across the Muslim countries have embodied the right to equality. The social conditions have not evolved to accept the principles. This paper is an attempt to highlight particular Verses from the Quran along with few incidents from the life of the Prophet Mohammed S.A.W. emphasizing gender equality and respect for the women,

Key Words - Gender equality, Holy Quran, Prophet Mohammed S.A.W., women.

1. Introduction

Muslims have a fairly large number of populations in India as well as in other countries. As per the population of India, Muslims constitute 13.4% of the total population which includes the Muslim population of Lakshadweep and Jammu-Kashmir as well. There are many affairs related to Human Rights in any developing country like India and women empowerment is one of them. It is presumed that the development of Muslim society has taken a back step due to numerous factors. It is observed that a major role in the development of Muslim society is played by Muslim women. It is disheartening to discover that Muslim women are still forced to live a scheduled and compliant life. Since decades, they have been fighting and struggling for their basic rights.

As per the reports issued by the *Sachar Committee*, Muslim women are recognized as the poorest, vulnerable and marginalized section of our country.

There is a bunch of issues related to the violation of Muslim women's rights. One such instance is of *Iraq* where an Iraqi lawyer who was a women's rights activist got murdered by Islamic State fighters because she was leading a women's rights protest in the country.

However, there are cases such as *Mohd Ahmad Khan V. Shah Bano Begum*, where the Supreme Court gave the verdict in favour of the woman, keeping in mind the relevance of secular law over personal law. Yet, personal laws consistently stand as a cause of violating constitutional injunction of equality and freedom from gender discrimination. Now the time has come when Government and fundamentalists should take necessary steps to make this country (or any other democratic nation) a better place for Muslim women.

2. Background

The personal law is one of the features of India, which was enacted for the people of different religions and is applied accordingly. Muslim women are fighting for equal status under Islamic law as well. However, Quran, the divine book of Muslims, does not speak in favour of gender discrimination. It does not support patriarchy and the status of women as per the Quran is very important. Muslim women's rights have been a subject of discussion, both political and controversial. After the judgment of *Shah Bano's case* (1986) and the enactment of **Muslim Women (Protection of Rights on Divorce) Act**, the majority of politics gained popularity. The rights of Muslim women such as those related to marriage, divorce, inheritance, etc. have influenced many activists so far. Since the beginning, Muslim women were recognized as the economically and socially depressed section. During the colonial period, Muslim women were not allowed to take part either in social matters or in political affairs. They were considered as a property and were merely responsible to look after the home. Although there were exceptions like *Bi Amma* (Mother of Ali) who played a major role in the freedom struggle.

3. Status of Muslim Women in India

Due to lack of proper codified personal laws, Muslim women are at a great disadvantage. This is also due to the non-clarity of women's rights and misinterpretation of the Quran's verse that speaks about women's rights in Islam. '*Fatwa*' (a legal pronouncement based on the opinions of the Mufti) often contributes to the violation of their rights. According to a few scholars, one of the verses in the Quran state that women are considered as God's obedient creature and men possess all the rights over them. They are portrayed as weak human beings. However, another verse of the Quran contradicts the above statement. The misinterpretation of the Quran have posed many problems and contributed to the violation of women's rights under Islam. Before the advent of Prophet Muhammad in the reform field, the atmosphere of the Muslim countries like Saudi Arabia was very chaotic and there was an urgent need for change. Prophet Muhammad is the light bearer in Islam. He is the one who showed Muslims the right path. Men and women are treated equally in Islam but there are so many shortcomings in interpreting the verses of the Quran. The outlook which got extracted from the Quran is contradictory to the actual meaning. Indeed God has made no discrimination among all beings.

4. Muslim Women's Rights – A Comparative Analysis

- **Egypt**

As per the surveys conducted by the United Nations, Egypt has come out as one of the leading countries in terms of violation of Muslim women's rights. Egypt has a comparatively higher rate of violation against Muslim women through **female genital mutilation, sexual harassment, domestic violence**, etc. In ancient Egypt, women used to strictly follow **Pardah system**, they were not allowed to meet or see other men. In modern Egypt, Pardah system has become harsher. Puberty has been set as an age for marriage of Muslim girls. Women of Egypt have divorce rights which take very long to complete while the men have extra-judicial divorce rights to divorce their wives immediately. In India, **Triple Talaq, Right to Maintenance of Muslim Women even after the divorce, Patriarchal Interpretation of Quran** has been serious concerns since very long.

- **Lebanon**

Lebanon got its independence in 1943. Hereditary political positions still exist there. Father is the supreme authority. Muslim women's status in Lebanon is quite similar as in India. Interference of women in political matters is prohibited. Marriage is considered as a contract and women often go through domestic violence and harshness of family members. However, now they have learnt to raise their voices and started fighting for their rights.

- **France**

On 11th April 2011, France passed a bill, imposing a ban on the full-face covering of Muslim women in public places and became the first European country to ban face veils. According to the Bill, it is illegal to wear a mask or any other face veil which covers the face of any woman completely. Any person, who violates the Bill or does not abide by the rules, will have to bear the fines. The imposition of this Bill clearly violates the right of Muslim women to follow her religion and should be renounced.

5. Muslim Women's Rights in India

- **Muslim**

Personal

Law

In India, Muslims are governed by special law known as **Muslim Personal Law or Black Letter Law**. The law deals with marriage, inheritance, charities etc. Islam, unlike other religions, advocates for marriage and doesn't recognise the practice of celibacy. There's a difference of opinion when it comes to the nature of Muslim Marriage. Wilson describes a Muslim Marriage as 'a contract for the purpose of legalizing sexual intercourse and procreation of children.' Fitzgerald goes to the extent of claiming that 'although a religious duty of marriage is empathetically a sacrament, there are no sacraments in Islam.'

- **Muta**

Marriage –

Muta is an Arabic ritual which is defined as *Enjoyment, Pleasure and Delight*. Muta is often seen as a practice of prostitution which is illegal. Minors and orphans often fall prey to this practice. It has been misunderstood as an opportunity to take advantage of Muslim women in the name of ritual.

- **Polygamy –**

It is a practice in Islam where Muslim men are allowed to marry other women but under certain circumstances. But today, people have misinterpreted the concept of polygamy. In the present era, polygamy is very inconsistent with the principles of natural justice. It is recognized as a patriarchal practice which

portrays women as an object. Renouncing this practice would be best in favour of Muslim women.

- **Socio-Economic** **Development –**
In terms of socio-economic development, Muslim women are at a great disadvantage.
- **Education –**
As per the National Sample Survey Report, Muslim girls have highest dropouts from school. When it comes to education, the condition of Muslim women is somewhat similar to SCs/ STs. Muslim girls are the most backward in terms of access to education. Their principal source that is left is '*Madarsa*'. However, the conditions are getting much better now.
- **Employment –**
As far as employment is concerned, Muslim women have the lowest work participation. Most of them are self-employed. Even if they are employed in the manufacturing sectors, they are ill-treated and often face harassment in the workplace. Although **Article 43** of the Constitution talks about the improvement of working conditions for women, the conditions are still deplorable.

6. Muslim Personal Laws and Article 25

Nowadays, secularism is just a mere word and is misunderstood as a concept of a non-religious state which is completely wrong. Secularism is about religious tolerance and respect towards every religion. Article 25 of the Constitution states that every person; whether men or women, has the right to exercise their religion. However, various aspects related to marriage, divorce, the right to acquire property are still subject to control by Personal Laws in the country. In a democratic nation like India, personal laws stand incompatible with the Fundamental Rights. Of course, reforms cannot be hastened but it is Article 44 which shall commence the era of improved status of women.

6.1. Shah Bano's Case

Shah Bano's case is the landmark case in this transition period of India to boost secular sentiments. Shah Bano was a 60-year-old divorced woman who knocked on the door of the court to seek her right to maintenance even after getting divorced. The Supreme Court ruled in the favour of Shah Bano. Due to this judgment, the Supreme court faced mass criticism and political consequences. After that parliament passed **Muslim Women (Protection of Right on Divorce) Act** in 1986, reversing the rule laid in Shah Bano's case.

6.2. Uniform Civil Code

Article 44 of the Indian Constitution is like a dead letter, which the Supreme Court is continuously trying to make alive. Article 44 states that the State shall endeavour to secure for the citizens a Uniform Civil Code throughout the territory of India but communalism and other factors continuously halt the enactment of Article 44.

There are few landmark cases in the history of India such as Shah Bano's case (1986), where the Supreme Court held that a husband is responsible to bear the expense of his divorced wife even after the period of Iddat. **Daniel Latifi V. The Union of India** is also similar to Shah Bano's case. These cases and their judgment show the secular nature of the Courts of this country but due to political influence, it is getting difficult for them to work independently.

6.3. Triple Talaq Verdict

In the case of Shayara Bano vs. the Union of India and Others, the Supreme Court has truly set a great example of secularity. In this case, the Supreme Court held that the practice of Talaq-ul-Biddat is void and unconstitutional. This far-reaching judgment paved a way for the empowerment of Muslim women. However, the judgment suffered a lot of criticism from the public who were against the verdict.

7. Conclusion

It is noted from the above discussion that while Muslim women have been awarded Human Rights under the Constitution, yet these laws are of no use. Even after more than six decades since the country got Independence, the condition of Muslim women is somewhat the same as it was before. Muslim women are still facing the consequences of divorce, illiteracy, domestic violence, etc. They are struggling for equal rights, for their identity and for separate status. Now, the time has come for them to challenge their marginalization in society as well as in their religion.

ULUSLAR

YAYINEVİ

UBAK

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP: AN ASSESSMENT IN TERMS OF THE CONCEPTS OF INSTITUTIONAL LOGIC AND LEGITIMACY

Fettah KAYRA, Ph.D., Research Assistant

Siirt University

fettah.kayra@siirt.edu.tr – 0000-0002-6954-9910

ABSTRACT

Public private partnerships (PPPs) are a relatively new form of organization in which different institutional logics operate together. In this form of organization, the public sector cooperates with the private sector and ensures the realization of large-scale projects that it would have difficulty in realizing alone. It is an important subject of study that “Which institutional logics affect PPPs in Turkey and what are the relationships between these institutional logics?”. Depending on this subject, the questioning of PPPs in terms of the concept of legitimacy also constitutes a sub-topic of the study. The coexistence of different institutional logics causes some problems in the legal structure and practices of PPPs. These problems in the management model, management practices and many applied policies make it difficult to manage PPPs effectively and efficiently. One of the most important aspects is that these structures involve different institutional logics. Because the dominant institutional logics in PPPs are influential in the practices and strategic decisions of these structures in various ways. Therefore, examining the complexity created by the co-existence of different institutional logics and its reflection on practices will contribute to the researches carried out in this field. The research question is as follows: "How do different institutional logics coexist in PPPs, which is a new organizational form, and how do these institutional logics affect practices?" Although many researches have been carried out on PPPs operating in Turkey before, PPPs have often been studied in terms of financial and economic aspects. There are not many publications in which PPPs are evaluated in terms of management and analyzed in terms of institutional logics and legitimacy. Examining the institutional logics of PPPs and the coexistence of these logics will fill the gap in this field and will also shed light on future studies on the structural transformations of such institutions.

Keywords : Public-private partnership, institutional logic, legitimacy

INTRODUCTION

Although the budget allocated by the public sector for infrastructure investments increases every year, it is not possible to implement these investments alone and quickly due to limited technical and financial resources. In order to overcome this situation, the public sector often needs a cooperation with the private sector. Because the public sector also wants to benefit

from the capabilities of the private sector in order to eliminate the problems it experiences due to operational inefficiencies during the execution of the projects. In order to achieve this and to encourage the private sector to invest in infrastructure projects, different project systems have been developed. One of the most important of these is PPPs (Budayan, 2018, p. 1031).

PPPs are formed as a result of the public and private sectors coming together and establishing partnerships. These partners take on some of the roles such as financing, executive or supervisory. Public-private partnership has been defined by researchers and practitioners in various ways, each slightly different from each other (Osei-Kyei & Chan, 2015, p. 1336). If we look at some definitions of PPPs in different sources;

- ❖ Public-private cooperation is the organized cooperation institutions from very different areas for the joint solution of complex problems that no actor can solve on their own (Schneider, 2012, p. 6).
- ❖ Public-private partnership can be defined as a contract-based organizational model that encompasses and transforms the management relationship (Karasu, 2011, p. 217).

PPPs exist today in many developed and developing countries as a tool to better manage public activities. It is widely applied in various industries such as energy (electricity, gas), water and sewerage, telecommunications, education, healthcare, and most commonly transportation infrastructure (airports, ports, roads, bridges, railways, etc.) (Sfakianakis & Van De Laar 2013, p. 181).

The first examples of PPP models were seen in England, but over time they were adopted and put into practice in other European Union countries. Since the Maastricht Treaty, which entered into force in 1993, imposed restrictions on the budget deficit and borrowings of the member states, the relevant countries faced pressure to turn to the private sector in financing public investments. Similar to the developments in the world, PPP practice in Turkey started in areas such as energy and transportation since the 1990s and started to become widespread after the 2000s (Tokathioğlu & Şen, 2019, p. 210).

The model known as Public Private Partnership in the literature is the Private Finance Initiative in the UK. The source of financing for this method is capital investment and borrowing. When the investment made is available to taxpayers, a contractual payment is made to the private company for a period of 25-30 years. The total amount to be paid is determined by taking into account inflation, including debt and interest payments, partnership shares, repairs and other services (Ünalın, 2020, p. 458).

RESEARCH METHOD

In the study, first of all, a wide literature was prepared about the concept of PPP and its basic features, some criticisms of PPPs were presented, and finally some evaluations were made on

the basis of institutional logics and legitimacy concepts. The research question is as follows: "How do different institutional logics coexist in PPPs, which is a form of organization, and how do these institutional logics affect practices?" In addition, PPPs will be evaluated on the basis of the concept of legitimacy, which is a subject of institutional theory in general. Therefore, the study will consist of an extensive review and discussion and conclusion sections.

FINDINGS AND DISCUSSION

The concept of institutional logic is defined as systems that affect the decisions and behaviors of actors in an organizational field (Friedland, 1991). For example; while the institutional logic of the capitalist market consists of features such as the exchange of goods and services, free market and capital accumulation, the logic of the bureaucracy points to the excess of the role of the state in the economy.

In Turkey, there are public sector based on bureaucratic logic, private sector based on free market logic, and independent boards such as "Tobacco and Alcohol Market Regulatory Authority" and "Energy Market Regulatory Authority", which have independent structures based on autonomy logic. PPPs, on the other hand, appear as a hybrid organizational structure in which two different institutional logics formed by the private and public sectors operate together (Uzunali & Görmez, 2019, p. 1133).

Currently, there is no general regulation regarding PPPs in the Turkish public organization. Based on only one additional article and a regulation with too many controversial provisions, it can be said that this area where large capital investments are made is a potential conflict area (Karasu, 2011, p. 225-226).

In order to understand the institutional logics that affect a particular organizational structure, it is necessary to focus on the differences in organizational practices or processes (Blatter, 2003). For example, in the construction of any hospital project in the form of PPP, the logic of the private sector is dominant in the construction of the project and the execution of other structural factors in the next process. At the same time, hospital staff operates with the logic of bureaucracy indicates the existence of a public logic. So, this is an important example in terms of the coexistence of these two institutional logics. Because; It is a fact that the public sector and the private sector act in line with different priorities. Maximizing their own profits and efficiency is the primary goal of private enterprises. However, the public sector cannot be expected to act with these goals (Küçük, 2020, p. 5). The aim of the public logic is to provide public services to the citizens in a sufficient and healthy way.

There is also the impression that PPPs have low legitimacy in the eyes of society. This, of course, has an effect on the fact that these structures are a new formation, but it is clear that some other institutions established at the same time as the PPPs are much more advanced in this regard. The reason for this can be shown as the existence of different institutional logics, the structure of PPPs and the absence of clear decisions in terms of legal issues.

PPP projects are severely criticized by many and their success is questioned (Budayan, 2018, p. 1031). In particular, some common criticisms of citizens on this issue can be seen in the media. For example, in bridge projects, passage is guaranteed and repayment is made for many years, even if sufficient passage is not provided.

CONCLUSION

Public-private partnership projects are important organizational structures that allow the public and private sectors to come together and implement large-scale projects that they may have difficulty in realizing alone.

However, the fact that the project costs are not planned effectively during the creation and execution of the projects, the long-term effects on the public are not adequately anticipated, and the project contracts are not presented to the public in a transparent manner cause a negative impression against these structures.

Another issue is that two separate institutional logics operate simultaneously in PPP projects and conflict at some points. It can be mentioned that there is a general impression that the private sector is dominant in most PPP projects in Turkey and that most of the demands of contract partner enterprises are fulfilled. It is also a fact that these structures have not been successful enough in providing legitimacy. Improving this situation can only be possible through transparent sharing of PPP project contracts, clarification of ambiguous areas in cooperation, and publicly explaining this organizational form and conditions.

REFERENCES

- Blatter, J. (2003). Beyond hierarchies and networks: Institutional logics and change in transboundary spaces. *Governance*, 16 (4), ss. 503-526.
- Budayan, C. (2018). Kamu özel sektör işbirliği ile yapılan projelerdeki kritik başarı faktörlerinin çeşitleme ile incelenmesi: Türkiye perspektifi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 33 (3), ss. 1029-1044.
- Friedland, R. (1991). Bringing society back in. Symbols, practices, and institutional contradictions. Powell, W.W. and DiMaggio, P. J (Editörler), *The New Institutionalism in Organizational Analysis* içinde (s. 232-266). Chicago: University of Chicago Press.
- Karasu, K. (2011). Sağlık hizmetlerinin örgütlenmesinde kamu-özel ortaklığı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (03), ss. 217-262.
- Küçük, Ü. (2017). *Kamu özel ortaklıklarının kamu yönetimindeki dönüştürücü etkisi*. Ekin Yayınevi, Bursa.

Osei-Kyei, R. & Chan, A. P. (2015). Review of studies on the critical success factors for public-private partnership (PPP) projects from 1990 to 2013. *International journal of project management*, 33 (6), 1335-1346.

Schneider, J. (2012). *Public private partnership for urban rail transit: Forms, regulatory conditions, participants*. Deutscher Universitäts-Verlag, Main, Frankfurt.

Sfakianakis, E. & Van de Laar, M. (2013). Fiscal effects and public risk in public-private partnerships. *Built Environment Project and Asset Management*. 3 (2), ss. 181-198.

Tokatlıoğlu, M. & Semih, Ş. E. N. (2019). Kamu hizmetlerinin sunum ve finansmanında kamu özel işbirliği modeli: Avrupa Birliği ve Türkiye. *International Journal of Public Finance*, 4 (2), s. 205-235.

Uzunali, E. K. & Görmez, A. H. (2019). Devlet bütçesi açısından kamu özel işbirliği projelerinde hibrid yönetim standartlarının geliştirilmesinin önemi. *Journal of International Social Research*, 12 (65), ss.1133-1148.

Ünal, E. (2020). Kamu özel işbirliği modeli incelemesi: Birleşik Krallık. *İzmir İktisat Dergisi*, 35 (3), ss. 457-468.

